

LANG-SOLYMOSS O.S.B. RÖVID LITURGIKA

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

Lang Hugó O. S. B.

*

RÖVID LITURGIKA

Nihil obstat. *Dr. Marcellinus Faludi*, censor. Nr. 1483/1937. Imprimi potest. In S.
Monte Pannoniae, die 26. Nov. 1937. *Chrysostomus Kelemen*, Archiepiscopus.

Nihil obstat. *Dr. Michael Marcell*, censor dioecesanus. Nr. 3806/1937. Imprimatur
Strigoni, die 27. Novembris 1937. *Dr. Joannes Drahos*.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.

RÖVID
LITURGIKA
VILÁGIAK RÉSZÉRE

IRTA
LANG HUGÓ O. S. B.

FORDITOTTA
SOLYMOSS VENDEL O. S. B.

BUDAPEST
A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

1937

ELŐSZÓ

Istennek tudományát nem tekintjük már «in globo» kerekded egésznek. A *teológia* számos szaktudományra oszlik. Nem sikerül többé a hittannak, az erkölcsstan-
nak és a kegyelemtannak gondolatvirágait egy csokorba összefűzni, szerves összefüggésüket megvilágítva érzel-
mes módon előadni. Hogyan fogja fel tehát a *világi hívő* a maga «egyházi=vallási életének» lényegét, amikor a «teológia mai helyzete» ennyire bonyolult? Hogyan sikerüljön neki a hitet és életet, életet és liturgiát, liturgiát és hitet egymásból leszármaztatni és egymással táplálni? Szerencsés, ha érzi ezt a nehézséget, ha nem törődik egyszerűen abba bele, hogy vallását csak kö-
telességérzetből, öntudatlan buzgóságból, tisztán meg-
szokásból és igazi hozzáértés nélkül gyakorolja. Az egyház istentiszteletéről szóló tudomány, a *liturgika* aránylag eléggé későn keletkezett. Ez a tudomány el-
mondja az egyes szertartások keletkezését, rendszerbe foglalja fejlődésüket, megállapítja gyakorlásuk módját és értékesíti lelki hatásaikat. L. Eisenhofernek «A kato-
likus liturgika kézikönyve» c. művében (Freiburg i. B. 1932. és 1933.) gyakorlati példát bírunk, miképen fest egy ilyen tudományos liturgika. Ez a könyv nem akar vele versenyezni. De még is tudományos mű ez a könyv, mert nem tartalmaz semmi olyant, amit tudományosan nem tudna igazolni. Ez nem jelenti azonban azt, hogy állításairól nem lehetne vitatkozni. A szakember ugyanis tudja, hogy a liturgiakutatás egyes kérdéseiben általánosan kötelezőt és biztosat megállapítani nem sikerülhet mindig. Könyvünk meg-

állapításainak bizonyítékait és ezeknek forrásait a tudományos érdeklődés megtalálja a tudományos szakirodalomban.

Megkísérelték az egész liturgia népszerű bemutatását is. Ilyen művek: A. Neugart: A liturgia kézikönyve szószék, iskola és otthon számára (Einsiedeln 1926.), továbbá a Maria Laach bencés apátság kiadásában megjelent pompás mű: Az imádkozó egyház (Berlin, 2. kiad.). Nem áll azonban módunkban a liturgiának teljes anyagát könyvünkben feldolgozni, mert feltételezzük a jól szerkesztett kézi misekönyvnek és jegyzeteinek ismeretét. Törekvésünk csak ennyi: Megmutatni, mi *érdekelheti* a világi hívőt a liturgiából és mennyit *kell* belőle tudnia; sem több, sem kevesebb. Szándékunk tehát, hogy megmutassuk a művelt katolikus embernek azt az utat, amely lelki szükségleteitől és hajlamaitól, világi és vallási ismereteitől, különös életviszonyaitól az egyházi szertartások igazi, mélységes és teljes megértéséhez visz. Tesszük pedig ezt beszélgető formában, mint ahogyan ez az egész munka nem más, mint írott megörökítése a világi hívővel gondolataink kincseiről párbeszéd vagy vitakozás alakjában folytatott eszmecseréknek. Aki e könyv olvasásából maradandó lelki hasznot akar meríteni, az egyes fejezeteket olvassa el az egyházi év felosztása szerint ismételve és gondolkodva!

A FORDÍTÓ ELŐSZAVA

A liturgikus mozgalom néhány lelkes magyar képviselője végigjárta a külföldnek azokat a helyeit, templomait és kolostorait, ahol az istentisztelet szer-tartásai a liturgikus tudomány fáklyáitól ragyogóra megvilágított úton haladnak. Az istendícséret e gőc-pontjain beigazolván látták a belga liturgikusok mondá-sát, hogy az őskeresztény szellemtől áthatott isten-tiszteletnek ez a leglelkibb és legigazibb módja valódi «*lux de Dieu*», isteni fényűzés.

Valóban, ma még annak látszik. De nem maradhat a kiváltságosak féltett kincse; közkinccsé kell lennie. Maria Laach bencés kolostorának apátja a mai vallási renaissance és fokozódó lelki igények láttára azt mondta, hogy «nincs másunk, mint odaadni a lelki életre szomjazó híveknek Isten titkait a szertartások gyönyörűségeiben», vagyis hogy ismét együtt áldozza-nak, együtt végezzenek imádságot, áldozatbemutatást a pappal, állják körül értelemmel, szívvel, átélésekkel az oltárt, mint valamikor az ősegyházban.

A latinnyelvű szertartáskönyvek, misekönyvek ma-gyar fordításai nagyszerű előmunkálatokat végeztek ennek az apostoli célnak számára. A világi híveknek teljes tartalmú, de nem a szakember részletességével dolgozó szertartásmagyarázatot ad ez a könyv. Aki olvassa, megismeri belőle az Isten szolgálatának min-den szépségét és megtanulja belőle élvezni, ésszel és szívvel átélni, milyen édes a kétezre év távlatából hoz-zánk szóló és örökké köztünk élő Úr.

Segítsen minden öntudatos életet élő katolikust ez

a könyv a liturgiának, ennek a felséges isteni «színjátéknak» megértéséhez, hogy ismét mienk legyen, amit a vallástalan idők kísértései tőlünk elidegeníteni akartak, — Krisztus egyházának hite, minden kincse és vele az észnek és szívnek mennyei és földi boldogsága.

Püünkösöd ünnepén, 1937.

A fordító.

I. A LITURGIA SZELLEMÉRŐL

1. A LITURGIKUS ÉLET A MULTBAN ÉS MA

(Ádvent első vasárnapjára.)

Bizonyos, hogy napjaink vallásos szükséglete kívánja, hogy a világi híveket (az Egyház nyelvén: a laikusokat) elvezessük a liturgia megértéséhez. De bizonyos az is, hogy maguk a hívők is érzik ennek szükségességét és keresik a maguk lelki vágyának kielégítését. Ebben azonban nehézségre bukkannak, mert a ma helyzete a liturgikus élet szempontjából majdnem tragikusnak mondható.

Ha a liturgiát a «közösség istentiszteletének» tekintjük, mely összefogja a lelkeket egy kötelékbe, akkor élő liturgiát ma csak a liturgián kívül, a különböző népjáratosságokban, a keresztútjárásban, a májusi járatosságban stb. találunk. Ebbe szívvel-lellekkel belekapcsolódnak a jelenlevők és nem végeznek különböző más járatosságot — mondjuk — az októberi közös szentolvasó végzése alatt úgy, mint ahogy ezt szentmise közben megteszik.

Ha azonban liturgián az első keresztyén évezredben legelső sorban a szent áldozatot és a szentségeket értjük, akkor a közösség jellege ma már csak elvben van meg és mint eszménykép él, de a hívők tevélegesen alig-alig vesznek részt képviselőjüknek, a liturgiát végző papnak (akit *liturgusnak* is nevezünk) cselekedetében. Ha van is valami belekapcsolódás, az csak a kölcsönös köszöntésben és válaszbán (*Dominus vobiscum — Et cum spiritu tuo*) áll, meg abban, hogy

a hívők egy-egy Ámen-nel pecsételik meg a liturgia szavaival és cselekedeteivel való egyetértésüket, de pl. közös felajánlásról és szentáldozásról, a hívőknek a szentmisén való igazi és teljes részvételének ezen két főtényezőjéről alig=alig beszélhetünk.

Mert, nézzük csak meg elfogulatlan szemmel a tényleges helyzetet! A legtöbb hívő a vasárnapi misét «hallgatja», tisztán formális kötelességet teljesít. A mise alatt iparkodik valamivel «foglalkozni», gondolatait valamilyen módon Istennél tartani, valamilyen «neki fekvő» jámbor gyakorlatot végezni. A legfontosabb pillanatokban csengetyű jellel «figyelmessé teszik» az oltárnál folyó cselekményre, és ő erre kifejezést is ad csatlakozásának felállással vagy letérdeléssel, keresztvetéssel vagy mellveréssel stb., a megszokott és hagyományos jellel. Bár ezt is legtöbbször nem tudatosan teszi, hanem követi a többieket, és bizony sokszor komikus, hogy egy nem jókor felálló hívő mozdulatára hogyan kel fel helyéről sokszor az egész templom. Az ú. n. «nagymisében» a zene és az ének az egyéni hangulat szerint vagy az összeszedettség előmozdítására szolgál és növeli a vallásos hangulatot, vagy — és ez a gyakoribb eset — csak akadályozza a belső figyelmet, mert az oltártól a kórus felé fordul és öncélúvá lesz az, aminek alázatos szolgálónak kellene lennie.

Igy volt ez még tegnap is, de — hála Istennek — javult a helyzet. Először is a javulás jele az, hogy nagyon sok katolikus hívő vesz már részt misszáléval kezében. Csak az «Oltár és Élet» szerkesztőjének misekönyveiből 50.000-nél több példány fogyott el és így az ő Dominus vobiscum=ára lélekben ötvenezer hívő feleli az et cum spiritu tuo=t. Ha pedig a többi magyar misekönyvet is figyelembe vesszük, akkor a magyar liturgikus apostolság első részlet=győzelméről beszélhetünk. A liturgikus élet fellendülésének másik jele,

hogy mindenfelé megpróbálnak közeledni a szentmise bemutatásának ősi, klasszikus formulájához. A próbálkozásokat a legkülönbözőbb névvel illették. Elnevezték Chormesse=nak, karban mondott misének, missa dialogisata=nak vagy recitata=nak, párbeszédes vagy hangosan mondott misének stb. A legfurcsább a «liturgikus szentmise»=elnevezés. Ez úgy hangzik, mintha a többi nem lenne az, pedig lehet-e más a mise, mint liturgikus. Az «Oltár és Élet» szerkesztője abban a kis füzetben, amely magyar nyelven az első ilyen próbálgatás volt, «közös szentmisé»=nek nevezte el.

De éppen ezeknél a szentmiséknél egyre kell nagyon ügyelni. Semmi esetre sem szabad a szentmisének egy külön csoport elkülönített «miseájtatosságának» lennie. A közösségre való törekvés mellett ugyanis a liturgiának egy másik lényeges ismertető jele juthat veszedelembé, és ez a «hivatalos» jelleg, a törvénnyel szilárdan megállapított jelleg. A tekintéllyel való összefüggés szakadhatna meg, pedig Krisztus akarata szerint ez a tekintély tartja össze a katolikus egységet. Ezért kérve kérjük a liturgia buzgó apostolait, hogy éppen a liturgikus apostolság előrehaladása érdekében mérsékeljék magukat és ne feledjék el:

A liturgiában csak az lehet helyes, ami jogos is, azaz a liturgikus törvényekkel megegyezik!

Új gyakorlatok rendszerezése helyett célszerűbb az a lassú ujjánevelés (lente reéducation=nak mondja Festuyère), melyet célul tűztünk ki. Ezt pedig a gyermekeknél az iskolában az eddigieknél nagyobb mértékben kell megvalósítani. Azután a plébániákon kell megvalósítani az együttimádkozó egyházközségeket stb. De mindezekhez hosszú évek céltudatos munkája szükséges.

A gyakorlati liturgikus életnek van egy másik nagy tényezője a szentmisén való részvétel mellett — és

ez: az egyházi év átélése. De ezzel is sok nehézség van.

Az egyik az, hogy idegen a mai ember lelkétől, amely mindenben rendszert, gondolatot és erkölcsi tanúságot keres. És ha a módszeres elmélkedéshez és a belőle fakadó erkölcsi cselekvésekhez szokott lelkiséggel nézzük a liturgikus évet és ennek változó szövegeit misében és zsoltosmában, akkor a hívek gyakran nem találnak benne sem határozott gondolatot, sem közvetlen, tetté válható erkölcsi indítást. Tudnunk kell azonban, hogy a liturgikus év *nem alkottatott, hanem lett*, azaz nem előre megfontolt emberi terv szerint megalkotott mestermű, hanem az Isten vezetésével az idők folyamán szervesen kinőtt élő alkotás. Igazi bensejét nem a dogmatikus tanítás adja, sem pedig a morális gyakorlat, hanem az isteni életet közlő és fejlesztő misztérium.

A második nehézség abban áll, hogy, mivel a liturgikus évet nem előre megfogalmazott terv szerint alkotta meg az Egyház, hanem az századok folyamán lett, az eredeti misztériumos lelkülettől eltérő elem is került bele, és így nem egységes, nem áttekinthető. Ma ugyan már túl vagyunk azon, hogy egy románstílusú templomból kitegyenek egy barokk=oltárt, csak azért, mert nem román. Így az újabb ájtatosságokat és a népből beszürenkező formákat sem vetjük el csak azért, mert az évezredek liturgiában nem voltak benne. De igenis kiteszünk egy barokk=oltárt, ha nem művészi, nem egyházas, nem templomba való, és ugyancsak felülvizsgálhatjuk a különböző ájtatosságokat, hogy vajjon nem teszik-e szinte felismerhetetlenné a liturgikus év tiszteletet követelő ősi épületét.

Vizsgáljuk meg ugyanis még egyszer a valódi helyzetet! Nem úgy áll-e a dolog, amint azt Lang Hugó mondja: Minden gyerek tudja, hogy március Szent

József hónapja, május a Szent Szűzé, június Jézus Szent Szívéé, október a szentolvasóé, november a szenvedő lelkeké, — viszont meg a műveltek között is csak nagyon kevesen tudják, hogy hány vasárnapból áll Ádvent, a böjtbevezető, a nagyböjt, a pünkösöd után való idő. Vajjon lassan nem foglalják-e el a hívők szeretetében azt a helyet az első péntek, a Szent Alajos vasárnapok stb., aminőt régebben az évnegyedes böjt napjai, a rózsaszínű vasárnapok foglaltak el? Nem kaptak-e a hétnek köznapjai új pátronusokat? Szent Antal keddeje, Kis Terézke szerdája, Szűz Mária szombatja? Nem nyomják-e el évközben a vasárnap erkölcsi és ősi gondolatát az újonnan divatba jött sajtóvasárnap, missziós vasárnap, hősök vasárnapja stb.? Hogy ez nem teljesen helyes, mutatja éppen X. Pius liturgikus reformja, mellyel azt akarta elérni, hogy az 52 vasárnap álló csillagait ne homályosítsák el a szentek ünnepeinek mozgó, változó bolygói. Vajjon ennek a helyzetnek nem lesz-e az a következménye, hogy a hívek a liturgikus év igazi értelmét nem ismerve nem látnak benne mást, mint keretet a folyton változó képek számára, melyek különállva vagy Jézus életének vagy a szentekének egy-egy jelenetét ábrázolják, de melyek között nem éreznek többé szellemi kapcsolatot?

Hogy a liturgikus év minden része közt ezt a szellemi kapcsolatot újra megtalálhassuk, erre segít meg bennünket többek között az a megfigyelés is, hogy a liturgikus év elején és végén ugyanazon evangélium szerepel, még pedig az utolsó ítéletről szóló. Ez nem véletlenül van így, de nem is csak az erős hatás végett. Ez az elrendezés még a liturgiát megteremtő első idők alapgondolatából való. Az az idő, melyben a liturgikus év mai alakját felvette, a legnagyobb világbirodalom pusztulásának és a barbár népek beözönlésének

jegyében telt el, amelyek alkalmatlanoknak látszottak egy új birodalom megalkotására. Nem csoda, hogy a kor legfelvilágosodottabb elméi is a legnagyobb komolysággal hallgatták a világ végéről szóló jövődöléseket. Sokkal komolyabban vették, mint ahogyan mi azt ma tesszük. Nekik tehát a liturgia szent éve volt a legnagyobb vigasztalásuk. Ez jelenítette meg számunkra Krisztus első eljövételét emberi test alakjában és ez vitte szívükhöz közelebb szóban és jelképben a második eljövetelet ítéletre és befejezésre.

Vajjon nem volna-e számunkra is nagyon időszerű, hogy mai világkatasztrófánkban Jézusra ismét élő és izzó hittel úgy tekintsünk, mint minden történelmi esemény központjára és napjára? Ez a Nap nem ismer lenyugvást. És nincs világtalan sötét éjtszaka azok számára, akiknek ez a nap világít. A liturgikus év számunkra a természet ritmusát egyik napfordulóról a másikra úgy állítja elénk, mint oktató jelképet, hogy semmitől sem kell félnünk, míg Krisztus a világosesemények középpontja, mert ameddig az Atya Őt teszi meg középpontnak, addig lelkünk éjtszakai és nappalai az Úrnak szenteltetnek, világosságukat és sötétségüket Ő maga járja át, és általa mindezek üdvösségünkre válnak.

A liturgia a véget és a pusztulást csak azért hirdeti, hogy hirdesse a feltámadást és az örök életet. Hiszen a keresztény év magva a húsvét napja, ez legősbibb és ez ma is legnagyobb ünnepe. Ebből lett a minden vasárnap megismétlődő kis húsvét és a mindennapi szentmisében a feltámadásról való megemlékezés. Találóan mondja Bomm O. S. B.: «Az Úr napja lett az Egyház évévé». (Rövidebben és találóbban nem lehetne összefoglalni a liturgikus év fejlődését!) A liturgia szimbolikájában így rezgenek a természet és a kegyelem erői, és mi benne végül is megláthatjuk

minden teremtettnék egyre tőredőbb megdicsőülését
Üdvözítője által.

Minden ádentben Szent Ambrus szava vezet
minket: «A Szűz méhében kivirágozva Krisztus az
egész világot beragyogja világosságával. Mindenki
számára ennek a világosságnak kell ragyognia. De csak
azok tudják felfogni, akik az örök világosság fénye után
sóvárognak, melyet többé semmiféle éjtszaka el nem
homályosíthat».

2. A LITURGIKUS IMÁDSÁG

(Ádent második vasárnapjára.)

A közelmúlt tanusága szerint az imakönyv=gyártás=
nak kevés hatása volt. Münchenben élt egy pap, aki
jámbor fantáziájával mindenféle elképzelhető ájtatos=
ságokat és litániákat szerkesztett. Róla magáról is
írt valaki egy litániát és így szólította meg: Oh, der du
die Andachten, nicht aber die Andacht vermehrt
hast . . . ! Te, ki az ájtatosságokat, de nem az ájtatossá=
got gyarapítottad! . . .

Ebben az időben szinte merészség volt az, hogy egy
mainzi pap, Moufang 1851=ben német misekönyvet
adott ki, és hogy ennek mintájára nálunk is megjelent
1865=ben az «Officium Divinum», az első liturgikus
imádságos könyv. De eleinte ezek úgy jártak, mint
a Noe bárkájából szárnyra bocsátott galamb; nem
találtak sehol sem talajra. (A második kiadás nálunk is
1893=ban, jó 30 évvel későbbben jelent meg.) De ugyan=
ekkor Franciaországban és a vele azonos nyelvű
Belgiumban már félszázada megnyíltak a lelkek a
liturgia számára.

Bármennyire örülünk is annak, hogy ma már a
a szentmisén egyre több embernek kezében meglátjuk
a misszálét, azért mégis, mikor látjuk őket, miképen

forгатják a színes szalagokat és mindenképen azon iparkodnak, hogy a sokszor tömörebb latin szövegeket gyorsabban olvasó pappal lépést tartsanak, — szeretnők megkérdezni, ahogyan megkérdezte Fülöp apostol az etiópiai kincstartót, amikor útközben kocsiáján hangosan olvasott: «Érted is, amit olvasol?»

Világosan kell azonban valamit meglátnunk. Nem szabad egyoldalúaknak lennünk. Nem szabad abba a historizmusba esnünk, amely az Istennel való minden érintkezés számára a legszívesebben a latin nyelvet és az antik gesztusokat írنا elő, úgyhogy végül csak a filológusok és a régészek hallgathatnák helyes szellemben a misét és az embereknek előbb humanistákká kellene lenniök, mielőtt kereszténnyé lennének.

Hogy mennyire távol áll tőlünk ez a gondolat, bizonyítja az az imádság-gyűjtemény, amelynek első kötete «Kiáltás a mélyből» címen az újabb idők szentjeinek és nagy embereinek imádságait gyűjti össze, hogy nehéz napjainkban vigasztaljon. «Az Isten-szeretet lángjai» c. könyv gyűjtani akar a középkori nagy misztikusok Istenhez szálló imádságaival. Végül az őskeresztények imakincsével ismertet meg bennünket a «Szent, erős Isten» gyűjtemény, hogy megtanítson a vértanuk és apostolok lelkével erőssé és szentté válni.

Tehát tőlünk is távol áll a liturgikus intellektualizmus és purizmus, mely szerencsétlennek érzi magát, ha valahol mise alatt szentolvasót lát imádkozni vagy Szent Antal oltárt lát egy bazilikában, vagy Jézus Szíve szobrot a tabernákulum felett, mintha ez a jóízlés elleni hiba szinte eltérés lenne az igaz hittől. A nép gyermeki Isten-örömét nem akarjuk elrontani, mikor kedvelt szentjének képét papírvirágokkal, papírláncokkal, aranyfüsttel díszíti. Mi, a liturgia barátai nem lehetünk szigorúbbak, mint az Egyház anyailag

megértő tekintélye. Az ő anyai szívét megindítja az igaz szeretet, ha még oly gyarló és esetlen formában jelenik is meg.

De bármilyen szépek a kétezer esztendő nagy gondolkodóinak és nagy szellemeinek imádságai, bármilyen kedvesek a nép ájtatosságának naív megnyilatkozásai, nekünk jobban tetszik a legnagyobb szentek imádságainál is a szentek közösségének, az Egyháznak imádsága. A vőlegény éneke nekünk kedvesebb, mint a násznagy éneke. És hadd szabadjon nekünk minden imádságunkat, énekünket és fohászkunkat az Istentől megállapított normákhoz mérnünk és imádkozás közben magunkat a Szentírás zsoltáraihoz, himnuszaihoz, az Úr tanította Miatyánkhoz tartanunk!

Amit mi szívünkben a mennyei Atyának mondani akarunk, azt belefoglaljuk abba a «collecta»-ba, a misszálénak abba a napi «gyűjtőimádságába», amelyben ennek a szónak: Én — nincsen helye. Olyan időkből való ez, mikor még az első lelkesedés és a próbákat kiálló hősieség a szívek mélyét tudta vele megszólaltatni, olyan időkből, amelyekben életet nyertek azok az intézmények, amelyeknek az ősi lélekáradás örökségét meg kellett őrizniök az eljövendő századok számára, s ami miatt ezek az imádságok szinte túláradnak a lelkeségtől.

Amit Isten egyszer igaznak és nagyszerűnek minősített, az igaz és érvényes marad minden időkre. Abban a mai ember is csak magvas lelki táplálékot találhat, mert a mai ember is ugyanazon lelki kielégítés után vágyódik. «Te vagy-e az eljövendő vagy másra várjunk?» — hangzik a mai evangélium kérdése. Nekünk nem kell ezt a kérdést az Úrhoz intéznünk; minden nyilatkozat, amit az élő valósággá és képpé lett biblia, a szent liturgia elénk állít, örömhír minekünk minden szükségünkben.

3. A LITURGIA ÉS A BENSŐSÉG

(Ádvent harmadik vasárnapjára.)

«Miért keresztelsz tehát?» — kérdezik a farizeusok Keresztelő Szent Jánostól a mai evangéliumban. Hogy prédikál, az kevésbé lett volna nekik gyanús, ha nem tett volna egy ceslekedetet, egy *jelet*, miként a nagy próféták tették. János viszont küldetésének tudatában erősebben akart hatni az emberekre, mint ahogyan pusztán a szavak által lehetséges volt. Éppen ezért a megtisztulás jelét végezte el rajtuk, hogy felkeltse bennük és láthatóvá tegye előttük a belső tisztaság után való vágyat, a bűntől való szabadulásukat és a bánat ébredését. Ez a keresztség, mint minden jel, megkülönböztette a megkeresztelteket a meg nem kereszteltektől, külön közösséget teremtett és ennek középpontjába a Keresztelőt állította. Természetesen csak «vízzel» keresztelhetett, azaz csak hangulatot, csak előkészületet alkotott. Nem tudta azonban Istennek kegyelmét, a felülről jövő tiszta ajándékot közvetíteni. Mert csak a nálánál «Erősebb», aki utána jövendő, csak az fog «tűzzel és szentlélekkel» keresztelni, vagyis Istennek megbocsátó és átalakító erejének földi jelét a fogékony szívekbe adni, a külsőleg is látható úton a szellemit, a tiszta isteni szellemet, magát a Szentlelket a lelkekbe küldeni. János keresztsége — mai nyelven szólva — szentelmeny volt, míg a keresztény keresztség a benső kegyelemnek hatékony külső jele lett. Szemben áll itt egymással az ószövetségi és az újszövetségi liturgia. Az elsőben felismerjük a lélek vágyódását Isten után, míg a másodikban Isten maga adja értésünkre, hogy kegyelmével mibennünk van és velünk egyesül. Ez minden liturgiának kettős jelentősége: az ember Isten előtt megjelenik, és Isten jelek által kegyelmét nyújtja neki.

De azt mondja az Úr Jézus, hogy az «Atyát lélekben és igazságban kell imádnunk,» (Ján. 4. 23.) és hozzáteszi, hogy a «szél, ahová akar fújni, fú», úgy hogy senki sem kérdezheti, «honnan jó és hová megy»! Úgy látszik, hogy e szavakkal mellőzni akarván az Istennel való társalgásnak minden megmerevedett kifejezési formáit, minden szertartást és külsőséget, rá akar mutatni a tiszta bensőségre, a legigazibb lelkiiségre vallására, amelyhez ember egyáltalában felemelkedhetik. Úgy látszik, az istentiszteletnek legtökéletesebb fokozata nem fog már ismerni sem hangos imádságot, sem imádságos testtartást, sem külső áldozatot, sem papi működést. Valóban sok szó esett már erről az ellemelkedésről és vele a liturgia végéről. A jelszó mindenesetre megtevéstől. Hiszen Krisztus eljöveteleig nagyon is sok lélek nélküli külsőség volt. Az istentisztelet valóságos szerkezetévé vált, amelyet gondolatok nélkül lehetett lejátszani. Hogy azonban bensőnk külső megnyilatkozást is kíván, s hogy ezáltal ez maradandóvá lesz, sőt erősödik is, ezt nem mindenki akarja megérteni.

Nem kerüli ugyan el figyelmünket, hogy Jézus maga is együtt végezte az ószövetségi templom liturgiáját, hogy megszentelt imádságformákban pl. a zsoltárok egyes helyeinél lelkének legbensőbb megnyilatkozásának jeleit adta, hogy biztosított minket a «vízből és a Szentlélekből» való újjászületésről, hogy a kenyérrel és a borral testét és vérének adják majd nekünk. Vajon ezek a jelek nem méltók-e Istenhez? És ha igen, vajon nem lehetnek-e méltók emberekhez is? Kétségtelenül, Isten megadhatná kegyelmét jelek nélkül is, sőt valóban sokszor meg is teszi ezt, úgy hogy pogányból is válhatik Isten gyermeke, ha a keresztségről nem is hallott, de lelke tiszta és szent vágygal kiáltott megváltás és megszentelés után. Mindenesetre Isten érzékeltetheti a lélekhez való közelségét külső jel nélkül is, a léleknek

ez után a jel után való sóvárgása nélkül is. De nem nyílik-e ezáltal tág kapu az önámításnak? Valóban *csak igazi misztika* van? Nincsenek-e üres hangulatok, veszedelmes káprázatok, ördögi cselvetések is? . . .

Ezért kívánta az Atyának bölcsesége és az Úr Jézusnak testvéri megértése azt, hogy a szentségnek lelkünkbe vezető útját külön útjelzők mutassák meg, hogy az igazság emberi szó által is eljusson fülünkhöz, hogy a kegyelem látható jellel is jelentkezzék szemünk előtt. Hiszen agyunk minden megismerést az érzékek által szerez, minden érzelem a jónak látható, megfogható, megérezhető közelségéből táplálkozik. Minthogy pedig Isten a kegyelemnek közvetítésére hét egyszerű jelet rendelt, ezzel új és maradandó *liturgiát* teremtett.

Ahol azonban a lélek él, ott meg is nyilatkozik, beszél a szem és az arc, megoldódik a nyelv, a szellem parancsol a testnek, más szellemekkel igyekszik magát megértetni, közvetíti vele a maga kincseit, lelkesíti és bátorítja arra, ami őt is gazdaggá tette, kezének megfelelő tartásával pedig emlékeztető jeleket alkot. Nem is volt soha valódi vallásosság, amely formákban, műalkotásokban, szertartásokban is ne igyekezett volna leélni a maga életét. Amíg testünk van, nem tudunk és nem lehetünk külsőségek nélkül. Olyan oktalanság volna ez, mint mikor a festőművész kezét akarná levágni, mert sohasem tudta vele egészen tisztán és teljesen vászonra vetni lelkének ihletét. Bátran állíthatjuk: Ahol az emberek nem keresik a kifejezési formákat, ott nincs is mit kifejezni. Az igazi Isten=szeretet megkísérli, hogy beszéljen, vagy legalább is hogy dadogjon, felelni kíván a kegyelem szavára külső jelekkel, kezdi megteremteni a liturgiát. A bölcselkedő eszményieskedés hány emberben tette tönkre a kifejezés művészetét? Ha az ég csillagai engedelmes örömmel járnak alkotójuktól kijelölt útjaikon, ha a tiszta lelkek életét a

felséges Isten trónja előtt való éneknek és táncnak nevezi az Írás, miért legyen akkor éppen az Istennel élő léleknek eszménye a kifejezéstelenség? Csak az tud az újszövetség lelkiességének magaslatára eljutni, aki hálás azért, hogy Isten a vízzel, az apostolok kézrátételével, a kenyérrel magát nekünk nyújtja és megengedi, hogy áhitatunk szavá, tetté, liturgiává fejlődhessék.

4. LITURGIA ÉS EGYÉNISÉG

(Ádvent negyedik vasárnapjára.)

«És minden test meglátja Istennek szabadítását» (Lukács 3. 6.) — mondja a Keresztelő. Hogy a szabadítás, az üdvösség hogyan tér be hozzánk látható módon, láttuk az előbbi fejezetben. A liturgiának egy másik tartalmi értékét ismerjük meg, ha a «minden test» kifejezést megvizsgáljuk. Ez nem azt mondja, hogy az emberi nemzetséghez tartozó minden ember részese a megváltásnak, hanem azt, hogy az emberiség egyetemessége osztozik ebben, az egyén csak, amennyiben ennek tagja. Istennek gondolatai csodálatosan következetesek. Már a Teremtés könyvének szava: «Isten teremtette az embert, férfiúnak és nőnek teremté őket» azt mutatja, hogy Isten Ádámot nem teremtette és nem is akarta megteremteni társ nélküli egyeddé. Milyen gyönyörűen ábrázoló ezt Michelangelo képe, amint Éva az alvó Ádám oldalából életre kel és kezét, az imádkozó és szeretetért sóvárgó kezeket teremtője felé emeli! Az első emberpár mint «mi» élvezi az Isten barátságának paradicsomi gyönyöreit, mint «mi» lázadoznak az ős-bűnnel Istennek mindenható akarata ellen. És ez a bűn nemcsak kettejük terhe, hanem az egész emberiségé, melyet felelősségük tudatában képviselnek. A kegyelemben való közösség egybefűzhetné volna az első emberpárt utódaikkal, ugyancsak a veszteségnek közössége

lett ezentúli sorsuk. Az égből alászálló új Ádámnak kellett önképviseleti elégtétellel megváltani és felemelni őket: «Ahogyan Ádámban mindnyájan meghaltak, így mindnyájan Krisztusban újra élnek». (1. Kor. 15. 22.)

Amint látjuk, az ember sohasem állott egyedül Isten előtt. Mindnyájan Ádám vétke által buktunk el, Krisztusban éledünk újra. Ahogyan senki sem vonhatja ki magát Ádám bűne alól, azonképen senki sem részesülhet a megváltásban, hacsak nem lesz Krisztus titokzatos testének tagjává, amely testben noha minden tag külön szolgálatot teljesít, ezt azonban csak a fejből, a Krisztustól beléje ömlő erő által végezheti. A megváltott emberek közösségéhez való tartozást azonban nem a független egyén állapítja meg, hanem az őt hívó Isten és az a közösség, amely várakozik reá és őt magába olvasztja. Az Egyház nem úgy keletkezik, hogy különböző egyének felfedezik magukban, mennyire hasonló a világnézetük az Egyházéhoz és mennyi erő rejlik az egyesülésben, tehát nem keletkezik valamilyen «társasdalmiszerződéssel». Az Egyház a Krisztustól kapott életelv lelkének köszöni létét, az egyént magához hívja, felveszi őt a Megváltónak és a megváltottaknak közösségébe. A kegyelem rendjében és a természet rendjében azonos törvény működik; első a közösség, ebből nyeri életét az egyén, hogy *benne és érte* éljen. Az a szabadelvű felfogás, mely szerint a lélek a maga áhítatában Istennel szemben magárahagyatva áll, nem nyer igazolást soha, de soha Isten szavai által. Ezt csak valamilyen «teremtő bensőség» magyarázhatná meg (W. Dilthey), amely az emberi szellemet vagy hangulatot a legmagasabb emberi igény, az Isten fogalmának megteremtőjévé tudná tenni. Ha az egyén volna a legfontosabb, akkor Isten sem volna többé a Teremtő, akkor nemcsak a vallás gyakorlása, hanem még a vallásnak fogalma is a feje tetejére volna állítva. Ez a szörnyűség a német

eszményben fogant protestantizmusban látott napvilágot.

Türelmes olvasóm talán azt kérdezi: Mi köze mindezennek a liturgiához? Nagyon is sok és döntő jelentőségű. Ha a léleknek Istennel az imádságban való társalgása és Istennek a lélekbe való átszállása nem az egyedülálló, hanem a közösségben történik, akkor az imádságnak mindenesetre az az alakja lesz erős és hatásos, amelyet megszentel Isten valamennyi gyermekeinek közössége, amely nem zárkózik magába aggódva, hanem örvendezve csatlakozik hozzánk. A liturgikus együtteségtől való elkülönülés szinte elfojtja az igazi áhitatot. Még a kekkerek is testvéri körben tartják meg hallgatag istentiszteletüket. De a katolikus vallásosság tudja azt, hogy nekünk szívvel és szájjal és kezünkkel kell Istent szolgálnunk, hogy Istennek fia emberi kéztől alkotott, kőből és téglából épített házban kíván lakozni; tudja azt, hogy ennek szentélyébe külön szolgálkat állított, akik áldoznak és megszentelnek, és akiknek kezéből — a miénkből is — áldozatot fogad el. Igen, a kövek kezdenének beszélni az Úr Jézus parancsára, ha gyermekeinek serege megnémulna. Ezért azt mondhatjuk, hogy vallásosságunk csak ott lehet meggyőződve a maga igazi katolikus jellegéről, ahol a «liturgikus közösségben» nem hangulatot, hanem *cselekvést* keres, ahol a templomi oratóriumoknak «mi» és az áldási imádságoknak «ti» szavaiba rejtőzik.

Az egyháztörténelem folyamán természetesen mindenféle egyénieskedés csúszott a gyakorlati szertartásokba. A régi időkben pl. a szent áldozatnak közös jellegét mutatja az, hogy a sok pap a miséző püspökkel együtt mondotta az átváltoztatás szavait és a szentélyben körülállták az oltárt. Igaz, hogy Isten jósága és az Egyház bölcsesége azóta minden községnek megadta a szent áldozatot annyi oltáron. Mindamellet a legszigo-

rúbban megköveteli ma is, hogy a ministráns — bár sokszor nem kifogástalan módon — képviselje az egész községet. Régente minden résztvevő személyesen hozta ajándékát az oltár asztalához. És minden jelenlevő résztvevő a pap és a hívők között váltakozó imádságban, mindenki békeöleléssel köszöntötte szomszédját, mielőtt visszakapta a legszentebb áldozattá vált ajándékát lelke táplálására, mint az Úrral és testvéreivel való «egyesülésének kötelékét». Ennek a szép szokásnak már csak emléke maradt ránk. Az Egyház majd felismeri azt az időt, amikor az áldozatközösségnek ezeket a formáit megint megadhatja nekünk. De ezeket korántsem keltethetjük életre úgy, hogy az úgynevezett *közös* miséket megkülönböztetjük a *rendes* miséktől, hogy a templomban az ilyen *közös* misék hallgatóitól elkülönülünk, hogy *egyéni felfogásunkat* az Egyház vezetőségének rendeletei elé helyezzük. A régi szokásokhoz való visszatérésben máris van valami jó és nagyszerű; kivésőben van a «jámbor boldogság a templom sarkában», az összekulcsolt kezekkel való «összeszedettség», Istennel kettesben való «társalgás», mert ezek és a misének csupán «hallgatása» elvesztette már varázsát és állítólagos eszmei jellegét. Mi mindnyájan, akik egy kenyérből eszünk, egy *testnek*, egy *közösségnek* tudjuk magunkat, amely Isten üdvösségét keresi. A német Westfaliában a katolikus elnyomatás idején, amikor sok falu pap nélkül volt, és a papokat eltiltották a misézéstől, történt, hogy az egyik falu derék bíróját törvény elé idézték és megkérdezték, hogy vasárnap mondott-e a plébános misét. A jó ember így szólt: Nem tudom. Mise alatt nem nézek az oltárra. Van ennél okosabb dolgom is; imádságoskönyvembe nézek. — Az ilyen vallásosság megható ugyan, de már idejét mult és nem tér többé vissza.

5. LITURGIA ÉS NEMZET

(Karácsony napjára.)

«A testté lett Ige szent titka által fényességednek ragyogása megjelent lelki szemünk előtt, hogy meglátván Istent a Láthatatlannak szeretetéhez eljuthassunk.» A karácsonyi szentmisének prefációjából vett szavak nemcsak az Úr megtestesülésének remek jelképét tartalmazzák, hanem az isteni Ige folytatólagos megtestesülésének, Egyházunk liturgiájának is gyönyörű kifejezését. A megtestesüléshez hasonlóan a liturgia is a láthatón keresztül a láthatatlanhoz vezet az emberi lelket. A liturgia éppen abban különbözik a pogány szertartásoktól, hogy nem áll meg a láthatórál és nem *isteníti a világ elemeit*. (Gal. 4, 3.) Az emberiség történetében sohasem léteztek jel nélküli vallások, csak az volt a baj, hogy ezek a jelek elvesztették a továbbvivő, felfelé mutató, «Keressétek Istent felettünk!» jel-szavát, úgy hogy a teremtmény a Teremtőt letaszította trónjáról, míg nem fa és kő, természeti jelenségek és emberkezek alkotta bálványok felfogták az Istennek továbbítandó tiszteletet.

Kétségtelen, hogy az Istentiszteletnek őskori, az ősembernek vallásában fellelhető külső jelei, amelyek a zsinagógában épp úgy fellelhetők, mint az ókor népeinél, a görögöknél és a rómaiaknál, részben átszármaztak az újszövetségi szertartásokba. Nemcsak az áhitat legegyszerűbb jelei, amilyen a letérdelés és a felállás, a kar felemelése és a kezek összekulcsolása, az áldozatosság kifejezése, ajándékok átadása tudtak összeférni az új szellemmel. A költészet és az ének nem egy művészi terméke jelképesen értelmezett képletességgel, játszi díszítő kedvvel a kereszténytelen és kereszténység előtti időkből szintén átment az új szentélybe. Ahogyan

a zsidók magukkal hozták — meggondolatlanul — az egyiptomiak aranyát az ígért földjére, ugyanezt tették az első keresztény századok a görög műveltségnek kifejező formáival, amelyek valóban szépek és a valláshoz méltók voltak. A liturgia megőrizte ezt az imádságos művészetet mai napig olyan hűen, hogy még mindig a rómaiak nyelvét használja, a görögöknek ruháit viseli, a zsidóknak templomi eszközeit utánozza. Voltak ugyan régente és ma is olyan «szellemtisztelők», akik szemrehányást tesznek, hogy az Egyház mennyit ad a külsőre, hogy milyen kényelmesen vette át a másoktól alkotott formákat. De csak a nagy hitszakadásnak sikerült a keresztény lelkekben széjjeltépni és egymástól elválasztani a bensőt a kifejezéstől, a szellemet annak külső alakjától, «a pápás bálványimádás» elleni dühében a ridegségnek az *elmélyedéstől a képrombolásig* terjedő fokozatait felállítania. Tévedés volna azt állítanunk, hogy Luther sok örömét lelte volna forradalmi elvének összes következményeiben, vagy hogy teljesen szakított volna a katolikus szokásokkal. De nem is lett volna lehetséges a szertartások örömeiben felnőtt nemzedéket megnyerni egy hirtelen megkezdett szertartás nélküli vallás számára. Hogyan is rombolhatták volna le a művészetükre büszke nürnbergiek templomaikban mindazt, amit hitüknek színpompás megvallásaként fában és ércben, kőben és aranyban kifaragtak? Hiszen 1800-ig istentiszteletüket — ők, a lutheránusok — katolikus egyházi ruhákban tartották és templomaik ma is a katolikus ősök liturgiaszeretetének múzeumai, kincses házai, ahogyan lakóházaik ma is Madonna-szobrocskákkal vannak díszítve. Norvégiában is csak úgy sikerült a lutheránizmus meghonosítása, hogy az emberekkel alig vétették észre a régi katolikus szertartásokból a megürült vallásba való áttérést. Az anglikán egyház története pedig állandó hullámozása a lelkeske-

désnek és a szertartásosságnak. Száz évvel ezelőtt vallás= gyalázást jelentett volna, ha anglikán pap fehér kar= inget öltött volna, ma meg az anglikán istentisztelet talán már csak nagyobb pompában különbözik a ró= mai katolikus szertartásoktól. A német protestantiz= mus azóta az érzelgős vallásosság melegétől az észval= lás hidegén át az eszményiség szellemimádásáig jutott el. Szabadelvűek és vallási túlzók egyaránt megegyez= tek a XIX. században abban, hogy az udvarnál, a had= seregben, a művészetben módot kell adni a lélek meg= nyilatkozására, csak a vallásnak nem volt szabad el= hagynia a szónak szűk börtönét. Néhány évvel ezelőtt egy fiatal lelkipásztornak meg kellett válnia rideg egy= házközösségétől, mert egy alkalommal — katolikus papok mintájára — áldásra emelte kezét. Evangélikus diakonisszák szerint «ez az érzékekre hat». Nemrég meg= tiltották egy filmriporternek, hogy a régóta evangé= likussá lett katolikus templom főoltárára néhány virá= got helyezzen, mert «*katolikus formája* lenne tőle». — Valaki azt indítványozta, iktassanak az evangélikus istentiszteletbe az imádságok közé néhány *csendes percet* a lelki elmélyedésre. Tiltakoztak ellene, mert Isten igé= jének nagy veszedelmét látták ebben. Ma természetesen kezdik átlátni, hogy ehhez az igazi lelkiességhez való görcsös ragaszkodás elriasztja az embereket a templom= tól. Ma legalább igyekeznek már némi ősi jeleknek Isten házában polgárjogot kieszközölni.

A katolikus Egyházat nem azért támadják, hogy a külsővel is törődő liturgiája van, de kárhozzatják ennek a liturgiának idegen eredetét és jellegét. Követelik, leg= alább a latin nyelv szűnjék meg; de nem gondolnak arra, hogy a nemzeti nyelven való lehangosabb beszéd sem teszi megérthetővé a szent *titkokat*, mert nem is szűk= séges megértésük, amilyennek a szentbeszédeknek kell lennie, ha értékes és jó. Azt kívánják, német népszoká=

sok kerüljenek az istentiszteletbe, a szent falak közé, mert ezek az ősrégi népszokások eddig mint ócska babonák nem juthattak szóhoz. Valóban, a liturgikus áhitat és a népi ájtatosságok között a katolikus hagyományokban változó kapcsolatok éltek. Ezért az Egyház vezetőse bölcs megértéssel mérlegeli is a néppel és a földdel való együvértartozás óhaját. Sőt az előljárók ebben a pontban sem olyan szigorúak, mint Newmann, aki szerint «a népvallás mindig csak elrontott vallás». Newmann itt a népléleknek arra a tulajdonságára gondol, amellyel igyekszik a vallási képzeteket megegyeszerűsíteni és lehetőleg érzékelhetővé tenni. Így az Isten fogalmának fenséges tisztasága bizony veszít szépségéből. A hódolatnak, tiszteletnek kifejezése így aztán kezdetlegessé, ügyefogyottá, hangtalanná, sőt oktalanná és nyerssé válik. Ezért még a régi pogány elképzelések és szokások is makacsul fenntartották magukat a népben. Az Egyház azonban nem veszíti el türelmét, mert a vallásos buzgóság még zavaros fogalmakból és ügyetlen formákból is igazi odaadás és igazi áldozatosság által kifejlődhetik. De liturgikus törvényszerűség csak tisztán látott hittételekből és a lelkiiség megszentelt hordozóiból keletkezhetik. Éppen ezért a liturgia kifejezésvilága mindig is felette lesz a «lelkitörpék» szellemi színvonalának. Mert a benne elrejtőzött és nekünk juttatott kegyelem, amelyet előttünk majd eltakar, majd feltár, az igazi áldozatosságnak, odaadásnak és istenszeretetnek közkincsévé válik. Csak tiszta lelkiismeretet és jóakaratot kíván tőlünk. Semmi sem áll olyan távol az Egyház elgondolásától, mint az «odi profanum vulgus» (gyűlölöm az avatatlan tömeget) elve, mint az esztétika és műveltség kétes ködfellegei, mint a *nép ellen* való tartalékok. És ezért az Egyház, bár nem engedi a csak nemzeti, csak népi szokásokat a liturgia szent területére lépni, de lelkendezve örül annak, ha a fenséges dóm

körül évezredek rózsatövek sűrűsödnek. A szabályosan faragott kőhasábok és a laza indák barátságosan férnek meg egymás mellett, a nemzeti élet támaszt nyer a liturgiában. És a liturgia nem lesz merev formavilággá mindaddig, amíg a népnek élő világa a szent szövegekhez odaegybeegyzi az örvendező és hívó emberszívnek széljegyzeteit.

6. LITURGIA ÉS NÉPSZOKÁSOK

(Vízkeresztre.)

Elég gyakran láthatunk román stílusban épült templomokat, amelyeket a gótika kívül és belül átalakításokkal látott el, hogy aztán ezeket a barokkor a leggazdagabb cifrázatokkal ékesítse. Csak a szakértő ismeri már fel az eredeti alakot. Hasonlóképpen nagyon sok liturgikus szertartás és szokás idővel különböző módosításokon, értelmezéseken ment keresztül. A hívó népnek mindig alkotni vágyó képzelete többé-kevésbé sikerült díszekkel ékesítette az eredeti művet. Végül ez az alkotásvágy kivonult a templomból a szabadba, a terekre, az utcákra, a házakba, a lakásokba. A történettudós és a stílusmester nem sok örömét leli az emberi tetszésnek e tevékenykedésében. Nem egy ilyen szépművészeti toldatléket az Egyház vezetősége kénytelen mint kinövést lenyesni még akkor is, ha ezzel kis fájdalmat is kell okoznia bohó gyermekeinek, akik ennyire kedvelik a maguk gyermeki és borzas szeszélyeit. Egy ünnepnek dogmatikai alapgondolata és liturgikus felépítése nem válhatik valami népszokásnak felismerhetetlenségig elváltoztatott áldozatává.

A falu maradjon a templomé, vagyis semmiféle magánátlatossága, akár egyes hívőé, akár tömegeké, ne veszítse el magasztos, a szigorú liturgiával való összefüggését! Éppen Úrunk megjelenésének ünnepe mutatja meg nekünk azt a hármast köntöst, melyet erre az

ünnepre tett a régi keresztény hagyomány, a későbbi fejlődés és a nép játékos kedve.

Az Egyház e harmadik legnagyobb ünnepének kezdete nem állapítható meg olyan bizonyossággal, mint a húsvét vagy a pünkösd. Már 200-ban Kr. u. Alexandriában jan. 6. napját az Úr Jézus megkeresztelkedése napjának tekintették. Az «Úrnak ettől a megjelenésétől», istenségének e kinyilvánításától az égi Atyának szózata által az emlékezet visszaszállt az Úrnak «testben» való, Betlehemben történt megjelenéséhez, a «csillag megjelenéséhez» és a pogányság képviselőinek, a bölcseknek látogatásához, majd meg felkereste az Úrnak Kánában végzett első csodájának emlékét. E szerint is nevezték el az ünnepet: «A keresztség napja», Teofania, azaz Isten megjelenése, vagy egyszerűen Epiphania, «megjelenés». A 4. században ez az ünnep nyugatra is eljutott, viszonzásul pedig Rómából keletre terjedt át Urunk születésének, a karácsonynak megünneplése. De nem vették át nyugaton azt a keleti szokást, hogy e napon megkereszteljék az újonnan megtérteket, sőt még a keresztség szentelést is csak a 11. században rendszerezítették nyugaton. Az egyházi évnek felépítésével azután megtörtént az összezsúfolt ünnepeknek elrétegződése, karácsony és vízkereszt különváltak, e két napcentrum körül a liturgikus napoknak és heteknek koszorúja képződött ki. A vigilia, a nyolcad és az utóünnepelés hat vasárnapi zsoltosmán keresztül mai napig fennmaradtak, ahogyan az Úrjövet ünnepe sem szenvedett változást a liturgiában.

A «háromkirályok» napjának és e szentek megünneplésének gondolatát az egyetemes Egyház ma sem köti szervesen össze az Úr megjelenésének ünnepével. Ez az elnevezés és ez a jelleg teljesen német eredetre vall és a német néplélekből sarjadzott. A bölcseknek három számát, királyi mivoltát, nevüket, faji hovatartoz-

zandóságukat, tiszteletüket a vallásos néplélek kedves költőiségének és elbeszélő készségének köszönhetjük. A három szent még haláluk után is — ahogyan a kölni breviárium tudja — folytatta vándorútját, mert kelet-ről először Konstantinápolyba vitték el holttestüket, majd tovább Milánóba. Rótszakállú Frigyes német császár 1162-ben «megszerezte» ereklyéiket a maga módján mint zsákmányt, és titkárának, Dasseli Rainaldnak ajándékozta őket, aki püspöki székvárosában, Kölnben állandó nyugvóhelyet biztosított számukra. És nem is volt hiány a nekik kijáró tiszteletben: A leggyönyörűbb aranszekrényt készítették nekik, föléje meg a leghatalmasabb német dómot építették. A német császárok Aachenben való megkoronáztatásuk után azonnal idezarándokoltak, a Rajnát elnevezték «a három királyok útja»-nak, koronáik pedig «Köln szent városának» címezébe kerültek. A német művészet a Keletnek bölcseit kedvenc szentjei közé sorozta. Bátran örülhetünk annak, hogy Úrunk megjelenésének, a vízkeresztnek gondolati gazdagsága ilyen szép ünnepet adott nyugatnak.

A nép képzelőereje azonban nagyon is megkísérelte, hogy a liturgiának ajándékgondolatát díszítő művészetével felékesítse. A helyi szokások szerint a vízszenteléssel együtt tömjént, gyertyát és krétát is szentelnek. Ezek a bölcsek adományaira emlékeztetnek. Az ajtóknak krétával való megjelölése pedig — 19 + G. + M. B. + 37 — az öldöklő angyal ellen akar megvédeni, aki az egyiptomiak elsőszülötteit öldöste, míg a megsokasodott zsidókéit megkímélte. A «háromkirályok» vízával és a «háromkirályok» tömjénfüstjével áldják meg tehát a lakásokat és a megszentelt krétával jelölik meg az üdvösség újesztendéjének ajtait. A gyermekek házról-házra járnak sok helyen a kilökhető betlehem-i csillaggal és karácsonyi dalokat énekelnek. Nem is sejtik,

hogy régi pogány szokást «keresztelnek» meg ezzel, mellyel régente indítást adtak a téli éjtszakában megdermedt és pályáján megállt napnak. De év közben is van a csillagtól vezetett bölcseknek tennivalójuk; hiszen ők a buzgó utasoknak védőszentjei, különösen pedig az örökkévalóságba induló zarándoklóké. Nem hiába nevezték el régente a zarándok utak mentén épült híres szállásházakat: Vendéglő a szerecsenhez, — A csillaghoz, — Koronaszálló, — Három Királyok háza stb.

Ilyen bőségesen áldja meg az Egyház ezt az egy téli napot. Örülünk ennek a bőkezűségnek, legyünk ebben is «katolikusok», vagyis hogy mindent engedjünk a maga idején szóhoz jutni: Vízkeresztkor a szent titokzatosságot, a három szentnek tiszteletét a maga történeti varázsával, a nép ünnepi örömét a maga ártatlanságos kedvével és szemléltetésével! Ezeket a szent királyokat megilleti e szerény ajándék.

II. AZ ÚJSZÖVETSÉGNEK VÉRONTÁS NÉLKÜL VALÓ ÁLDOZATÁRÓL

1. ÓSZÖVETSÉGI ÉS ÚJSZÖVETSÉGI ÁLDOZATOK

(Vízkereszt után a második vasárnapra.)

A vízkereszt ünnepi gondolkörébe tartozott kezdetől fogva az Úr Jézus fenségének kinyilatkoztatása a kánai menyegző átváltoztatási csodája alkalmával. Ebben a csodában felismerjük annak az átváltoztatásnak előképét, melyet Krisztus az utolsó vacsorán a borral és kenyérrel végzett, amely minden szentmisében megismétlődik az Ő szándékai szerint, az Ő erejéből és az Ő emlékezetére. Az átváltozás szavai az újszövetség áldozatát a megdicsőült Krisztus naponkinti, valódi megjelenésévé teszik. Ennek a nekünk olyan kedves vízkeresztnek mélyebb értelmezését két úton érhetjük el: A gondolati elmélyülés, vagyis a szentírási és egyházi szöveg felett való elmélkedéssel vagy történelmi elemzéssel. A gondolati elmélyülés útján járunk, ha a szentmisének dogmatikai lényegét vizsgáljuk; történelmi elemzést pedig akkor végzünk, amikor a liturgikus jelenségeket akarjuk megérteni. Lehetne a szentmise értelmének magyarázatát a szentmise szertartásainak valótlan, szabados, sőt önkényes kifejtésével is megkísérelni. Régebbi imádságoskönyvekből pl. ismerjük az ilyen próbálkozásokat, amelyek az egyes imádságokat és szertartásokat a szentmisében a Megváltó életéből és szenvedése történetének egyes jeleneteiből vett hasonlatokkal akarták szemléltetni. A jelképből másik jelképet faragtak. Ezt az eljárást az a veszély

fenyegette, hogy a képletes magyarázatoknak ez a második és harmadik rétege mindinkább üresebbé és valószínűtlenebbé tette a gondolatot. A szentmise magyarázásánál azonban nem lehet szó arról, hogyan értelmezi ez vagy az a szent ember, tudós vagy ájtatos lélek a liturgiát, még kevésbbé arról, hogyan próbál-gatja ki rajta a maga képzelőerejét. Kérdésünk nem lehet: «Hogyan *lehet* a szövegeket értelmezni», hanem «hogyan *kell* őket megértenünk annak akarata szerint, aki őket megírta, gyűjtötte, rendezte, megállapította». A Szentlélektől vezetett Egyház vezetősége évszázadokon át kialakította és ma is alakítja a szentmisének szer-tartásait. Így tehát inkább a *történeti* elemzésre kell törekednünk, ha valódi, általánosan érvényes, általá-nosan kötelező értelmezést akarunk kapni. Sorrendben és lényegben legfontosabb természetesen a *gondolat*, az alapigazság és valóság, amely itt külső alakot nyer. Ezeket a Szentírás és a hagyomány közli velünk, ahogyan az Egyház tanító hivatala hirdeti és tudományos dogma-tikájában feldolgozza. A miseliturgiáról végzendő el-mélkedést azonban hadd előzze meg egy kis okoskodás! A szíves olvasó nem fogja restellni a fáradságot. Hiszen — amint az átváltozás szavai mondják — a *mysterium fidei*, a »hitnek nagy titkáról« van szó.

Az ószövetség véres és vértelen áldozatai az újszö-vetségi Melchisedech áldozatára utaltak, ahogyan ezt az utolsó próféta, Malakiás hirdette. A János-evangé-liumnak 6. fejezetében az első csodálatos kenyérszapo-rításnak napján az Úr Jézus megígéri az új ételáldoza-tot, azt az égi kenyeret, amelyik az Úr maga, az ő teste és vére a lelkek táplálására. Az előképes húsvéti lakoma után Krisztus «tettel» teljesíti ígérteét véres halálának előestéjén szent testének odaadásával és szent vérének kiontásával a kenyér és a bor színe alatt. Az utolsó vacsora termének áldozata vérontás nélküli volt ugyan,

de nem volt az áldozatos odaadásnak pusztá kifejezése, mint az ószövetségi ételáldozatok, hanem valóságos és engesztelő áldozat volt érzékelhető, szentségi alakban, jelképes formában. Hiszen az élő és cselekvő Krisztus testének és vérének valóságos elválasztása nem történt meg, ezt csak a *jelkép*, a két színnek, a kenyérnek és bornak alakja fejezte ki mint jelképes előjelenete a másnapi véres emberáldozatnak, a kereszthalálnak, amely *«egyetlen»* áldozattal — mint a zsidókhhoz írt levél mondja (Hebr. 10. 14.) — «teljessé tette az üdvösség munkáját». Amikor az apostolok a Szentléleknek eljövetele után a kapott megbízásnak megfelelően az utolsó vacsorát gyakorolni kezdték, ezzel nem egészítették ki a kereszt áldozatát, hanem csak megújították. Hasonlóan az utolsó vacsorán történt előjelenethez ez a megújítás ismételten megtörténik szentségi, vérontás nélküli alakban. Ez az áldozat ismét csak Krisztus áldozata, tehát nemcsak a hívek gyülekezetének vagy a papnak áldozata. Krisztus áldozza fel nap=nap után testét és véré a kenyérnek és bornak elkülönített színei alatt mennyei Atyjának. Az Őt képviselő papnak szája és keze által végzi áldozatát. A szentségi alakban azonban úgy van jelen, mint ahogyan az égben él és nem utolsó csepp vérének a testtől való elválása állapotában, hanem szenvedés nélkül és megdicsőülten.

Itt világlik aztán ki a *két színnek* jelentősége, amelyekben az elválaszthatatlan Istenember jelen van. Ha nem történnék meg a szentségi elválasztás, akkor egyáltalában nem lehetne beszélni áldozatról, feláldozásról. Éppen ezért a szentmiséhez ugyanúgy szükséges a két külszín, mint ahogyan a lélek táplálására elég az egy szín. Hiszen nem két Krisztus van a két alakban, mint ahogyan nincsen sok Krisztus sok kis ostyában, s ahogyan azt sem hisszük, hogy az ostya részecskéjében a testnek csak valamelyik tagja volna jelen. Ebből ma-

gyarázható a gyakorlatnak különbözősége, melyet oly kevesen akarnak megérteni. Ameddig a hívek két szín alatt áldoztak, ugyanaddig bizonyos alkalmakkor vagy csak a kenyér vagy csak a bor színe alatt is osztották ki a szentáldozást. Ennek emlékét a régi szokásokhoz ragaszkodó Kelet ma is megőrizte, amennyiben ott a pap a megkeresztelt gyermeknek bor alakjában nyújtja azonnal a legszentebbet. Még maga Huss János is, ez a fanatikus «kehelyharcos», teljesen helyesen képviselte elméletben az élő és megdicsőült Krisztusnak csak a kenyér színében is való jelenlétének keresztény tanítását.

Miután Luther a vérontás nélküli áldozatnak értelmét összekeverte a véres keresztáldozattal és a Golgotha megváltó órájának fenségétől elbűvölve jelentéktelennek minősítette a misét, sőt ezt mint bálványimádást elvetette, az Egyház a naponkinti áldozatot még inkább elmélyült szeretettel kezdte vizsgálni. Hittudósai ugyanis felvetik azóta a kérdést, miben áll a szentmisének *áldozati jellege*. Szent Tamás csak egy fény sugarat vet ennek a kutatásnak az útjára, amikor azt mondja, hogy az áldozati adományokkal «valami történik», velük valamit cselekszenek, aliquid fit. Addig ugyanis szent tiszteletből a szent titok iránt senki sem merte kérdeni, mi is történik velük. Utána azonban néhányan úgy gondolkodtak, hogy az áldozat lényegét Krisztusnak önmegalázása teszi, amikor a szegényes külszínekbe rejti magát; mások azt tanították, hogy a színek megsemmisítése az áldozat lényege. Olyan vélemény is volt, hogy Krisztus minden átváltozásnál egy újabb, valamilyen új, szellemi és égi áldozatot mutat be az Atyának. A legjobb és a legegyszerűbb magyarázat bizonyára az a legrégebbi, amely Krisztus áldozatának lényegét a színeknek szentségi elválasztásában látja és semmi másban, ahogyan a szentségben a kereszt-

halál gyümölcseiben részesülünk, ahogyan a szentáldozásban a lélek egyenkint részesül az örök életben. Ahogyan sokszor előfordul a tanítások történetében, itt is a gyakorlat korábbi és bölcsőbb minden elméletnél.

Minden liturgiát természetesen a hit, a dogma előz meg. Krisztusnak és apostolainak tanítása a liturgia gyökere: A *lex credendi*, a hitnek törvénye *lex orandi*, — az imádság törvényévé lesz. Ebből azonban ennek a tételnek csodálatos megfordítása is következik, vagyis hogy az Egyház imádságaiból, a különböző időknek és népeknek liturgiájából a *lex credendi*, azaz a különféle egyházak hitelveire és ezeknek az egyetemes Egyházzal való megegyezésére is lehet következtetni. A hozzáértő tudja, hogy bizonyos gyökérből csak bizonyos virág fejlődhetik, de azt is tudja, hogy a színpompás virág milyen gyökérből tört elő.

2. A KATEKUMENOK MISÉJE

(Vízkereszt után a harmadik vasárnapra.)

Máté evangéliuma szerint (8.1—13) «a mennyek országában» megszűnnek az eddig kiválasztott nép előjogai. Egy asztalnál fognak ülni a pogányok és a zsidók. Mindenki hivatalos ehhez az asztalhoz, aki — mint a százados — becsületes lélekkel mondja: Uram, nem vagyok méltó. Hányszor értendő ezen a «mennyek országán» a földön élő Egyház! Fenséges lakomája a szentmise. Az Egyház meg olyan óriási dómhoz hasonlít, amelyet kétezer éven át építettek és díszítettek. Nem csoda, ha az idegen szemlélő — éppen a nagysága miatt — át sem tekintheti szerkezetét, sőt élettelemnek, mozdulatlannak látja. Hasonló hatást tesz a kívül állóra az Egyház istentisztelete; mert első tekintetre az egésztest nem érti, részleteiben pedig a szertartásokat «bűvészetnek vagy titokszerűeknek» nézi, mint

valami színházat vagy történeti múzeumot, amelyre mint pusztán művészeti emlékre vagy külsőséges limlomra talán nincs is szükség. De ha a dómot nem építették volna meg jól, már rég nem állana. Az épületnek éppen legrégibb falai viselik a terhet, eltakarja őket természetesen sok díszítő elem. Jó lesz tehát első sorban a szentmise legrégibb építészeti elemeivel foglalkoznunk.

Egyszerű emberek így képzelik el a fejlődést: Kezdetben azt az egyszerű vacsorát minden különösebb külsőségek nélkül megismételték, majd megfűszerezték zsidó és görög istentiszteleti formákkal, amíg a híres „complexio oppositorum”, az ellentétek e kuszáltsága ki nem alakult; napjainkig aztán mindinkább háttérbe szorították a lényegét, a külső alak mind szövevényesebb lett, a részleteket rendezői és jogászai pontossággal megállapították, a lényegét pedig teljesen kihagyták. — A történeti igazság azonban egészen más. A mai istentisztelet ugyanis a régi liturgiának megrövidítése és megegyszerűsítése, ami korántsem jelenti a lényegnek feláldozását.

Milyennek mutatja meg nekünk a történelem a szentmisének fejlődését? Az *őskeresztény* *község* résztvett a jeruzsálemi templom szertartásainak *imádkozó* részeiben, amilyenek a zsoltárok, imádságok, szentírásolvasás és írásmagyarázat voltak. A zsidók áldozati szertartásain azonban a keresztények nem vettek többé részt, mert Jézusnak engesztelő áldozata után nem volt többé szükségük az előképes, hatástalan régi áldozatokra. A maguk szentségi jellegű áldozati istentiszteletét a közösség valamelyik tagjának házában tartották meg és „kenyér-szegés”-nek nevezték. (Apg. 2. 42.) A hívek maguk hozták a kenyeret és a bort mind az áldozat részére, mind pedig a szegényeknek és az előjáróknak fenntartására. Liturgia és Caritas kezdettől fogva kéz a kézben jártak

különösen ott, ahol az ú. n. Agape, vagyis a szentmise az egész egyházközségnek szeretetlakomájával és a szegényeknek élelmezésével volt egybekötve. Ez a szokás azonban, akárcsak az utolsó vacsora termében végbement lábmosásnak megismétlése, melyet ma már csak nagycsütörtökön végeznek a világi és egyházi élet előkelőségei, hamarosan veszendőbe ment.

A pogánykeresztények megsokasodásával azonban a templomnak és a zsinagógának zsidókeresztényei el=kényelmesedtek. Az istentiszteletnek imádkozó részeit az újszövetségi áldozati szertartással ugyanarra a helyre és időre vonták össze, sőt ezeken résztvehettek a még meg nem kereszteltek éppen úgy, mint a súlyos vétség miatt kiközösítettek, azaz, akiket kizártak a közös áldozatból és lakomából. Ennek a *szóbeli istentiszteletnek* rendje természetesen zsidó eredetű. Az este kezdődő és hajnalig tartó ünnepséget a püspököknek és a papoknak *bevonulásával* nyitották meg. Ezalatt zsoltárt énekeltek; olyant választottak, amely gondolataival és hangulatával megfelelt az ünnep szellemének. A híveknek kéréseit a püspök hangosan elmondott szóbeli *imádságba* foglalja össze, és ezt *collecta*=nak (összefoglalás) vagy a «hívek imádságának» mondják. Erre az ószövetségi szentírásból vett részletnek vagy valamelyik apostoli levélnek *felolvasása* következik. Ahogyan az ókori drámában a kar érzelmi hangulatot kifejező vagy gondolati elmélyülést célzó énekekkel felel az előadott drámai részletekre, így az első keresztényeknél magánénekes vagy énekkar (schola) elmélkedő jellegű vagy örvendező *énekeket* iktat a szertartás rendjébe; ezeknek szövegét legtöbbször a zsoltárok könyvéből veszi. Majd az evangélium valamelyik részletének (Perikope) ünnepélyes felolvasása és az ehhez csatlakozó szentbeszéd (Homilia) következik. A szónok (Liturgus) befejezésül felszólítja a népet, hogy «forduljon az Úr felé», azaz kelet felé, az oltár felé, hogy

a szónok szívéből jövő imádságot megtanulja. Ezután elbocsátják a keresztségre készülöket (katekumenokat) és a vezeklőket.

Ettől az elbocsátástól (missa) kapta az élőlőszóbeli istentisztelet a «Katekumenmise» nevet, az 5. században pedig az egész istentiszteletet már a mise szóval jelzik, tehát olyan szokásnak nevével, amely kezdetben jelentéktelennek látszik. Ez a szokás azonban nagyjelentőségű volt addig, ameddig titokban kellett tartani az elbocsátást követő istentiszteleti részt az arcana disciplina-t a pogányok, a meg nem kereszteltek és a méltatlanok előtt.

Ezt a sokáig tartó szokást nem is annyira a külső veszély tette indokolttá, hiszen az ajtónállók (ostiarii) elég pontosan végezték kötelességüket. Más okai voltak; ilyenek, hogy a keresztények legszentebb kincsük iránti tiszteletüket fejezzék így ki, továbbá, hogy ennek a bölcs nevelési eszköznek felhasználásával fokozatosan vezessék be az ifjú keresztényt a hitnek titkaiba, különösen pedig a szent áldozatnak titokzatos világába. Csak ezután, az avatatlanok eltávoztása után kezdődhetett meg a megkeresztelteknek az áldozat- és áldozati lakomában való részvétele, mint akik az Egyház külső és belső közösségének beavatott tagjai.

Aki a jelenlegi misszáléban elolvassa pl. az évnegyedes (kántor)-böjtnék liturgiáját, könnyen megérti az élőlőszóbeli istentiszteletnek ezt az alapvetését. Azt fogja látni, hogy bizonyos részletek, mint a Glória és a Credó mélyértelmű szépségek, de hamarosan észreveszi az egyszerűsítéseket is, ha pl. a lépcsőimádságnál csak egyetlen verset talál a máskori pszalmus helyett, amelyet antiphona, vagyis egy vezető gondolatot kifejező rövid szöveg követ, ahogyan ilyeneket valamikor mint mottót, mint hangulati akkordot, mint valami lelki előjátékot minden pszalmus végéhez fűztek. Az ú. n. lépcső-

imádság csak később helyettesítette a nagy bevonulást. A 42. zsoltár, a bűnvallomás, az oltárnak megcsókolása megőrzi a régi «Apológiá»=t, vagyis az alázatos igazolást a legszentebb titokhoz való közelítés szent merészsége előtt, amely a Szentháromsághoz való kilencszeres «Kyrie eleison» (Uram, irgalmazz!) fohászban halkul el.

Aki tehát az «előmisét» figyelemmel kíséri, azt csodálatosan fogja eltölteni az első kereszténység szelleme. A régi külső magával hozza a régi szellemet, az együttes cselekvést, a közös imádságot nemcsak a pappal, hanem az egész közösséggel a figyelés és a felelés, a fohász és a visszhang, a csendes készenlét és hangos bűnvallomás csodálatos váltakozásában.

3. A HÍVEK ÁLDOZATA

(Hetvened vasárnapra.)

Amit ma a szentmise főrészeinek mondunk, azt kezdetben «a hívek miséjének» mondták. Ez valamikor hosszú imádsággal kezdődött, amelyből ma csak a hangosan megkezdett «Oremus» — imádkozzunk! — és a «Per omnia saecula saeculorum» záradék van meg. Ezt az imádságot a megkülönböztető «hívek imádsága» jelzővel látták el. Több előfohászból állott: Először a hitelenekért és az Egyház ellenségeiért, a zsidókért és a tévhitűekért imádkoztak, hogy Isten térítse őket az igaz hitre. «Tehát minden hívő a templomon belül imádkozik az azonkívül levőkért.» (Szent Ágoston.) Belefoglalták a királyokat és az előljárókat, hogy az Egyház békének örvendhessen, valamint az Egyház üldözőit is. Egy másik fohász a keresztségre készülőkért, egy harmadik meg a hívek állhatatosságáért imádkozott. Mindegyiket megelőzte az imádkozásra való rövid felszólítás a száradék megjelölésével. A berekesztő Amen pedig a népnek szinte aláírását jelentette. A nagypénteki liturgiában

ma is megvannak ezek az imádságok, melyek által a pap és hívek Isten áldását esdík le az összes egyházi és világi előljárókra, hívőkre és hitetlenekre. Lássuk meg bennük az első keresztények imaiskoláját!

A «hívek imádságá»-hoz csatlakozott az *áldozati ajándékok átadása*. Minden jelenlevő, hacsak nem volt nagyon szegény, személyesen vitte az oltár korlátjához a bort és a kenyeret, a «szent oltár adományait». Sokféle természetbeni adományokat is vittek oda az Egyház szolgáltnak fenntartására és az egyházközség szegényei-nek ellátására. A papok segítői átvették ezeket és belőlük kiválogatták az áldozat bemutatásához szükségeseket és ezeket az oltárra tették. A víznek felajánlása az énekesek-nek kiváltsága volt. Az ajándékot átnyújtók tudták, hogy boruk és kenyerek nemcsak a papnak áldozatát jelenti, hanem a saját odaadásukat, feláldozásukat is, mintha csak önmagukat helyezték volna oda az áldozati asztalra. A keresztények nagyon buzgók voltak e tekintetben. Ha keresztény asszonyok vagy leányok a barbárok fogságába estek, különösen azért sajnálta meg őket Szent Ágoston, hogy «adományaikat már nem vihetik az oltárhoz és hogy nincsen papjuk, aki az ő nevükben áldozatot mutathatna be». Kétségtelenül a mai istentisztelet «áldozatá»-nak megértése sokkal könnyebb lenne, ha ezeket az áldozati felvonulásokat valahogyan fel lehetne újítani. Hogy a papnak felajánlása egyúttal minden egyes hívőnek is felajánlása, szépen fejeződik ki ma is a felajánló imádságban, valamint abban, hogy az ünnepélyes nagymisénél a diakonus közvetlenül a felajánlás előtt nyújtja át a patenán levő kenyeret. Hogy a keresztény nép mennyire ragaszkodik a régi szokásokhoz, mutatja az is, hogy a természetbeni adományoknak pénzürtékre való átszámítása sem tudta teljesen megszüntetni ezt az adományozást. Pl. Németországban sok faluhelyen ma is szokás bizonyos napokon az oltárnál

levő kosárba helyezni kenyereket, sőt Berlin templomai=ban nemcsak kenyeret, hanem ruhát, élelmiszereket hoznak a szegények közt való kiosztásra. Az oltárhoz való vonulás természetesen sok zajjal és elszórakozással jár. Ezért *énekkel* kísérik, ahogyan ezt régen a templomba való bevonulásnál tettek. Mai nap ebből a felajánlásból csak az antiphona maradt meg, amely a zsoltárt a nap gondolatára vonatkoztatta. Az oltárra helyezett ajándékokat aztán *megtömjéneztek*. Ebben megnyilatkozik az örök emberi vágy, azaz megtisztítani és elkülöníteni a mindennapostól az ünnepit, elkülöníteni a szentet a bűnöstől, az Isten szolgálatára rendeltet a megszokottól. Hasonlóan megtömjénezi magát az oltárt, a papot, segítőit, az oltár körüli papságot, az egybegyűlt népet. A *kézmosást* azért végezte a pap, mert az áldozati ajándékok kiválasztásánál kezének tisztaságát nem óvhatta meg; ma a kézmosás a hozzáfűzött zsoltárral a szent áldozatot megillető lelki tisztaságnak jelképe.

De még nem szóltunk magáról a felajánlásról. Hangsúlyoznunk kell, hogy a felajánlás még nem jelenti az áldozatot a szentmisében. A felajánlás csak az *Egyháznak* ételáldozata, míg a szentmise a maga egészében *Krisztusnak* vérontás nélküli, szentségi feláldozása. A felajánlásnál a pap csak a *az egyházközség* képviselője és csak az Úrfelmutatásnál lesz Krisztus helyettese. Ahogyan a tanítványok előkészítették az utolsó vacsora termét, így készítjük elő mi keresztény hívek a «felajánlás»-ban mindazt, amire Krisztusnak szüksége lesz vérontás nélküli áldozatának a kenyér és a kevert bor színeiben való bemutatáskor. A kísérő imádságok is mindig arról beszélnek, hogy *ajándékainkat* azért ajánljuk fel Istennek, hogy azokat *átváltozva*, átistenülve *kaphassuk vissza*. Ezzel együtt jár az a fenséges hitbeli meggyőződés, hogy a szentséggel a mi benső énünk arra az Istennel való összerokonodásra, arra a Hozzá való áthasonulásra

tesz szert, amelyet a görög egyházatyák hittana a «Theiosis», az «átistenülés» szavával fejez ki. Amit a felajánlásban adunk, csekély értékű dolog, bár mindenünket jelképezi, amink csak van, és amik csak vagyunk. De amit belőle visszkapunk, az a mi Urunknak teste és vére és örök életünk biztosítéka.

Amit a hívők bármelyike a papnak szolgálata által Istennek felajánl, ez az ő egész énje, élete, léte. Ősidők óta az életet fenntartó ételt *életünk* jelképének szoktuk tartani. Hiszen a magyar nép a föld termését, a vetést, a gabonát egyszerűen «élet»-nek nevezi. Étélünk felajánlásában elismerjük azt, hogy minden javunkkal Istennek adósai vagyunk. A kenyér és a bor azonban a mi *munkánknak* is képviselője. A kenyeret és a bort a természet nem nyújtja nekünk készen, kezünk szorgalmas munkájával azt ki kell küzdenünk tőle; ezért Krisztus is szőlőhegynek nevezi azt a világot, amelybe szolgálait küldi a lelkek üdvözítésére, amelynek számára szakadatlanul gyűjt munkásokat. Így fognak össze együttes és a mindennapos megszokás miatt észrevétlen munkában a kenyérnek és a bornak erejével az ég, a föld és az emberek, hogy minden nap felújítsák ezt a csodát.

Nem kevésbé jelentős a borba vegyített *vízcseppnek* szerepe. Számptalan liturgikus gondolatot ébreszt bennünk. A régiek szerint a víz az életnek feltétlen kelléke és helye. A paradicsom gyönyörűségeit a négy folyó táplálta. A vízzel való megkeresztelkedés sorol minket Krisztus tagjai közé. Megszentelésünkre és bűneinkért való elégtételként vér és víz folyt a Megfeszítettnek oldalsebéből. A víz tükrében látja az ember kezdettől fogva leghűebb képmását. A víznek borral való *vegyítésében* az ember felismeri hivatását, hogy Isten magasabb rendű életébe kell kapcsolódnia, aki minket, gyermekeit, keblére ölel, mióta Fia a szent éjjelen magára öltötte emberi természetünket. Nem csoda, hogy egy

régi karácsonyi imádság mindennapos kísérője lett a víz és bor összevegyítésének: «Isten, aki az emberi természet méltóságát csodálatosan alkottad és még csodálatosabb módon megújítottad, add, hogy e víz és bor titka által részesekké legyünk annak Istenségében, aki a mi emberségünk részesévé lenni méltóztatott; Jézus Krisztus, a Fiad, a mi Urunk, ki veled él és uralkodik a Szentlélekkel egyetemben Isten, mindörökkön örökké. Amen.»

Mielőtt a pap befejezi a felajánlást azzal a imádsággal, amelyben kéri adományainknak átváltozott és megdicsőült alakban való visszaadását, még egyszer hangsúlyozni kívánja minden jelenlevővel való közösségét és ezért a néphez fordul, hogy mindenki láthassa őt, e szavakkal: «Imádkozzatok, Testvérek, hogy az *én és a Ti áldozatok* kedves legyen a mindenható Atya előtt!» Aki az őskeresztény liturgiáról eddig elmondottakat jó szívvel megértette, boldog szívvel és lélekkel fogja ráfelelni: «Fogadja az Úr kezedből kegyesen az áldozatot, nevének tiszteletére és dicsőségére, a mi javunkra és az egész Anyaszentegyház javára!»

4. PREFÁCIÓ ÉS KÁNON

(Hatvanad vasárnapra.)

A *mi* áldozatunkat már felajánlottuk. Ezután az *Úr* maga végzi el áldozatát. A pap a legszentebb esemény hírnökévé lesz. «Sursum corda»! — Fel a szívekkel! — kiált a nép felé, és ez megnyugtatja őt: «Az Úrhoz emeljük fel szívünket». A görög liturgia szerint az életnek minden gondját félre kell most tennünk, hiszen a mindenség királyára várakozunk. Mit tevők legyünk tehát? «*Hálát adni* akarunk a mi Urunknak, Istenünknek». A legszentebb esemény onnan kapta nevét (hálaadás), hogy Jézus *hálát adott* az Atyának, bemutatta a kenyér

és a bor színében testének és vérének vérontás nélküli áldozatát. (Máté 26.) Az ilyen bevezető hálaadás már az ószövetségi áldozatoknál is szokásban volt. Szívesen átvette ezt Krisztus is, hiszen minden tettét az Atyához intézett fohással kezdte. Minden esetre csak előkészület-féle volt az, nem a középpont. Csak a szent tisztelet készítette az őskeresztényeket arra, hogy a középponti szent eseményt az azt bevezető részről nevezzék el. Krisztus tehát maga adott példát ehhez az imádsághoz, amely gazdag szimfóniaként az első keresztény időkben egységes, hatalmas imádsággá bővült. A görög Anaphorák — így nevezik keleten ezt az áldozati imádságot — ma is tanuskodnak arról, miképpen tört elő költői szárnyalással a papnak szívéből a hálaének, miképpen mond ez köszönetet a Teremtő jótéteményeiért, Krisztus megtestesüléseért és az Úr kereszthalálával történt megváltásunkért. Az átváltoztatás szavai az egésznek közepébe voltak elrejtve, a híveknek nem is jelezték olyan feltűnően az átváltozás pillanatát, ahogyan ezt nyugaton csengetéssel és a szent színek felmutatásával teszik.

Ezt a hálaimádságot nyugaton is a szoros értelemben vett «az imádság»-nak vagy másként «actio»-nak mondták, vagyis «az áldozati cselekvés»-nek. Elég korán nyert polgárjogot a *Kánon* szó is, vagyis az ú. n. *állandó* imádság, miután a legfontosabb szövegeken változtatni már nem lehetett, ezeket szavak szerint megállapították és megrögzítették. Ez a kánon annakidején megszákítás nélkül haladt a Pater noster-ig. Később önállósult a bevezetés, amely még jó sokáig, különösen az ünnepnapokon, a szívnek elragadtatásában szabadon hangzott fel és így közelebbi megokolást nyert, hogy ezen az ünnepnapon miért «valóban méltó és igazságos, illő és üdvösséges» Krisztusnak «hálaadását» mennyei Atyjának az emberi szív mélyéből felszálló örömmel

bemutatni. Ez az «előszó», «praefatio» régente száz és százféle alakban volt meg, szinte minden napra külön, ma azonban csak a nagy ünnepeket tüntetjük ki külön prefációval. Természetesen ma is fenséges énekkel vagy hangos imádsággal zeng a prefáció, mert itt a pap a hívek közösségének hangja, amely Isten dicsőségének zengésére elégtelen lévén, segítségül hívja az égi és földi teremtmények együttes karát, hogy együttes «Trisagin»=nal, háromszoros «szent»=tel, már az ószövetségben is általános dicsérettel hálálkodjanak Istennek. Valószínűleg Palesztinából terjedt el az a szokás, hogy «hozsonná»=val is köszöntötték — miként a Benedictus után — a hozzájuk leszállni készülő Urat, amint azt a zsidó nép tette az Istenkirálynak a szent városba való bevonulása=kor. A háromszoros «Sanctus» után valamikor a pap énekét hatalmas lendülettel folytatta a nép.

A 9. századig a pap az egész kánont egyformán hangos szóval vagy eléggé nehéz dallammal végig imádkozta vagy énekelte. Azóta azonban *halkan* folytatja a kánont; ezáltal a prefáció határozottabban különül el a kánontól. Ezt megokoltta tette még a szent szövegeknek megsértésétől való félelem, hiszen a kevésbbé művelt tömeg nem egyszer megfélemedezett a kellő tiszteletről. Idők folyamán sokféle hozzátoldásokkal annyira bővült a prefáció, hogy ezt ünnepélyesen végigénekelni a pap már nem is bírta. Egyébként ez az elcsendesedés, amely a papi mivoltnak annyira megfelel, elkülöníti a papot a hívőknek általános papságától. A régi gyakorlatot már csak a papszentelésnél találjuk meg, amikor az újonnan felszenteltek a püspökkel «együttmiséznek», vagyis hangosan követik a kánont szóról szóra. Érdekes, hogy 1700-ban a nyakas janzenisták a maguk ókereszténykedéseikkel úgy akarták a híveket a kánon hangos imádkozására szoktatni, hogy misekönyveik különböző részei után a népnek Amen=jét igyekeztek becsempészni.

Ameddig a kánonnak énekes jellege volt, a nép állva hallgatta, ahogyan Szent Ágoston is ezt előírja «az újszövetség áldozatának szent szertartásai» alatt: Aki valóban megéri azt a «Fel a szívekkel!» felszólítást, nem fogja hátát meghajtani, inkább kiegyenesedve várja az égből számára elkészült reményt. A kánon, az «átváltoztatás» imádsága őszerint az evangéliumi szövegek és titkok szerint volt megszerkesztve. A mai szöveg azonban 600-ban kapta utolsó és végleges alakját. Az «ősi formát» aligha sikerül megállapítani, minthogy a mindennap szabadon megszövegezett imádságokból legfeljebb egyes példák és töredékek maradhettek csak ránk. De az egymástól eltérő régi miseszövegekben — a kánonban — vannak visszatérő és ismétlődő kifejezések. Ilyen volt pl. a minden szövegben előforduló befejezés, a kánon végét jelentő Amen. A mai kánonban azonban öt Amen fordul elő. Ezek tehát nem lehetnek mások, mint a régi kánonhoz toldott részek külön befejezései, amikor az átváltozási imádságokat már nem tekintették oszthatatlan egységnek.

A figyelmes misehallgatónak feltűnhetik, hogy a pap mind az Úrfelmutatás előtt, mind utána többször a *kereszt jelével* illeti az áldozatot. Előtte megáldó jellege van, utána azonban csak jelképes kifejezése annak, hogy az áldozatban jelen van a keresztáldozat bemutatása. Szent Bonifác még nem tudta biztosan, mikor végzendők ezek a keresztek, a szokás tehát még nem volt régi vagy általános.

Ebben az időben már megvan a misekönyvben a *kánonkép*. Milyen érdeklődéssel nézik a ministráns fiúk, mikor a pap a prefáció után a misekönyvben ide fordít! Krisztust a kereszten ábrázolja ez a kép. Ez azonban nem akart a misekönyvnek képekkel való díszítése lenni, hanem csak a T betűnek díszítése, amivel a kánon első szava «*Te igitur*» kezdődik. Ha már egyszer arról volt

szó, hogy ezt a legfontosabb miserészt művészi módon kell a többitől elkülöníteni, akkor különösen ez a T betű nyújtott erre alkalmat, hiszen vonalai a kereszt régi alakjának utánzata. III. Ince pápa, ez a hatalmas egyéniség milyen megható gyermekiességgel jegyzi meg: «Talán a Gondviselés akarta, hogy a kánon ezzel a betűvel kezdődjék, amely alakjával a keresztet mutatja!» De csábított is az alkalom, hogy a kereszt vonalaihoz simuljanak a megfeszített Krisztus tagjai, és hogy ennek a mind díszesebbé váló ábrázolásnak számára a könyvnek külön lapja biztosíttassék.

Volt azonban nagyon sok szokás, amely a mai kánonban már nincsen meg. Az emberi és égi karok együttes énekét a Sanctus-nál valamikor a felbúgó orgona és más hangszerek erősítették, ma már csak a csengetyű, illetőleg a harang szava van meg ebből. Ugyancsak kivesztek a *kánonfáklyák*, az *átváltozás gyertyái*, amelyek az ú. n. Sanctus-tartókon lobogtak. Jóformán csak a püspöki templomokban találunk még rájuk.

«Nektek megadatott megismerni az Isten országa titkait, a többieknek azonban hasonlatokban hirdettetnek, hogy látván ne lássanak és hallván ne halljanak». (Lukács 8, 10.) Minket azonban a liturgiának mélyértelmű és hasonlatszerű szavai és szertartásai segítsenek meg, hogy most már az igazi titokba is behatolhassunk!

5. A KÁNON IMÁDSÁGAI AZ ÚRFELMUTATÁS ELŐTT

(Ötvened vasárnapra.)

«Felmegyünk Jeruzsálembe és ott beteljesednek mind, amiket a próféták az Emberfiáról írtak» (Lukács 18., 31.). Hallottuk, hogy az «átváltozás imádságait a hálaadás, a teremtésnek és a megváltásnak dicsérete

vezette be és vitte tovább Krisztusnak az utolsó vacsorán elhangzott szavaiig, melyekben a kereszthalál vérontás nélküli bemutatása és megújítása történik. A római misekönyvnek mai kánonszövege már nem halad lépésről lépésre. Története homályos. Melyek a korábbi vagy a későbbi imádságok, melyek voltak a kánon mindenkori részei, melyek kerültek később bele, milyen volt legrégibb sorrendjük, mi tette szükségessé a szöveg véglegesítését? Minden kutató a maga felfogása szerint ad ezekre feleletet. A jámbor írásmagyarázatnak tehát éppen olyan tág tér nyílik, mint amennyire a történeti kutatás nélkülözni kénytelen a biztos alapot. Igazat adunk annak a felfogásnak, hogy a miseszövegeket nem a legszerencsésebb állapotban véglegesítették. Ezt a vak rajongók előtt hangsúlyozni kívánjuk. Az egyes szövegrészeknek az Egyháztól és a tudománytól kötelezőleg kimondott magyarázata ezideig még nincsen, tehát ezentúl is megengedett dolog a szabad kutatás és a tudományos vizsgálódás. Így tehát a szövegmagyarázó is bizonyos értelemben «ködbe kerül», ahogyan a pap «belép» a kánonba, amikor karjait széttárva és kezeit összekulcsolva a csendes «Fel a szívekkel!» felszólítást egybeköti a kereszthalálra való utalással.

«Te igitur, tehát Téged, kegyes Atya, alázattal kérünk». Így kezdődik az imádság, amelyben áldozatunk kegyes elfogadásáért imádkozik a pap. Ezzel felvesszük megint a már elhangzott Secretá-nak, csendes imádságnak fonálát, úgyhogy a prefáció és a Sanctus közjáték-nak tűnik fel miatta. A régi gót liturgia a kánont a «vere sanctus», a «valóban szent» szavakkal kezdte, ami az összefüggést valóban jobban kidomborította. A római szövegből nem állapítható meg, hogy a «tehát» szó milyen kapcsolatra céloz. A legbiztosabb magyarázat, ha nem tulajdonítunk neki célzó szándékot, hanem ha benne új kezdést, erőteljes beütést látunk: «Igenis»,

«tehát kérünk». A többszám (kérünk) mégegyszer kiemeli a pap és a hívek közti lelki egységet, miután a nép nem hallja többé szavait, sőt az összehúzott «kánonszövevények» mögött nem is láthatja közvetítőjének cselekvéseit. (Mellékesen megjegyezzük, hogy a kánonszövegeknek az ú. n. missa recitata-ban való hangos olvastatása vakmerő visszanyúlás a mai szöveget megelőző időkbe, ellenkezik a kiművelt történeti érzékkel és az Egyháztól megengedett fejlődés szándékaival.) Az áldozati adományok elfogadásának és megáldásának kérése most átmegy a «valóságos kéreésekre». Így nevezi L. Eisenhofer az *Isten szent Egyházáért mondott imádságot*, hogy Isten «tartsa meg, óvja meg, tegye egységessé és vezesse» az egész földkerekségen. A katolikus közösségből névleg is kiemeli a pap a pápát, mint az egyetemes egyháznak Istentől rendelt vezetőjét, továbbá az egyházmegyének, a szűkebb területű egyháznak vezetőjét, a püspököt. E kitüntetésben részesülnek még a felkent császár vagy király, Ausztria császára és Magyarország apostoli királya, valamint Belgium királya. Egy zárófohász megemlíti az összes hívőket és a katolikus apostoli hitnek vallóit.

A gondolati összefüggés alapján következik ezután a «Memento», az imádság az élőkért, a jelenlevőkért, akik a «dícséret áldozatához» adományokat hoztak. Áldozatos lelkületük legyen üdvösségük szolgálatára! Ez a «megemlékezés» is azonban inkább vonatkoztatható a felajánlási részre, mint az átváltoztatás szavaira. Nem is állapítható meg, hogy eredetileg a misének melyik részében szerepelt. Az afrikai egyházban minden esetre az Úrfelmutatás után mondták, míg a gallikán liturgiában a felajánlási körmenethez fűzték. Hogy a «memento» helye nem volt szigorúan megjelölve, következtethető abból is, hogy nem is volt

a «sacramentariumok»=ba, a legrégibb misekönyvekbe felvéve, hanem csak a dyptichák=ba, melyekből a szerpap az ambón (hirdetőhely) felolvasta a neveket. Ezek a *dyptichák* kinyitható «kettős» táblák voltak. Ezek tartalmazták a kitüntetésre előjegyzettek nevét, a templomban működő papokét, az egyházközség érde=mes tagjaiét, különösen pedig az áldozathoz anyagiak=kal is hozzájárulókét. Nem állapítható meg, de való=színű, hogy közvetlenül csatlakoztak a megholtak nevei is.

A *Communicantes*, vagyis a szentek megnevezése is régente az átváltozás után történt. Az együvértar=zásnak ez a fokozása és teljessétevése mély jelentő=séggel ékelődik a kánonba. Hiszen az ősök ezt a szent áldozatot mint az egységnek titkát hirdették és ma=gasztalták. Milyen sokszor és milyen mélységes át=érzéssel beszél erről az egységről Szent Ágoston, amikor az újonnan megkereszteltek miséjének magya=rázatában a léleknek az Úrral való egyesüléséről szól! Kétségkívül sok katolikus embernek fogalma az Egy=házról, minden külsőségen és felületességen túl nagy=ban tisztulna, hogyha neki ennek a «memento»=nak és «communicantes»=nek eredeti értelméről behatóan pré=dikálnának. Mennyire ügyelnénk akkor arra, hogy «Krisztus testének egységéből» ki ne essünk! A «com=municantes»=ben az istenanyát, a tizenkét apostolt és más tizenkét vértanút nevezünk meg. A névsor elejére *Máriának*, a mindenkor dicsőséges, szeplőtelen Szűz Máriának neve kerül. Hogy miért említjük meg a tizenkét vértanút is, megmagyarázza Szent Ágoston a János evangéliumról írt művének 84. fejezetében: A szent vértanúk követték Krisztus felszólítását, hogy életünk feláldozására is készen kell lennünk. «Ha nem akarjuk haszon nélkül felidézni emléküket és a lakoma asztalához járulni, amely őket is táplálta, akkor ha=sonlót kell nekünk is előkészítenünk (azaz áldozatos

szívet). Gondoljunk tehát rájuk ennél az asztalnál, de ne úgy mint olyan halottakra, *akikért* nekünk kell imádkoznunk, hanem mint kik *miértünk* imádkoznak, hogy nyomukba léphessünk! Mert ők a szeretetnek olyan tanubizonyságát adták, amelynél — az Úr szava szerint — nincsen nagyobb. Amit ők az Úr asztalánál nyertek, azt éppen testvéreiknek mutatják meg.»

Másik alkalommal Szent Ágoston nemcsak megkülönbözteti a vértanukat a többi keresztényektől, hanem éles különbséget tesz a szentek tisztelete és Istennek tisztelete között: «A szent áldozat alkalmával Isten embereinek nevezzük őket, akik Isten iránt való hűségükben legyőzték a világot, és akiket a kellő helyen és a kellő sorrendben megnevezünk. A pap azonban áldozatobemutató minőségében nem hívja őket segítségül, minthogy *nem nekik*, hanem Istennek mutat be áldozatot». A mai római kánonban csupa római helyi szentet említünk. Hasonlóképpen nevezte meg minden egyházterület a maga vértanuit. Miután a vértanuk tiszteletéhez a hitvallóké is járult, az egyes egyházak más büszkeségeit is felvették a névsorba, így Galliában Szent Márton, frank földön Szent Ágostont, Szent Gergelyt, Szent Benedeket, Milanóban Szent Ambrust, Németországban a 10. században Szent Bonifáciust és társait, egy szóval minden egyház megye a maga égi seregét. Ennek eredménye természetesen Róma beleszólása volt, amely a nyugati szokásokat egyöntetűvé tette és a nem vértanukat kirekesztette. A sírok felett, a vértanuk emlékei felett (Memoria) mutatta be az Egyház a szent áldozatot az üldözések idején, ezért ma is van minden oltárköben «oltársír» ereklyével. Valahányszor a pap megcsókolja az oltárt, mindannyiszor lelki összeköttetésbe lép a hit hőseivel. Csak az ő oldalukon merészelhetünk Krisztus keresztje alá állni.

6. KRISZTUS ÁLDOZATA

(Böjt első vasárnapjára.)

Az átváltozás közvetlen előkészületét jelentik a «Hanc igitur» és a «Quam oblationem» kezdetű imádságok. Az utóbbi a legrégebb kánonformában is megvolt. Összeköti az áldozati adomány elfogadásának az Atyához intézett utolsó kérését egy másikkal: adományunk változzék át «kedves» fiának testévé és vérévé! A «Hanc igitur» oratio nem szerepelt minden szentmisében, hanem csak a különös alkalmakkor mondott misékben. A régi misekönyvek sok ilyen különleges alkalmat tüntetnek fel, mint amilyenek a keresztelesek nagy napjai, a püspökszentelés évfordulóí, a nászmise, a halottak miséi stb. Nagy Szent Gergely pápa a kánon végleges szövegének megállapításakor valószínűleg megkevesbítette ezeket, megalkotta a mindennapi misének kánonját, amennyiben az örök kárhozattól való megóvás és a kiválasztottak seregébe való felvétel megszokott kéréseihez még egy harmadikat is csatolt: «Napjainkat intézd a Te békédben!» Ez a szándék az akkori időknek, a Rómát fenyegető népvándorlási veszedelmektől fenyegetett népeknek mindennapos aggodalma, szívügye volt. A rendszeretet római szigorúságát mutatja a pontos megkülönböztetés «a Te szolgálid» vagyis a papság és «egész családod» vagyis a hívek között, akiknek legifjabbjairól, vagyis «a vízből és Szentlélekből újjászületettek=ről húsvét és pünkösd nagy keresztelesei alkalmával mai napig is külön megemlékezünk.

Régezte ez imádság alatt a pap mélyen az oltár fölé hajolt. Csak a középkortól fogva terjeszti kezét az áldozati adományok fölé. A liturgikus érzék erős változásainak tünete. Nem a szöveg teremti kéztartást,

hanem ez utóbbi ad új jelentést a szövegnek. Kiindul pedig ebből a teológiai elgondolásból: A szentmise *engesztelő* hatására gondoltak, ennek így akartak kifejezést adni, miután a dicsőítő jelleg az eddigi részben eléggé szóhoz jutott már. A kézrátétel az ószövetség áldozási szokásából ered, mikor a főpap az engesztelés nagy napján jelképesen egy kosra tette népének bűneit, majd az állatot a pusztába üzte. (Lev. 16, 20—23.) Így került egymással szembe az ószövetségi és Krisztusnak helyettesítő engesztelése a kézrátételben. De vele egyúttal a bűnbánó szívnek átadását is akarták jelezni.

Hasonlóan áll a dolog az áldás jelével, a *«Quam oblationem»* kezdetű imádságot kísérő *öt keresztjellel* is. A középkor ebből a jelből is újabb jelképet alkotott, amennyiben az ösöktől átvett áldó jelet a keresztáldozatra való vonatkoztatásnak minősítették. Hogy már Aquinói Szent Tamás is mennyire távol állott a liturgiának valódi megértésétől, mutatja az a szokása, hogy Durandus liturgikus véleménye szerint az ötszöri keresztjelet Krisztus öt sebére alkalmazza. Ez az imádság kezdettől fogva a kánon része volt. Arra kéri az Atyát, akihez a kánonnak minden imádsága szól, tegye az áldozatot «mindenkép áldottá, egyedül Tőle elfogadottá, jóváhagyottá, hozzá méltóvá, kedvessé». Ezek az egymáshoz hasonló, a jogászai gondolkodásból vett jelzők halmozása arról a lelkiismeretes gondoskodásról tanuskodnak, amely szerint részünkről mindent el akarunk követni, hogy Isten összehasonlíthatatlanul fenségesebb adományaira, az Úr szentségi testére és vérére méltók lehessünk.

Az adományok átváltoztatását az *Atyaistentől* kérjük. E pontban érdekesen különbözik a római liturgia a keletitől és a legrégebb nyugatitól, melyek a maguk külön imádságában (Epiklesis) az átváltoztatást a

Szentlélek erejétől várják. A mostani görög misében, az ú. n. Chrisostomus liturgiában így imádkozik a pap: «Küldd el nekünk és az itt levő adományokra Szentlélkedet és tedd ezt a kenyeret Krisztusodnak szent testévé és, ami e kehelyben van, Krisztusodnak drága vérévé, átváltoztatva őket a Szentlélek által, hogy azoknak, akik magukhoz veszik őket, lelküknek javára, bűneiknek bocsánatára, a Szentlélekkel való egyesülésére, a Benned való bizalomra és ne az ítéletre és a kárhozatra váljanak!»

Nem egyszer az átváltoztatás kérését egyenesen a Szentlélekhez intézték, máskor a Logoshoz, az Igéhez, a második isteni személyhez is. Sajnálatos tünet, hogy Kelet és Nyugat éppen «az egység titkában» nem értették meg egymást, amennyiben a nyugatiak az alapító szavaknak tulajdonították az átváltoztató erőt, míg a keletiek az elszakadás óta az «Epiklesis»nek. Bár e történeti homályon szemünk nem tud áthatolni, mind a mellett kétségtelen, hogy az Egyház a Szentléleknek hívását (Epiklesis) nem ismerte, és hogy a görög atyák egyike sem állította, hogy az átváltozást az Epiklesis hozza létre. Szent Krizosztom pl. így oktat: «Ez az én testem, mondja az Úr. És ez a szó átváltoztatja azt, ami előttünk van». Tehát ugyanazt mondja, mint a nyugati Szent Ambrus: «Kinek a szavaira, kinek a beszédjére történik meg az átváltozás? Az Úr Jézuséra. Amikor a tiszteletre méltó szentség létrejöttének pillanata elérkezik, akkor a pap már nem a saját szavaival beszél, hanem Krisztus szavait használja. Tehát Krisztus szava teremti meg a szentséget». Az Epiklesis mellőzése azonban nem akarja félreoltni azt a mély és megkapó gondolatot, hogy ugyanaz a Szentlélek, aki a legtisztább Szűz méhében a Fiú megtestesülésének csodáját vitte végbe, a Fiúnak oltárainkra való szentségi eljövételének csodájá-

ban is közreműködik, és hogy az átváltoztatásban való közreműködés nyílt elismerése nagyon szépen hozható gondolati összefüggésbe a háromszoros Élet titokzatos mélységeivel.

A pap eddig mint a hívek és az *Egyház* képviselője beszélt és cselekedett, de a tulajdonképpeni áldozati cselekvésnél úgyszólván *Krisztusnak* szája és keze ő. Krisztus maga szól a pap által: «Ez az én testem». (Szent Ambrus.) A pap szolgálata által Krisztus önmagát áldozza fel, «áldozati alakban» vagyis a kettéválasztott színek alatt lesz jelenlevővé. A «Qui pridie» szavak tehát egyszerűen történeti megjegyzések, amelyeknek csak a «Te» és «Tibi» (Téged és Neked szavak) kölcsönöznek a jelenbe és a személyhez visszatérő kedves fordulatot. Ezalatt a pap ugyanazt teszi, mint az isteni alapító; kezébe veszi a kenyeret, szemeit az égre emeli, köszönetet mondó fejhajtással a keresztlelet teszi a kenyér fölé — és ugyanezt teszi a bornál is. A liturgia így elvisz bennünket az utolsó vacsora asztalához. Az átváltoztatásnak suttogó, alig hallható szavait — igaz — nem találjuk meg teljesen azonos alakjukban a négy evangelistánál. Nem kevesebb, mint nyolcvan különböző szövegezés csatlakozik az evangéliumi szavakhoz, amelyek egymás között csak nagyjában és nem szóról=szóra egyeznek. De feltűnő, hogy még a tévtanítók sem mertek változtatni a szavak lényegén, noha a nem lényegesek sokban eltérnek egymástól. A 4. században megállapodott római szöveg nagyon önálló, nagyon gazdag és fenségesen szép. Mennyire megkapja szívünket az Úrnak «szent és tiszteletreméltó kezeinek» megadott gyengéd hódolat, mennyire viszi gondolatainkat «a hit titkta» betoldás az örök bölcsesség mélységei felé!

Hogy miképpen lett az utolsó vacsorából, a kereszthalálból és a hit titkából Krisztusnak egyetlen áldo=

zata, erre akar minket figyelmeztetni az átváltozott színeknek ünnepélyes felmutatása, ami a 13. század óta a szentmise szertartását a maga legtökéletesebb alakjában mutatja be. Azóta a hívek a pappal imádvá borulnak térdre és a felmutatott Istenemberre tekintenek vagy régi szokást követve mélyen meghajolnak és az égi kerubok példájára tiszteletből eltakarják arcukat.

7. A VISSZATEKINTÉS

(Böjt második vasárnapjára.)

A kánon mai felépítésében hiányzik az egység. Ezért azonban kárpótol minket az-a nem véletlen egyensúly, amely az Úrfelmutatás előtti három szakaszos imádság, az élőkről való megemlékezés, a szentek névsora és az Úrfelmutatás utáni ugyancsak hármasság, a halottakról való megemlékezés és ismét a szentek névsora között van, sokszor még a szavak szépséges összecsengésében is. Az Úrfelmutatás utáni *három szakaszos* imádság megfelelő értelmű szövegei fellelhetők az összes ismert kánonszövegekben. Az „Anamnesis”, visszaemlékezés, visszatekintés szavakkal jelzik ezt a mély gondolatokkal felruházott imádságscsoportot. Vele az egyház a mennyei Atyának bemutatja Krisztusnak megjelenített áldozati testét és véré, hogy fogadja kegyesen az áldozatot, illetőleg hogy vele adja meg nekünk a közelgő szentáldozásban az áldozatnak minden termését, egyúttal a boldogságban a Vele való egyesülést. Az eukarisztikus áldozat szolgálatának elvégzésében kapott parancsot: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” az Egyház teljesítette. Az Úrfelmutatásban *«meg is cselekszi»* ugyanazt, amit az Úr az utolsó vacsorán *«pridie, quam pateretur»*, hajnal hasadta előtt, *«szenvedése előestéjén»* cseleke-

dett. Erre vonatkozik az átváltoztatás után, Krisztus áldozatának megjelenítése után az első szó: «Ezért megemlékezünk, Uram, ... a Te Fiadnak áldott szenvedéséről». Ezért nevezték valaha ezt az egész imádságot «postridie»-nek, vagyis másnap=nak, a «qui pridie — a szenvedés előtti» kezdetű imádságra következőnek; nevezték «post mysteria — a titkok után», azaz a titokzatos történés után való imádságnak, vagy «conformatio sacramenti», azaz a legszentebb titok teljesítésé=nek.

Ismét elkülönülnek egymástól «a Te szolgálid» és «a Te szent néped» kifejezések. Mert a Krisztus halálá=ról való megemlékezés, «amíg el nem jő (1. Kor. 11. 26.),» az Ő papjainak szája és keze által történik, akiket Isten maga választott ki és készített elő erre a szolgálatra. A papi tisztról szóló katolikus felfogás és a protestánsok közötti vitában sokszor hivatkoznak ellen=feleink Katschthaler bíborosnak egyik újmisé= szent=beszédében elhangzott, kevésbbé szerencsés kifejezésére. Azt mondta ugyanis, hogy az áldozópap ha=talma felülmulja az angyalokét, mert az ő szavára Isten fia az égből az oltárra száll alá stb. Tagadhatatlan, ez a szemléltetés nagyon könnyen népszerűsíthető. De mégis a legnagyobb határozottsággal óvakodni kellene attól, hogy a szentség szolgájának, aki itt a Megváltó személyében beszél és egyáltalában nem az Úrnak parancsot kiosztó szavakat mond, olyan hatalmat tulajdonítsunk, amely az összes szentségek Urának aka=rata felett van. Ezért azt tanácsoljuk a «túláradozó» újmisé= szónokoknak, mondjanak le a félreérthető szó=virágokról; a becsületesen kutató avagy nyíltan támadó protestánsoknak pedig azt mondjuk, használjanak mindig elsőrendű és hiteles forrásokat, mielőtt — a jó Homeros szundítása után — ítéletet mondanak az ősegyház egész szentségtanáról. A kánon szövege —

és erről meggyőződhetik a vak is, és ezt elismerheti az ellenfél is — nem nyújt alkalmat semmiféle olyan dicséretre, amelyet a papság sem nem követel, sem el nem fogadhat.

A *Cselekedet*=tel való megemlékezést tehát követi a szóval való megemlékezés, visszatekintés. Az Egyház megemlékezik az «áldott szenvedés»=ről, a halottaiból való feltámadásról és *ugyanazon Fiúnak* dicsőséges mennybemeneteléről, aki közöttünk van «a szenvedés húsvétját a feltámadás húsvétjával» összekötő szentségben, amelyben a megdicsőült és többé már nem szenvedő Krisztus — csak a külső színekben ketté választva — jelen van.

Régi liturgiák e helyen az Úrnak «második eljövetele»=re, az ítéletre is gondoltak, még ennél is régebbiek pedig «első megjelenése»=re, test szerinti születésére. Miután ebben a magyarázatban a jámbor képzeletnek nagyon is szabad elkalandozását látták, korlátot kellett felállítani. Az Egyház Isten legmagasabb Felségének «tisztá, szent, szeplőtelen» áldozatot mutat be azokból az «ajándékokból és adományokból», amelyeket Isten a természet rendjében a kenyér és borral, a kegyelem rendjében pedig Krisztusnak teste és vére által adott neki. Ha itt csak Krisztus áldozatáról volna szó, akkor e helyen teljesen feleslegessé válnék az a kérdés, hogy fogadja «kegyesen reánk letekintő arccal» ezt az áldozatot. De itt helyesen és helyén van alkalmazva e kifejezés, mert e kéréssel *a mi szolgálatunkat* is felajánljuk az Atyának, minthogy a vértanu=püspök, Szent Ciprián szerint «Istennek csak annak adománya tetszhetik, aki szívével is tetszik neki». Krisztus áldozatának, de egyúttal a mi áldozatunk előképe gyanánt is három ószövetségi áldozatot említ a kánon: Az igaz Ábelnek, továbbá Ábrahám ősatyának és Melchisedek főpaprak áldozatát. A kánonnak itt következő könyör=

gését teljesen megértjük, ha összehasonlítjuk a pünkösöd utáni hetedik vasárnap felajánlási imádságával: «Isten, Te teljessé titted a törvénynek sokféle áldozatát az egyetlen tökéletes áldozattal; fogadd ezt az áldozatot Neked hódoló szolgálók kezéből és szenteld meg azzal az áldással, amellyel megszentelted Ábel áldozatát, hogy mindnyájunknak üdvösségére váljék, amit egyesek ajánlottak fel Neked áldozatul. Felségednek dicsőségére!»

Ezután a visszatekintés után a gondolat az áldozatról átszáll a megígért áldozati termésre. Imádságaink harmadik része kezdődik a *Supplices* (könyörögve) szóval. A «*Quam oblationem*» kezdetű, Úrfelmutatás előtti imádságnak megfelelőjeként egy másik kiegészítő gondolatot tartalmaz: A pap összetett kézzel, mélyen az oltár fölé hajolva azt kéri, hogy az Úr vitesse ezt az áldozatot szent *angyalának* keze által fel a maga Felségének fenséges oltárára. Erről az angyalról és erről az oltárról beszél a Titkos Jelenések könyve. (8. 3.) Patmos sziget látnoka látja ezt az oltárt; alatta nyugosznak az Isten nevéért és a mellette való tanuskodásért életükkel fizető hősök, előtte áll az angyal arany tömjéntartóval és átveszi azt a tömjén=áldozatot, amelyet a szentek imádságaként a trón előtt az oltárra tesz. Nem minden írásmagyarázó gondol erre az értelmezésre. Némelyek az itt említett angyalban Szent Mihályt, a küzdő Egyház előharcosát vélik felismerni, mások Isten házának védőangyalára vagy annak az oltárnak oltalmazójára gondolnak, amelyen éppen bemutatják az áldozatot, ismét mások magára Krisztusra vonatkoztatják, akit Malakiás (3. 1.) a «szövetség angyalának» mond, Izaiás pedig (9. 6.) Isten és az Egyház között közvetítő «nagy tanács angyalá»nak. Sőt egyesek az «angyal» szón a Szent Lelket értették, míg mások az ég és a föld közötti

hírnökökre, az egész mennyei angyalseregre vonatkoztatták. Mindenesetre felemelő és vigasztaló, hogy a szegényes földi oltárról lelki szemünket az égi oltárra emelhetjük, hogy az égi áldozatot kezünkéből az angyali kezekbe juttathatjuk, hogy «mindannyian elteljünk minden mennyei áldással és kegyelemmel, mindnyájan, kik ez oltárról részesedvén Fiadnak szentséges testét és vérért magunkhoz vesszük. Ugyanazon a mi Urunk Jézus Krisztus által».

Ha a pap a visszatekintés közben ötszörös keresztjelet tesz az Úrnak szent testére és vérére, a kereszt és a kehely közötti szent titokba való elmélyülés gondolatával teszi ezt, amint III. Ince pápa mondja: «A jelek a történeti eseményekre való visszagondolást eszközlik». A domonkosok szertartása fenntartotta azt a középkori szokást, hogy a miséző pap Úrfelmutatás után kiterjeszti karjait teljes szélességükben; ezáltal a jelkép szemléltetéssé lesz, a jel valósággá. Szinte azt kell hinnünk, hogy Romano Guardini finom, sőt veszedelmesen finom szava — a liturgia szent «játék» — inkább a középkor regényes felfogásából van merítve, mint a liturgiát megteremtő keresztény ókor idejéből. A tiszteletnek félelme nem «játszik», sőt még szentül sem «játszik». Hanem szolgál, még pedig ennek a szolgálatnak nagyszerűsége előtt reszketve és tőle áthatva. Csak az örök és nem teremtettt Bölcsesség maga «játszik» mindörökké az Alkotó előtt. «Itt a földön játszik, és öröme az, hogy az emberek fiai között lehet». (Példabesz. 8. 31.)

8. A KÁNON BEFEJEZÉSE

(Böjt harmadik vasárnapjára.)

A felajánlást, Úrfelmutatást és áldozást egybefűző hármasságokra a *holtakról való megemlékezés*, a *Memento mortuorum* következik. (*Memento etiam.*) Minthogy a kánon mai alakjának imádságai mint virágfonatok kapcsolódnak egymásba, kérdés, hogy az «etiam», az «is» szó csak mellékes szerepet játszik-e vagy pedig egy őt megelőző, de idővel elmaradt gondolatra vonatkozik-e. Talán annak a jele, hogy az élőkről és a holtakról való megemlékezés valamikor egybe tartozott és mind a kettő e helyen történt, vagy arra emlékeztet, hogy a pap valamikor erre a szent szolgálatra méltatlan saját személyéért mondott e helyen imádságot. Az Egyház tehát az Úrnak ajánlja a «hitnek jegyében előttünk eltávozott» és a békében elhunyt híveknek lelkét, hogy megadja nekik «az enyhülés, a világosság és a béke helyét». Minthogy már Szent Ciprián a megkeresztelendőknél hitvallását *signum fidei* — a hit jelének nevezi, a kánon szövegében a hitvalláshoz való hűségre vonatkozó hivatkozást kell látnunk; e hűséggel az elköltözöttek megszerezték az üdvösség jogát, valamint másodszor is elnyerték ezt, ha a «békében», azaz az Egyházzal való közösségben kitarattak. Vele közösségben kitaratni annyit jelent, mint a Krisztus testével és vérével való egységben megmaradni. A Krisztus testével való közösség gondolata jellemzi az őskeresztényeknek meghalt szeretteik sorsáról vallott felfogását: Elmentek ők *előttünk* mint tagok, ahová *előttük* a fej, Krisztus ment. A hitnek tavaszi fuvalma érint meg minket itten, amely a katakombák sírköveire nem a halál, hanem az élet szavait vési és meg van győződve, hogy a holtak «in

pace — békében», «in refrigerio — a nyugalomban» pihennek, amely hit a holtak nyugvóhelyeit coemeteria, azaz «pihenők»-nek mondja.

A halottakról a kánonban való megemlékezés keleten és nyugaton egyaránt, kezdettől fogva nagyrabecsült szokás volt. Szent Ágoston így szól: «Az egész Egyház ragaszkodik az ősök hagyományához, hogy imádkozzunk a Krisztus testének és vérének közösségében meghaltakért, amikor a szent áldozatnál megfelelő helyen róluk külön történik megemlékezés és amikor kifejezetten kijelentik, hogy az áldozatot értük mutatják be». Itt is elsősorban azokért könyörgünk, akiknek a nevét a diptycha — a kettős táblájú névsor tartalmazza, elsősorban Istennek szentelt szűzekért, püspökökért, majd egyetemes megemlékezésben az Istenben elhunytak összességéért. Ezt az általános megemlékezést szépen okolja meg Szent Ágoston: «Nem szabad elhagynunk az elköltözöttek lelkéért való imádságot; ezt, ennek elvégzését átvette az Egyház, minthogy egy általános megemlékezésben a keresztyén közösségben elhunytakért nevük külön megemlézése nélkül is imádkozik. Így azok is, akiknek sem szüleik, sem gyermekeik, sem rokonaik, sem barátai nincsenek, kik értük imádkoznának, egyetlen és egyetemes édesanyjuk imádságos megemlékezésében részesülnek». Aki tehát sem téves tanítás, sem elszakadás, sem kiközösítés által nincsen belőle kizárva, és aki nem «fictus — látszat szerinti» vagyis csak a külső látszatra nézve tagja, biztonságban lehet a felől, hogy elköltözött lelkének gondját viseli ez az Anyaszentegyház. Szent Ágoston vallomásainak hatalmas művéből tudjuk, mennyire becsülte édesanyja ezt a könyörgést. Halálos ágyán így kéri két fiát: «Temessétek el testemet, ahová akarjátok; ne sokat törődjeteك vele; csak arra kérlek titeket, bármerre is lesztek, emlékezzetek meg rólam

Isten oltáránál!» Ő maga egy nap sem mulasztotta el az áldozatot. Hogy az Egyház imádságának ebben a szent pillanatban ilyen különös ereje van, ezt minden keresztény tudta, ahogyan Szent Krizosztom mondja: «Nem hiába rendelték el az apostolok, hogy a tiszteletre méltó titkoknak ünneplésénél meg kell emlékeznünk a holtakról. Jól tudták ugyanis, hogy ebből számukra nagy nyereség, nagy haszon származik. Ha az egész nép és az egész papság felemelt kézzel ott áll, és a szent áldozat az oltáron nyugszik, hogyis ne tudnók könyör= gésünkkel Istennek szívét meglágyítani?»

Ezek után figyelmünk a szenvedő egyházzól a küzdőn keresztül a *győzedelmeshez* fordul: «Nobis quoque peccatoribus — Nekünk is *bűnösöknek*» szavakkal a világosság *szentjeivel* való közösséget kérjük. A szentek felsorolása itt a Communicantes szentjeihez csatlakozik és ezt kiegészíti Mátyás és Barnabás nevei; a «János» névvel talán kétszer fordul elő az evangélista és a kedvelt tanítvány neve. Nyugodtan vallhatjuk azt a felfogást, hogy a szent nevek felsorolása valamikor csak egy helyen, még pedig csak itt fordult elő a kánonban. A vértanuk közül e helyen szerepelnek: János, való= színűleg a Keresztelő, István az első vértanu, négy férfiú Ignác, Sándor, Marcellinus és Péter, hét nő Felicitas és Perpetua, Agatha, Lucia, Agnes, Cäcilia és Anastasia, akik Rómában szenvedtek vértanuhalált, illetőleg akikről különösen e városban emlékeztek meg. A középkorban ezt a tiszteletre méltó névsort kiegészít= tették még különböző nemzeti és helyi szentekkel, hozzátették pl. Franciaországban Genovéát, Páris védőszentjét, Németországban Liobát, Szent Bonifác segítőtársát, továbbá Wiborádát, augsburgi Szent Ulriknak lelki anyját, a remetenőt. Az ezek közé való soroltatásunkat nem «érdemeink méltánylójától», hanem a «bocsánat adományozója»-tól kérjük. Ebből is lát=

ható, hogy az Egyház mennyire távoltartja magától a «szentszerűség» gondolatát, a komoly és istenfélő nemkatolikusoknak ezt a rémjét, amely néha-néha minálunk — természetesen a liturgiát nem ismerő katolikusok között — kísért. Vajjon nincs-e reánk katolikusokra és a nemkatolikusokra egyaránt mély hatással az, hogy az Egyház minket, akik résztveszünk a szentmisén, a kánonban csak mint *bűnösöket* szerepeltet és ezt az önvallomást még a pappal is a kánon többi részéből kiemelteti, észreveendő hangsúllyal kijelentteti? Ennek történeti alapja valószínűleg abban rejlik, hogy a segédkező papság az oltár körül valamikor mélyen meghajolva hallgatta a kánon eddigi részét, míg fel nem egyenesedett e szavaknál. Mikor aztán szokásba jött a kánon halk elmondása, észrevehető módon kellett megadni ezt a jelet. Ime, mennyire tudná a történelem megmagyarázni nemcsak a szöveget, hanem még a jelek beszédjét is, csak lenne elegendő forrásunk a fejlődés hézagmentes követéséhez! Így azonban nem egy részlet még megokolásra vár, mint pl. a fejhajtás ennek az imádságnak befejező szavainál «a mi Urunk Krisztus által». Ugyanis ez a fejhajtás csak a «Jézus» nevének említésénél szokott előfordulni, míg a «Krisztus» csak itt, a kánon e helyénél.

Ezek után elérkeztünk a kánon lendületes befejezéséhez; ennek szövege mindig is azonos vagy csak kissé eltérő volt. Az ó- és újszövetségi könyvekben, de különösen a Szent Pál-levelek befejezéseiben sokféle ünnepléses istendícsőítést találunk, amely az egész keresztény énektárnak ősforrása, ihletője lehetett. Az ilyen rövid dícsőítő szakaszt ősidők óta «Doxológiá»-nak nevezték. A nagy doxológián a szentmise Glóriáját értették, mert ez a Szentháromságnak hatalmasan zengő magasztalását tartalmazza. A «kis doxologia»

pedig: «Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek». A legszebb doxologia azonban itt van. Az említett «a mi Urunk Krisztus által» szavakhoz csatlakozva így szól: «... aki által, Uram, mind e jókat mindig teremted, megszenteled, élteted, megáldod és nekünk adod. Általa, Vele és Benne van, Mindenható Atya=isten, a Szentlélekkel egyetemben minden tiszteleted és dicsőséged». Közben a pap háromszor keresztet tesz az áldozatra. Utána a szentostyával ötször keresztet rajzol a kehely fölé. Végül a kelyhet a szentostyával együtt kissé felemeli. Ez a felemelés a kánonban valamikor az egyetlen volt; nem emelték magasra, hiszen nem szüntethette meg a kánonnak titokzatos jellegét a hívek előtt, inkább Istennek jelképes dicsőítését ábrázolta. Figyelmünket ne kerülje itt el egy csekélység! A pap ugyanis a kézben tartott szentostyával az utolsó keresztet a kehely és a patena (aranytányérka) közötti hely felett rajzolja meg. Ez részben a szent áldozatok elhelyezésének régebbi, de letűnt szokására emlékeztet, részben azonban egy másik régi, jelenleg ugyancsak megszűnt szokásra, hogy a kánon vége előtt az oltárra tett áldozati ajándékokat, terményt, tejet, mézet, szőlőt, bort vagy húsvéti bárányt *megáldották*, amiben az időjárás megáldásának legrégebbi alakját is felfedezhetjük. Ez eléggé érthetően bizonyítja azt, hogy az Egyház mennyire «együtt tartotta» a lélekkel a testet, mennyire szentel meg Isten szavával betű szerint «minden»=t, mennyire elválaszthatatlannak tekinti a természetnek és a természetfölöttiségnek Isten akarta összetartozandóságát. A szent titok a Per omnia saecula saeculorum — a mind örökön örökké — hangos éneklésével végződött, melyre a nép boldog Ámen=nel felelt, hogy így is kifejezze a maga hálás hitét és hódolatát.

9. A MIATYÁNK

(Bőjt negyedik vasárnapjára.)

Majdnem minden liturgiában az *Úr imádsága* az Úrfelmutatás és az áldozás között foglal helyet, részint a kenyérszegés előtt, részint utána. A római liturgiában csodálatosképpen nem található meg a 3. század előtt. Mai helyét csak Nagy Szent Gergely pápa jelölte ki, ami ellen azt a kifogást emelték, hogy a pápa ez által a keleti példát követte. Gergely azonban kijelenti, hogy ő ezáltal csak «apostoli szokást» újít fel, továbbá hogy az *Úr imádsága* előbbre való valami «Scholasticus» tudós szerzőtől származó szentáldozási előkészítő imádságnál. Hogy nagyon is a görög szokáshoz alkalmazkodnék, azzal a megjegyzéssel cáfolta meg, hogy a keleti liturgiában az egész nép, míg az ő intézkedése szerint csak a *pap egyedül* mondja el a Paternostert.

Mély jelentősége van itt annak, hogy a pap ismét kilép a maga csendjéből és zárkózottságából, hiszen mind a ketten, nép és pap a szent áldozat vételéhez készülnek, amikor a *negyedik* kérdésben így imádkozik: «Mindennapi kenyérünket add meg nekünk ma!» Ha a három első kérdés annak elismerése, hogy Isten országa az átváltozáskor eljött hozzánk, akkor a régiek elgondolása szerint a Miatyánk-ban meghatározott szentáldozási imádságot kell látnunk. Ősatyáink a negyedik kérdésnél nem is annyira a földi, mint az égi kenyérre gondoltak és a görög «epiousios» — a napra elegendő — kifejezést (csak egyszer, e helyen fordul elő az irodalomban) «hyperousios»-ra, azaz «természetfölötti»-re értelmezték. És ha még mindig azon tanakodnánk, hogy ez az imádság előre mutat-e vagy visszatekint-e, felvilágosítanak az Atyák, amikor az ötödik és a hatodik kérdést magyarázzák. Szent Ágoston

az újonnan megkereszteltetekhez így szól: «Miért imádkozzuk mi az Úr testének és vérének vétele előtt a Miatyánkot? A következő okból: Ha emberi gyarlóságból fülünk valami illetlent hallott, ha nyelvünk valami igaztalant mondott, ha szemünk valami helytelent látott, ha gondolatunk valami tisztátalant fogdott be, ha a világnak kísértései vagy az emberi élet gyarlóságai folytán valami hasonlóval terheltük meg magunkat, akkor az Úr imádsága ezeket lemossa ennél a kérésnél: Bocsásd meg a mi vétkeinket!, hogy nyugodt lélekkel léphessünk az oltárhoz és áldozásunkkal ne együnk és igyunk ítéletet». Csak aki a szentek legbensőségesebb egyességében él, léphet Szent Ciprián szerint az áldozathoz: «Kérünk, add meg nekünk ezt a kenyeret, nehogy elválasszon minket Krisztus testétől súlyos bűnnek közbejötté, amikor Krisztus testét és az ő üdvösségét minden nap mint örök életünk ételét lelkünkbe fogadjuk!»

A régi egyház, a szokásos ú. n. buzgósági gyónást nem ismerve, a kis bűnöket eltörlő és a bűnbe való visszaeséstől megóvó imádságnak szánta a Miatyánkot. Szinte szentségi erejének hitét mutatja az a szokás is, hogy sok liturgia *bevezetést* tesz eléje — Szent Cipriánnál már majdnem szóról szóra megvan —, hogy az imádkozót bátorítsa ennek a legszentebb és legméltóságosabb imádságnak elmondására. Ma így hangzik e bevezetés: «Üdvös parancsolatok készítésére és isteni tanítástól felvilágosítva merjük mondani: Mi Atyánk...!» Ismeretes, hogy a Miatyánk-ot Szent Lukács (11, 2—4) és Szent Máté (6, 9—13) hosszabb szövegezésben írták meg. Már ebből is arra következtethetünk, hogy a Miatyánk elmondása már az ősegyház szertartásaiban szokásos volt, még mielőtt leírták volna. Az apostolok utáni időben pedig naponként háromszor imádkozták el. Már Tertullian «rende-

sen előírt és közismert» imádságnak mondja, hasonlóképpen Szent Ciprián «nyilvános és általános imádság»-nak. Sőt Tertullian egyszerűen a «breviarium totius evangelii», az egész üdvösség-hír rövid összefoglalása elnevezéssel illeti.

Nem csoda tehát, ha a szentatyák legtöbbje külön könyvet ír ennek az imádságnak megmagyarázására, ha Szent Ágoston benne meglátja a hit, remény, szeretetnek, a nyolc boldogságnak, a Szentlélek hét ajándékának, különösen pedig a méltó szentáldozás gyümölcszeinek és minden feltételének összefoglalását. Szerinte a Miatyánk a keresztény imádságnak tulajdonképeni lényege. «Ha mondunk is imádságunkban másféle szavakat, amelyeket a buzgóság az imádkozónak sugal, hogy még magasabbra emelkedjék lelke, mégsem mondhatunk mást, mint ami a Miatyánkban van, feltéve, hogy igazán úgy imádkozunk, ahogyan kell... És ha végig mégy az imádságoknak minden szent alakján és kifejezésén, azt hiszem, aligha találsz olyant, ami nem volna az Úr imádságában fellelhető. Éppen ezért kifejezheted bár más szavakkal ugyanazt, de nem mondatsz mást, újat.»

Ezek után megértjük, miért volt a Miatyánknek olyan fontos szerepe a keresztségre való előkészület közben. A húsvéti nagy megkeresztelkedést megelőző böjti időben a jelölteknek először megmagyarázták az apostoli hitvallást, kifejtették értelmét, megtanulásra leckére feladták. A «Sitientes» kezdetű szentmise napján, a fájdalmas vasárnap (fekete vasárnap) előtti szombatón felmondták hangosan a Hiszekegyet. Ehhez csatlakozott a Miatyánk felolvasása és kifejtése, amelynek ily módon történt átadását egy hét múlva az egybegyűlt hívek előtt való hangos felmondása, tehát visszaadása követett. «Gyarapodástoknak az a rendje — mondja Szent Ágoston a jelölteknek —,

hogy először azt tanuljátok meg, amit hinnetek kell, s csak azután azt, amit kérnetek kell.» Ma is a keresztség kiszolgáltatásakor, akár gyerekeknél, akár felnőtteknél, a hitvallással ünnepélyesen elmondják a Miatyánkot is. Így fűzi ez egybe a két legnagyobb szentséget, a keresztséget és az Oltáriszentséget. A bűnbánat szentségével való összefüggést valamikor azzal jelezték, hogy a pap a néppel együtt a bűnbocsánat kérésénél bűnbánóan verte mellét, mondván: «Ezekkel a szavakkal — így szól Szent Ágoston — tisztára mossuk arcunkat és így lépünk az oltár elé. Ilyen szavak által megtisztult arccal leszünk eggyé Krisztus testével és vérével». A *hetedik* kérésnél a nép a papnak felel azonnal: De ments meg minket a gonosztól! — mire a pap halk «Amen»-t suttog.

Mindenki tudja, hogy a protestánsok a Miatyánkot egy szép dicsérettel fejezik be, amelyet valamelyik későbbi evangéliummásolatból vettek. Ez a toldalék kétségtől nem az Úrtól származik, hanem a bibliai szöveg jámbor másolójától; talán valamelyik helyi liturgia sugalta. Hasonlóképpen kerülhetett a Máté evangéliumba az Ámen szócska is. Miután a protestantizmus a kánont elvetette, istentiszteletének magjává a Miatyánk-ot kellett tennie. Joggal figyelmeztet Fr. Heiler, hogy a jámbor protestánsoknak a Miatyánk harangszava annyi, mint nekünk katolikusoknak az Úrfelmutatás alatti harangszó. De ők is panaszkodnak, hogy szertartáskönyvük nagyon is gyakran mondatja el a Miatyánkot s ezt megfosztja így ünnepélyes jellegtől. Mi katolikusok mindenesetre a nagy állelkesevéstől való idegenkedésünket túlzásba visszük, mikor az egyik Miatyánkot szinte a másik fölé rakjuk, ennek az imádságnak súlyos értékét észre sem vesszük, pedig Jézus maga mondta nekünk róla: «Igy imádkozzatok!» Nem félünk a gáncstól, de a legkomolyabban úgy vél-

jük, hogy a különféle keresztény vallások a Miatyánk nagyrabecsülésével fogják legkönnyebben egymást megérteni. De semmi sem mélyítené el mindkét oldal vallásos hívei között a szakadást annyira, mint ha minket katolikusokat az Úr imádságának lebecsülésével vádolnának. Ne felejtsük el soha, hogy a liturgia minden Miatyánk elimádkozását szent merészségnek tartja s hogy a felnőttek keresztségénél ezt az imádságot ma is «szent Miatyánk»-nak nevezi. Hiszen már a kánon és az áldozás között a liturgiától számára kijelölt fontos hely is eléggé hangsúlyozottan lelkünkbe helyezi a Miatyánkot mint «világosságot, ételt és orvosságot».

10. ELŐKÉSZÜLET A SZENTÁLDOZÁSHOZ

(Feketevasárnapra.)

A «Miatyánk» keretét teszi a már tárgyalt bevezetés és az Embolismus-nak nevezett *toldalék*, amely a három utolsó miatyánkbeli kérésnek bővebb kifejtését adja. Vele a pap kéri Istent, «szabadítson meg minket minden rossztól, a jelen, a múlt és a jövő bajaitól», szentjeinek közbenjárására adja meg itt a földön és ott fenn a magasban azt a békét, amelyet egyedül a bűntől való mentesség nyújthat. Hogy ezek az oltáron megújított krisztusi áldozatnak gyümölcsei, ezt hirdeti a liturgia, mikor a papnak meghagyja, hogy a patenával vessen magára keresztet és csókolja meg a patenát, amelyet a szerpap az ünnepélyes nagymisében a felajánlástól eddig elrejtve magánál tartott. A titokzatosságot és tiszteletet jelentő elrejtés azonban nem az üres paténának szólt, hanem az ú. n. *Sancta* — Szentnek, azaz a pápától vagy a püspöktől átváltoztatott szentostyának, amelyet a püspöki templon: szentmiséjéről a városnak egyéb templomaiba küldöttek, mint az ott mondandó szentmiséknek «fermentum»-át,

kovászát, gyökerét. Ha ma arról szoktunk beszélni, hogy az Úrfelmutatás harangszava az egész földkerekségen áthalad, hogy a földnek valamelyik pontján minden percben mutatják be a szent áldozatot, akkor ez bizony csak gyenge visszhangja annak az ókeresztes szokásnak, amely világosan szemléltette minden megváltott léleknek, mint «kenyérnek, testnek» a keresztthalállal a szentmisében való lényegi egységét. Szent Ágoston egyik húsvéti beszédjében azt mondja, «bármennyi kenyér volt is eddig Krisztus oltárain, az mind egy kenyér». A Miatyánk toldalékának ez a mai alakja a népvándorlás nehéz idejéből való. Nem tévedünk, ha Nagy Gergelynek kedvelt imádságát látjuk meg benne, aki odaillesztette «adj kegyesen békét napjainkban» szövegű kérését, valamint családi kolos-tora védőszentjének, Szent Andrásnak nevét. Sok búcsújáróhelyen ma is őriznek szentostyákat, melyeket állítólag Nagy Gergely változtatott át. Ennyire hűen megmaradt a Sancta szétküldésének emléke a népben. A Miatyánk toldalékának végső szavai közben a római liturgiában történik a kenyér megtörése.

A megszentelt kenyérnek feldarabolása és egyik darabkának a szent vérben való elvegyítése minden liturgiának utasítása. Hogy az Úr maga törte meg a kenyeret, ezt megemlíti a Szentírásnak az Oltáriszentség megalapításáról szóló mindegyik elbeszélése és 71 régi kánonszöveg. Ezért már az apostoli időkben is egyszerűen «kenyérszegés»-nek mondták az egész áldozati cselekvést. Egyébként is szükséges volt a szentáldozás szétoztása előtt feldarabolni a kenyeret, ha kovászos kenyérrel miséztek. A híveknek nyújtandó kis alakú ostyákat csak későbben alkalmaztak és, mint már említettük, kis darabkát belőle el kellett tenni, hogy ezzel az áldozatnak egyik napról a másikra, egyik templomtól a másikhoz való folytonosságát így is ki-

fejezzék. Ugyanígy gyakorlatilag szükségessé vált a kovászos kenyérnek a borban való megpuhítása az elfogyasztás előtt, ahogyan ez keleten ma is szokásban van. Ne csodálkozzunk tehát, ha a kenyérszegés régente kissé veszélyes és eléggé körülményes feladat volt. Rómában háromszoros kenyérszegést és a színeknek kétszeri összevegyítését ismerték. Először az előző napról maradt Sanctá=t tették a kehelybe; azután az aznapi szentostyából kis darabot törtek és tettek az asztalra, hogy a következő napnak praesanctificatá=ja, «előbbszenteltje» legyen. Ezt követte a szent színeknek a papság és a nép közötti szétosztása, és csak legutoljára a miséző papnak áldozására szánt darabnak letörése. Ne keressünk ebben a szertartásban dogmatikus értelmet! Csak utalás akart lenni az I. korinthusi levélnek egyik helyére (10, 16): «Mi mindnyájan, akik egy kenyérben részesülünk, csak *egy* kenyér vagyunk». Csak később fűzött a vallásos képzelet a kenyérszegéshez és az elvegyítéshez olyan gondolatot, hogy Krisztusnak áldozati teste csak jelképesen van elválasztva Krisztus véréől, míg a valóságban az Úr sem szenvedni, sem meghalni többé nem tud, tehát testének és vérének valódi elválasztatását nem szenvedheti el többé. A részecskék számára nézve különbözőképpen rendelkeztek a szabályok; a görögöknél négy, az ú. n. mozarabikus szertartásokban kilenc, az ethiopiaiban öt, a mai római rítusban csak három darabról van szó. A legkisebbik a kehelybe való bocsátásra van szánva; ezt a pap azután végzi, hogy a részecskével a kehely felett háromszor keresztet rajzolt, miközben a híveket a békeköszöntéssel üdvözli, «az Úr békéje legyen mindig veletek!» — s mire ezek e szavakkal válaszolnak: «És a te lelkeddel!» — E helyen sokszor ünnepélyes áldással készítették elő a híveket a szentáldozáshoz, «hogy minden áldásnak titkos ereje a megszentelt

edénybe szálljon». Amikor ugyanis már nem járult mindenki a szent áldozat vételéhez, kíváncsi volt, hogy az áldozáshoz nem járulók legalább ezzel az áldással részesüljenek a szentáldozás üdvös hatásai-ban. Így a püspök a gondjaira bízottakat «mint valami helytartó» még egyszer együtt látta, mielőtt még az elsietők Isten házából eltávoztak volna.

Sok helyen, különösen keleten, a kenyérszegés közben antifonát énekeltek. Valószínűleg ez a szokás honosította meg a római liturgiában az *Agnus Dei* ének-nek beiktatását. I. Sergius ugyanis, ez a szír származású pápa Rómában nélkülözte azt a keleti hazájában dívó szokást, hogy a nép és a papság a kenyérszegés közben «Isten bárányá»-hoz esdekelen; ezért ezt nyugaton is elrendelte. Keleten ugyanis a szentostyát «bárány»-nak nevezték. Ezt az imádságos éneket valószínűleg az oltárnál végzett szertartások befejezéséig állandóan énekeltek. Ma ezt az éneket csak háromszori ismétlésre korlátozták. Az első kettő, akárcsak a szentmise Glóriájában, így hangzik: «Irgalmazz nekünk!», az utolsó pedig: «Add meg nekünk a békét!» A holtakért mondott szentmisében helyette az elköltözötteknek örök nyugalomra kérünk. A békéért való könyörgés-sel meg van adva a «Pax Domini» imádsághoz való át-térés és a béke csókjához való kapcsolódás.

A béke csókja kezdettől fogva szokásban volt a szentmise alatt. Legtöbbször azonban az áldozati aján-dékok átadása előtt szerepelt. De már Szent Ágoston említi, hogy az ő hazájában a békecsók a Miatyánk után következett. Ezzel a keresztények szent jelkép alakjában és szívük egész őszinteségével megvalósítot-ták azt, amit a Miatyánk-ban megfogadtak: «Miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek». A testvéri egyetértés helyreállítását a szentáldozás, a «megértés és szeretet» köteléke méltó elfogadása feltétlen köve-

telményének tartották. E békecsókban Szent Ágoston «nagy szentség»-et lát, mert ez eltávolítja a méltó szent=áldozás akadályait. «Köszöntsétek egymást szent csókkal!» Ezt a szentpáli felszólítást (Róm. 16. 16.) betű szerint értelmezték, minthogy a püspöktől vagy a főszerpaptól kezdve minden jelenlevő megölelte és megcsókolta szomszédját: «Amit az ajkak jelentenek, az menjen végbe a bensőben! Ahogyan ajkad testvéred ajkához ér, így a te szíved se távozzék el az övétől!» Az oltártól indul ki a szívek megértésének szent láncolata. Ezért a pap magáról az engesztelő áldozat oltáráról veszi át a csókot. Később ezt a csókot képpel díszített táblának, az ú. n. pacificalé=nak csókoltatásával köz=vetítették a hívekkel, mígnem ez a szép szokás is elmaradt.

Ma a pap a békecsók előtt, de még a gyászmisében is, ahol ez elmarad, meghajolva csendes imádságot mond: «Uram Jézus, ki azt mondottad apostolaidnak: Békét hagyok rátok, az én békémet adom nektek, ne tekintsd az én vétkeimet, hanem anyaszentegyházad hitét és jóakaratom szerint tartsd meg egyházadat békében és egységben!» Az Egyház egysége volt azokban az időkben a híveknek legnagyobb gondja, amikor a külső üldözések megszűntével a tévtanítás és egyházzsakadás által a benső egyenetlenség ütötte fel fejét. Bár értenők meg ma is a béke csókjának mély értelmét, ahogyan egyik középkori áldás szépen mondja: «Őrizzétek meg a szeretet és a béke kötelékét, hogy a felette szent titkokra méltókká legyetek!», mire a nép így felelt: Krisztusnak és az Egyháznak békéje uralkodjék szívünkben!» Bár mai nap is minden hívő, mikor a szent=áldozáshoz járul, vizsgálná meg méltó voltát arra nézve, hogy vajjon él-e szívében igazi, tiszta szeretet, őszinte jóakaratom keresztény társa iránt, megvan-e benne az egész Egyház öröme, bánata iránti érdeklődés, részvét!»

11. A SZENTÁLDOZÁS.

(Virágvasárnapra.)

Miatyánk, kenyérszegés, békecsók és püspöki áldás a régi idők felfogása szerint teljesen elégséges *előkészület a szentáldozáshoz*; csak akkor léphettek oda a szent lakomához, ha ezt megelőzte a mennyei kenyér, a bűnbocsánat, a testvérek közötti békének helyreállítása és az egyházi előljárók áldása elnyerésére mondott imádság. A benső személyes hangulatával, érzésével nem sokat törődtek. Ma is a misekönyv a papnak csak néhány, a zsoltárok könyvéből vett rövid imádságot nyújt előkészületül, illetőleg hálaadásul, úgyhogy a hívő csodálkozik is azon, hogy a szentségi Jézussal való szívbeli és személyes érintkezésre alig marad néhány pillanat. De nem árt tudomásul venni a mai liturgiának emlékeztetését, hogy a szentségnek tárgyi hatása fontosabb az áldozáshoz járulónak személyes hangulatánál és imateljesítményénél. Hiszen a régi szokásnak fellelevenítése és a gyakori szentáldozás úgyis visszavette gyengéden az előkészületet és a hálaadást a maga teljes értékére és terjedelmére, amit aggályos és érzékeny lelkeknek nem győzünk eléggé hangsúlyozni. A békeimádságra következő két könyörgés, a Domine Jesu és a Perceptio — kezdetű világosan elárulják származásukat, hogy valamikor magánimádságok voltak és a liturgiába hatoltak később és hol a szentáldozás előtt, hol meg utána mondattak el. Kedves nekünk a háromszori Domine non sum dignus — Uram, nem vagyok méltó imádság is, mert az Üdvözítőtől is «megcsodált» alázatosságnak (Máté 8, 10.), a kafarnaumi századosnak lelkületét híven visszatükröző bizalomnak visszhangját kelti fel bennünk.

Üdvös és lendületes fejlődést, illetőleg «klasszikus»

értelmű liturgiaszeretetet kell látnunk abban, hogy X. Pius pápának a gyakori szentáldozást sürgető rendelkezéssel újra szembetűnővé lett a szent áldozatnak és az áldozásnak együvértartozása. A hősi századokban ugyanis magától értetődő volt, hogy minden pap és minden hívő a szentmise alkalmával magához vette az Úrnak testét és vérét. Hiszen az Oltáriszentség a legigazibb «ételáldozat», amely Malakiás szerint is ki szorítja a régi áldozatokat. Az ószövetségi áldozással azonban mindig együtt járt az áldozat elfogyasztása is. Természetesen ez az összetartozandóság eléggé eszményien nyilvánul meg a papnak, mint a hívek képviselőjének áldozása által. Említettük is, hogy ez a felfogás a középkorban nagyon is érthetően megnyilatkozott abban, hogy a hívek a papnak szentáldozás előtti imádsága közben nagy számban elhagyták a templomot és már áldozása alatt távol voltak. De a régi gyakorlat egyideig legalább a vásárnapokon maradt meg, mígnem a negyedik lateráni zsinat 1215-ben elrendelte a húsvéti szentáldozást mint a legkevesebbet. De tévednénk, ha ezt a változást hanyagságnak tekintenők. A tiszteletnek új fogalma vert a szívekben tanyát, amely éppen a buzgó lelkeket tartotta vissza a gyakori szentáldozástól. Szent Ágoston szerint míg egyesek e mélységes tisztelet miatt nem merészelték magukhoz venni az Urat, addig mások meg ugyanebből a tiszteletből nem merték elhagyni a szentáldozást. Nemcsak a katolikus világiak, hanem az aszketikus életmesterek is ezt a kettős felfogást vallották, míg X. Pius pápának 1907-ben elhangzott szózata meg nem oldotta ennek a nagy tartózkodásnak bilincseit és meg nem magyarázta, hogy a szentáldozás nem a különös erénynek és tisztaságnak jutalma, hanem eszköz a gazdagabb erénynek és a nagyobb tisztaságnak elérésére. Sajnos, még mindig távol vagyunk attól, hogy népünk

művelt rétegei ezt a látszólag új, a valóságban azonban ősi felfogást újra magukévá tegyék. Hiszen ebben megakadályozza őket az is, hogy a világi híveknek szentáldozása ma is elég sokszor a szentmisétől elkülönítve, esetleg közvetlen előtte vagy utána történik, és így nem látják már a régi szigorú következetességgel a szentáldozatnak és a szentáldozásnak összetartozását. Mindamellet a gyakori szentáldozást sürgető pápai szózat elhangzása óta elmúlt negyed század a régi gondolkodást sok tekintetben átalakította, végét vetette a tanítás bizonytalanságának és a szentségi életnek olyan tavaszát bontotta ki, amely a legbensőségesebb «*instaurare in Christo* (megújítás Krisztusban)» mozgalomnak egyik legjelentősebb hajtóerejét bírja ebben a pápai szózatban. (Efez. 1, 10.)

Ha az apostol szavait a maguk teljes és mély értelmében akarjuk megérteni: «Mindenkinek visszaadni a maga fejét Krisztusban», azt kell kívánnunk, hogy elsősorban a műveltek érezzék egész komolyságukkal az Úr szentségi testének, az Ő titokzatos testének, az Ő egyházának újraépítése szempontjából való jelentőségét. Értsék tehát meg ismét, ami az ősegyházban *magától értetődő* volt, hogy tudniillik a szentáldozás nemcsak az egyes léleknek teremti meg a szentségben rejtőző Úrral való egyesülését, tehát hogy szorosabban fűzi egybe ezt az egy tagot a titokzatos testnek éltető fejével, hanem hogy a valóságban megalkotja, erősíti és érzékelteti e test minden tagjának, tehát az összes istenfiaknak egymás közötti egységét. Szent Ágoston a húsvét napján tartott szózatában az újonnan kelesztettek előtt ezt a közösséget újszerű és szinte ijesztő határozottsággal emeli ki: «Krisztusnak teste és tagjai *ti* vagytok. Amit magatokhoz vesztek, az *ti* magatok vagytok, hála annak a kegyelemnek, mely megváltott titeket. Ehhez aláírástokat adjátok, mikor mondjátok:

Ámen». (Lásd Quelferbyt. VII. 1; Denis VI, 3, 5; 272 l.) A titokzatos testnek egysége tehát Szent Ágoston szerint, e szentségben éppen úgy van meg, ahogyan igazán, valóságban és lényeg szerint megvan benne Krisztus teste és vére. Milyen különösnek tartanánk mi, mai emberek olyan hitoktatást, mely szerint a szent=áldozásban elsősorban — ha nem is kizárólag — egészen bizalmas jellegű isteni «látogatás»-t látnánk, ezt az egyes lélek örömforrásának és kegyelmi özőnének tekintenők, hiszen így imádkozunk: «Ki tér be hozzám?» «Kihez jött el Ő?» «Hogyan fogadjalak szívembe?» Ennél a mindenestre hatalmas átalakulásnál nem maradna el annak veszélye, hogy teljesen elfelejtenénk valami fontosat; azt, hogy lelkünk szent táplálékát az utolsó vacsora közösségének asztalánál, a kegyelemmel egyenlőképpen elárasztott testvérek körében, a «communio sanctorum — a szentek egyességének» időn és téren át eget és földet magában egyesítő ölében vesszük magunkhoz. Majd ha ezt az erőteljes, gyönyörű igazságot ismét hirdetik, megértik és átérzik, akkor fogják igazán meglátni a két húsvéti szentségnek, a keresztségnek és az oltáriszentségnek, a szentmisének és a szentáldozásnak egységét, minden egyházi és liturgikus közösségnek benső természetét. Akkor lesz világossá előttünk a liturgikus évnek, mint a húsvéti szent titkok kibontakozásának értelme.

A régi időben a hívek szentáldozása úgy ment végbe, hogy a pap az oltár korlátjánál állóknak (a nőknél kis kendővel letakart) kezébe tette a szentostyát e szavakkal: «Krisztus teste» vagy más formulával: «Vegyétek és egyétek Krisztus testét!», amit az áldozó hangos ámen=nel vett át és köszönt meg. Utána a szerep a nagy áldozatókelyhet nyújtotta nekik e szavakkal: «Krisztus vére», mire ismét ámen=nel feleltek. Szent Ágoston szerint «Krisztus vérenek e földön erős

hangja van; befogadása után pedig mindenki ámen=nel felel». (1. Faust. 12. 10.) Sokkalta későbbben terjedt el az a szokás, hogy a szentostyát az áldozó ajkára tették, a szentvért pedig kis arany= vagy ezüstcső segítségével nyújtották neki. A szentvért esetleges tiszteletlenség veszélyének kitevő szokástól már csak egy lépésnyire volt az egy szín, még pedig a kenyér színében való szent=áldozás szokása, amely egyébként már eddig is meg= volt a betegek, a foglyok és a magánlakásban áldozók=nak az Úr testével való ellátásánál. Hallunk olyan alexandriai és jeruzsálemi szokásról is, hogy a szent=ostyával megérintik az áldozónak szemeit vagy hogy a szent vérrel ujjait nedvesítik meg, hogy velük szemét és fülét megkenje. A legfelségesebb szentség ilyen természetes gyógyító hatásának hitét a középkor még sokáig ismerte, tudniillik megdörzsölték a kehely kiöblítésére használt borral és vízzel a beteg végtagokat. A szentáldozási előkészületi imádságok egyik=másik alakja meg is őrizte ennek nyomait, amilyen pl. Szent Ignác imádsága: «Krisztus lelke, szentelj meg engem!» Nagy gondossággal ügyeltek arra, hogy a szent szí=neknek egyetlen részecskéje se vesszék el. Már jeruzsálemi Szent Cirill figyelmeztet erre, minthogy értékük összehasonlíthatatlanul nagyobb aranynál, ezüstnél. A szentáldozáshoz nem járulók között megáldott kenyereket osztottak szét, az ú. n. *Eulogiákat*, miket szerettek egymásnak küldeni ajándékba a keresztények. Keleten ma is ismerik ezeket az antidorá=kat, azaz áldozati «pótlékok»=at.

A híveknek szentáldozása időt vett igénybe. Ezalatt zsoltárt énekeltek, mint a papság bevonulásakor és az adományok átadásakor; minden vers után megismételték az antifonát, míg a miséző jelet nem adott abban=hagyására. Különösen szerették a 33. számút, a «Ma=gasztalni akarom az Urat mindenkor» kezdetűt, mely=

nek ilyen részletei vannak: «Menjetez hozzá, és Ő megvilágosít titeket, és arcotok nem szégyenül meg», «Izleljétek és lássátok, milyen édes az Úr», vagy «A gazdagok éheznek és ellankadnak, az Urat keresők azonban nincsenek az üdvösség híján». Az áldozók számának csökkenésével elmaradt a zsoltár is, és csak a napi miséből vett és ennek alapgondolatát képviselő antifona maradt fenn.

A *Postcommunio*-nak nevezett és *befejezésnek* szánt imádság egybefűzi az égi adományok és ezek állandó kegyelmi hatásának fenntartására mondott imádságokat. Ezt is, akár csak az előmisének napi imádságát és a felajánlás utáni imádságot az időszerű hangulat és gondolat szövegezte meg; végezetül a legsikerültebbek és a megtartásra legérdemesebbek a misekönyv végeleges szövegeibe kerültek. A keresztények érzelmei valamilyen hálaadást minden időben szükségesnek tartottak. Szent Ágoston azt mondja: «Miután a nagy szentséget magunkhoz vettük, hálaadás zárja be az egészet». (Ep. 149. 2. 16.) Néhány liturgia ismer e helyen mondott *áldási imádságot* a nép számára, ahogyan ez ma is szokásban van a római liturgia nagyobb miséiben. Ezekben a misékben hétköznapiokon a szerpap ugyanis így szól: «Hajtsátok meg fejetekezt Isten előtt!», mielőtt elhangzanék az aznapi szentmisét követő vesperásnak most következő imádsága. Majd meg egy másik *elbocsátó felszólítást* iktattak közbe. Hiszen a pogány és a zsidó istentiszteletben megvoltak ezek a felszólítások: «Ime, távozhattok!», «Éljetez boldogul!», «Ex templo!», a templomból induljatek kifelé! A liturgikus elbocsátási szavak különféleképpen hangzottek: «Menjetez békében!», vagy «Békében távozzatek Jézus nevében», vagy egyszerűen csak: «A szentmisének vége» — «távozzatek békességben!» Ez röviden ma így hangzik: «Menjetez, elbocsátás

van!» A nép szívéből pedig előtör egy boldog: «Istennek hála!» Hogy pedig ezt az elbocsátó felszólítást a szerpap egy hosszan tartó dallammal, a Kyrie-nek szinte vezéreleme szerint felépített énekkel adja a hívek tudtára, onnan ered, hogy a nagy kiterjedésű templomokban a tömeg nem vette volna tén észre a rövid felszólítást. A Glória nélküli szentmisében a Benedicamus Domino-t éneklik. Eredetét megmagyarázza az, hogy a magánmisékben a hosszú eléneklésre a kevés számú résztvevő miatt nem volt szükség.

A magánjátatosságokból vette át az Egyház az ezután következő részeket, mint amilyen a Szentháromság segítségül hívása, hogy a szent áldozat a pap méltatlan volta ellenére is üdvösségére váljék a papnak és a híveknek egyaránt; ilyen még az utolsó áldás és a János evangélium kezdetének felolvasása. Tén nem tévedünk, ha ezeket onnan eredeztetjük, hogy a középkorban a szentmise után áldást mondtak az időjárásra, továbbá, hogy ennek az áldásnak különös erőt tulajdonítottak minden ördögi baj távoltartására, továbbá, hogy vele a kereszténység legnagyobb kincsének az Úrnak emberrélevésével való összefüggését még egyszer eszünkbe idézze. Az utolsó evangéliumból már azelőtt is sokszor használták a szentáldozás után a szavakat: «És az ige testté lett és miköztünk lakozék». Néha csak a hívek kivonulásakor fejezték be ezt az evangéliumot; az áldást is a papságnak kivonulásakor adták, miként a püspök ma is áldást oszt a templomból való kivonulása közben.

III. A HÚSVÉT ÜNNEPE ÉS AZ EGYHÁZI ÉV

1. A NAGYHÉT

A liturgia barátjai csak örülhetnek annak, hogy a hatalmas és jórészt protestáns Németországban a nagypéntek kötelező állami ünnep, mert így mindenkinek alkalom adódik a szent szertartásokon való részvételre. De ki kell jelentenünk már most, hogy a nagypéntek mint ünnep a katolikus egyházban sohasem szerepelt, a protestánsoknál is csak egészen fiatal hagyománnyal dicsekedhetik. Az őskeresztény kor fel fogását megőrizte Szent Ambrus; a nagypénteket a «keserűség» napjának nevezi, amelyen böjtölnünk kell. Szent Ágoston pedig mint a sóhajoknak, a sírásnak, a panasznak és a könnyörgéseknek napját emlegeti. Az apostoli írásokban pedig ezt olvassuk róla: «Ez a nap a gyásznak a napja, nem pedig az ünnepi öröme; ezért tartózkodjatok minden ételtől a hajnali kakasszóig! Hiszen Urunk maga mondja önmagáról: Ha a vőlegényt elvették tőlük, akkor majd böjtölni fognak azokban a napokban». (Máté 9. 15.) A hagyományokhoz ragaszkodó kelet ma sem ismer szertartásokat e napon. Nyugaton pedig tilos volt e napon kiszolgálatni az Oltáriszentséget, a szükség esetét kivéve. Az istentisztelet mindenütt csak a szentírás olvasására, imádságra és szentbeszédre szorítkozott, sőt Spanyolországban a 7. századig még a templomok is zárva voltak. A 9. századig Rómában a pápai istentiszteleten nem volt szentáldozás, Franciaországban még

szentbeszéd sem. Egészen más és különleges módon különböztették meg a nagypénteket más napoktól: Böjttel, virrasztással, minden szórakozás mellőzésével, a nyilvános hivatalok szünetével, a bíróságok nem tartottak tárgyalásokat, foglyokat bocsátottak szabadságra, alamizsnát adtak a szegényeknek — és hasonlókkal, ami sokaknak minden bizonnyal «jó péntek»-ként tette a nagypénteket, ahogyan ma is így nevezi e napot az angol ember. Krisztus halálát a legnagyobb ünnepnek előléptetni csak a protestánsoknak találmánya. Luther idejében még félünnepnek számított, és csak a 18. században lett egész ünneppé. A lutheri orthodoxia és pietizmus a maga seb- és vérmissztikájával Luthernek keresztelméletéből liturgikus következtetéseket vont le. Azóta mindenesetre a nagypéntek ünnepe az evangélikus hívek szemében még fontosabbá, lett miután az egyházi évnek gondolata «alig tengődik az evangélikus gyülekezetben». (Schian M.)

A katolikus liturgia barátja az ügynek új rendezésétől bizonyára féltene «a három szakaszú feltámadási ünnep» egységét, a megfeszítettnek, sírba helyezettnek és a feltámadottnak ünneplését, ahogyan Szent Ágoston nevezi a nagypéntek, nagyszombat és a húsvétvasárnap triduumját, — ha a nagypénteket mint külön ünnepet elkülönítenők. «Az ünnepek ünnepének», a húsvétnek őskeresztény felfogásától nagyon elidegeníthetne minket a nagypénteknek ez a kisarkítása. Hiszen ősidők óta a húsvét napja, ez a legősibb, az apostoloktól legmagasztosabbnak mondott ünnep adta meg a többi egyházi ünnepnapnak is a maga fényét, sőt nevét. A «pascha», «átmenet» elnevezés a zsidó főünnepről a keresztény főünnepre szállt át és nemsokára elvesztette különleges jelentését annyira, hogy idővel minden nagy ünnepet ezzel a szóval jeleztek. Így beszéltek a pünkösd-pascha, a vízkereszt-

pascha ünnepről, sőt a középkorban ennek meg annak a szentnek paschájáról is. Másrészt meg nem a zsidó «pesach» szóból, hanem a görög «paschein», — szenvedés szóból származtatták. Legtöbbször megkülönböztettek egy «pascha staurosimon»=t, vagyis keresztpaschát és egy «pascha anastasimon»=t, feltámadási paschát, a mi húsvétunkat. De még ez a megkülönböztetés is megőrzi a maga módján a Krisztus halála és feltámadása közti egységet és így a liturgikus felfogásnak az egyházi dogmával való összhangját, amelynek középpontjában kezdettől fogva Krisztusnak feltámadása áll, hogy az örök életnek biztosítékát megadja azoknak, akik hisznek Szent Pálnak, mikor azt mondja: «Ha Krisztus fel nem támadt, akkor hiába a mi beszédünk és érték=telen a ti hitetek. Akkor Isten igaztalan tanuinak bizonyulnánk, akkor ti még bűnökben vagytok, akkor elvesztetek a Krisztusban elhúnytak. Ha azonban mi csak ebben az életben remélünk Krisztusban, akkor minden embernél nyomorultabbak vagyunk. De Krisztus feltámadt halottaiból mint elseje azoknak, akik elszenderültek». (Kor. I. 14—20.) Az apostolnak ezek a szavai, melyek az ő beszédjének értékét egyetlen lapra teszik fel, a «feltámadás tanuinak» beszédjében a mag, a középpont.

Az egyházi év folyamán, amelyet mint a polgári és csillagászati évtől különálló rendszert csak később fogadtak el, a mai nap felidézi mibennünk Jézus történeti életéből, édesanyjának és az apostoloknak életéből a fontosabb napokat. Mégis komolytalan dolog volna az egyházi évnek alapköveit, alapgondolatát Krisztus életéből jelképes=drámai bemutatásában kutatnunk. Az egyházi év ugyanis a húsvéti ünnepnek állandósítása. Arra a kérdésre, hogy miért nem ünnepeljük Krisztus szenvedéseinek emlékét minden évben ugyanazon a napon, Szent Ágoston így felel: «Krisztus

születésének ünnepe minden évben azonos napon tér vissza. Itt azonban nem szabad elfelejtened, hogy az Úr születésének nincsen különleges megszentelő értelme, vele csak felújul bennünk az Úr születésének eseményére való gondolás. Ezért elegendő is, hogy ezt az évenként visszatérő születésnapot ünnepléssel tüntetjük ki. Egy ünnepnek azonban csak akkor van *megszentelő* jellege, hogyha az e napon történt eseményre való gondolás világosan vonatkozatható a mi *megszentelésünkre*. A húsvétot ugyanis úgy ünnepeljük, meg, hogy a történeti eseményekre, Krisztusnak halálára és feltámadására gondolunk, de egyúttal a velük összefüggő és megszentelésünket jelentő dolgokról is elmélkedünk. Nevezetesen, ha Krisztus a mi bűneink miatt halt meg — miként az apostol mondja — és halottaiból feltámadt a mi üdvözítésünk miatt, akkor az Úrnak szenvedésével és feltámadásával éppen ez az átmenet a halálból az életbe nyert ünneplést . . . Ennek, a halálból az életbe való átmenetnek köszöni az ünnep a maga zsidó nevét; a zsidó nyelvben ugyanis a nyelvészek megállapítása szerint a pascha «átmenet»-et jelent (ep. 55. 1. 2.).» Ennél érthetőbben már nem lehet megmagyarázni, hogy az egyházi év nem történeti eseményeket akar ábrázolni, hanem a megszentelésnek mindig új jelenségeit, a nagy szentséget, illetőleg Krisztus testének mindig élő és fejlődő titkát. Ebből érthetjük meg, hogy az egyházi év fejlődésének lényege a halálnak és a feltámadásnak egymással szorosan összefüggő emléke, a két különleges «húsvéti» szentségnek, a keresztségnek és az oltáriszentségnek együvértartozása. Az ünnepnek *ünnepkörré* való kiszélesítése és a nagy napra való előkészülés a böjti időben hosszú heteken át ennek az összefüggésnek megértéséből kényszerítő következetességgel és lélektani szükségszerűséggel keletkezett. Amint az Úr a Szentléleknek elküldésével

a maga tanítói, alapítói és megszentelési küldetésére az utolsó pecsétet nyomta rá, a pünkösddel befejeződött a húsvéti ünnep, a «teljes húsvét». Később a «húsvéti ünnepkör» mintájára, ahogyan a kereszthalál és a feltámadás összetartozik, kifejlődött a «*karácsonyi ünnepkör*» a maga előkészítő előünnepelésével, vigiliájával, nyolcadával, a «születés»-nek utóünnepelésével és «Urunk megjelenésé»-vel, a maga szoros összetartozásával. Sőt még a karácsonyi ünnepkör kifejlődése után is még sokáig a hetvened vasárnapot, mely régente összeesett a polgári év kezdetével, tekintették az egyházi év kezdetének. «Pünkösdi ünnepkör»-t emlegetni pedig sem történeti, sem eszményi elgondolással nem lehet, úgy hogy szinte kíváncsú, hogy ez az elnevezés tűnjék el a nyelvhasználatból.

A «nagyhét»-nek szertartásai kétségkívül annak a körülménynek köszönhetik a maguk megbecsülését és nagyszerűségét, hogy a liturgia történetének első szakaszait különös hűséggel megőrizték egészen napjainkig. Világosan megkülönböztethetjük bennük a történeti események és a szent titkok bemutatásának szándékát. Ennek az ősi liturgiának «történeti képei», «színszerű» elemei Jeruzsálemnek helyi szokásaiból kerültek az egyházi szertartások közé, mint amilyen a virágvasárnapi körmenet és nagypénteken a kereszt felmagasztalása. Ha tehát a nagyhétnek szertartásait a történettudós szemével akarjuk megfigyelni, senki se féltse ettől áhítatát! Elvégre nem lehet épületes az, ami valótlan vagy ami nem érthető.

2. A NAGYPÉNTEK SZERTARTÁSAI

A népnyelv beszél a nagypéntek «csonkamiséjé»-ről, mert nem lehet egész az átváltoztatás nélküli «szentmise». Éppen így elnevezhetnők a nagypéntek egész szertartását csonkának, mert mintha csak olyan szer-

tartások volnának itt egymás mellé állítva, melyeknek mindegyike beillenék gyászszertartásnak, de amelyek egyáltalán nem következnek egymásból. E felfogás ellen határozott ellenvetést nem lehet tenni. A nagypénteki szertartást valóban csak történeti véletlenek foglalták össze mai alakjában. Három részre oszlik: Egyik az ókeresztény jellegű *élőszóbeli szertartás*, azután Krisztus jeruzsálemi keresztyének dicsőítéséből származott *szentkereszt felmagasztalása*, végül az előző napon átváltoztattott ostyával való *szentáldozás*, a «Praesantificationum», az «előbbszenteltek»nek a görög és a szír kelettől átvett böjti szertartása. Így a legrégibb korra tekinthet vissza az első résznek szertartása: A papság az oltár előtt arcra borul, amit valamikor minden szentmise kezdetekor megtettek, ma azonban éppen ezen az egy napon való történésével a Golgota áldozatának napján mély hatást tesz a lélekre. Közben fehér lepellel takarják le az oltárt, amit régente ugyancsak naponkint így végeztek. Az oltáron nem ég gyertya, ahogyan régente sem voltak az oltáron gyertyatartók. Az istentisztelet megindul a próféták szövegeinek éneklésével és imádkozásával, ezt követik zsoltárversek éneklése és felolvasása. Evangélium olvasása helyett eléneklik Krisztus szenvedéstörténetét Szent János evangéliuma szerint. Régente valószínűleg Szent Máté evangélistáét olvasták. De Szent Ágoston szerint nem vált be az a későbbi szokás, hogy felváltva minden esztendőben más evangélistát juttassanak szóhoz, minthogy a hívek ezt ellenezték, mert megszokták a régit. Nem valószínűtlen, hogy Krisztusnak szavait, amelyek a Mátépassióban különös kiemelésben részesülnek, más, az evangélistától eltérő énekes adta elő. A három «szerep»re való felosztás három különböző hangszínen ismeretes. Innen már csak egy lépésnyire vagyunk a népszerű «passiójátékok»nak megdramatizálásához, H. Schütznek és J. S. Bach=

nak fölséges oratóriumaihoz, amelyek az Anyaszent-egyháznak ősrégi szokását a protestáns istentiszteletek-nél érvényesítette. A középkor óta igazolást nyert a János-féle szövegnek szokott kiválasztása, mert a szent emléknapon a nagypénteki eseményeknek szemtanuját akarták hallani. — Amennyiben a passió elénekléséhez nem csatlakozik szentbeszéd, — ahogyan régente volt — azonnal következnek az «általános könyörgések», a hívek imádságának az a jellemző példája, amilyeneket vala-mikor naponkint végeztek. Tehát ne is csodálkozzunk azon, hogy ezekben hiányzik a nagypéntekkel való össze-függés! Ezeknél mély hatást vált ki az, hogy az egyházi évben csak ma, ez egyszer szerepelnek.

A *szentkeresztnek* leleplezése és tisztelete elvezeti gondolatainkat a IV. századba, Jeruzsálem szent váro-sába, ahol az aquitaniai zarándoknővel, Egeriával végig-szemlélhetjük az igazi keresztfának nagy ünneplését. A Golgotán 385 táján, reggel 8 órakor kiállították és tiszteletben részesítették, az egész népnek imádságával, böjttjével, sírásával körülvették ezt a legdrágább ere-klyét. A fának megcsókolásához bocsátott nép lángoló lelkesedésében igyekezett fogával kis szálkákat belőle lerágni. Krisztus keresztiének részei és részecskéi így hamarosan a földkerekségnek legkülönbözőbb temp-lomaiba jutottak el. Rómában «a jeruzsálemi szent-kereszt»-nek nevezett templomban mai napig megőriz-tek belőle részeket; ezeket ma is kiállítják közszemlére. Ahol nélkülözték az igazi kereszt részecskéjét, ott a «*crux gemmata*»-t, vagyis az ékkövekkel kirakott keresz-tet részesítették tiszteletben. Csak később tért vissza megint a megdicsőült győzelmi jeltől, ahogyan a hit látja, az Úr keresztiének történeti szegénységéhez és halálszorongattatásához a hívek elgondolása. A kereszt dicsőítésének mai alakja természetes jelleget öltött. Erről még később lesz szó.

A vérontásnélküli áldozat helyett csak tömjénáldozatot mutatunk be nagypénteken, szentáldozási imádságként pedig a Miatyánk szerepel. Végül a pap magához veszi az előbbszenteltek ostyáját és távozik az oltártól, melyet újra megfosztanak felszerelésétől. Az *előbbszenteltek* görög szertartásának megtartását a nyugati egyházban az a kívánság honosította meg, hogy Krisztus véres halálának emléknapján, mikor szentmisét mondani nem lehet, legalább szentáldozáshoz lehessen járulni. A népnek megáldoztatása Németországban egészen a 16. századig volt szokásban. *Augsburgi Ulrik* kezdte meg azt, hogy az áldozatókehelybe tett színeket a «szent sír»-ba helyezte el (973). Ezt a dómon kívül a régi Ambrus=templomban építették meg. Máshol nem az Oltáriszentséget, hanem a feszületet helyezték el ünne pélyesen a szent sírban. Az Oltáriszentségnek kitételét a sziklasírt utánzó külön helyen a jezsuiták ellenreformációs mozgalmának köszönhetjük, akiknek a müncheni Szent Mihály=templomban 1577-ben megkezdett példája eleinte alig talált utánpótlásra, utóbb azonban a népre akkora hatással volt, hogy a római rituskongregáció a szent sírnak örökkel és más díszekkel való ékesítéséhez is hozzájárult.

Látjuk tehát, hogy a nagypénteki liturgia nem «varratlan köntös», azaz érvényesülhettek a híveknek találatos gondolatai és szeretete. Inkább engedett az Egyház, mintsem hogy eltiltsa. Közben úgyszólván kénytelen volt a népfantáziának korlátokat szabni. Mert pl. a húsvétnapi szentmise sequentiájából (*Victimae*) szinte húsvéti színjátékot fejlesztettek ki a templomban, az énekes szerepekre osztott szenvedéstörténetből paraszti passiójáték lett. Mindkettőt vígjátéki elemekkel egészítették ki; ezek a szent hely méltóságát veszélyeztették. A plébánosok ízes húsvéti «mesékkel» ékesítették húsvéti szentbeszédjüket; ezek aztán megnyitották a risus paschalis

nak, a húsvéti kacagásnak zsilipjeit, hogy vele feloldódjék a böjtnék komolysága, de ami egyúttal féktelenséggé, kihívó fegyelmetlenkedéssé fajult. A durva szemléltetés mindinkább tért hódított, míg a felvilágosodás kora át nem csapott a másik végletbe, a felvilágosítás túlerőltetésébe, az iskolás javítási szenvedélybe, amely a liturgiának csak a segédtanítói szerepet engedte át. Ekkor a műveltebbek a jelképes magyarázatokhoz fordultak. A nem műveltek szemében azonban a dogma és a történelem, a hit és az események széjjelhullottak. Még a vallásos egyszerűség is oktalanságokat követett el. Így pl. valamelyik plébánián már nem a nagypénteki szertartásokat végezték el, hanem «pro Christo defuncto», a meghalt Krisztusért tartottak gyászmisét. Az utóbbi századokban mi is választotta el és választja el ma is a liturgiát a népi felfogástól? És mi teszi a liturgia barátjait a nép ájtatossági gyakorlatai iránt igazságtalanokká, mi teszi népünket a szent, szigorú és előkelő liturgiák iránt tartózkodóvá és érdektelenné?

A liturgia *jelképet* ad, míg a nép *szemléltetést* kíván. A liturgia beszél és cselekedtet szimbolumok által, azaz időben mozgó alakokkal, amelyek az örökkévalóra vonatkoznak, amelyek szemünk elé tárnak valami láthatót, képszerűt, hogy lelkünket a szellemi, a láthatatlan felé irányítsák. Mindegyik «kép»ben van valami összehasonlíthatatlanul nagyobb, mélyebb, egészen másvilági *értelem*. A nép ellenben szereti a *szemléltetést*, a másolatot, a térben és időben lett és megtörtént dolognak megmaradó emlékképét, amely minél inkább «hasonlít», minél természetesebb, annál jobb. A nagyheti szertartásoknak mai alakja ezeket a szemléltetéseket is sokféle képpen alkalmazza. Mi lett pl. a régi szentkeresztiszteletnek keleti szertartásából? Ma is emlékeztetnek jelképes jellegére az ilyenkor elénekelt «szent, erős, halhatatlan Isten» görög szavai, vagy ez a részlet: «Szent

keresztedet, Uram, tiszteljük, dicsérjük, magasztaljuk, feltámadásodat dicsőítjük, mert íme, fája által öröm jött az egész világra», és hozzá ez az ének:

Királyi zászló fenn lobog,
Titkos kereszt dicsőn ragyog,
Melyen, ki éltünk alkotá,
Éltét mi értünk áldozá.
... Dicső fa, mely e nagy király
Hős vérében ragyoghatál,
Jeles gyökér, hogy törzsöke
Ily szent tagokhoz érhető!

Rége a halott Krisztusnak halavány testét ábrázoló képet illesztettek a keresztre, a három lépcsőfokon történő leleplezés és dicsőítés pedig egész kis passió-játéki jelenetté fejlődött ki, amely a maga természetű történeti szemléltetésével szálnalmat ébreszt bennünk Krisztus vére és sebei iránt. Ebben a képben már nem tudjuk együttlátni a kereszthalálnak megszentelő jelenését. Nem látjuk ezt meg magában a szertartásban, csak tudjuk a katekizmusból és a szentbeszédekből.

Sajnálkozunk-e tehát azon vagy örülünk-e annak, hogy a liturgiában a jelképet háttérbe szorította a szemléltetés, ha ezáltal már nem az örökkévalóságnak ragyogó aranyháttere, hanem a sötét egű színpadí háttér lesz láthatóvá Jeruzsálem fakó házai felett? Ha ma az egyházi felsőbbség a maga lelkes stílusérzékével minden szemléltetőt, nevezzük röviden, minden színszerűséget a liturgiából száműzne, ezzel annyira kimélyítené a népi buzgóság és a hivatalos istentisztelet között tátongó űrt, hogy a nép méginkább menekülne saját természetes kedvteléseí közé és a szertartásokon inkább csak engedelmeségből, érzés nélkül, csak kötelességérzésből és egyéni hangulata ellen is venne részt. Ez esetben nemcsak a szó, hanem még a kép is idegen nyelvvé zsugorodnék össze előtte és a liturgiát átengedné a latin nyelvben, a régi

korok ismeretében, az esztétika birodalmában otthonos — vajmi gyakran álszenteknek, művelteknek. Ennek azonban soha többé nem szabad megtörténnie. Feladatunk nagyon sietős; hozzuk egymáshoz közel a liturgiát és a népet! Ennek elvégzésére — ismételjük — csak egy út alkalmas, mégpedig e bölcs, lassankinti nevelés és liturgikus tanítás. Milyen áldás volna ez a mai embereknek, akik a szó szoros értelmében «felületesek» lettek, akik általában megelégszenek a látványossal és nem nagyon kutatják az értelmet. Világnézetüket a mozi adja meg, olvasókönyvük a hírlapok képes mellékletei, inkább többet *látnak*, mint a mult nemzedékek és már nem *figyelnek*. Még a hívőknek hite, a buzgóknak buzgósága is felületessé válik, nem keres többé okokat és hátteret. Tudják ugyan, hogy Krisztus az örök Istennek fia, szemük és szívük azonban csak a széphajzatú, szelíd, a személlyé lett édességet, a részvétet hajhászó szájalom képét, a szépségest fogja keresni, ahogyan a szentgyónásban az érezhető vigasztalást, a szentáldozásban az édességes gyönyörűséget, a szentmisének nagy együttesében pedig a sarokban elrejtőző boldogságot kutatja. De hogy «Krisztussal a keresztre feszítettünk», hogy mi «az Ő bőségéből meritettünk», hogy mi Krisztussal «új életre támadtunk fel», hogy «az isteni természet részeivé lettünk», hogy annak a testnek tagjaivá lettünk, melynek feje Krisztus, ezt ugyan mind megtanultuk és megtartjuk, de már nem *látjuk* a «jelképeken» keresztül. A liturgia nem egyéb, mint amit a pap előttünk végez, de nem többé az, amit mi magunk «cselekszünk», nem többé a mi szívünk ügye. Így a «kezdetnek valósága» valahogyan világ lett az igazi világ helyett, pedig a földi valóságnak mindenhol a legszentebb elé font csodálatosan gyengéd hálóvá, a maga fenségén és félelmetességén keresztül is átlátszó függönnyé kellett vona lennie. A szentségek, a liturgikus szövegek és alakok, minden

jelenség nekünk keresztényeknek ne csak «látványosság», hanem újból jól megértett, áhítattal tisztelt, igazán vigasztaló és boldogító «jelképek» legyenek!

3. A HÚSVÉT NAGY ÉJJELE

(Húsvétvasárnapra.)

Aki eddigi fejtegetéseinket figyelemmel követte, a nagyszombati liturgia átelmélkedésénél örömmel állapíthatta meg, mennyire tudatossá válnak benne a szertartások. Valamikor az Úrnak a sírban való nyugvásának napján nem voltak szertartások. A hívek e napon csak estefelé gyülekeztek, hogy átvirasszák az éjjelt imádsággal, énekkel, szentírási részletek felolvasásával, míg a hajnal bekövetkeztével be nem mutatták a szent áldozatot. Az ezredévforduló idejében ezt az istentiszteletet a nagyszombat délutánjára hozták előre, míg a nagyböjti szokás, a vesperást délelőttre tenni, ezt is előre nem hozta a nap délelőttjére. Ezáltal természetesen sok imádság és ének elveszítette szó szerinti érvényét, és számtalan időrendi következetlenség állott elő, amely a szigorúan vett történeti felfogásnak és liturgikus elgondolásnak feltűnik. Hiszen a nagyszombat reggel elhangzó első allelúja után a szent sírnál újra kiteszik az Oltáriszentséget, este pedig — a feltámadás igazi idejét megelőzve — a népszerű feltámadási ünnepséget tartjuk. Aki átérezte valaha az Úr síri nyugalmanak áhítatos szépségét, aki Jeruzsálem szent helyein lehetett ezen a napon, aki csak gyönyörködhetett a szentsíroknak templomainkban szokásos művészi értékein, az megértéssel fog viseltetni a «szent sírok»-nak igazi magyar költészete és gyermeki szeretete iránt. És bizonyára megkívánja a liturgia barátjaival egyetemben a régi *virrasztást*, ennek felújítását is, amit Róma is megfelelő időben helyeselni fog. Mert biztosra vesszük, hogy népünk ezt a húsvéti

virrasztást éppen olyan lelkesedéssel fogja megtartani, mint akárcsak karácsony éjjelét, amely sohasem vesztett népszerűségéből. Mindenesetre nagyon szomorú, hogy az egész egyházi évnek ezen a legtartalmasabb ünnepségén szinte üres templomokban csak nagyon kevés hívő vesz részt.

A *virrasztás*, vagyis ébren tölteni el az éjjelt, az istentiszteletnek nagyon gyakori alakjaként dívott a keresztény ókorban. A legnagyobb ilyen virrasztási szertartás, a mi húsvéti vigiliánk két egyenlőtlen részre, mégpedig a *keresztségre való közvetlen előkészület* hosszú szertartására és a rövid *oltáriszentségi ünneplésre* oszlik. Lac-tantius, az őskeresztény költő így ír: «Haec est nox, ez az az éjjel, amelyen virrasztással várjuk királyunknak és Istenünknek megérkezését». Ennek az éjnek kettős jelentése van; szenvedése utáni éjjelén ismét magára öltötte az életet, ugyanígy fogja egykor a másik éjjelen jelen uralmát mindörökre átvenni. Ezért várták Krisztusnak végleges eljövetelét, egyetemes uralkodásának megkezdését erre az éjjelre, amely egykor látta halottaiból való feltámadását. «Haec nox est» — ez az az éjjel — hangzik a szertartásban. Az Egyház nem lankad, hogy ennek a «teljes fényű éjtszaká»nak titokzatosságát magasztalja. — Minden virrasztásnál szükség volt világításra; ezen az éjjelen azonban jelképes okokból fényözönben úszott a templom. De nemcsak a templom, hanem a városnak és az utcáknak terei is hirdették a zsoltárnak szavait: «Világos lesz az éjjel, mint a nappal» és «az éjjel tündöklő fénné lett boldogságomban» (138, 11. és 12). És amilyen gyönyörűséges ez az éj, éppen úgy megtelik utolsó zugáig a hatalmas templomi csarnok, Rómában a földkerekség összes templomainak anyatemploma, a Keresztelő Szent Jánosról elnevezett lateráni pápai templom a híveknek és a megkeresztelkedőknek seregeivel, előkelőkkel és egyszerűekkel, akik a világnak

minden tájáról idesereglettek. Így megértjük azt is, hogy a felemelő hangulatnak ez órájában Ádámnak vétke, a «szerecsés bűn», a «szükségszerűen elértkezett bűn», amelyik «ilyen nagyszerű módon érdemelte ki a megváltót», olyan dicsőítésben részesült, amelytől visszariadt a későbbi józan idők embere, aki a maga istentanát inkább csak elgondolta, de már nem élte, nem imádkozta, nem énekelte.

E vigiliának keresztelkedési szertartásánál szorosan egybetartoznak a *tűznek és a húsvéti gyertyának megszentelése*. A tüzet kovakőből csiholják, szemet vagy fát gyujtanak meg vele, megszentelik, vele együtt öt tömjéncsomót is; a parázsból a tűz lángja a háromágú tartónak gyertyáira száll, innen a húsvéti gyertyára, erről pedig a templomnak összes gyertyáira és lámpáira. A liturgia az újkori embert visszaviszi a technika előtti világba és a *maga* Krisztus=hitének szép kezdetébe. Ugyanis a római Egyház eredetileg három lámpát gyújtott meg nagycsütörtökön, hogy velük a szentmise nélküli nagypénteken és a szertartások nélküli nagyszombaton a templomot legalább a szükséges világítással lássa el. De hogy nagyszombaton új tüzet élesszenek és hogy ezt megszenteljék «a gonosz lélek tűzének nyilai ellen», ez a szokás frank=germán vidékeken keletkezett. Mindenesetre azt akarták vele, hogy kiszorítsák a régi termékenységi szertartásokat és hogy a régi néphitnek egészséges elemeit a keresztény értelmezés magaslatáig emeljék. — «Krisztus világosságának» háromszori üdvözlésére a húsvéti gyertyaszentelésnek «*Exultet*» kezdetű szertartása következik, amely a maga szárnyaló gondolataival és gazdag dallamaival minden liturgikus éneknek koronáját ragyogtatja meg előttünk. A húsvéti gyertya jelenti azt a tűzoszlopot, amely Izrael népét éjnek idején a Vörös=tengeren és a pusztán vezette át és maga is előképe volt Krisztusnak, akinek vére a kereszt=ségben nekünk keresztényeknek üdvösségévé lett.

A 4. századból reánk maradtak a húsvéti gyertya köszöntésére írt énekek, amelyekben a jámbor dainokok vallásos fantáziája szabadon szárnyalt, mikor pl. a viaszra vonatkozólag megéneklik a méhek életét és munkáját, jóval megelőzve a «századok végének» szimbolista költőjét, Maeterlincket. Kezdődik előszóval; ez felhívja az angyalokat és a teremtet világot, az egész Egyházat és a testvéreket, hogy örvendezzünk és imádkozunk az éneket elkezdő szerepért. Ezt követi az Oltáriszentségre vonatkozó imádság: dicsőíti Krisztust, a megváltót aki ebben a csodálatos éjszakában mint világító oszlop jár előttünk; várjuk annak a hajnalcsillagnak felkeltét, melynek nem lesz lenyugvása, «amely felragyog majd a halottak birodalmából előjőve, hogy minden emberi nemzetséget fényével beragyogjon». A befejezés imádkozik békességes időkért, a papságért és a népért, névszerint a pápáért és a püspökért és a megkoronázott királyokért. — Sok helyen a húsvéti öröm ébresztésére a húsvétnek ez a hirnöke kigöngyölített egy irattekercset, hogy az ezeken látható képekkel éneklés közben a szemnek is hirdesse azt, amit a fülnek az ének mondott.

Minden vigilián szokás volt szentírási *felolvasásokat* tartani és ezeket az énekkarnak mélyértelmű, *váltakozó énekével* elevenné tenni. A nép mindannyiszor felkiáltással adta tetszésének és megértésének jelét, mire a működő pap az olvasmány gondolataiból szabadon megszövegezett *imádságot* mondott. A húsvétéjjeli szentírásolvasás, ószövetségi részletek kijelölése szem előtt tartotta a keresztségi jelölteknek közvetlen előkészítését. Mind a 12 jövendölés tehát a keresztség szentségére alkalmazza mély értelmét. Majd a *keresztvízszentelés* következett. Hosszú körmenetben jöttek oda a keresztelők és a keresztelendők a «Miként a szarvas a forráshoz siet» (Zsolt. 41, 2.) kezdetű énekkel; a körmenet a minden nagy templom mellett épült keresztelő

kápolnába, az ú. n. baptisterium=ba vonult. A vízszentelési szertartásban megint találunk mély jelentőségű vonatkozásokat a természetnek Isten teremő lelke által való megtisztítására és megszentelésére, hogy a víz a természetfeletti élet hordozójává legyen, üdvösséget szerző fürdővé, égi nemzedéknek szeplőtelen anyaméhévé, hogy újra szülessék új teremésre. Végül pedig a kereszteshez szükséges olajat szentelték meg és keverték össze a keresztvízzel, és ezt követte a tulajdonképpeni keresztes, ami alkalmilag — bár ritkán — ma is előfordul e napon.

A szentség kiszolgáltatása után az egész menet, — elől a most megkeresztelkedettek fehér ruhában és kezükben égő gyertyával — a tovatűnő éjjel utolsó csillagainak ragyogása mellett, az illatos tavaszi kertek között ének= szóval visszatért a templomba. Ennek az éneknek fő= részét a «Litania», a «Kyrie eleison» alkotta; idővel a mindenszentek litániája fejlődött ki belőle. A Kyrie görög szavai szintén ez ünnepélyes körmeneteknek nagy multja mellett bizonyítanak; ma már csak a szentmisében hangzanak fel, ahogyan a nagyszombat is megőrizte valamikor a mindennapos leborulást az oltár előtt, az ú. n. Proskynesis=t (szó szerint: ahogyan a kiskutya meg= lapul gazdájának lábánál).

A körmenetnek a templomba való visszatértével és a litániának eléneklése után megkezdődött az oltári= szentségi ünneplés a Glóriával és a most keresztelteknek imádságával. akik immár a szentélynek teljes jogú polgáraivá lettek, és akiket az apostol a szentleckében azonnal fel is szólít, hogy Krisztusban új életet kezdjenek és azt keressék, ami felül van. Sok hétnek fájó szünetelése után ismét felujjongott aztán az allelúja, amelytől mint valami kedves jóbaráttól, a nagybőjt kezdetén gyermekiesen kedves búcsút vettek és amelyet most, mint aki hosszú útról visszatért, kitörő örömmel üdvözöltek. Ma is így jelentik ezt a püspöknek: «Főtisz=

telendő Atyám, nagy örömet hirdetek, itt az Allelúja!» Ezt követte a 117. húsvéti zsoltár — belőle ma csak egy versszak van meg, — utána pedig a legrövidebb zsoltár, a 116. számu. Az evangélium olvasásához nem gyujtottak gyertyát, hiszen a felkelő hajnal fényözoene ezt feleslegessé tette. A szent szöveg így beszélteti hozzánk a feltámadás angyalát: «Feltámadott, amint megmondotta.» (Máté 28, 6.) Elmaradnak a Credo, a felajánlás, az Agnus Dei és a szentáldozási versszak. Vajjon miért? Mert régente a húsvétjé liturgiáját különös kegyelethől nem akarták későbbi hozzátoldásokkal felduzzasztani. A templom túlsúlyoltsága miatt talán lehetetlen is lett volna felajánlási körmenetet tartani, ahogyan sem az általános békecsókot, sem a híveknek áldoztatását nem tartották meg e napon. Az újonnan megkereszteltek azonban, miután a püspök még egy utolsó beszédet intézett hozzájuk, amellyel megnyílt előttük a gondosan őrzött szent titkok ajtaja, egyedül járulhattak a szentáldozáshoz és utána mézzel vegyített tejet kaptak italul; jelentette az ígélet országába való megérkezés boldogságát. Egy külön Communicantes és Hanc igitur (az átváltoztatás előtti imádságok) megemlékezik természetesen a vízből és a Szentlélekből imént újjászületettekről és a bűntől megszabadultakról.

A fenséges délelőttön aztán, a *húsvét napjának* nagymiséjén mindenki résztvett Rómában a Maria Maggiore (a legnagyobb Mária=templom) hatalmas csarnokaiban. Az utána következő hét napot átengedték a nép és a megkereszteltek ünneplő hangulatának. Így ülte meg az Egyház a solemnitas solemnitatum=ot, az ünnepek ünnepét, és így üli meg ma is. Mindig is megvolt és megmarad a gaudium paschale, a húsvét öröme a keresztény élet boldogságának legfenségesebb és legtisztább örömének. Ez a mindannyiunkat elragadó öröm még ma is húsvéti hitünknek megbízható fokmérője.

IV. A SZENTSÉGEK

1. AZ UJRASZÜLETÉS SZENTSÉGE

(Fehérvasárnagra.)

Ha Ádám Károly, a katolikus hitnek ez a modern védőbajnoka azt mondja, hogy a «hősiesség és az elragadtatás a hitnek elsőszülöttjei», akkor azt kell önmagunktól megkérdeznünk, hogy az őskeresztények hitével azonos mai hitünk miért nem ugyanolyan ragyogó, ugyanolyan meleg hit. Ha valaki «kívülről kerül közénk, egy hozzánk áttérő vagy hozzánk húzó másvallású, az csodálkozni szokott a népünknel tapasztalható «langyos meleg»=en. Talán ugyanígy járna velünk az a vértanu vagy az a hitvalló, aki otthagyva őskeresztény sírhelyét eljönne közibénk. Ami éppen a «megtért»=nek legnagyobb élménye, válaszútja, életének vízválasztója, az nekünk, a mindennap emberének nagyon is magától értetődő öröksége. Tudtunkon kívül bekereszteltek bennünket az Egyházba, míg mások harcok árán jutottak el tévelygéseken és küzködéseken át oda, ahol Krisztus igaz Egyházának polgárjogával, az újraszületés fürdőjével fogadták őket. Tudjuk ugyan, hogy a kegyelem bírásán és megtartásán mulik üdvösségünk, mégis nagy hasznunk lenne abból, ha a keresztség szentségéről behatóbban és többször hallhatnánk. Az első szentség igazi megértését azonban semmi sem tudja olyan biztonsággal velünk közölni, mint az ősegyház keresztelési szertartásainak történeti kifejtése, mert ez megkönnyítené a jelen szertartásoknak elmélkedéssel, gondolkodással való átélését. Isten

mentsen bennünket katolikusoka tattól, hogy a keresztény ember hitéletének ez az alapvető élménye a családok egyik polgári ünnepséégévé, tisztán társadalmi szokássá fajuljon el. Van-e az egyházi évnek alkalmasabb napja ezekre a megfontolásokra, mint éppen a fehérvasárnap, amelyen az ősegyház megkereszteltjei elhagyták kereszttségi előkészületüknek és hálaadásuknak hajnalpiros világát és Isten országa teljes polgárjogú fiainak hétköznapi munkavilágába léptek?

Az első századokban inkább csak felnőttek kérték a kereszttséget. De «apostolhagyományokat követve» már akkor is kereszteltek keresztény családokból való gyermekeket születésük után néhány hét múlva (Origenes 245), amikor is a gyermek képviselésében a szülők mondták a hitvallást. A felnőtteknél azonban kötelező volt a néhány évig tartó katekumenatus, előkészület, mert meg kellett ismerni minden jelentkezőnek gondolkodását és életkörülményeinek rendjét. A rabszolgáknak meg kellett szerezniök megkereszteltetésükhöz gazdáiknak engedélyét, meg nem engedett foglalkozást, méltatlan hivatást el kellett előbb hagyni. Az így elfogadott jelölteknek alapos hitoktatásban kellett résztvenniök, ott lehettek a szentmiséknak oktató jellegű részén, de több vizsgálaton és erénygyakorlaton kellett átesniök, mielőtt a húsvéti vagy a pünkösdi megkeresztelkedéskor részesültek volna a «világosságnak, az újjászületésnek, a lelki megpecsételésnek» szentségében. Még az üldözések idején sem elégedtek meg a jelöltnak csupán jóakarásával, vagy hogy jelentkezésével kockára tette életét, ha nem volt meg benne a Krisztussal való élethez szükséges lelki előkészület; ennyire szentnek tartották ök a szentet. Különösen szigorúvá lett a felvétel és a beavatás, amikor az állam kereszténnyé lett és a kiválasztott Egyházba való belépés nem járt többé veszéllyel, sőt előnyöket jelentett. A jelöltségre

jelentkezett mellé még most is kívántak jótállót. Ha komolyságában és őszinteségében megbíztak, beengedték az első hitoktatásokra és keresztény életének első útszakaszára bocsátották *ráleheléssel* és homlokának a *kereszt jelével* való ünnepélyes megjelölésével. Ezentúl már kereszténynek mondhatta magát. Nem egy ennyi= vel is megelégedett, megkeresztelkedésre való jelentke= zését kitolta élemedettebb korára, amikor majd köny= nyebben tarthatja meg ígéretéhez való hűségét. Ezek a jelöltek, a katekumenok «első megszentelés»=üket akkor nyerték, mikor «a *sónak* szentségét» nyújtották nekik. Sokan aztán önérzetes erényükkel meg is állapod= tak ennél, mintha a keresztségre már nem is lett volna szükségük. De legtöbbjük jóakarattal vett részt mint «*hallgató*» a hitoktatáson, melynek tartama az egyesek= nek szellemi, erkölcsi és vallási minősége szerint külön= böző volt.

A húsvétot megelőző böjti időben a jelöltek nevét felvették a «competentes», a keresztséget *kérők* jegy= zékébe. Ezután már a püspök maga tanította a hit és erkölcs leckéit. A most következő hetek nem könnyű feladat elé állították a hittanulókat. A gonosz lelket száműzniök kellett *esküvel* és lelkükből ki kellett takarí= taniok a «régi kovász»=t. A különféle hétköznapi mise= szövegek a nagyböjtben megőrizték számunkra az elő= készületnek egyes határozott részleteit. A Laetare=böjt 4. vasárnapja előtti szombatig a püspök közölte a jelöltekkel az eddig hűen megőrzött, soha még le nem írt *hitvallást*. Aztán nyolc napot engedett nekik a szöveg= nek fáradhatatlan megtanulására. A feketevasárnap előtti szombaton mindenkinek fel kellett mondania az egybegyűlt község előtt «a szívébe írt hitvallást». Csak ekkor közölték vele a *Miatyánknak* szövegét, amelyet ismét egy hét mulva kértek tőle számon. Sok helyen többször is megkívánták ezeknek az imádságoknak

«visszaadását», ahogyan ezeknek ideje is vidékek szerint különböző lehetett. Különös jelentősége volt az ú. n. «scrutinium»-nak (vizsgálat) a Laetare utáni szerdán ; ekkor avatták be a jelöltet a négy evangélium titkaiba, amennyiben kifejtették neki a négy evangélium jelképeinek, az Ezekiel prófétánál említett «négy élő lénynek», az embernek, bikának, oroszlánnak és sasnak jelentését. Pedig ennek a jelentéstulajdonításnak alapja csak külsőleges ; ugyanis evangéliumának 1. fejezetében Máté Krisztus családfájáról, Lukács Zakariás áldozatáról, Márkus a pusztában kiáltónak szaváról és János az Istenség legmagasabban szárnyaló sasmadaráról beszél. Ezt a mélyértelmű szokást a «fülek megnyitása»-nak is nevezték, későbbben kiszorította a többi vizsgálatokat és még sokáig maradt fenn. Sok helyen még a 16. században is e napon elénekelték a négy evangélium elejét, valamint a latin és a görög Credo-t.

A püspök a jelölteket utoljára a szent húsvéti éjjel beállta előtt hívta egybe, hogy megeskesse őket a sátán ellen, hogy *ellentmondjanak* neki, hogy elvégezze velük az «*Epheta*» (nyilatkozzál meg) bibliai szertartását, megkenve fülüket és nyelvüket némi nyálkával — később helyettük orrukat — és hogy más jelképes és az utolsó megtisztulást jelentő szertartást elvégezze. Ezek által a jelölt az ördög csatasorából Krisztus hadiszolgálatába lépett át. Őseinknél ez az ellentmondás mindig honi nyelven történt, hogy a pogányságból való kilépésüket félreérthetetlenül a maga jelentésében értsék. Sok helyen az ördögnek való ellentmondást nyugati irányban végezték, mert arra képzeltek a sötétség országát, míg a Krisztushoz való nyilatkozat kelet felé történt, hiszen «a világosság keletről jön». Mint ahogyan minden templomnak előírás szerint keletre kell néznie, így a régi magyar is kelet felé fordította Isten fiához szegődött lelkét.

Vége elérkezett a *keresztség éjjele*, amelyen az «édesanyai kegyelem» a faj, társadalmi állás, életkor és nem szerint különféleket «egyetlen gyermek»-ké szülte «az üdvösséget szerző fürdő»-ben. Hogy miként ment végbe, említettük már. Hely és idő szerint a kiszolgáltatás módja különböző volt. Nagyon valószínűtlen, hogy a megkeresztelendőket az első századokban egész testtel merítették volna a vízbe. Hiszen a keresztelő kápolnában fennmaradt keresztelő medencék olyan sekélyek, hogy lehetetlen volt az alámerítés, amiről bárki könnyen meggyőződhetik. Legtöbbször elegendőnek tartották a fejnek leöntését, vagyis a mai gyakorlatot. Tertullian is azt mondja: «Teljesen mindegy, hogy valakit tengerben vagy tóban, folyóban vagy forrásban, patakban vagy csak egy tálban mostak tisztára». A szabálynak megfelelően a püspöki templom mellett a külön keresztelő-kápolnában kellett a szentség kiszolgáltatását elvégezni; ezt a kiváltságot később kiterjesztették egyes plébánia-templomokra, majd végül minden egyházközségi templomra. A középkor derekán még megengedték, hogy «a királyoknak és fejedelmeknek» gyermekeit lakásukon keresztelhessék meg. A háromszoros alámerítés valószínűleg jelképezni akarta a lélekben végbemenő kegyelmi átalakulást, minthogy Szent Pálnak római levele szerint (6. 3—4): «Mi megkereszteltettünk az ő halálával, így Vele temettettünk el, hogy új életben járjunk, ahogyan Ő is feltámadt halottaiból az Atyának dicsőségében»; «Az élet pedig azt jelenti, hogy Krisztus mibennünk él, hogy mindannyian, Szent Ágoston szerint (De civ. Dei 20, 10.) «a titokzatos krizma miatt Krisztusoknak neveztetünk». A keresztelés megtörténte után a püspöktől nagycsütörtökön megszentelt *krizmaolajjal megkenték* a megkereszteltet; ez a szertartás azonban éppen úgy elkülönült a keresztséggel kapcsolatos bérmlástól, akárcsak a jelölteknek a keresztség

előtti olajjal való megkenésétől. Az Úrnak a keresztséget elrendelő parancsa szerint a Szentháromság tiszteletére (Máté 28. 18) és ennek segítségül hívásával háromszor merítették a vízbe, illetőleg öntötték le a jelöltet és ezért nevezték a keresztséget röviden «a hit szentségének, a Szentháromság szentségének». A keresztelésnek rövid szavaiból kifejlődött az egész keresztségi hitvallás, amelyet «apostoli hitvallás»-nak mondunk. Ez a magyarázata annak, amit Szent János (1. Ján. 5. 8.) a fehérvasárnapi szentmise szentleckéjében «a lélek, a víz és a vér bizonyoságá»-nak mond, ami a Krisztus melletti tanuságtétel a Jordánban való megkeresztelkedésekor az Atyának szózata és a Szentléleknek leszállása által, valamint a próféták szavának a kereszten végbement véres beteljesedése által.

A felnőttek és a gyermekek keresztségének mai megtartásában valóban a katekumenoknak, a kérőknek és magának a keresztelésnek számára előírt szent cselekmények rövid, egységes és tömör összefoglalását bírjuk.

2. A TELJESSÉG SZENTSÉGE — A BÉRMÁLÁS

(Húsvét után a második vasárnapra.)

Még Goethe is, aki mindenféle rendszer iránt finom érzékkel viseltetett, azt állítja, hogy «a vallásnak nagy ügyeit következetességgel és összefüggésben kell tárgyalni» és hogy a közösséget «csak a teljes és tökéletes» istentisztelet tudja együtt tartani. Ezért művében, a «Dichtung und Wahrheit — költészet és valóság»-ban (2. rész, 7. könyv) világosan nyilatkozik arról a szentségről, mellyel «a gyermek mint valódi — a katolikus ember kifejezése szerint — mint teljesjogú polgár, mint igazi és önkéntes hitvalló az Egyház ölébe felvétetik», aki mint keresztyén csak most ismeri meg igazán «méltóságát, de egyúttal kötelességeit» is. A természetes

élettel való ilyen összehasonlítást tesz Aquinói Szent Tamás is művében, a Summá-ban, amikor a *bérmálásról* beszél. Szerinte a keresztség és a bérmálás között ugyanaz az összefüggés van meg, mint a fejlődés és a termelés között. A megkeresztelt a bérmálás által «a lelki élet teljeskorúságáig» fejlődik, eljut az érett életkorig, amelyben az ember tökéletes, teljes tetteket szokott végezni, «tökéletes létező»-vé lesz. A gyermekiességet, Szent Pál szerint (1. Kor. 13. 11) le kell tennie és a közösségben Krisztus nagykorúságáig kell megnőnie (Eph. 4, 13). A «szellemileg felnőtt» Krisztus szándékának megfelelően külön szentségben megkapja az igazságnak többletét és erősítését» (mely teljessé teszi a keresztséget, úgyhogy a Szentlélek teljességében részesül) és így Krisztussal lesz egyenlővé, akiről a Jordán vizében a felette megjelenő Lélek bizonyította, hogy «telve van kegyelemmel és igazsággal». (Ján. 1, 14.) Ezzel természetesen a bérmálást nem akarjuk egyszerű «ifjúavatás»-nak mondani, amelyet jelképesen végeznek el a testi és szellemi nagykorúság küszöbén. Mert a kegyelemnek érlelő munkája nem az öntudatban, hanem egész valónk lényegében megy végbe. Ezért e szentség épúgy osztható ki gyermekeknek, mint felnőtteknek. A hagyományokhoz ragaszkodó kelet ma is közvetlenül a keresztség után osztja ki a bérmálást, hiszen az első szentséget is keleten régóta a kisgyermekeknek szokta kiosztani.

Keleten éppen ezért a keresztelést végző pap bérmál is egyúttal. A bérmálás olaját, az ú. n. myront a püspököknek kell megszentelnie. Nyugaton ennek a szentségnek rendes kiszolgáltatója a püspök, miután már régóta a pappal helyettesítetteti magát a keresztelésnél. Hogy a püspök bérmál, ez megtelei az apostolok története nem egy tudósításának, amely beszámol Péter és János apostolnak a szamaritánusokhoz tett bérmaútjáról, akiket Fülöp keresztelt meg (Ap. cs. 8. 14—17), vagy

amely elmondja hogyan bérálta meg Pál az efezusi megkeresztelteket (Ap. cs. 19, 1—6). Aquinói Szent Tamás szerint mély értelme van annak, hogy a teljesség szentségének kiszolgáltatása a püspököknek, «az Egyházban Krisztus személye képviselőjének» van fenn tartva, aki természetesen «a mi vidékünkön az apostoli Szentszék külön engedélyével (cfr. Can. 782. §. 2. CJC.) nem püspöki méltóságú pappal helyettesített magát». De mindegyik püspök a legnagyobb komolysággal bizonyára arra törekszik, hogy ezzel a szentséggel nagy nyája minden egyes juhocskájával találkozzék és így mint lelkipásztor, legalább egyszer az életben közvetlenül munkálkodjék lelke üdvösségén. Gyűrűje figyelmeztesse, hogy egyházmegyéjével mint menyasszonnyal eljegyezte magát, mint Krisztus Urunk az egész Egyházzal. Értse meg ebből minden katolikus hívő, hogy püspöke nemcsak az egyházi közigazgatásnak feje, nemcsak felettes hatóság az egyházmegyében, hanem inkább, hogy az egyházmegye híveinek egyesítő közép pontja és felelős azért, hogy a gondjaira bízottak közül egy se vesszék el, hogy tehát a pásztor és a nyáj szoros életegységet és sorsközösséget jelentenek. És e pontnál minden nemkatolikusnak tudomásul kell vennie, hogy egy püspök becsülete és szabadsága ellen való támadás súlyos sebeket üt az őt körülvevő kedves nyájban, és hogy e sebek nem könnyen gyógyulnak, mert vele nemcsak egy szervezéssel megteremtett, hanem titokzatos erővel könnyen nyugvó egységet támadtak meg.

Ha a nyugati Egyház a bérálás szentségének kiszolgáltatását az ész használatának korában engedi csak meg, akkor ezzel e szentség különös rendeltetését veszi figyelembe. A keresztség az életre való újraszületést jelenti, a bérálás azonban *felkészülést a harcra*. A gyermekkorban minden ember csak önmagában él, de a feleltetebb korban másokra is kezd hatni. Helyes cselekvé-

sével a köznek javára van, helytelennel azonban árt neki. Ezentúl «quasi ex officio», szinte kötelességből kell a társadalomnak hasznára lennie, hitét nyíltan megvallania, a keresztény hitet ellenségeivel szemben bátran megvédenie. Ne rejtőzzék el, mint az apostolok pünkösdkor az utolsó vacsora termében, hanem példájukat követve, a Szentlélek vétele után álljon ki a világ elé félelem és álszemérem nélkül, melyek őt könnyen visszatarthatnák a hit nyílt megvallásától! Nincsen ugyan mindenki hivatva a hitnek apostoli hirdetésére, de mindenkinek közre kell munkálkodnia «sokféle cselekedettel» a keresztény testvérek épülésén. Ebben áll a világi híveknek apostolkodása, ezt nevezzük mi «katolikus akció»-nak, hogy Isten országának itt e földön való felépítéséhez minden katolikus ember tettekkel járuljon hozzá. Így van a megbérmált az Isten ellen küzdő szellemek elleni harc sorba állítva, így sorozták őt be Krisztus seregének törzskönyvébe, melynek vezérének karát a püspökök alkotják. Mindenesetre a harcos idők az erősség szentségének értelmét ismét felfrissítenék, hiszen eléggé elsekélyesedett a nyugodt, egyhangú életmódban.

A Szentírás tanúsága szerint az apostolok a Szentlelket kézrátétellel és imádsággal közvetítették. A kézrátétellel együtt *olajjal való megkenés* is szerepelt — kezdetben a test több helyén, későbbben csak a homlokon. A régi és keleti képzelet teremtménye munkája jelképes céllal szokásba hozta a megkenéshez használt olajnak balzsammal való keverését; jelentse ez az előkészületet a párvialadra, jelképezze a halhatatlanságot, figyelmeztessen, hogy — Szent Pál szerint (2. le. 2, 15) — szétvigye a világba «Krisztus üdítő illatát».

A homlokra tett *keresztjel* jelvényt jelent, amelyet mint valami vezéri kitüntetést büszkén és szabadon hord a megbérmált, s amelyre a csapat is büszke: «Aho»

gyan a katonák a testek harcában vezérüknek jelvényét viselik — mondja Aquinói Szent Tamás —, így viseli a bér mátkozó annak a vezérnek jelét ezentúl, aki mint király a kereszten győzött». Ezért ezt a szertartást egyszerűen «consignatio — megjelölés»-nek, megpecsételésnek is nevezték. A legszentebb Háromság nevében végzik; innen árad át a lelki erőnek teljessége. A *bérma-szülőnek* feladata eközben, hogy bemutassa kezeskedő szerepében a püspököknek védettjét, hogy neki beajánlja, mert szavatolni akar mint nevelő, «vezető és figyelmeztető» a felkent bajnok jövőnk erkölcsiért és harci-készségéért. De mivé zsugorodott össze ennek a hívásnak tudata? Nem kell-e mindennap azt tapasztalnunk, hogy a felnőttek fékeznek vagy lemosolyogják a fiatalságnak lendületét; pedig az őskereszténység a legtisztább és legnemesebb alakjában mutatta meg azt a felfogását, hogy a férfi és az ifjú elválaszthatatlan harci együttesben élnek. Itt volna ismét az ideje annak, hogy a szentségeknek szent rendjét a maga «szerves mivoltában» értelmezzük, ahogyan ezt Alexandriai Cirill fejezi ki: «A szent keresztségben mint valami esőben megadatott nekünk az élő víz, mint a búzában az élet kenyere és mint a borban a vér. De ezekhez megkaptuk még az olajat, amellyel a szent keresztségben Krisztus által megigazult lelkek eljutnak a tökéletességre».

3. A KIENGESZTELES SZENTSÉGE

(Húsvét után a harmadik vasárnapra.)

Hálátlan feladatot vállal a liturgia megírója, mikor a bűnbánat szentségéről kell írnia. A dolog természetében rejlik, hogy a gyónásnak mai alakjában, az ú. n. magán- vagy fülgyónásban nincsenek gazdag szertartások. Jóformán alig tudunk megkülönböztetést tenni — mint a többi szentségeknél — anyag vagy elem, alak

vagy szavak között. Ezért a gyónónak cselekvését: bána-
tot, gyónást és elégtételt a bűnbánat szentsége «quasi-
materiá»-jának, *mintegy* anyagának nevezzük. Ezek
között pedig a legelső és a legfontosabb, sőt pótolha-
talan a tisztán belső történés: a metanoia, a *gondol-
kodás megváltozása*; ez megszünteti a bűnt az Isten-
hez való visszatéréssel és a teremtménytől való elfor-
dulással, hiszen a bűn az Alkotótól való elfordulás és a
teremtményhez való ragaszkodás. A bűnök megvallá-
sára és az elégtétel elvégzésére sincsenek szigorúan köte-
lező, szertartásos szabályok. Mi ennek a szentségnek
«alakja»? Az oldás és kötés hatalmával Krisztustól fel-
ruházott és az egyházi hatóságtól kijelölt papnak bírói
szóval kimondott *feloldozása*.

Ma ritkán fordul elő, hogy súlyos bűnnel terhelt
embert nyilvánosan *kizárjanak* a templomi közösségből
vagy oda *visszavegyenek*, ahogyan ez az ősegyházban
nagyon gyakori és rendes eset volt. De nem is kellene
nagyon vesződnünk régi idők bűnbánati eljárásának
felidézésével, ha nem világlanék ki éppen ebben a
pontban az egyháznak tanítása a megváltásról. A mai
gyónásnak «csak kiegészítő része», a gyónásnak nagyon
is jelentéktelenné lett függeléke, t. i. a feladott elég-
tételnek elvégzése, éppen ez volt a régi bűnbánati gya-
korlatban a legfeltűnőbb, legnehezebb és a leghosszúbb.
Ebben megtaláljuk az Egyház szigorúságától a túlzott
engedékenységgé való útnak minden lépcsőfokát.

Egy túlbuzgó népmissziós szónoknak ezt a prédi-
kációs bevezetést tulajdonítják: «Ma Szent József nap-
ját ünnepeljük. Szent József ács volt. Ezért bizonyára
gyóntatószékeket is készített. Tehát a húsvéti gyónás-
ról akarok ma beszélni». Nevetni lehetne rajta, hiszen a
gyóntatószéknek mai alakja nyugaton csak Borromei
Szent Károly idejében lett általánossá, keleten pedig a
gyóntató atya ma is az oltár előtt egy széken ülve fogadja

a gyónásokat. De még nevetségesebb képtelenség az egyházellenes szónokoknak az az állítása, hogy a fülgyónást a 4. lateráni zsinaton 1215-ben találták ki; t. i. ekkor tették minden kereszténynek kötelességévé az évenként legalább egyszeri gyónást. A mai gyónási gyakorlat tetemes könnyítést jelent a régivel szemben, mert akkor az elégtételnek elvégzése sokkalta nehezebb volt a bűnök megvallásánál, pedig ez utóbbit tartjuk ma «kemény elégtétel»-nek. De sohasem volt az Egyház történetében elégtétel gyónás nélkül, ahogyan minden nemkatolikus kutató, mint pl. Müller Károly is kénytelen ezt elismerni. Az első századokban, egyes esetekben még a középkorban is a titkos bűnöknek *titkos gyónásán* kívül megvolt a közbotrányt okozó bűnöknek *nyilvános megvallása*. És hogy a súlyos bűnöket meg kell gyónni, a régi időkben éppen olyan közismert dolog volt, ahogyan ma is magától értetődő. Mert «a bűn megvallásával — mondja Origenes — kivetjük magunkból a bensőnkben lappangó betegségsírát». «Csak három szótag ez a szó: peccavi — vétkeztem. De a három szótagból tör az ég felé a szív áldozatának lángja» — így tanít Szent Ágoston.

A régi időkben a bűnvallomás a püspök vagy az erre kijelölt pap előtt az egész bűnbocsátó eljárásnak csak első és legrövidebb, de nem a legnehezebb eleme volt. A nyilvános vagy titkos *bűnbánati feddésre* az *elégtételi áldás* következett; ezzel a bűnöst a püspök kézrátétellel az elegettevők osztályába vette fel. Az egyházi közösségbe tartozott ugyan, de a szentmiséről, nevezetesen a felajánlási menetben való részvételtől és a szentáldozástól eltiltották. Sok helyen a bűnbánóknak több csoportját különböztették meg: a «sírók» csak a templom udvarára jöhettek be; a «figyelők» résztvehettek a keresztelendőik istentiszteletén; a «leborulók» jelen lehettek ugyan az egész istentiszteleten, de kézrátételt kellett

kérniök; végül az «állók», akik a szentáldozást nem kaphatták meg. A bűnbánóknak a templomban külön helyet jelöltek ki; mindenki láthatta őket itten, de különös, hogy a hosszú megszokás miatt a vezeklők nem szívesen hagyták el ezt a helyet. — A vezeklés időtartamát a püspök állapította meg. Voltak bűnök, pl. a gyermekelhajtás, amely miatt életfogytiglani bűnhődést szabtak ki még a 6. században; bálványimádásért, erkölcstelenységért és gyilkosságért az volt a büntetés, hogy csak egyszer járulhatott az illető a bűnbocsánat szentségéhez, sőt ezt gyakran késleltették halálos betegségig, sőt sokszor a halálos ágyig. De az erre való várakozás maga is keserű vezeklés volt. Későbbben megelégedtek a hamvazószerdától nagycsütörtökig tartó vezeklő idővel; ezalatt a bűnös böjtölt, imádkozott, távoltartotta magát a házassélettől és a katonáskodástól, vigasztalásban és bátorításban részesült a papnak imádsága és kézrátétele által. Nagycsütörtökön aztán a püspök a *kiengesztelés* szertartását végezte és a vezeklők ruhájában előtte térdelők fölé kiterjesztve kezét megadta nekik a feloldozást. Ezáltal az Istennel és az Egyházzal való béke ismét helyreállt.

A gyakorlati eljárást megmutatja a következő eset: Szent Ágostonnál jelentkezett egy csillagász (I. En. in ps. 61, 23.). Hosszabb várakoztatás után a közösség elé vezették őt és ilyen dorgálással büntették a nyilvánosság előtt: «A gonosz ellenségtől űzve — pedig már hívő volt — számtudományokat űzött sokáig, egy félrevezetett vezető, egy megcsalt csaló. Csábítás, becsapás, istentelen hazugságok voltak bűnei . . . Ez az ember azt állította, hogy a házasságtörést nem a szabad akarat sugallta, hanem Venus, hogy a gyilkosságot nem a szabad akarat követte el, hanem Mars, és hogy a jót nem Isten művelte, hanem Jupiter. Hány kereszténynek csalta ki a pénzét?! De bűneit bánja és kéri irgal-

masságtokat. Szemeteknek és szíveteknek jószágára bízom őt. Egykor majd húsvét napján kopogni fog a templom ajtaján. Hiszen már húsvét előtt is könyörgött a templom előtt az üdvösség eszközéért. Imádkozzatok érte Krisztushoz! Különösen a mai imádságot ajánljátok fel érte az Úrnak, Istenünknek! Mi ugyanis tudjuk és meggyőződésünk, hogy imádságtok eltörli minden istentelenségét. Az Úr legyen veletek!»

Ha valaki titkos bűnöket csak titokban gyónt meg és ezért titkos feddésben részesült, az ilyen vezeklő feltűnés nélkül elmaradt a szentáldozástól, valamint az is, aki kisebb bűnei miatt önkényt adta át magát a bűnbánati fegyelemnek. Valóban igaza van Tertullianusnak, a bűnbánat *«keserves keresztség»* volt. Sőt ezen felül sokat kellett küzdenie az Egyház vezetőinek a túlzók szigorúsága ellen, akik bizonyos esetekben még a halálos ágyon is megtagadták volna a kiengesztelődést. Az Egyház senkitől sem *«tagadta meg a mentődeszkát a hajótörés után»* (Szent Jeromos). A 7. században az *elégítést* a pap előtt végzett gyónással egybekötötték és megadták a feloldozást azonnal, tehát nem az elégítés után. Ezzel a régi eljárás mód megszűnt.

Teljesen nyitva állott tehát az út a kezdettől fogva gyakorolt *fülgyónáshoz*. Különösen a szerzetesek törtek mellette lándzsát és leginkább Irországból és Angliában gyakorolták, az ir és az angolszász hithirdetők pedig csak áthozták az európai földrészre. Az átmenetnek és fejlődésnek egyes állomásait a nyilvános vezekléstől a *fülgyónásig* különös szemléletességgel látjuk megvalósítva Németországban. Otmár apát Sanct Gallenben (meghalt 759-ben) megírta az első utasításokat gyónók részére. Egy német zsinat 742-ben követeli a hadseregnél a tábori papság intézményét, egy hajor egyházgyűlés 740 körül megkívánja az évenkénti négyszeri szentgyónást és áldozást. A rajnamenti

frank vidékeken a gyóntatóatyák használatára írt bűnbánati könyvek jelennek meg, amelyekben az egyes bűnökre vezeklésként kiszabandó büntetéseket sorolják fel és amelyekben egyúttal azt is megmondják, hogy valóságos elszenvedésüket milyen pótlással «válthatja» meg a bűnös. Mindinkább felismerhetőbbé válik annak hangsúlyozása, hogy a vezeklésnél fontosabb a bűnök megvallása. A korai középkor felfogásában ez odáig fejlődött, hogy gyakorolni kezdik a *gyónást a nem pap előtt is* a «pap után való kívánczóság»-sal, ha papot valóban nem lehetett találni. Végül pedig a régi «*gyónási feddés*»-nek juttattak nagy szerepet. A kisebb és mindennapos bűnök megvallása az ú. n. «ájtatossági szentgyónásban» talált elégséges helyettesítőre; sőt megelégedtek egyszerűen a *gyónási készséggel* is. A büntető és gyógyító berendezkedés átadta helyét a nevelő rendszernek, a lelki haladás és önmegfigyelés iskolájának, a lelki vezettetés olyan eszközének, amelyet nagyon sokszor gyakorlunk, és amelynek üdvös használatát nagyon megkönnyítették. A fejlődés ma bizonyos csúcspontot ért el olyannyira, hogy a bűnökért való elégtétel egykori komolysága túlságosan háttérbe szorult a bőszeges lelki segítség és a valódi vigasztalás előtt. Itt is sok haszonnal járhat a történeti fejlődésre való visszagondolás. A bűnbánat szentségében nem a gyónónak munkája vagy a gyóntató atyának fáradozása a legfontosabb, hanem a megbocsátó Úrnak tevékenysége, amely a feloldozás szavaival és a kereszt jele által olyan jellemzően egyszerű szertartással jut kifejezésre.

4. AZ UTOLSÓKENET SZENTSÉGE

(Húsvét után a negyedik vasárnapra.)

Mert Szent Jakab levele a cselekedetek nélküli hitet «holt»-nak mondta, Luther a szentpáli levelekkel ellentétben egyszerűen «szalmalevél»-nek minősíti. Így aztán e levél 5. fejezetében olvasható tanácsokat sem fogadta el: «Ha valaki beteg közületek, hívassa magához az egyház szolgáit, és ezek imádkozzanak felette és kenjék meg olajjal az Úrnak nevében, és ha bűnei vannak, ezek megbocsáttatnak neki». Így Luther lemondott a «jó ajánlékról és a tökéletes adomány»-ról, amelyek ugyanennek az apostoli levélnek szavai szerint a világosság Atyjától származnak. (1, 17.) A mai protestantizmus természetesen ezeknek a kanonikus írásoknak eredetiségét más szempontból ítéli meg, mint Luther. Azon akad fenn, hogy a betegeknek olajjal való szentségi megkenéséről az ősegyházban kevés bizonyíték mutatható fel. Fendt L. azt véli, hogy kezdetben a csodás gyógyulásokat a közeledő végítélet jelének tartották; mikor azonban ez az ítélet nem akart elérkezni, gondoskodni kellett a földi élet befejezéséhez való előkészületről.

Valóban el kell ismernünk, a Jakab-féle levélnek ez a része alig elegendő a benne említett eljárás szentségi jellegének megerősítésére, és hogy régebbi íróknak bizonyosságai sem beszélnek egyöntetűen mellette. Csak a 416-ban kelt, I. Ince pápától Gubbio püspökéhez, Dezentiushoz írt levél tanuskodik értékes módon az Egyház hitéről és gyakorlatáról. Nagyon értékes körülmény az is, hogy a keleti egyházakban az «imádságos olajkenés» állandó hagyománya soha sem volt vita tárgya. A trienti zsinat e szentségnek, az «utolsókenet» szentségének dogmatikus megalapozását a régi gyakor-

lat alapján végezte el; erről meggyőződhetünk a hozzá fűzött magyarázatból, mely szerint az utolsó kenet «betetőzése a bűnbánatnak és annak az egész keresztény életnek, amelynek állandó bűnbánatnak kellene lennie». Itt látjuk meg a katolikus szentségtannak egész következetességét, benső összefüggését és rendszerét. A Szentírás e szentség hatásait «üdvösség»-nek, «felépülés»-nek, «bűnmegebocsátás»-nak nevezi. Nincs itt tehát szó valami bűvészkedő, sugalmazó vagy orvosi gyógykezelésről, amely imádság és olajjal való megkenés által a betegnek testi üdvére válik, sem nem olyan gyógyító csodáról, amilyent Markus evangélista szerint (6, 13.) az Úrnak tanítványai műveltek a betegnek olajjal való megkenése által. E testi gyógyulás és megkönnyebbülés e szentség nyomán inkább csak ott várható, ahol a léleknek üdvére, tehát a lélek egészségére is szolgál, különösen ha a betegség valamely bűnnek következménye. Az Úr Jézus meggyógyította a 38 év óta beteg embert és figyelmeztette: «Ime, meggyógyultál, tehát ne vétekezz többé, nehogy még nagyobb bajt szenvedj!» Az első gyógyítás tehát a bűnbetegségtől való megszabadítás, a «tökéletes lelki felépülés», ahogyan Aquinói Szent Tamás mondja (I. Suppl. 9, 29—33.): «A belső sebek gyógyítása az orvosságnak e bűnök gyökereire való hatása által», betű szerint tehát radikális, gyökeres gyógyítás, de nemcsak a jelenségek kuruzsló gyógyítása. Minthogy a betegben nemcsak lelki beteget, hanem lelki halottat kell látnunk, e szentség megkívánja, hogy a beteg a bűnbánat szentségében előbb nyerje vissza lelkének életét vagy, ha nincsen módjában ezt felvennie, legalább bensőleg legyen előkészítve erre. Csak a bűneit megbánó embernél eszközli e szentség a bűnbocsánatot, amelyet elvégezni nincsen egyébként módjában. E két szentségnek összefüggését Szent Ágoston az olaj használatában látja kifejezve: «Az olaj — így

szól (Quaest. ev. 2, 19) — megadja a jó reménység vigasztalását, mert a megbocsátással a békébe való újra-felvételt (az Egyházzal és Istennel) eszközli.» Ezt az összefüggést megmutatják más szertartásnak érdekességei is; pl. a középkorban az utolsó kenetet csak közvetlenül a halál előtt adták fel a szentgyónás kiegészítésére; vagy pl. a szertartás alatt a vezeklők nagy-csütörtöki *feloldozásánál* mondott imádságokat használták, továbbá elmondták a hét bűnbánati zsoltárt, és az olajkenés előtt a beteg fölé terjesztette a pap a kezét engesztelésül, vagy ha a beteget a bűnbánók ruhájába öltöztették, hamuval meghintették vagy hamura fektették, vagy hogy neki is el kellett mondania a Miatyánkot, vagy hogy végül is csak a püspök által megszentelt olajat volt szabad használni. A kiengesztelés szentségével való összefüggést mutatja még az az ünnepélyesség és nyilvánosság, amely e szentség kiszolgáltatását övezte. Sok helyen a beteget a templomba hozták, megismételték az olajjal való megkenést hét egymást követő napon, lehetőleg sok papot szerepeltettek az imádságok és a szertartások elvégzésére. Aquinói Szent Tamás szerint «illő, hogy sok pap legyen jelen, és hogy az egész Egyház imádsága segítse a szentség hatását, mert teljes bűnbocsánatot kell közvetítenie, és tőle a kegyelem teljességét várjuk». A sok papnak alkalmazása, mert ezek stólaileteket kaptak, a szentséget a középkorban «a gazdagok szentségé»-nek rossz hírével illette, különösen az apostoli egyszerűségre törekvő Waldenzesek eretneksége részéről. Sokan megelégedtek azzal, hogy önmagukat kenték meg vagy más világi hívővel kenették meg magukat olajjal, ami nem volt ugyan szentségi erejű, de nem is katolikusellenes. A megszentelt olajok ugyanis a hívőknek rendelkezésére állottak, kivéve a krizmát. És ez az olajkenés más babonás gyógykezeléstől is megóvta

őket. Már alexandriai Szent Cirill is figyelmezteti híveit a Szent Jakab=levél említett helyére, nehogy a kuruzslókhoz menjenek.

Hogy a keresztség, a bűnbánat szentsége és az utolsó kenet hatásai mennyire kiegészítik egymást, erre rámutat Aquinói Szent Tamás, mikor a keresztséget «lelki újjászületés»=nek, a bűnbánat szentségét «lelki újjáéltetés»=nek, az utolsó kenetet pedig «lelki felgyógyulás»=nak mondja. Az utóbbi a testből távozni készülő lelket előkészíti a közvetlen megdicsőülésre, mert elveszi a bűnnek ú. n. «maradvány»=át, a bűnökért kijáró büntetéseket, azt mondhatnók — eltünteti a bűnsek varát, az erőtlenséget, a régi bűnök támasdásaitól való sebezhetőséget. A kegyelem életében végbemenő ezen gyógyításhoz csatlakoznak a Szent Jakabtól említett és észlelhető lélektani hatások: Az Úr meggyógyítja a beteget. Aki sokszor állott súlyos betegeknek és haldoklóknak ágyánál, az tudja, milyen jó meghalni katolikusként. Amilyen oktalan, lelkiismeretlen dolog a súlyos beteg hozzátartozóinak aggodalma, akik a haláltusa önkívülisége előtt alig akarnak papot hivatni, éppen olyan csodálatos az a nyugodtság és minden aggodalomtól való mentesség, amellyel a betegek felveszik az utolsó kenet szentségét, az a gyermeki bizalom, amellyel a hozzájuk betérő Urat fogadják, az a mély tisztelet, amellyel átveszik a kereszténység atyjának áldását, ha még oly régóta kerülték is el a templomot. Aki szeretteinek, a gondjaira bízottaknak ezt az «Euthanasia»=ját, ezt az «átsegítést»=t megcsodálhatta, az bizonyos a felől, hogy az utolsó kenet szentségével hálások lehetünk az Úr Jézusnak egy valódi szentségért.

5. AZ EGYHÁZI REND

(Húsvét után az ötödik vasárnapra.)

Goethenek a hét szentségről szóló dicsőítő beszédében bámulatos meglátások vannak. Először is érdekes az a megállapítása, hogy az utolsó vacsora csak úgy részesülhet az őt megillető megbecsülésben, ha a hívőnek lelkében él az összes szentségek szerves összefüggésének ápolása: «Hozzá kell szoknia — mondja —, hogy a szívnek benső és az Egyháznak külső vallásosságát egészen *egységesnek* tekintse, mint olyan nagy és általános szentséget, amely több másra tagozódva az egyes részeknek szent, romolhatatlan és örök jelleget juttat.» Ebben a nyilatkozatban megtaláljuk a «csak a bensőnek vallása»-t hirdető modern felfogásnak elítélését. A «mibennünk» létező Isten országának mélységesen katolikus értelmezése ez, amely ország azonban hegyre épült városhoz hasonlít. Ezt az Isten országát, innen és túl, a jelenben és a jövőben, a láthatót és láthatatlant, az istenit és emberit alig tudja valaki találókban jellemezni, mint Goethe szava: «*A nagy, az általános szentség*». Abban a pillanatban, amikor Istennek országa a földön megszűnnék, ha nem volna többé láthatatlan jele a láthatatlan malasztnak, ha nem volna többé az isteni szónak és az isteni életnek emberi szolgálata, nem nevezhetnők őt többé az Istenember hasonmásának, az égi fej törzsének. Ugyanilyen lángelmére és istenáldotta éleslátásra vall Goethenek az a következtetése is, hogy a lelki csodák nem fakadnak a természetes talajból, hogy kegyelmi javakat csak «*lelki öröklés a földön*» tarthat fenn, ha ezeket egy erre «jogosult» ember átszármaztatja egy másikra: «Igen, a papoknak felszentelése magában foglalja a szent cselekmények elvégzéséhez szükségeseket, amelyek javakkal (kegyelemmel) látják el a tömeget

anélkül, hogy ennek a hiten és a feltétlen bizalmon kívül szüksége volna más tettekre. És így a pap elődeinek és követőinek sorába, a vele együtt felkenteknek körébe lép és képviseli a legfenségesebb áldástosztót és benne nem őt magát tiszteljük, hanem hivatalát, nem az ő jeladására hajtunk térdet, hanem a tőle osztott áldása előtt, amely az égből alászállva annál szentebb, annál közvetlenebb nekünk, minthogy semmiféle földi dolog, bűnös vagy szenvedélyes veszély nem tudja meggyengíteni, erejétől megfosztani.» (Költészet és valóság II. 7. Összes művei. Jub. kiad. 23. kötet. 94.00.)

Mennyire eltér itt Goethe a protestáns felfogástól, mely nem ismeri el a papságnak az apostoloktól való egyenes és meg nem szakított, a papszenteléssel közvetített leszármazását! Olvassuk csak el Barth Károlynak röpiratát, aki a «Theologia mai állása»-ban végig haladva a vallásújításoknak tanításán a hivatalos papi felhatalmazást adó püspöki állást «merő oktalanság»-nak mondja. Természetesen semmit sem akar tudni az új «jelleget» adó lelki minősítésről, a felszentelés által az embernek átadott átváltoztatási és bűnbocsátó hatalomról, melyek által mint «Istennek szolgája és Krisztus titkainak sáfárja» (I. Kor. 4, 1.) másokat Istennel egybefűz és ez együttesben megtart. Goethe nagyon jól megértette, hogy Krisztus, a szentségeknek ura és üdvözítő erejüknek adományozója, a paptól kiszolgáltatott szentségnek hatását függetlenítette a papnak kegyelmi állapotától, lelki és erkölcsi tulajdonságaitól.

Ez az igazság maga is megadhatja egy halandó és gyenge férfiúnak azt a bátorságot, hogy megterheltesse magát üdvözítési erővel; emiatt a pap megengedi azt, hogy keresztény testvérei, a vele együtt megváltottak, előtte térdeljenek, felszentelt kezét tisztelettel megcsokolják, mikor ő maga is sokszor inkább másokban szeretné megcsodálni és térdelve tisztelni Istennek csodáit,

amelyek az ő gyenge, kicsiny erényét meg is szégyenítik talán. Így világossá lesz, mennyire idegen volt Assisi Szent Ferencnek a szentségek nélküli, templomot nem ismerő virág- és madárkereszténység, mikor arra biztatja társait, hogy még a legméltatlanabb papnak lábanyomát is tiszteljék. Így megértjük azt a szent-életű egyházfejedelmet, aki hiába biztatva egy meg-tévedt papot a bűnbánó visszatérésre, arra kérte, hogy gyóntassa meg őt, püspökét. Igazság marad tehát Szent Ambrusnak mondása: «Sem Péter, sem Pál, sem Damasus (az akkori pápa), sem Jeromos (a tudós), sem Ambrus nem váltották meg a világot. A mi munkánk csak a szolgálat. Krisztustól jön a kegyelem.» És igazság marad Aquinói Szent Tamás tanítása: «A pap nem a kegyelmeket osztogatja, hanem a kegyelemnek szentségeit (a szent, a ható jeleket).» Ezekből érthető az is, hogy a zsidóknál és a pogányoknál megszokott kitüntető cím «sacerdos» (szentet osztó) miért terjedt el olyan lassan a keresztényeknél; mert, bár erőteljesen hangsúlyozza a hivatalnak szentségét, ezen a címen talán könnyen a hivatal viselőnek szenttéavatását értenék sokan. A «lelkész» elnevezés csak a középkorban lett általánossá, mert ez a cím is a személyes lelki tökéletesség túlárado mértékének hangoztatása lehetett volna. Az őskeresztény kor inkább azt emelte ki, hogy csak «az emberek érdekében» lesz valaki pappá, csak másoknak kedvéért, hogy pásztoraikká (pastor), szolgálóikká (minister), bölcséivé (presbyter), őrzőivé (episcopus) legyenek.

Az Egyház azonban sohasem adott helyet annak a kétségnek, hogy Krisztus akaratából az ő kebelében igenis van *papi rend*, amely hivatalának gyakorlásához szükséges lelki hatalommal és kegyelmi eszközökkel rendelkezik és ezáltal a világiaktól szigorúan elkülönül. Ahogyan szentséggé lesz a házasság abban a

percben, amely a házassági köteléket megteremti, és mindaddig házasság marad, míg a halál ezt a köteléket fel nem oldja, éppen így a papnak «*ordinatio*»-ja is szentség, amikor a felszentelés ünnepélyes szertartásával neki kiszolgáltatják, és éppen így szentség marad az a papi «*ordo*»=rend, amely a felszenteltet a világiaktól mindig is megkülönbözteti és eltörölhetetlen jelként vésődik lelkére és rajta marad akkor is, hogyha testvéreinek harci sorát elhagyja vagy onnan kizárás folytán távozni kényszerült. «*Ordo*», vagy görögösen «*taxis*» eredetileg harci alakulatot, harcrendet, csatasort jelent. Ennek az *ordo*-nak, rendnek hét fokán, még pedig a négy alacsonyabb és a három magasabb fokán helyezkednek el viselői. Szentségi jelleggel csak a szerpapság, az áldozópapság és a püspöki fokozat bír. Az egyes rendeknek megkülönböztetését Aquinói Szent Tamás (I. Suppl. 9, 34—40.) az Oltáriszentség, az élet kenyere szentségéhez való vonatkozások arányában nagyszerűen találja el, amennyiben az áldozópapnak tulajdonítja az átváltoztatás feladatát és hatalmát, a szerpapnak a hívek között való kiosztását, az alszerpapnak az áldozati adományok és szent edényeknek az oltárhoz való hozását, az akolytus=oltárszolgáknak pedig az adományok előkészítését. A szentáldozáshoz járulóknak lelki tisztaságra való előkészítése az ostiarius — ajtónállóknak tiszte, akik távoltartják a templomtól a hitetleneket; a lectorok — felolvasók a katekumenokat, a keresztségi jelölteket készítik elő, és végül az exorcisták, az ördögűzők a gonosz lélek hatalmától szabadítják meg a már hívő és oktatott, de még mindig hatása alatt állókat. Ez a felsorolás sejteti, hogy a liturgikus megfigyeléseknek egész tömegét kell elvégeznünk, ha ezek után nem a papi rend, az *ordo*, hanem a papszentelés, az *ordinatio* taglalásához fogunk.

6. A KISEBB RENDEK

(Áldozócsütörtök utáni vasárnapra.)

Míg az ószövetségben Levi törzse, a leviták, akik az egész nép nevében mutatták be az Úrnak az áldozatot, nem különültek el a néptől, addig Krisztus a néptől teljesen elkülönített hierarchiát, kormányzatot alapított, amikor apostolainak különös feladatokat és hatalmat adott. A hivataltviselők együttesét kezdettől fogva külön rendnek tartották, amelyet «fenntartottak» az Úrnak (kleros) s amelynek tagjai «legfőbb kiválasztás»-nak tartották «sorsuk»-at. A katolikus gondolkodás mai nap elkülöníti a *világiakat* (laos = nép) a *papságtól*. Csak lassan lett szokássá a papságnak valami *külső jellel* való megkülönböztetése. Eleinte ez abban állott, hogy a papoknak nem engedték meg a sokszínű ruháknak, a hosszú hajnak viselését. Csak az 5. században lett gyakorivá a *tonsura*=hajkorona viselete, amit a szerzetesektől vettek át mint tiszteletre méltó vallástörténeti hagyományt. Legrégibb alakja szerint az egész fejet megnyírták. Ezt Pál=koronának nevezték. Később meghagyták a hajkoronát, vagyis, hogy a fejet széles övgyűrű vette körül. Szent Ferenc fiainál ma is ezt az alakját látjuk; Péter=koronának mondják. Az ir és az angol szerzetesek különös hajkoronáját Szent János=tonsurának vagy Simon bűbajos koronájának mondják; egyik fültől a másikig vonuló hajgyűrű, mely a fejtetőt és a fej elülső részét haj nélkül hagyja. A Péter=tonzurának későbbi megkisebbitéséből maradt meg a világi papságnál ma is általános kis tonzura, a fejközép kiborotválása. A *papi rend ruházatát* a középkorban a hosszú fekete kabát alkotta; hosszan leomló fekete ruha, amely több országban megrövidítve hétköznapi ruhává alakult át.

De istentiszteleti cselekmények végzésénél a német vagy angol papság ma is a nálunk reverendá=nak mondott rendi ruhát köteles viselni.

Lassankint kialakult a *papirendbe való felvételnek* sajátos szertartása, a kelet és nyugat szerzeteseinek rendjébe való felvétel mintájára. A legrégibb szertartási szabály Nagy Károly udvari hittudósától, a bencés Alkuin=tól származik. Tartalmazza a «szent vallás ruhájába» való beöltöztetést (vallás + religio eredetileg szerzetesrendet jelent), ezt követte a hajkorona feladása. Ma is használjuk e szövegnek imádóságait. Ma azonban a püspök vagy más teljeshatalmú papi méltóság a fej öt helyéről némi hajat vág le, s eközben éneklik a 15. zsoltár szavait: «Uram, Te adod meg nekem örökségrészemet!» A 23. zsoltár eléneklése után — az Urat keresőknek nemzedékéről szól — a püspök a papi köntösben előtte megjelent jelölteknek átadja a fehérvászonból készült karinget. Az ágostonrendi kanonokok ma is viselnek vállukon fehér szalagot mint ennek a karingnek jelvényét, melyet valamikor sokhelyen állandóan viseltek. Befejezésül a püspök inti a felvetteket, hogy ezentúl méltó életet kell élniök, minthogy most már az Egyház munkásai és a papi rendnek kiváltságaiban részesülnek.

Az ú. n. *négy kisebb* rendről, ennek történetéről már szóltunk. Már Szent Ágoston idejében is csak az léphetett eggyel magasabb rendbe, aki az előtte való fokozaton mindenben megfelelt. De nem volt ritka a kivétel sem, a felszentelésnek «per saltum», azaz a felszentelés több fokozatának «sine interstitiis», közbeeső szünetek megtartása nélkül való kiszolgáltatása. Szent Ágostont magát is a fokozatok kihagyásával szentelték áldozópappá. Egy fiatal lektor — olvasó lépett a nemrég felállított püspöki trónra, Karthágó püspöki székébe egy Quodvultdeus (Ahogyan Isten

akarja) nevű szerpap. Gondosan ügyeltek azonban arra, hogy a jelölt sohasem volt legyen a vezeklők csoportjában, hogy a legjobb hírnek örvendjen, hogy különös jártassággal bírjon az írásokban, hogy legalább 25 éves legyen. A kisebb rendek nem jelentenek ma valamilyen maradandó foglalkozást, mint régente. Csak alsóbb lépcsőfokai az áldozópapságnak. Az egyházjognak új könyve azonban ismét erősebben megkívánja a kisebb fokozatok közötti időnek megtartását, hogy ezzel fenntartassék emléke annak, hogy valamikor minden egyes fokozat külön méltóságot és külön foglalkozási kört jelentett, amelyből sokan nem tudtak vagy nem is akartak továbbhaladni. Mindenki tudja, hogy a kisebb rendeket felvett jelölt felmentés nélkül is visszatérhet a világi állapotba.

Úgy látszik, legkorábban a *«lectoratus»*, az olvasók rendje bírt felszentelési jelleggel, míg a többi kisebb rendekkel járó szolgálatokat világiak is elvégezhették. A kisebb rendek mai sorrendjének elseje, az *«ostiariatus»*, az *«ajtónállók»* rendje valószínűleg az alszerpapnak engedte át munkáját. Az első századokban ez a hivatal nagyon fontos volt, mert a templomtól távol kellett tartani a meg nem keresztelteket és az ellenséges érzületűeket. Az ajtónálló ismerte az egyházközség minden tagját; az új jövevényeket pedig az értük jótállók révén, az idegeneket a jelszó vagy más jel révén ismerte. Később az ajtónállók tisztét ismét világiaknak engedték át, akik mint *«mansionarii»* (lakásfelügyelők) a templom épületének viselték gondját. Az ajtónállók rendjének feladásában a szertartások ezek: Oktatás a munkaköréről, a püspök átadja a templomkulcsokat, az archidiakonus (a főszerpap, — a szerpapok feje) a harangkötelet, majd áldóimádság. A középkorban az a jámbor felfogás kapott lábra, hogy Krisztus maga is gyakorolta a kisebb rendeket. Az

ajtónállók rendjénél arra gondoltak, hogyan űzte ki Krisztus az Isten házáért való lelkesedésében az árusokat.

A következő kisebb rendnek, a *«lectoratus»*-nak, az olvasók rendjének megalapítását Krisztus ama cselekedetében látták, hogy a kafarnaumi zsinagógában felolvasta Izaiás prófétának fenséges messiási sorait és ezeket kifejtette. De minden írástudó zsinagógatag olvashatott fel a zsinagóga irattekercséből. Ezt a felolvasási jogot az ősegyházban ezért minden eléggé művelt vagy természeti adottságaival erre alkalmas világi hívőnek megadták. Ezt természetesen nagyra becsülték. A 3. és 4. században ez a felszentelt rend kifejlődéséhez vezetett; sokan ennek elérésére gyermekkoruk kezdete óta tanultak, nevelődtek, közülük választották szívesen a papjelölteket. Kiskorúaknak is feladták az olvasók kisebb rendjét, emiatt meg a vele együtt járó munkát nagyobb rendeknek kellett átengedni. Így ez a hivatal elvesztette gyakorlati jelentőségét; emléke csak a kiszolgáltatás szertartásában maradt fenn. A jelölteket figyelmeztetik az oktatóbeszédben állásuk jelentőségére, «hogy fel kell olvasniok azt, amiről szólni fog a szentbeszéd, hogy énekelniök kell a szertartások olvasmányait és meg kell áldaniok a termést». A templomban magasabb helyen állnak; ez kötelességükké teszi, hogy az erénynek is magasabb fokán álljanak. Aztán átnyújtják nekik a felolvasók könyvét; ez tartalmazza az olvasandó szövegeket. Áldóimádság rekeszti be a szertartást, melynek egyes szakaszai római, illetőleg gallikán eredetűek. Ennek a hivatalnak átszármaztatása eszközökkel (karing, könyv stb.) az Egyház szemléletes gondolkodása mellett bizonyít. A kisebb rendek egyike sem szentség. Mégis mindegyike az Egyház imádságának erejéből a lelki hatalomnak bizonyos nemét adja meg, úgyhogy Szent Péternek szava (4, 10 és 11) itt is megvalósul: «Ha

valaki tanít, hát tanítson Isten szava szerint, ha valakinek hivatala van, gyakorolja azt istenadta erejéből, hogy mindenben Isten dicsőíttessék a mi Urunk Jézus Krisztus által!»

7. A KISEBB RENDEK

(Pünkösdi ünnepére.)

A pünkösdi lélek az első keresztények között olyan adományokat osztott szét, amelyek elindították az új életnek előszelét a nagy világba; megadta az ú. n. *Charismá*-kat, és ezen szeretetadományoknak elseje, a nyelvek adománya már pünkösdi reggelén ezeket ejtett ámulatba. Ezek a rendkívüli lelkihatások az első keresztény századokban azonban lassankint vesztek jelentőségükből, és az ú. n. «pneumatikusok» (lélekemberek) vagy másként karizmatikusok mint külön állást betöltő csoport, nők és férfiak, az egyházközségi szervezeten belül nem sokáig maradtak fenn az egyháztörténelemben. A csodás gyógyításnak, a jövődőlésnek, a lelkek elkülönítésének, a nyelveknek, a megfejtőknek tudományát az Úr nem tette maradandó és rendszeres elvekké, mint az apostolságot és a szentségeket. Mégis visszatérnek minden korban a szentek életében, a keresztény misztikában. Gyakran találkozunk az «*exorcismus*» adományával, vagyis az ördögtől megszállt emberek megszabadításának eljárásával. De ne is csodálkozunk azon, hogy «e világ fejedelme» az Úr Jézussal való döntő harcában minden erejét megfeszítette! Ezért fordul elő az evangéliumokban olyan sokszor a ma már ritkábban fellépő rettenetes jelenség, a gonosz lélektől való «megszállottság». A komolytalan racionalizmus nem tudott mit kezdeni a szentírási tudósításokkal és igyekezett orvosi magyarázatfélékkel mindent tönkremagyarázni. De amíg történelmi tudósításokat

komolyan veszünk, mindaddig sem a nagyon fejlett «Parapszichológiá»nak, sem az apszichiátriának, sem a pszichoanalízisnek nem fog sikerülni a szellemnek szigorúan megírt jelenségeit a lelkiélet durva elfajulásának osztályába sorozni. Mert itt az ég és a pokol között működő olyan dolgokról van szó, amelyeknek elintézéséhez az iskolás bölcsesség elégtelen.

A megszállottság és a karizmatikus gyógyító erőnek megszűntével együtt halad az egyházi rendfokozatba sorozott és rendszeres állásnak tekintett ördögűzők rendjének, az exorcistáknak meghonosítása; ez a kisebb rend nem valami önkényes lélekűzésnek, hanem külön exorcista=ördögűző feladatnak köszöni tekintélyét. Az *exorcisták=ördögűzők* rendjével már a 3. század közepén találkozunk. Kettős feladatot teljesítettek: az «*energu=menos*» — az ördögtől megszállottakat megszabadították a gonoszlélek rabságától és a megkeresztelendőket megvédték támadásaitól. Ilyen megszállottaknak tartották a lelki betegeket és a gyengeelméjűeket, akiket nem mertek szentáldozáshoz bocsátani, akiket a templom közelében az ördögűzők külön felügyeletére bízta. Ennek a felügyeletnek módszerei sokszor különösek, néha még kemények is voltak. De kérjük, vajon a tudományos pszichiátriának kísérleti módszerei becsülték-e legalább is annyira az emberi léleknek — ha nem is természetfeletti, de legalább — természetes értékét, mint az Egyház, és hogy sokkalta emberségebbek-e ezek a védő- és gyógyítóeljárások. Hogy e szerencsétlenek között mennyi volt az ördögtől megszállott, ma már nem tudjuk megállapítani. De minden idők felfogásától függetlenül az Egyháznak hitbeli meggyőződése, hogy minden keresztleletlen kezdettől fogva a gonosz lélek hatásainak van kitéve; e hatásokat nem lehet mindig külsőleg észrevenni, sőt bensőleg sem lehet őket mindig mint ilyeneket felismerni, megérezni

vagy sejteni. A keresztségre jelentkezőknek nagy száma miatt sem a püspök, sem a papok nem vállalhatták a megszállottakkal való foglalkozást, mert az ördögűzéseket bizonyos idő elteltével meg is kellett ismételni. A felnőttek keresztelésének szertartásai ma tizcnegyféle formulát ismernek, amelyek természetesen a régi szokásoknak és szertartásoknak ünnepélyességéből és mélyértelmű szövegeiből csak halvány fényt őriztek meg. Az ördögűzők rendjét gyakorlatilag ma nem működtetik. A mégis előforduló ördögűzéshez a megyéspüspöknek külön írásbeli engedélyre van szüksége, hogy minden babonás visszaélésnek vagy hiszékeny aggaszkodásnak eleje vethessék.

Az ördögűzés szertartásai a 6. század óta csak lényegtelen módosításon mentek keresztül. A buzdító beszédben a jelölteket felszólítják, hogy űzzék ki a gonosz lelket, tartsák a templomtól távol a szentáldozásra méltatlanokat, készítsenek szenteltvizet. Figyelmeztetik őket, hogy az ördögnek mások lelkében csak úgy tudnak parancsolni, ha önmagukban győzték le elsősorban az ördögi csalfaságot. Ezután átnyújtják nekik az ördögűzés szövegeit tartalmazó könyvet. Az áldóimádság «szellemi parancsnokok»-nak, az Egyház orvosainak nevezi őket. Az egész szertartás kerül minden kicsinyességet vagy közönségest, ellenkezőleg, áthatja a gondolatnak és a kifejezésnek fenséges jellege. A világ minden testi és lelki betegének csak javára válnék, ha az orvosi hivatás érezné a Megváltó közelségét és ha az Egyháztól valamilyen orvosi áldást kérne. Az igazság és öröm hangjának akarunk kifejezést adni annak megállapításával, hogy a jelenkor még legvilágiasabb orvosi kara is igyekszik felszabadulni az anyageelvűség bilincseiből és a technikától a művészethez, a tudománytól a bölcseséghez igyekszik visszajutni. A régi iskolák fejeitől, mint amilyenek Much és Schleich vol-

tak, immár áttérünk az új iskolaalapítókhoz, akik, mint Bier és Bumke az élet valóságai iránt több tisztelettel viseltetnek. Elődeik nem tudtak semmit az ördögről, mert Istenről sem tudtak.

A következő kisebb rend, az *akolitusok* — oltárszolgák rendje, a szentségnek bizalmasabb légkörébe vezet. A görög «akoluth»-szó kísért-jelent, vagyis itt a hivatali teendőkkal túlterhelt szerpapnak és alszerpapnak segítőjét. Minthogy a kelet ezt a hivatalt nem ismeri, valószínűleg a görög társalgási nyelvet a 3. században még használó Rómában kell ennek a kisebb rendnek eredetét keresnünk. Az oltárszolgák tisztségéhez tartozott az Isten házában a gyertyáknak és a világítószereknek rendbentartása, a borról való gondoskodás; ők hozták el az ú. n. fermentumot (kovász), vagyis a pápai misében a többi teniplomok ünnepi miséjére szánt szentostyát. A szent színeknek széttörésénél ők gyűjtötték kendőkbe az egyes részecskéket a szentáldozás előtt. Alkalomadtán más szolgálatokat is bíztak rájuk, pl. velük küldözgették a hivatalos, a püspöki iratokat. Az oltárszolgák munkája régóta átszállott a világiakra. Az oltár szolgálatára rendelt kisebb egyházi rendűeket ma valamilyen módon pótolják a szentmise szolgálói, a ministerek, akik a csendes szentmisében az egyházközséget feleleteikkel nem mindig megfelelő módon képviselik. Némileg megmutatja a «minister» megbízásának régi megbecsülését az az intézkedés, mely szerint nők és apácák csak a padból felelhetnek a papnak és magánál az oltárnál nem segíthetnek. Az oltárszolgák rendjének feladása ma is elkülönül a többi kisebb rendétől bizonyos ünnepélyes külsőségeivel, megkülönböztetéseivel. A buzdító szavak a «világosság fiainak» mondja azokat, akik az oltárnál a pap előtt hordozzák a gyertyákat; majd gyertyatartót nyújt nekik a püspök, — a gyertyák nem égnek rajta; a bor és víz üres edé-

nyeit is átadja nekik. Gondolatokban gazdag a befejező imádság; figyelmeztet Krisztusra, a világ megvilágosításának «igazi világosságá»-ra és az új hivatalt viselőkre a Szentlélek megvilágosítását kéri a tudomány fénye által. Az eszközöknek átadása délfrancia eredetre vall. De igazat adhatunk Herwegen Ildefonz apátnak is, aki azt mondja: «A germánok mind a magánjognak, mind a közjognak gyakorlását a hivatal vagy jog gyakorlásához szükséges eszközökkel, ezeknek átadásával származtatták át. Ezeknek átadásával a hatalmat is átadták. Az eszközök elvétele jelentette a lefokozást». Aquinói Szent Tamás szerint az akolitus=oltárszolga hatalmat nyer az üres edény felett, az alszerpap ennek tartalma felett, a szerpap az üres kehely felett, az áldozópap azonban a kehely tartalma felett. Az Oltáriszentség átváltoztatásához való távolabbi vagy közelebbi viszony határozza meg tehát az «ordinatissimus ordinis progressus»-t, vagyis a teljes felszentelésnek legpontosabban szabályozott sorrendjét. És ezt a legfelségesebb állandó rendet a püünkösd szelleme teremtetete meg, ahogyan szabadon osztja adományait ott, ahol akarja.

8. AZ ALSZERPAPNAK ÉS A SZERPAPNAK FELSZENTELÉSE

(Szentháromság vasárnapjára.)

Ha ma egy fiatalember felveszi a kisebb rendeket, ez az ő érzésvilágában alig jelent többet, mint amikor az utasembernek gyorsvonata nyílt pályán megáll, pedig még messze a cél, amely felé siet. A papságra való előkészülés éveiben csak az alszerpapságra való felszentelés jelent életének útvonalhálózatában csomópontot, nagyobb állomást. Még ez a fokozat sem szentség, de a 12. század óta már «nagyobb rend»-nek tekintik, és a trienti zsinat állandó jelleget tulajdonít neki. Mint a

neve is mutatja, ez a rend úgy keletkezett, hogy a szerpapak segítségére volt szüksége. Elfoglaltságuk elég sokrétegű volt, de számuk az első jeruzsálemi első keresztény község mintájára minden városban vagy minden püspöki templomban csak hétre volt korlátozva. Harack szerint kisebbrendű szolgálatokra «túlelőkelők»-nek tartották magukat. A 3. században Rómában a püspök mellett a 100 kisebb rendű előtt 7 alszerpap, 7 szerpap és 46 áldozópap szerepel az egyháziak rangsorán. Az alszerpapak átveszik a szerpapoktól a nők oldalán a felügyeleti szolgálatot, a szent edényekről való gondoskodásban és az áldozati adományok átvételében segítenek a szerpapoknak. Ehhez járul, hogy gondoskodnak a szentáldozásból maradt szentségi részecskékről, az oltár felszereléséről, takaróiról, később a szentlecke felolvasásáról. Ők énekelték a prefáció és a Sanctus feleleteit. Ezek között nem egyet ma is a szerpap végez, de a nagymisének levitaszolgálatát kisebb rendű is elláthatja; ilyenkor azonban ez nem viselheti a szolgálatban levő alszerpapak megkülönböztető jelvényét, a manipulust a balkaron.

Ennek a felszentelésnek állandó jellegét ma is három dolog jelzi: Az ú. n. felszentelési «cím», a nőtlenségre és a breviárium, a papizsolozsma mondására való kötelezettség. A minden felszentelési szertartást megkezdő *névsorolvasás* alkalmával megnevezik a *felszentelési címet*. Kezdetben mindenkit egy meghatározott templom címére szenteltek fel, vagyis eltartásáról az illető templomnak alapítványi vagy fenntartási vagyona gondoskodott. Ezt a templomot nevezték «titulus» — címnek, még pedig titulus maior — nagyobbnak, ha a plébánia-templom jogainak teljes birtokában volt, vagy titulus minor — kisebbnek, ha valamelyik plébániatemplomtól függött, bár rendszeren tartottak benne nyilvános istentiszteletet. Több templomot nagyobbjogú temp=

lomnak rendelhettek alá, és ezt *titulus cardinalis*=nak, sarkalatos címnek nevezték. Rómában az ilyen kardinális jogú templom első papjának kiváltsága volt a pápai főtemplomokban mondott pápai misén segédkezni. Ebből alakult ki az Egyháznak legmagasabb rangú tanácsa és ennek eredetére mutat az a mai gyakorlat, hogy minden újonnan kinevezett kardinálisnak, bíborosnak egy régi római templomot jelölnek ki tituláris templomnak. Így pl. Serédi bíboros tituláris temploma a római San Gregorio Magno, vagy Faulhaber bíborosnak tituláris temploma a Szent Anasztáziáról elnevezett régi görög udvari templom a Palatinus hegy lábánál. E templomon bíborosának képe és címere látható. Egyébként a felszentelési cím a felszentelendő ellátásának jogi alapját jelenti ma, és erről még a felszentelés előtt kell intézkedni. Ilyen címek az egyházmegyei szolgálatba való felvétel, a hithirdetési munka, meghatározott javadalomnak átadása, magánvagyon vagy valamely szerzetesrend családjához való tartozás. Az utóbbit látszólagos ellenmondással «a szegénység birtokcímé»nek is mondják.

A *bevezetőbeszéd*ben súlyos komolysággal figyelmeztetik az alszerpapságra jelentkezőket kötelelességükre, hogy maradjanak hűek papirendjükhöz és a tökéletes tisztasághoz. A cölibatus=t, a papi nőtlenséget, az Egyháznak ezt az annyiszor dícsért és támadott intézményét egész jelentőségében csak az értheti meg, aki a «mysterium»-ot, a titkot, a középponti áldozatot, az Egyháznak legbensőségesebb szentségét megérti. Naturalizmussal, vagy «egyházpolitiká»-val éppen olyan kevésbéé okolható és magyarázható meg, mint társadalomgazdasági szemponttal. Igaz ugyan, hogy nem Krisztus szavából és az apostolok parancsából, hanem igenis példájukból és tanácsukból származik. Nem jelent sem a házasságnak, sem a nőiségnek lebecsülését.

Erkölcsi értéke éppen a házasság és a nő keresztényi nagyraértékeléséből származik. Aki «mindeneknek» szolgálja (1. Kor. 9. 19.) akar lenni, aki «osztatlanul» (1. Kor. 7. 32 és 33) akar az Úrnak szolgálni, megőrizve az Alkotótól adott természet erőinek teljességét, maradjon valamivel adósa a házasságnak és a női nemnek, ha nem is sokkal, de a legfontosabbal, azzal, amit egyik lélek kíván a másiktól. Továbbá a papi rendnek megbízhatósága nemcsak lélektanilag valószínű, hanem intézményesen szükséges is. Ezt a keleti egyház is elismeri, amelyik a maga kormányzását csak a házasélettől független, tehát nőtlen püspökökre «bízza». A keletiek éppen a vallási dolgokban is az intézmény szellemében, tárgyilagosan és a szentség gondolatában élnek, míg a nyugati liberalizmus csak azt tartja «szent»-nek, amit szentnek érez vagy ilyennek lenni kíván. Ahol felülkerekedett az érdekes és következetes «Kantianizmus», amely már nem az Istent, hanem az embert vallja a szentség lényegét megállapító elvnek, ott bizony az önmegtagadást, a katolikus papságnak nőtlenségét már nem tudják «igazán», a maga végső és legbensőbb alapjában megérteni.

Hasonlóan állunk a magasabb rendeknek másik kötelességével, a papi zsoltosma=*breviárium* elmondásával is. A «figyelés» lélektani feltételeit vizsgálva, a lehetetlenséggel volna határos, hogy a zsoltosmázó pap a zsoltárok, az olvasmányok, és egyéb szövegeknek jelentését értse, hogy ezeknek az idegen szövegeknek idegen nyelven való elmondását saját lelkében is kövesse, állandó és következetes áhítattal a sorokat kitöltse. Ezt az Egyház sem kívánja. Természetesen kérdezhetné az ember: Van-e akkor értelme annak, hogy az Egyház megkívánja a külsőleg is jól elmondott «officium»-munka, imádság elvégzését, az egyház jogilag szabályosan meghatározott kötelesség teljesí-

tését? Vajjon nem helyezi-e az ajakimádságot a szív imádsága fölé, a mennyiséget a minőség, a külső alakot a szabadon szálló lélek fölé? Az ilyen kötelességszerű, hivatalos imádság észszerűségét a vallási individualizmus, egyéniséghajhászás sohasem fogja elismerni. Ahol azonban az Isten előtt való közösséget többre becsülik az egyéni jámborságnál, mint ahogyan ez megvolt az ószövetségi templomban és a jeruzsálemi ősegyházban, ott megtalálható az órákhoz kötött, szinte «az egy szájból jövő imádság» tisztelete.

A magasabb rendek feladásának szertartását megelőzi Krisztus titokzatos testének tagjaihoz intézett felhívás, hogy imádkozzanak az Úrnál a kiválasztottakért. Térden állva elmondják a mindenszentek litániáját, mialatt a felszentelendők arcra borulnak. Ennek vége felé a püspök kéri Istent, hogy e kiválasztottait áldja és szentelje meg, fogadja el övéinek. Felhangzik ismét Szent Pál tanítása az Egyház szolgálatáról; az oltár maga Krisztus, a takarók rajta Krisztus tagjai, vagyis Istennek dicsőséggel felruházott szentjei. Erre átnyújtanak üres kelyhet és üres patenát megérintésre, továbbá tálon a boros- és vizesedényt kéztörlővel. Az újonnan felszentelt magára ölti a vállkendőt, a manípulust és a levitaköntöst, megérinti a szentleckekönyvet, mert a felszentelési mise további folyamán belőle kell felolvasnia a szentleckét. Mai nap csak nagyritkán fordul elő, hogy az alszerpap megállapodik e fokon, ahogyan a beuroni bencés festőiskola megalapítója, Lenz Dezső atya tette.

De napjainkig nem ritkán fordult elő, hogy bíboros-szerpapok megmaradtak valóban *diakon*-nak, szerpapnak, mint Antonelli, IX. Pius pápa államtitkárja. A diakonatus-szerpapság apostoli eredetű és szentségi jellegű. Az apostolok munkájának megkönnyítésére az ősegyházban a legjobb hírnévnek örvendő hét férfiút

kézrátétellel «az asztal» szolgálatára szentelték fel (Ap. cs. 6, 2); kötelességük volt a szegények gondozása, a szeretetlakoma megrendezése, az Oltáriszentség kiosztása, kézi szolgálat az oltárnál, szentbeszédnek mondása, keresztelesek. Olyan sokféle volt elfoglaltságuk, hogy még az 5. században is «a püspök szemének, fülének, szájának és kezének, szívének és lelké»-nek nevezték őket. Egyesek közülök sohasem mennek feledésbe, mint pl. Szent István és Szent Lőrinc. Szent érzékkel emelkedik a szertartás ünnepélyessége fokról-fokra. A püspök a főszerpaphoz intézett kérdésével meggyőződik arról, hogy az általa képviselt jelöltek valóban méltók-e az új munkakör vállalására; erre kifejti előttük a «munkatársak»-nak és az «Úr teste és vére kiosztói»-nak feladatát. A litánia után a felszentelő püspök felszólítja a papságot és a népet, hogy vele együtt imádkozzanak. Leghatásosabb imádságainak kincseiből mélyen merít most az Egyház. A fenséges prefáció éneklése közben a püspök minden egyes jelölt fejére teszi jobbját. Majd ez átveszi «Isten kezéből» hivatalának jelvényét, a stólát, az «üdvösségnek és az örömnök ruhájá»-t, a dalmatikát, vagyis a levitaköntöst, az «igazság védőpajzsa»-ként végül az evangéliumos könyvet; ebből majd, az első vértanúhoz, Szent Istvánhoz öérette elmondott imádság után felolvassa az aznapi evangéliumot. A szövegek legtöbbje a legrégebb korból való, a szertartások kissé későbbből származnak. Ahogy az alszerpap segítője a szerpapnak, így a szerpap meg támasza az áldozópapnak. Ma az ünnepélyes nagymisében misztikus hármasságban vannak együtt.

9. AZ ÁLDOZÓPAP FELSZENTELÉSE

(Úrnap utáni vasárnapra.)

Amit Heiler Frigyes «Az imádság» című könyvében, a hagyományra hivatkozva az áldozatról mond, hogy ez «a vallás színvonalának bizonyos süllyedése», egészen érthetetlen. Hiszen a katolikus nép hitében a «pap» és az «áldozat» a legszentebb fogalmaknak elválaszthatatlan viszonylagosságaként szerepelnek. A katolikus nép úgy érzi, hogy Istennek úgy adja át magát a legodaadóbban és a legboldogítóbban, ha a Legfelségesebb elé saját köréből *papot* állít, és hogy ezt fogadja el tőle az Egyház, szentelje fel, hogy így szinte az égtől adassék neki vissza a felszentelt. «Az emberek érdekében» pappá lett ember, önmagát felemésztve szolgáljon a népnek, közvetítse neki a földi és égi áldások teljességét. Ha a vér a vérben, a lélek a lélekben örömmel ismer magára, akkor különösen megvan ez ott, ahol a hívő nép egybegyűl a papszentelésre vagy az új felszenteltnek első szentmiséjére mint «Istennek szent népe» (Péter 1. 2, 9). Elmondhatjuk, a liturgikus ünnepek között egy sem tesz olyan mély hatást a szemlélőkre, mint az *áldozópapok ordinatio*-ja, felszentelése.

A trienti zsinat szembehelyezkedik a vallásújítókkal, akik a «presbyter»-ben, szó szerint tehát a «legidősebben» az egyházközségben nagyrabecsült világi embert vagy karizmatikust, (rendkívüli adományokkal ellátott) hivatalnokot akartak látni. Ezért azt mondja: «Van az újszövetségben egy látható, külső papság; hatalmával átváltoztatja a kenyeret és a bort Krisztus testévé és vérévé, ezt feláldozza, bűnöket bocsát vagy tart meg». (s. 23, can. 1.) Az *áldozópapság* legrégebb történetét összefoglalni nem könnyű, minthogy az áldozópapok

az apostolok utáni időkben nem mint önálló cselekvők szerepelnek, hanem mint a püspök munkatársai és tanácsa. Csak a 3. században találkozunk olyan feljegyzésekkel, melyek szerint az áldozópapok önálló egyházközségek vezetői és az áldozatot is maguk mutatják be. Ezeket a vidéki áldozópapokat a városi püspökökkel ellentétben «vidéki püspököknek, ú. n. karpüspökök»-nek mondták. Az Alpoktól északra, a kereszténységre tért tartományokban ezeknek a karpüspököknek neve és megbízatása sokáig fennmaradt. Minthogy azonban az újítók a történelemnek és az írásoknak számtalan bizonyága ellenére tagadták az Egyház püspöki intézményének jogos voltát, a dogmatikus előítéletekből és nem a történelem megállapításai-ból támadt radikális protestantizmussal szemben alig van gyakorlati értéke annak az igazságnak, hogy a püspöki és az áldozópapi működés között kezdetben nem volt éles különbség.

Mind a püspökszentelésnek, mind az áldozópapszentelésnek ma is meglehetősen egyöntetű *szertartása* van: A szentelést megnyitja ünnepélyes felhívás a jelöltekért mondandó imádságra; *litániaszerű* imádság. A szentségnek lényeges része az ezután következő *kézzrátétel* a felszentelő püspök két imádságával; egyik a *kollekta*, másik a *prefáció*. Ezután az olajokkal való *megkenések* következnek; ezek francia eredetűek, míg az *egyháziszerek* átnyujtása germán eredetre vall. Az új felszentelteknek a felszentelő püspökkel való ú. n. «*együttmisézése*» csak újabb szokás, bár valójában felújítja az oltáriszentség «*collegialis*» — együttes ünneplésének régi szokását. Így az idők folyamán mélyértelmű felszentelési szertartás alakult ki, mely jelképes cselekvések sorozatával a papi hatalomnak nagyságát szemlélteti.

A papszentelés bevezetésében a püspök *megkérdezi*

a népet a felszentelendő jóhírneve felől; ennek azonban ma nincsen gyakorlati jelentősége és nem is ezért történik. Valamikor ugyanis a nép maga ajánlotta a jelöltet, illetőleg közfelkiáltással méltónak jelentette ki. Amikor Szent Ágoston megöregedett, összehívta Hippo városának papságát és népét 426. szept. 26. és előttük utódjául Herakliust ajánlotta. A nép hangos szóval adta hozzá beleegyezését, de huszonötször kellett megismételnie hozzájárulását, míg Szent Ágoston végre elfogadta ezt a jóváhagyást. A jegyzőkönyvben megörökítette ennek a hozzájárulásnak szó szerinti szövegét és a közfelkiáltásoknak számát. A jelölteknek nyilvános bemutatása a nép előtt a késő középkorig volt szokásban. Néha bizony tiltakozások is hangzottak el.

A jelölteknek rátermettségét a trienti zsinat utasításainak megfelelően ma külön vizsgálaton mutatják ki; így az őskeresztény demokráciának ez a maradványa, az «általános papság» elismerésének ez a különös alakja ma csak elvi értékű. A néphez intézett felhívás e szavakkal kezdődik: «A hajó vezetőinek és utasainak közös érdeke a biztonságról való gondoskodás. Ezért gondolkodásuknak azonosnak kell lennie, ahogyan ügyük is közös». Ezért kijelenti továbbá, hogy «szívesebben engedelmeskedünk egy olyan felszenteltnek, akinek felszentelésébe eleve beleegyeztünk» és hogy «sokaknak beleegyezését» kell bírunk, hogy az egyeseknek tetszése vagy nemtetszése ne lehessen kellemetlen. Miután a látszat kedvéért némi szünetet tartott, a püspök a felszentelendőkhöz fordul és papi kötelességeikre oktatja, *tanítja* őket. Ezek: az áldozat, az áldás, a vezetés, a tanítás, a keresztselés. Eközben felsorolja előttük előképeiket, Izrael népének 70 öregét és az Úrnak 72 tanítványát. A külső kötelességeken kívül másra is figyelmeztet: «Magatokban is alakít-

sátok ki azt, amit létrehoztok, mert nemcsak az Úr halálának titkát ünneplitek, hanem minden igyekezet=tel óvnotok kell tagjaitokat a bűnöktől és gonosz vá=gyaktól!»

A jelöltek a *litánia* alatt hosszú albá=ban arccal a földre borulnak. Utána kettesével a püspök elé tér=delnek, aki csendesen mindegyik *fejére teszi két kezét*. Majd a jelenlevő papok mindegyike előlép és a jelöltre teszi kezét. Végül az egész papság körben helyezkedik el, mindenki jobbkarját kinyújtja. Miután a püspök teendőjét elvégezte, a felszentelendők együttese fölé terjeszti ki mindkét karját és elmondja a *felszentelési imádságot*: «Hallgass meg, kérünk, Istenünk és Urunk, és hullasd e szolgálóidra a Szentlélek áldását és a papi kegyelemnek erejét és adományaid bőségével támogasd őket mindig, akiket kegyelmed jóságába ajánlunk a felszenteléskor!» Majd kiszélesedik ez az imádság «eucharisztikus imádság»=gá és *énekes prefáció* alakjában szól az Úrhoz, a «minden tisztség megalapítójához és minden méltóság osztogatójához», aki a kegyelem rendjét, akárcsak a természetét is, fokozatokra osztotta fel. A kézrátétel és az imádság alkotják a felszentelés lényegét, a szentségnek anyagát és alakját, ahogyan Szent Pál pásztorlevelei ezt elmondják. (1. Tim. 4, 14; 5, 22; 2. Tim. 1, 6.) A többi szertartásnak csak ki=egészítő szerepe van. Ilyen a *stóla felöltése*; ezt az áldozópap mellén keresztbe téve viseli, a szerepap oldalt, mint valami segédtest, míg ellenben a püspök elől szabadon lecsüngve, mint a lelkihatalom teljességé=nek jelét. Ilyen mind a két kéznek *megkenése* olajjal először kereszt alakjában, azután mindkét tenyérnek egész megkenése a keresztelendők olajával, hogy «minden megáldassék, amit megáldanak, minden meg=szenteltessék, amit megszentelnek, hogy minden meg=szentelődjék a mi Urunk Jézus Krisztus nevében».

Ilyen még az egyházi szereknek *átnyújtása*, a kelyhet borral és vízzel, a paténát rajta az ostyával e szavak kíséretében: «Vedd a hatalmat, hogy bemutasd az áldozatot, hogy szentmisét mondj mind az élőkért, mind a megholtakért az Úrnak nevében!»

Aztán folytatják az ünnepi misét. A felajánlási imádság után a püspök, az oltár előtt középen ülve átveszi az újonnan szenteltek *áldozatát*, égő gyertyát. Ezután valamennyi felszentelt a püspökkel együtt együttes hangon olvassa a szentmise szövegét, a kánonnak szavait és az Úrfelmutatást, a püspöknek áldozása után pedig együttes áldozatuk termését, az Úrnak testét magukhoz veszik. A *szentáldozás* után át nem változtatott borból egy kortynyi isznak. Mélyen a lélekbe markol az Üdvözítőnek a püspök szájába adott szava: «Ezentúl már nem nevezlek titeket szolgálóimnak, hanem barátaimnak. Hiszen mindenről tudtok, amiket közetek cselekedtem».

Az *apostoli hitvallás* elmondása után, melyben minden papi szentbeszédnek veleje foglaltatik, a *bűnbocsátó hatalom* jelképes átadása következik; a püspök mindegyik felszentelt fejére teszi két kezét e szavakkal: «Vegyétek a Szentlelket! Akiknek bűneit megbocsátjátok, azok megbocsáttatnak, s akiknek megtartjátok, megtarttatnak». Az összes hatalom teljes átadásának jelzésére a püspök az új papnak eddig hátul felhajtott *miseruháját kibontja* és leereszti. Végezetül minden felszentelt, mint valami hűbéres, összetett kezeit a püspök kezeibe teszi és ezzel neki és utódainak tiszteletet és engedelmisséget *fogad*, mire a püspök a *béke csókjával* felveszi őt csatlósai közé. Az egész ünnepségnak befejezését jelenti a *figyelmeztetés*, hogy képzett papoktól jól tanulják meg a szentmise szertartásait, mielőtt az új felszentelt újmiséjét mondja, továbbá egy ünnepestélyes áldás, egy utolsó *könyörgőimádság*, egy *befejező*

felszólítás, hogy mondjanak el három szentmisét, egyet a Szentlélekről, egyet a Boldogságos Szűz tiszteletére, egyet pedig a megholtakért, s hogy mindegyiknél emlékezzenek meg a felszentelő püspökről.

A felszentelési oltártól távozva az újmisések az Úr szétküldött tanítványainak példájára *áldásukat* elviszik minden házba és minden szívbe. (Lukács 10, 3.) Keresztény népünk ma is annyira becsüli ezt az áldást, hogy érdemesnek tart «érte elnyűni egy pár csizmát», mert hitével, szeretetével és tiszteletével megérti Szent Ambrus szavait: «Hol kell keresnünk Krisztust? Az értelmes pap szívében».

10. A PÜSPÖKSZENTELÉS

(Pünkösöd után a harmadik vasárnapra.)

A püspökszentelés gyönyörű szertartása megfelel az áldozópap és a szerpap szentelésének. Ezekéhez hasonlóan a szertartások különböző korok római, francia és germán elemeiből alakultak ki. Apostoli eredetű és a szentség lényeges részét teszi a *kézfeltétel*. Már az első egyetemes zsinat Niceá=ban 325=ben elrendeli, hogy *három püspök* szükséges hozzá. Ebben kifejezésre jut az a felfogás, hogy az egyes egyház=községeknek élete az egyetemes Egyháznak is érdeke, s hogy az Egyház egységét az egyházkormányzati, és nem a demokratikus elv jelenti. De még itt is megőriztek bizonyos demokratikus vonást azáltal, hogy az új püspök megválasztásánál nép és papság együtt szerepeltek: «Senki fel ne szenteltessék, akit külön vizsgálat és a nép tanubizonyága nem igazolt!», mondja a Hippo=ban 393=ban megtartott zsinat 20. kánonja. Hogy az ilyen választás hogyan ment végbe, megmutatja Szent Ambrus megválasztása, akit egy gyermek hangja ajánlott. Legtöbbször azonban az

egyházközség püspöke vagy a metropolita (nagyobb város püspöke) tette az *ajánlatot*. A választásról jegyzőkönyvet vettek fel, ezt aztán a szentelés elvégzésére felkért püspököknek mutatták be. Későbbben kialakult a püspöki káptalanok indítványozó- és választójoga. A legújabb időben ezekkel szemben a szentszéknek széleskörű jogai vannak. Nem kétséges, hogy a fennálló joggyakorlat megad minden emberileg lehetséges biztosítékot a jelölt képességei és rátermettsége felől. Mindig is szokásban volt a jelöltet a hit és erkölcsre vonatkozólag *vizsgálatnak* alávetni. Rómában ezt valaha a felszentelés előtti estén, Franciaországban aznap reggel, sok helyen pedig ismételten, este is és reggel is végezték el. A mai szokás csak az utóbbit tartotta meg. A régi időkben a megválasztottnak esküvel kellett kijelentenie, hogy a «négy legnagyobb bűnnek», a minősített erkölcstelenségnek egyikét sem követte el. Hasonló esküt követelnek ma is «az információ», hírszerző tárgyalásban. Kikérdezték őt az írásokból, mert ezek teszik tanítói működésének alapját; megvizsgálták az egyházjog szabályairól való ismereteit. Eléje tárták Szent Pálnak Titushoz és Timotheushoz való leveleinek erkölcsi tükrét.

Még a 9. században a püspökszentelés római szertartása nagyon egyszerű volt. A pápa miséjének evangéliuma után a kiválasztottat e szavakkal vezették be a templomba: «Polgáraink ezt kiválasztották pásztorunknak. Imádkozzunk tehát e férfiúért, hogy a mindenható Isten terjessze ki reá kegyelmét, és hogy méltónak találtsák e püspöki szék elfoglalására!» Erre az énekhar elénekelte a litániát. Ezután a kiválasztott férfi lehajtott fővel az oltár elé lép. A pápa pedig fejére teszi kezét, egy imádságot mond a gyűjtő-imádság mintájára, egy másikat meg a prefáció dallamára; a pápa ezalatt széken ül. Lábát megcsókolja a fel-

szentelt, akit a béke csókjával fogad; ezzel a felszentelés véget ért.

Jelenleg a szent szertartást megnyitja a «mandatum apostolicum»-nak, a pápának a felszentelendő püspökhöz küldött külön *megbízásának* felolvasása, amely a felszentelésre való utasítást tartalmazza; ezután jön a *hűségeskünek* és a *vizsgálatnak* letevése. A tulajdonképpeni szentelést megkezdi a püspöki kötelelességekre való intés, felszólítás a jelenlevőkhöz, hogy imádkozzanak a kiválasztottért, továbbá a litánia. Ezt követi az a nagyon régi, de különös szokás, hogy a nyitott *evangéliumoskönyvet* a jelöltnek tarkójára és vállaira teszik annak jelzésére, hogy kötelessége lesz nyakát meghajtani az isteni ígére és viselnie kell az igehirdetés terhét, igáját. A könyv az Úr jelenlétének jelképe. Majd a három püspök egyszerre teszi kezét a felszentelendő fejére e szavakkal: «Vedd a Szentlelket!», mire a felszentelő püspök elmondja a *felszentelési kollektát* és elénekli a *felszentelési prefációt*; ezekben a «szolgálatban való tökéletesség» és a «minden dicsőség dísze» után az új püspökre lelesdi «a mennyei kenet harmatát».

Itt beékelődik a szalaggal övezett fejnek *olajjal való megkenése*. Ez felavatja a püspököt Krisztus példájára vezetővé, «fejjé», mert Krisztus is városának zsinagógájában magára alkalmazta Izaiás szavát (61, 1; Lk. 4, 18): «Az Úr lelke van rajtam; ezért kent fel engem». Ezt a szertartást a mélyértelmű «Veni Creator Spiritus» éneke kíséri. A megismételt prefáció azt óhajtja, áradjon az egész testre a fejnek megkenése, ahogyan Krisztustól a fejtől az összes tagokra szétárad kegyelme. Ez pedig az igazságnak és békességnek szolgálata által történjék. A püspök ne rontásra, hanem építésre használja hatalmát, és Isten legyen ereje! Ezért szól a kemény szó igazolása: «Átkozott legyen, aki őt átkozza,

és nagyon áldott, aki őt áldja!» Az Isten kenetjének leszállását szépen jelképezi a *kezeknek megkenése* a legszentebb olajjal, a krizmával, és erre utal a 132. zsoltárnak szövege: «Ime, milyen jó és édes, ha a testvérek együtt élnek egyetértésben, ahogyan a kenet lehull a fejről a szakállra, Áron szakállára és tovahull ruhájának szegélyére, ahogyan a Hermon harmatja lehull Sion hegyére, ahonnan az Úr áldást oszt és életet ad az idők végezetéig». — Eichmann E. felfogása szerint a püspökszentelés e módja már a 7. században a spanyol királykoronázás olajkenését utánozza. Germán eredetre vall a főpásztori tisztet jelentő *pásztorbotnak* átadása, a hűség jelének, a *gyűrűnek* átnyújtása; majd átveszi az új felszentelt az *evangéliumos könyvet* és a felszentelővel *együttmisézve természetbeni adományokat* ajánl fel neki, két gyertyát, két kenyeret, két hordócska bort; ezeknek egyike aranyozott, a másik ezüstözött, mindkettő a felszentelendőnek és a felszenteltnek címerével díszítve. Végezetül a *püspöksüveget* és a *kesztyűket* veszi át és a szentmise végén elfoglalja a *püspöki trónt*. A Te=Deum hangjai mellett az új felszentelt három felszentelő társával együtt kivonul a templomból, menetközben *áldást osztva*. A szertartás végét jelenti az ú. n. «Acclamatio — örvendezés»; a felszentelt püspök letérdel háromszor és mindannyiszor magasabb hangon énekli a felszentelő felé: Ad multos annos — vagyis «Isten tartson meg sokáig!» Ez az éltetés a régi állami és egyházi életben szokásos ú. n. «polycromiá»-k, színes=lelkes ujjongások maradványa, a görög ünnepléseknek halvány visszatükrözése.

11. A HÁZASSÁGKÖTÉS

(Pünkösöd után a negyedik vasárnap.)

A földnek minden népe a házasságkötést valamilyen szertartással, sokszor gazdag ünnepélyességgel kíséri. Ennek alapja egyrészt egy emberpár életszövetségének és az egész nemzetség jövőjének nagy fontosságában rejlik, másrészt a nemek szövetségének mind félelmetesen, mind boldogítóan titkos jellegében. Minden egészséges és romlatlan gondolkodásmód «szent»nek tartja, minthogy a házasság mint Isten teremtő munkájában való közreműködés valóban szent egész mivoltában. Amióta az Úr Jézus a házasságot visszavezette paradicsomi egységére és tisztaságára, mióta Szent Pál hangsúlyozta nagy «titokzatosság»-át, vagyis hogy képmása és valóságos megtestesítője Krisztusnak az ő házával való egységének, azóta a házasságkötést vallásos megszenteléssel tették ünnepélyessé.

Igaz ugyan, hogy csak a trienti zsinat állapította meg érvényességének feltételeit, vagyis hogy az illetékes plébános és két tanu jelentlétében történjék a megkötés. Azelőtt ugyanis az egyházi vezetőség beavatkozása nélkül is köthettek házasságot. De már a keresztény ókorban is a vallásos érzés és a keresztény erkölcs elleni hibának tekintették, ha valaki minden külső keret nélkül lépett e szentélybe. A szabály szerint minden házassági szándékot előbb bejelentettek a püspöknek és jóváhagyását kérték. Sok helyen «házassági» írást készítettek és az ebbe foglalt aláírásos szerződést megtoldották a házassági kötelességekről szóló oktatással. A táblára írt szerződést a püspök aláírta és nyilvános helyen ki függesztette. Ez azonban még csak eljegyzés volt, amelyre hosszabb várakozási idő következett, hogy a férfi annál jobban vágyódjék jövőendő felesége után és

azt annál jobban megbecsülje. A házasságnak igazi megkötése csak ezután következett valamelyik nyilvános és közös istentiszteleten. A szentmise alatt a násznagy bemutatta az ifjú párt a püspöknek. A felajánlási menetben ezek nagyobb adománnyal vettek részt. Végül áldásban részesültek külön imádsággal. Még maga Tertullian is, minden érdessége mellett lelkes szavakat talál a házasságkötés ezen alakja számára: «Hogyan is tudnám eléggé magasztalni a házaselet boldogságát, amelyet az Egyház előtt kötnek meg, melyet a szentmise áldozata erősít meg, melyet az áldás pecsétel meg, melyet az angyalok hirdetnek és az égi Atya kedvesnek mond?» A kereszténységben is megmaradtak az ősrégi szokások, amilyenek a gyűrűk átadása, a kezek összekulcsolása, csókváltás vagy a párnak lefátyolozása. Tertullian ellenére is megtartották a fej megkoszorúzását. De sem ezek a szokások, sem az egyházi áldás nem teszik a szentség lényegét. A megkereszteltek között ezt csak a kölcsönös beleegyezés és szerződés alkotja meg, ami a meg nem kereszteltek közötti természetes házasságnak is lényege. De ahogyan ez a frigy az állami közhatalmat érdekli, éppen úgy az Egyház, a megkeresztelteknek közössége is a frigynek elismerését meghatározott feltételekhez kötötte, jogi érvényességét és erkölcsi megengedettségét pedig feltételektől tette függővé. A vallásújítóknak az a felfogása, hogy a házasság csak «külsőséges világi ügy», hogy olyan mint más állapot, pl. «állás, hivatal», valami új szentségi fogalomból származott, amely azonban nem tud hivatkozni ókeresztény gyakorlatra. A protestánsok a házasság megbecsülésében különböző fokozatokat állítanak fel a legizmosabb naturalizmustól egészen addig a türelmetlen követelésig, hogy «Isten parancsát teljesíteni kell», hogy «Isten munkáját folytatni kell», ha az ember egyébként jó lelkiismerettel akar járni Isten színe előtt.

Az eskető pap a mai szertartás szerint a házasulandók kölcsönös megegyezésének jelét, a kettős *«igen»*-t veszi ki tőlük és *összeadja* őket. A papnak ez a szerepe csak idők folyamán alakult így ki. Valamikor a házassági megegyezés nem a menyasszonynak és a vőlegénynek, hanem a menyasszony atyja vagy gyámja és a vőlegénynek ügye volt. Az *«összeadás»* abban állt, hogy ez a *«született gyám»* a menyasszonyt átadta a vőlegénynek. Ebben felismerjük a menyasszony megvételének, pénzen való *«megvásárlásának»* emlékét. E korban az Egyház nem kért semilyen szerepet a házasság megkötésénél, de az új házások mégis résztvettek a nászmisén és papi áldásban részesültek. A 12. század óta a törvényes gyám helyett más jóbarát is végezhetette az esketést. De fontosnak tartották mégis a pap jelenlétét, hogy a templom ajtajában *összeadja* a feleket. Ennek a szokásnak köszöni létét a hatalmas istenházak gazdagon és jelentőségteljesen díszített menyegzős kapuja a középkorban. Az esketésnek a 15. századból származó mai alakja kettős felfogást egyesít, még pedig a délit, hogy t. i. a házasság a két fél kölcsönös beleegyezése által jön létre, és az északit, mely szerint ez abban áll, hogy a házasulandókat egymásnak átadják. Magától értetődik, hogy más jelképes cselekvések, a gyűrűk átadása, a kezek összekötése stb. a déli felfogás értelmét csak mélyítette. Egészen a mai túljózan időkig nagyon sok ősrégi szokás maradt fenn a menyegzőnél, amely nem maradhatott meg a maga világiasságában, hanem a templomi áldással való összeköttetést kereste.

A házasságkötést megelőzi az érvényben levő egyházjog szerint a nyilvános *kihirdetés*. Ennek célja, hogy az Egyház az esetleges akadályokról idejében értesülhessen. A jegyeseket azután meghívják a *jegyesek vizsgálatára*; városokban azonban ez már elvesztette vizsgálat=jellegét, ma inkább csak rövid oktatás a katolikus

hit- és erkölcstanban, különösen a házaseletre vonatkozó ismeretekben. Az esketési szertartás abban áll, hogy a plébános vagy más teljesjogú pap a vőlegényhez és a menyasszonyhoz kérdést intéz, akarnak-e egymással házasságra lépni. A tanuk előtt elhangzott kölcsönös «igen» nyilatkozat megkötí a házassági frigyét, és ezáltal kiszolgáltatást nyert a szentség a megkeresztelték között. Csak a legritkább esetben engedi meg az Egyház katolikusként egy meg nem keresztelttel (vagy megfordítva) való házasságát, de mindig az ezen akadály alól való kifejezett felmentéssel. A megkötött házasság elismeréseképpen a pap a megáldott *gyűrűket* felcserélve adja a házasok *ujjára*. A pap figyelmezteti őket a szertartások esküszeri jelentőségére, hogy egymáshoz hűek maradjanak, legyenek egymás támaszai szeretettel, semmiféle körülmények között egymást el ne hagyják, hogy kölcsönös szeretetüket ne gyengítse sem idegen szeretet, sem kölcsönös elfordulás egymástól, míg a halál el nem választja őket. Majd «összeadja» őket, vagyis egymásba tett kezüket a stólával összeköti, miközben áldást adva e frigyre, e szavakat mondja: «Áldja és szentelje meg az Úristen ezt a házasságot, amelyet Isten Egyházának jelenlétében kötöttetek, és én, a nekem megadott hatalom és felhatalmazás alapján elismerem, jóváhagyom és megszentelem az osztatlan Szentháromságnak, az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Amen.» Hozzáfűzi a jókívánságot: «Isten adjon nektek kegyelmet és áldást!»

Magyarországon az így megkötött házasságot külön esküvel is megerősítik a házasfelek a szertartások után; először a vőlegény, majd a menyasszony az oltárra tett feszületre téve kezét esküvel fogad hűséget, holtig tartó szeretetet. A menyegző ettől az eskütől kapta az «esküvő» elnevezést.

Sokszor *násmise* is követi a szertartást. Minthogy

már a pogány Rómában is áldozattal szentelték meg a házasságkötést, nem csoda, hogy már 500-ban megvolt a nászmisének szövege, amely a misekönyvben ma is ugyanaz. A Miatyánk után és az utolsó áldás előtt a pap áldóimádságot mond a menyasszonyra; ez a hagyomány visszamegy a 2. századba. A nászmise akkor bír teljes jelentőséggel, ha az új házasok az Úr testének vételével is egygéné lesznek.

Sokszor bizony az Egyháznak leggondosabb körületekintése és legjobb figyelmeztetése sem tudja megakadályozni azt, hogy ne lehessen kifogást tenni a külsőleg teljesen rendezettnak látszó házasságkötés ellen, ha a kölcsönös megegyezésben valami hiba fedezhető fel, pl. ha hiányzott a félelemtől és kényszertől való teljes mentesség. Ezért szükség van egyházi törvényszékre, amelynek házassági ügyekben való ítéletétől az ú. n. Rota Romana bírósághoz lehet fellebbezni. A legszigorúbb vizsgálattal felülbírálják a házasság érvényességét, mielőtt helyet adnak az esetleges válópörnek. Tapasztalat szerint az ilyen «megsemmisítések»-ről sokat szoktak regélni, azaz mintha a pereskedők rangja és anyagi ereje valamilyen szerepet játszanának. De ilyen gyanakvásoknak élet elvesszük azzal a megjegyzéssel, hogy az egyházi hatóságok még a gazdag embertől is csak az irodai költségeket kérik. Mindenesetre már csak az a pusztá valóság, hogy az Egyház sem tud ellenni házassági ítélőszék nélkül, legyen komoly felhívás minden keresztényhez, hogy házasságra azzal a komolysággal lépjenek, amely megfelel egy életre szóló frigy fontosságának és a szentség méltóságának. A szertartásnak gazdagsága sem akar egyebet, mint rámutatni arra, hogy «az igazi házasságok az égben kötöttek».

V. SZENTELÉSEK ÉS ÁLDÁSOK

1. A SZERZETESNŐK, SZERZETESEK FOGADALMAINAK ÉS AZ APÁTAVATÁSNAK SZERTARTÁSAI

(Pünkösöd után az ötödik vasárnapra.)

Nem kétséges, hogy a történeti kutatás, de különösen a liturgiátörténet kutatásai sokkalta nagyobb biztossággal tudnak eldönteni Egyház és vallásújítók között felmerült vitákat, mint a hitvitázó elmélkedések. Így pl. általánosan elismert történeti valóság, hogy az első kereszténység társadalmi «osztályok»-ból állott, hogy a megkeresztelteknek «általános királyi papságá»-ból (1. Petr. 2, 9.) hivatali papság lett s hogy ez nem egyszerűen hatalmának önkényes gyakorlásával, hanem szentségi átruházással, felszenteléssel öröklődött nemzedékről nemzedékre. Erről legfeljebb magára az apostoli korra nézve lehetne vitatkozni, mert az újszövetségi írások nem derítenek teljes világosságot az egyházi rendi fokozatok részleteire. De az is természetes, hogy ezek a felvilágosítások a kortársaknak és az érdekelteknek sokkalta többet jelentettek, mint a későbbi idők valamilyen történetbúvárának. Ha pl. a szabadelvű kutató tagadja a vallás terén az osztálynak, az állásnak elvét, ez nem változtat azon, hogy az őskeresztények ebben a tekintetben is osztályok és megkülönböztetések szerint gondolkodtak, akár a zsidóságból, akár a pogányságból származott legyen valaki. Semmi sem jellemzőbb erre az osztálymegkülönböztetésre, mint az, hogy a Krisztustól alapított és a felszentelés által is

fokokra osztott papirend mellett a természetes házasság szentségi rangot nyert, és hogy az Egyház más társadalmi együttesek szervezetét építette fel és ilyeneket a szentségekéhez hasonló szentelésekkel vagy áldásokkal tüntetett ki.

Igy keletkezett pl. az Istennek szentelt *szűzek rendje*, később a *szerezetesség* intézménye. Mai napig megtartotta az Egyház az ezekbe való felvételnek a szentségekéhez hasonló szertartásait; ilyenek a szerzetesnők avatása, a szerzetesek fogadalomtételének és az apátavatásnak szertartásai. Mindezek az «áldások» szép multra tekintenek vissza és az ókereszténység hit-hűségének és hősi életének némi fuvalmát hozzák át a mindent egyszintre hozni akaró újkorba.

Az üldözések korában az Istennek szentelt hajadonok családjaikban húzódtak meg, később csoportokba egyesültek. Istennek való átadásukat a püspökök Isten egész családja ügyének ismerte el azáltal, hogy átvette fogadalmukat és állásuk jeléül átadta nekik a fátyolt. Ezt az eljárást már korán «consecratio»-nak, tehát megszentelésnek nevezték, ami kifejezte az Istenhez való tartozásnak és méltóságnak belső jellegét és ami megadta az illetőnek azt a kitüntetést, hogy benne a magát Istennek felajánló közösség képviselőjét és egyházi tekintély által is elismert életáldozatát látták. Az önként vállalt szűzességet mély tisztelettel és nemes hálával vették körül; ezt megérti a népek lelki életének minden ismerője, különösen pedig az emberi szív nemesebb világának megfigyelője. Mellesleg megjegyezzük, hogy még Luther Márton is zengte a szűzi tisztaság dicséretét, de ezt kevésbé tudják róla; inkább köztudomásúak erre vonatkozó durvább kiszólásai.

Ritkán van világi embernek alkalmja végignézni apáca fogadalomtételét, ennek minden érzelgősség nélküli és megható szertartásait. Ezek az égi menyasszo-

nyok égő gyertyával a püspök elé lépnek a 118. zsoltárnak e szavaival: «Fogadj el engem, Uram, a Te szavad szerint, hogy semmi igazságtalanság ne lehessen úr felettem!» Aztán kezüket a püspök kezébe teszik és szüzi tisztaságot fogadnak.

Az «apácaszentelés» további szertartásai hasonlítanak a papszenteléshez: a mindenszentek litániája, a Szentlélek segítségülhívása, a rendi ruha megáldása, áldó imádság, a jelvények átadása; ilyenek a fátyol, a gyűrű, a koszorú, a rosszakaratók elűzése, gyertyaáldozat és szentáldozás, végül az apácának átadása az apátnő számára. Közben felhangzanak bensőséges énekek és imádságok a vértanuk élettörténetéről, Szent Ceciliáról és Szent Ágnesről; említsünk meg közülük egyet, pl. az Úr vétele utáni antifónát: «Mézet és tejet kaptam az ő ajkairól, orcáimat pirosra festette az ő vére».

Több drámaiság és kevesebb érzelmesség jellemzi a szerzetesek fogadalmának ünnepségét. A világ hiúságairól lemondók felett a litánia helyett eléneklik az 50. zsoltárt. A barokk idők óta a «Miserere» komolyságát még emeli az a jelképes szokás, hogy a földön fekvő fogadalmasokra gyászleplet tesznek, oldalt pedig négy égő gyertyatartót; olyan, mint egy ravatal, mint egy jelképes sír. Ebből a szerep kelti fel őket e felszólítással: «Ébredj fel, aki aludtál, kelj fel a halálból, és Krisztus megvilágosít téged!» (Eph. 5, 14). Ez az eltemettetés és feltámadás a szerzetesi fogadalomtételt második keresztséggé teszi. A fogadalom szövegének felolvasása után az új szerzetes emelkedő hangon háromszor elénekli a 118. zsoltár e szakaszát: «Fogadj el engem, Uram, a Te ígéd szerint, és élni fogok, és ne engedj megszégyenülni váromkozásomban!» Ezt követi a szerzetesi erényekért való imádság, majd pedig az ünnepélyes prefáció. Az apátnak kézfeltétele által a szerzetes felvétetik a közösségbe és annak tagjává lesz. Megkapja az apáttól a békecsókot

és a testvérek imáiba ajánlja magát. Azután megkapja a megáldott kórusköpenyt, a kukullát, egy bőráncú ruhát, melynek csuklyáját három gombostűvel összefűzik. Végül az apát átnyújtja neki a breviáriumot: «Láss hozzá, hogy tettel mutasd meg azt, amit száddal éne= kelsz és szívedben hiszel!» Majd folytatódik a szent= mise, az újfogadalmas magához veszi a közösség kenyé= rét és a befejező áldást.

A mai szerzetesség emlékeztet az őskeresztények ú. n. «pneumatikus»=aira, akik a Szentlélek különös erejével és kegyelmeivel rendelkeztek. Viszont az «apátavatás» arra emlékeztet, hogy a pusztákat és a hegyeket benépesítő régi remetek találtak a maguk soraikban «Ielki előljárókat», akik telepeiknek élén állottak, akiket Krisztus képviselőiként tiszteltek és az Úrnak arám anyanyelvén «Abbá»=nak, vagyis «atyá»=nak szólítottak. Világos, hogy az ilyen újonnan válasz= tott szerzetesrendi atyának hivatalbalépéséhez ki= kérték a püspöknek áldását. Az apátok nemsokára kolostoraiknak vallási és művelődési jelentőségénél fogva a püspökökéhez hasonló tekintélyre, sőt a missziós területeken püspöki méltóságra tettek szert. Az apátavatás szertartásai mindinkább megközelítették a püspökszentelés szertartásait és ezeknek példájára mind jobban kifejlődtek. Ahogyan a püspököt szentelő püspököt két püspöktársa segíti, éppen így a felava= tandó apátnak is két apáttársa van segítségére. A szer= tartást megkezdí a pápai megerősítési irat felolvasása, a hűségeskünek és egy rövid vizsgálatnak letétele. A tulajdonképpeni avatás úgy kezdődik, hogy a földre boruló felett elmondják a hét bűnbánati zsoltárt — a világtól való elfordulás jelzésére — és eléneklik a mindenszentek litániáját. Erre következik egy régi prefáció eléneklése és a püspök kézrátétele. Áldások és imádságok kíséretében átadja a különféle eszközöket,

a rendi szabályok könyvét, az apáti botot és a gyűrűt. Az új felavatott együttmisézik aztán a püspökkel, de nem mondja ki az átváltoztatás szavait és az Úr testét nem fogadja a bor színében. A természetbeni áldozatot itt is a két gyertya, a két kenyér és a két boros hordóska alkotják. Az utolsó áldás után átnyújtják az apáti süveget és a kesztyűket. Az új apát áldást osztva végighalad apátsági templomán, fogadja szerzeteseinek hódolatát és a püspök felé háromszoros «ad multos annos»-t kiált. Hasonlóan szép és régi szertartást végeznek az *apátnők avatásánál* is. Az ősegyház gondolkodására emlékeztet az az emlékképecske, melynek sorai az egyik németországi apátnőről azt mondják, hogy a maria-laachi bencés apát kezéből vette át a «pneuma»-t, vagyis a «Lelket».

2. AZ EGYHÁZI TEMETÉS SZERTARTÁSAI

(Pünkösöd után a hatodik vasárnapra.)

Még a modern pogányság is ragaszkodik ahhoz, hogy a születéskor a névadást, a házasságkötést és az eltemetést ünnepélyessé kell tenni. Ebben megnyilatkozik az emberi természet ősi sajátsága. A történelem előtti kor emberének vallásáról, emberi érzéseiről és gondolkodásáról nem volna semmi emlékünknél, ha nem tudnók megérteni a néma sírok beszédjét, amelyek nemcsak elmúlt «élet»-ről és «enyhülés»-ről, hanem álomról, ábrándról, hitről, vágyakról szólnak és fenn hirdetik: «Feltámadunk!» Nekünk keresztényeknek Urunk megígérte: «Én feltámasztlak benneteket az utolsó napon». (János 6, 40.) És erre az ígéretre boldogan válaszol hitünk: igen — ezt nemcsak akkor mondjuk, amikor *lelkünket* ápoljuk az örök élet számára, hanem akkor is, mikor a testet tisztelettel elrejtjük, miután kötelességét teljesítette, és Isten

akarata őt a lélek mellett teljesített szolgálatból elbocsájtotta. A hívő keresztény a földből lett testet visszaadja őselemének, amely visszakéri a tőle elvett utolsó porszemet is, míg a végső teremtés össze nem illeszti ismét azt, amit az első teremtés az idők életében egybevegyített. Ahogyan a test a keresztség alkalomával bizonyos értelemben Krisztussal sírba szállt, így részesüljön abban a megtisztelésben is, amelyet megadtak a keresztről való levétel után Krisztus kihült tetemének. Magdolnáról Krisztus azt mondotta: «Jó cselekedetet tett velem, megkente testemet a temetésre.» (Máté 26, 12.) Ezt a dícséretet akarták a keresztények ősidők óta maguknak kiérdemelni, amikor a hitükért megölt és minden hívő kereszténynek testét nagy ünnepélyességgel temették el. A szép szertartások kialakulásához természetesen sokban hozzájárult a kegyelet, a keresztény szeretet és a hálás megemlékezés. A temetésben az isteni Gondviselésnek tetsző, jóságos cselekedetet láttak. Ezért mondja Szent Ágoston is: «Isten előtt nem marad jutalom nélkül mindaz, amit gonddal és tisztelettel a lélektől elhagyott emberi tagoknak juttatunk».

Szent Ágoston nem tudta megszüntetni ifjú éveiben a test és a lélek dualizmusát sem gondolkodásában, sem tetteiben. Tehát a manicheizmus eretnekségét követte; e szerint a rossz lélek teremtette a testet és a jó lélek a lelket, a világ minden eseménye és az emberi élet minden megnyilvánulása ennek a két alkotónak kilátástalan párviadala. De hamar megtalálta hitét, amelyet a pünkösd utáni 6. vasárnap szentleckéje hirdet (Róm. 6, 3, 11), hogy t. i. a bűnnek teste meghal, mihelyt az ember Krisztussal a keresztség sírjába temetkezik. Miért? Hogy Vele a halálban összeforrva feltámadásában is Hozzá hasonló lévén Vele összeforrjon. Hiszen ez a test az örök életre szóló kenyérrel

táplálkozott. Ezért lett Szent Ágoston ezentúl a bűnök számára meghalt testnek dicsőítője. Külön utasításokat ad, hogyan «gondoskodjunk a halottakról», vigasztaló leveleket ír a gyászolóknak, megható bensőséggel írja le édesanyjának halálát és eltemetését. Ebből meg tudjuk az ókeresztény halott=tiszteletét, a temetés szer=tartásait.

Mindjárt a *halál után* a közeli rokonok egyike lefogja a halottnak szemeit és felköti állát. A holttestet megmossák, tiszta vászonlepelbe takarják, esetleg értékes ruhába öltöztetik. Fenntartják azt az ókori szokást, hogy illatos olajjal megkenik és illatszereket raknak melléje, bár ezt a jámbor keresztények nagyon fontosnak nem tartották. De Szent Ágoston kifogásolja, hogy a halhatatlanságban hívő keresztény a halottsiratáskor jajveszékel. Éppen azért fiacskáját, Adeodatust is csendre intette jó nagyanyjának temetésén. Szerinte a hangos fájdalomnak a legeldugottabb lakásrészbe kell menekülnie. Van a keresztényeknek a jajveszékelésnél okosabb dolguk is. A gyászmiséig tartó időt zsoltároknak és himnuszoknak éneklésével töltötték el. Szent Monika ravatalánál a 110. zsoltárt kezdték énekelni: «Könyörületességről és igazságosságról akarok Neked, Uram, énekelni!» A papok és a hozzá tartozók a holttestet a *temetés helyére* kísérték; legtöbbször a szent vértanúknak sírjainál, a legszívesebben azonban a róluk elnevezett templomokban szemelték ki az új sírhelyet. A tetemet vagy sírboltba vagy kőkoporsóba helyezték. Arccal keletre fordították, «ahonnan az ég felragyog». A temetésnél a pompa kifejtése Szent Ágoston szerint inkább az élőknek szolgál vigasztalásul, mint a meghaltak enyhülésül. Ahol az éghajlat miatt a tetemet a halál napján kellett eltemetni, ott is három napig tartottak a sír felett mondott imádságok, istendicsőítések. Szent Ágoston ennek

a háromnapos gyásznak szép szokását a pelikán gyászához hasonlítja, amelyik felhasítja mellét, hogy megölt fiókáit új életre keltse. «A megváltás titkait», vagyis a gyászmisét vagy a temetés napján, vagy rá harmadnapra, esetleg csak a hetedik napon mondatták figyelemztetésül az örök szombatra, amelybe a holtak felvételtek; gyászmisét tartottak még a halál évfordulóján is, az új életre való születés napján. Csak nehezen sikerült a népet a *halotti torról* leszoktatni; bár ezt szentírási részletek felolvasásával és adományoknak, különösen áldozati kenyérnek a sírra való helyezésével sikerült keresztényi szellemmel megtölteni, mégis sok kilengésre adott alkalmat. Szent Ágoston szerint az elköltözötteknek hathatós segítségére szolgál a mi «közvetítőnk áldozata», szentmise alatt alamizsna szétosztása, imádkozás a halottért, ami természetesen feltételezi a túlvilági tisztulásba vetett hitet. Ahogyan az emberi szív hű marad önmagához, így a temetési szertartások is másfélezer éven át változatlanok maradtak. A halál beálltával elimádkozzák a «*Subvenite*» kezdetű imádságot. «Jöjjetek ide, ti, Istennek szentjei és angyalai, vegyétek át lelkét és vigyétek a Legfelsége sebb színe elé!» A *lélekharang* szava egy hívőnek elhunytát jelenti. A tetszhalál eshetőségének elkerülésére a holttetem még a halottasházban marad egy ideig, majd égő gyertyákkal, a Miserere zsoltár hangjaival a *plébániatemplomba* viszik, ami a déli országokban ma is szokás. Ha a halott pap, koporsóját a templomban arccal az ajtó felé helyezik el, minthogy életében megszokta, hogy az oltártól a fény felé nézve ossza áldásait; ha pedig világi, akkor arccal az oltár felé, mert onnan részesült áldásokban. Ezt követi a *halottak zsolozsmája* (officium defunctorum) és a *gyászmise* (Requiem kezdetű introitusáról rékviemnek is mondjuk). Az esetleges *halotti* beszédet itt a szószékről mondják el.

A görög és a latin egyházatyáktól sok ilyen halotti beszéd maradt ránk; de nem bizonyos, hogy valóban el is mondták-e őket. Lehet, hogy csak irodalmi gyakorlatok voltak. Legtöbbször nagyon hosszúak. Mennyi szeretettel jellemzi pl. Szent Ambrus két ilyen beszédje bizonyos Satyrus nevű testvérnek lelki alakját, aki e beszéd nyomán mintha csak bizalmas utitársunkká lenne. Valamikor a temetési dícsérőbeszéd csak magasrangú személyek temetésekor volt szokásos, későbbben imádsággá rövidült. Az ilyen beszédek megtartása ma is egyházmegyéenként változó szokás, értékük pedig nem állapítható meg mindig, hiszen egy halottról nem könnyű a szeretetnek és az igazságnak is megfelelő beszédet mondani. Fejedelmek, papok temetésénél a templomban mondott halotti beszédnek az épületes oktatás talaján kell mozognia, mint amilyen pl. Massillon hatalmas szónoklata XIV. Lajos francia király koporsójánál: «Egyedül Isten hatalmas». — A tetem eltemetését megelőzi a *feloldozás*; egyházi méltóságoknál öt feloldozási imádság van. Ennek eredete az egyháznak ebből az elgondolásából származik, hogy a jelenlevők előtt igazolást nyerjen, hogy az illető az egyházzal való békében, a hozzá való hűségben halt meg. Ma kéri Istent, mentse meg lelkét az örök haláltól és legyen irgalmas bírója. Amikor a templomban vagy a temetőben levő sírhelyhez kísérik a koporsót, felhangzik a szép antifona éneke: «A paradicsomba vezessenek tégged az angyalok, ott köszöntsenek a vértanuk, vezessenek Jeruzsálem szent városába! Fogadjanak be az angyalok karai és az egykor szegény Lázárral legyen az örök béke osztályrészed!» Megáldják a sírgödröt, majd a koporsót, ennek lebocsájtásánál pedig ezt imádkozza a pap: «Ne feledd el ember, hogy por vagy és porrá leszel!» És mintha Krisztus lépne most oda a sírhoz, halljuk az Ő szavát: «Én vagyok a feltámadás és

az élet» (János 11, 25); Zakariás dicsőítő énekében pedig azért imádkozunk, adassék meg mennyeknek országa a sötétségben és a halál árnyékában élőknek, hogy lépteik a béke útjára térjenek. Egy utolsó imádság és a sírnak kereszttel való megáldása rekeszti be a temetési ünnepséget.

E szertartásokban vidékenként vannak kisebb eltérések, de nem helyeselhető az a szokás, hogy a halott nem személyesen, hanem csak a tumba, a jelképes koporsó által van jelen a templomban, ahol őt először vették fel a természetfeletti életbe. Az Egyháznak édesanyjai szeretete ilyen mély tisztelettel veszi körül a holttestet, mert egykor ennek a testnek a halála is átmegy a győzelembe (1. Kor. 15, 54).

3. ISTEN HÁZÁNAK FELSZENTELÉSE

(Pünkösöd után a hetedik vasárnapra.)

Nem közönséges élmény egy új templomnak fejlődését a tervrajztól a felszentelésig végigfigyelni. Mintha csak valamelyik kedves embertársunknak növekedését, fejlődését látnók. Sőt, az Egyház is mint valami élő lényt kezeli Isten házáat, őt is részesíti szinte kezestségben és bérálásban, mielőtt falai között bemutatja a szent áldozatot. Alig van gazdagabban felépített szertartás, mint a templomszentelése. Az orthodox keresztényeknél ez nem volt még meg, bár szem előtt lebegett a zsidó és pogány templomok felavatása. Az első szentmisével, amit valamely házban először bemutatnak, meg is történt a felszentelés. Ha valamelyik vértanú emlékének akarták szentelni, az oltár alatt elhelyezték az illetőnek ereklyéit ünnepélyes temetéssel. A jelképes megszenteléseknek szinte beláthatatlan tömegét és a mélyszéles értelemmel telített szövegeket csak a középkor kezdetén, francia és német területen találjuk meg először.

Már az alapkő elhelyezésének és a készülő épület megáldásának is van szertartása. Ennek elvégzését a megyéspüspök legtöbbször más egyházi méltóságnak engedi át. De a *consecratio*-t = a felszentelés szertartását mindig maga a megyéspüspök, esetleg több püspök együtt szokta végezni. Előtte való napon a püspök — akárcsak a papszenteléskor — böjtöl. A felszentelendő templom papsága pedig a főoltárban elhelyezendő ereklyék előtt virrasztó imádságokat mond.

A felszentelés napján a püspök a szent ereklyék előtt a papsággal elmondja a hét bűnbánati zsoltárt. A templom elé vonulva elmondják a mindenszentek litániáját, majd háromszor megkerülve az épületet szenteltvízzel hinti meg a falakat «a gonosz lelkek elűzésére, a templom megtisztítására és megengesztelésére, az átok megszüntetésére és az áldás leedsésére». Jellegzetes ókori tisztulás! A kapú előtt elhaladva a püspök mindannyiszor pásztorbotjával az ajtóra üt és idézi a 23. zsoltárnak felséges jelenetét: «Nyiljatok meg, fejedelmi kapuk, ma nyiljatok meg ti örök ajtók, hogy bevonulhasson a dicsőség királya!» E szavakra a templom belsejéből a szerpap ezt kérdi: «Ki a dicsőségnek ez a királya?» A püspök feleli: «Az Úr, aki hatalmas és erős, a harcban erős». A harmadik megkerülés után a résztvevők felkiáltanak: «Nyissátok meg, nyissátok meg, nyissátok meg!» Ahogyan a halál és a bűn legyőzője előtt egykor megnyitlak a pokol előcsarnokának ajtai, ahogyan az ég kapui feltáruultak Krisztusnak és az Ő «foglyainak» bevonulásakor (Zsolt. 67. 19.), ahogyan egykor a hűségesekek mind bebocsáttatást nyernek mennyek országába, ez mind most játszódjék le szemünk előtt a sarkaiban meginduló templomajtó előtt! A püspök a gonosz lelkek félelmetes jelét, a *keresztet* a küszöbre rajzolja az üres templom közepéig halad és elkezd a «Veni Creator» himnuszot. Annak jelzésére, hogy ez az

épület immár Krisztusé, a padlóra hamuból az *andrás=kereszt* rajzát rakják ki Krisztus görög nevének két kezdőbetűjével. A két vonalra a püspök pásztorbotjával rárajzolja a görög, illetőleg a latin abc összes betűit. Ez a szokás valószínűleg a régi római birodalom mérnökeitől való, akik a földméréseknél az akkor általános két nyelvet használták.

Miután az Úr így *«elfoglalta»* templomát, következik templom belsejének *megtisztítása*; t. i. az oltárt, a falakat és a padlót az ú. n. Gergely=féle vízzel hintik meg. A vízbe só, hamut és bort kevertek. A liturgiának jelképeket kereső középkori tudósa a vízben az emberiiséget, a borban az istenséget, a sóban a tanítást és a hamuban Krisztus szenvedését látja jelképezve. Ha a hitnek és az istentiszteletnek szolgálatába állítjuk a természet elemeit, igazán nem mondható, hogy a természeti gondolkodásmód ártana a természet rendjének. A megtisztítást követi a *megszentelés* és, mint annyiszor máshol, itt is magasztos imádság szolgál bevezetésül.

Ime, szabad a tér Isten szentjeinek bevonulására. Elmennek az *ereklyékért*, ünnepélyes menetben a templomot megkerülik velük; a püspök buzdító szavakat intéz a hívekhez; felolvassák a trienti zsinat határozatát, hogy a templom és papságának fenntartásáról gondoskodás történjék; majd az oltárhoz vonul a menet. Az ú. n. ereklyesírt az oltáron olajjal kenik meg és megtömjénezik, elhelyezik benne a szent csontokat és finom habarccsal gondosan betapasztják. Ezt követi magának az oltárnak *megszentelése* olajjal való megkenéssel és tömjénezéssel. Az oltárról száll minden áldás a hívekre; ezért a *templom falait* is megkeni a püspök tizenkét helyen szentelt olajjal ott, ahol az ú. n. apostolgyertyák vannak a falra helyezve; ezek és a falakon elhelyezett apostol- vagy más szentszobrok emlékeztessenek a felszentelés napjára! A templomszentelés minden év=

fordulóján e gyertyák égni szoktak. Az oltár lapján öt helyen tömjénáldozatot égetnek; ez juttassa eszünkbe az ég oltárát, amelyen Krisztus, a mi főpapunk állandóan értünk imádkozik (Titk. jel. 8, 3.) A szertartásnak ezt a részét egy prefáció és imádság fejezi be.

Miután az oltárt a most megáldott takarókkal «felöltöztették» és ünnepélyesen ismét megtömjénezték, a püspök immár megkezdheti a legszentebb áldozatnak bemutatását, hogy ezt a nagyon is hosszú szertartást Istennek dicsőségére, az ember békességére a szentmisével koronázza meg.

A szentelést kísérő számtalan ének visszhangjaként szólal meg a felséges miseszöveg és az ugyancsak fel-emelő templomszentelési zsoltózsa, amelyet a templomszentelés évfordulóján, valamint a püspöki székes-egyház felszentelése napján mondanak el. Hiszen bár milyen falusi templom, melyet a püspök szentelt meg, megtestesíti az egyházmegye főtemplomával való egyiséget. Sok székesegyház és kolostori templom falán megtaláljuk a pápai címerrel díszített emléktáblát annak jelzésére, hogy ez a templom a lateráni Ker. Szent János-templommal, a katolikus földkerekség összes istenházainak főtemplomával és Anyaegyházával külön testvériségben van. A sokféleségben így kidomborodik az egység, ami a hitben és életmódban, az imádságban és az áldozatban az egy, szent, általános és katolikus Egyháznak ismertetője.

4. A SZENTELMÉNYEK

(Pünkösöd után a nyolcadik vasárnapra.)

Láttuk, hogy az újszövetség rendjében Istennek láthatatlan malasztja külső jelek által kerül az emberbe és hogy erejét az Úr Jézus alapításától nyeri. Az a külső jel, amely a természetfeletti valóságot ábrázolni, de nem

megteremteni tudja, szentséggé lett és isteni életerőket közvetít a befogadásra alkalmas léleknek. Ahol csak él igazi viszony Isten és ember között, ahol csak beszélhet egymással Isten és az ember szíve, ahol csak felszáll az áhítat alulról, hogy reáválaszoljon, leereszkedés felülről, ott ez a természetfeletti valóság összeköttetésben áll a *hét szentség* titokzatos rendjével. Ha pl. az őserdő mélyén lakó pogány nem is hallott az evangéliumról, mégis részesévé lehet az örök boldogságnak, bár a keresztséget nem «in re», nem a valóságban, hanem «in voto», vágya által vette fel. Krebs Engelbert híres dogmatikus azt mondja: «Ha a lélek nem is tud a keresztségről, de kerülí a bűnt, és szívében él az Isten iránti szeretet, az ilyen lélekben öntudatlanul él és megvan a keresztség utáni vágy». Az Isten ugyanis Szent Pál szerint (Róm. 1, 19—2, 15.) semmiféle népnek nem rejtette el magát és hallhatóan beszél minden lelkiismeretben. Igaz tehát, amivel a költő magasztalja a görögöket, hogy ők az igaz Istennek «hivatlanul és öntudatlanul építették fel templomaik szépségeit». Éppen így az élő Isten és az ő igazságának minden éhezése és szomjazása a halhatatlanságot adó égi kenyérnek «ex voto», vággal való élvezése. De minél több öntudattal és lelki készséggel, minél több örömmel érti meg, keresi és szerzi meg a hívő egyéni vallási életének a szentségekkel való közösségét, annál élesebben tér el benső élete, mint nyíltan katolikus élet a világnak más, ugyancsak vallásosságnak mondott életétől. Aki tudja és akarja, hogy legtitkosabb sóhajai, legelrejtettebb vallásgyakorlatai, a jobbkez cselekedetei, amiről nem tud a bal (Máté 6, 3), a világ rossz lelke elleni küzdelmei (Eph. 6, 12.), benső énjének harcai a Krisztus titokzatos testével való közösség vérkeringésébe tartoznak, az megértette azt, hogy a *katolikus vallásosság lényegileg szent buzgóság*. Minden igazi katolikus nevelésnek tehát a szent gondolkodás meg-

adására kell irányulnia. De még a nemkatolikusnak is, aki a katolikus gondolkodást és életet meg akarja ismerni, először tanulmányoznia kell a szentségeknek az üdvösség rendjében való szerepét. Joggal mondhatta tehát valaki: «Aki egyszer letérdelt az örök mécses előtt, az máris katolikus».

Sajnos, a katolicizmus lényegét másban szokták keresni. Igazi katolikusnak, jó katolikusnak azt tartják, aki a templomban a padban térdel, azt a városi embert, aki szenteltvizet visz haza, aki zarándokhelyeket és kegyképeket keres fel, a földmívest, aki ad valamit földjének megáldására és istállóját is megáldatja, szóval mindaz, aki nem mulaszt el egyetlen szentelést vagy áldást az egyházi évben, aki résztvesz körmeneteken és egyesületi mozgalmakban. Ezeknek a dolgoknak elvi megszűntetése minden bizonnyal az Egyház lelkétől és szándékától való eltávolodást vonná maga után, sőt teljes közömbösségre vezetne.

Noha nagyrabecsülik a katolikus hívek ezeket a vallási gyakorlatokat, mégis csak lényegtelen dolgok ezek; és — ha egyáltalában nem volnának? — Lelkiismeretben senki sincsen kötelezve bűn vagy az örök üdvösség elvesztésének terhe alatt ezeknek vagy egy részüknek megvalósítására az életben. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy nem szabad a királyt köpenyével összetéveszteni. A mondott vallási gyakorlatokat a hét szentséggel való gyakori hasonlóságuk miatt *szentelményeknek* nevezzük. A szentségek és a szentelmények közötti különbségek azonban olyan nagyok, hogy pl. a szentségek közül egyet sem hagyhatna el az Egyház benső lényegének megváltoztatása nélkül, míg a szentelmények közül nem egyet, sőt valamennyit is nélkülözhetné. A szentelmények az egyházi élet működő erőiből keletkeztek és nem hivatalos tanításból. Ezért az elmélet is csak nagykésőn kezdett velük foglalkozni.

A keresztségnek, az Oltáriszentségnek, a bűnbánat szentségének, a papszentelésnek értelme az őskeresztények előtt annyira világos, egyöntetű és természetes volt, hogy még a legegyszerűbb hívő sem tévesztette volna össze a vízszentelést a keresztség fürdőjével, vagy a húsvéti gyertyát Krisztus testével. Emellett megjegyezzük még, hogy az Úr példájára és parancsára visszavezethető lábmossa és ördögűzés régente a szentségekhez sokkalta közelebb állóknak látszottak, mint ma, pedig mind a gyakorlatban, mind az elméletben jelentőségük nagyon összezsugorodott. Csak a korai középkor foglalta rendszerbe a sokféle szent jelet. Nemsokára megkülönböztették a «kis» szentségeket a «nagyok»-tól, a «tulajdonképpeniek»-tól, az «igaziak»-tól, vagyis a szentelményeket a szentségektől. A sokféle jelnek hallatlan tarkasága azonban szinte lehetetlenné tette olyan meghatározásnak megszövegezését, amely mindegyikre külön és összesen jellemző lett volna. A liturgiának híres kutatója, Franz A. alapvető munkájában: «A templomi áldások a középkorban» (Freiburg, 1909. 2. kötet.) a következő meghatározást adja: «A szentelmények olyan látható, vallásos jelek, amelyeket az Egyház istentiszteleti célra, a gonosz lélek hatásainak legyőzésére, híveinek testi és lelki üdve előmozdítására alapított».

Különösen kiemelendő e meghatározásban az a megállapítás, hogy a szentelményeket az *Egyház* alapította. Ezzel azt is mondjuk, hogy az Egyház megváltoztathatja vagy megszüntetheti őket, hogy az üdvösségre nem feltétlenül szükségesek vagy lelkiismeretben nem kötelezők. Lehetnek érdekes és lélektanilag szemfényvesztő viták az Egyház ellen a szentelmények széles mezőin. De ezek nem érhetnek el az Egyház lényegéhez. Igazában nem is volna helyük a hittudomány problémái között. Mindenesetre szomorú szerepet játszik a népszerű tollharcban a sok vitatkozás; és ebből inkább a

közfelfogásnak van kára, mint az Egyháznak. Magától értetődik, hogy az Isten szavának engedelmeskedő és a Szentlélek szavára még lényegtelen dolgokban is hallgató Egyház nem fog olyan szentelményt alapítani, amely ellentmondana Krisztus szellemének. Éppen ezért olyan jeleknek elemeit, mint amilyenek pl. az imádság, az ördögűzés, Jézus nevének segítségül hívása, a kereszttetés, azoknak az apostoloknak hagyományaiból veszi elő, akik Jézus szavait hallották, tetteit látták, átvették megbízásait és parancsait és a pünkösd lelkének erejével hozzáláttak a kis mustármagnak terebélyes fává való növesztéséhez. Ha tehát azt mondjuk, hogy az Egyház «megalapítja» a szentelményt, nem kell a felülről való rendeletgyártásra gondolni. A külsőségeknek, formáknak változatossága, amelyekkel az Egyház áldásait kiterjeszti a teremtményekre, legtöbbször a gyermekeknek alkotó kedvéből sarjadzott, és nem az édesanyáéból. Így a helyi szokásból általános, a nemzeti-ből nemzetek feletti, a templomokéból világegyházi, általános szertartások lettek. De az Egyház gyermekei sem alkottak tisztán szeszélyből; a vallásos élet megnyilatkozásainak «gazdag tartalékjai» vannak. Nem egy ősrégi kedvelt szokást inkább keresztényibbé tettek, mint ördögivé, inkább megtisztítottak, mint megszűntettek.

Minthogy a külső jelkép sokszor hosszabb életű, mint a tőle jelzett gondolat, sokszor fennmaradnak a gyakorlatban, mikor értelmüket már nem is tudjuk. Ime egy példa Rembrandt élettörténetéből: Hazájának, Észak-schleswignek egyik templomában az a különös szokás dívott, hogy a falusi hívek a templomból kimenet a falnak bizonyos része felé meghajoltak. Okát senki sem tudta. Mindig is szokásban volt. Egyik újonnan érkezett plébános igyekezett a dolognak nyitjára jönni, a csupasz falról leszedette a vastag vakolatot, és íme, alatta lát-

hatóvá lett egy Szűz Mária kép a katolikus időkből. — Ahol azonban a jel elveszti régi értelmét, könnyen adhat helyet babonának. Ismerve minden józan népnek konzervatív, a multhoz ragaszkodó jellemét, aligha lehet teljesen védekezni az ellen, hogy ne cipeljen magával idejétmúlt dolgokat és hogy ne ragaszkodjék sokszor fél-szegségekhez is. Amikor tehát az Egyház akár tiltással, akár útmutatásokkal újítani akar, teszi ezt mindig édesanyai érzékkel, nehogy a rideg szigorúság a külső értékkelennel a belső értékeken is romboljon. Ne gáncsolja tehát az Egyházat senki azért, hogy a templomban megenged némi bohóságot és kis hibát követ el azokkal szemben, akik bölcseknek szeretnének látszani. Helytelen dolog a multat mellőzni, tudomásul nem venni. Aki valami újat kezd, sokszor csak valami új durvaságot és nem új kultúrát kezd. Az Egyház szentelményeinél nincsen szó előre kitervezett rendszerről, hanem «a keresztény ókorig visszanyúló történeti fejlődésről, amely apostoli alapon nyugszik, és amelynek hatóereje a nép óhajainak és vallásos érzéseinek mélységeiből tör elő». (Franz, i. m., 40 l.)

A keresztény népnek természetesen nem szabad elefelejtienie, hogy csak a Krisztustól alapított hét szentség az Úrtól nekik adott erővel (ex opere operato — mondja a dogmatika) törli le a bűnöket és eszközöl benső megszentelést. A szentelmények csak lelkesítenek, buzdítanak hitre, szeretetre, istenfélelemre, bűnbánatra, mint-hogy az út az ember lelkéhez az érzékeken halad keresztül. A templom és a szenthelyek felszentelésével az Egyház «az Oltáriszentség tiszteletét» akarja hirdetni és előmozdítani. Csak ilyen értelemben tulajdonít Aquinói Szent Tamás a felszentelt templomoknak, az oltároknak «bizonyos szellemi erőt». Nem bírhatják tehát Istent arra, hogy bűnöket bocsásson meg és kegyelmet adjon, csak az arra kész emberszívet biztatják, hogy hagyja el a

bűnt és térjen vissza Istenéhez. Ha a Szentatyák «keresztség» helyett egyszerűen «vizet» mondanak, akkor sohasem akarták azt mondani, és a nép sem úgy értette őket, hogy az Egyháztól megszentelt víznek titokzatos ereje van önmagában, hanem igenis Isten akaratából, hogy az embert Isten gyermekévé avassa. Párisi Vilmos azt mondja, hogy «a királyi pecsét» az útlevél tulajdonosát nem a maga erejéből védi meg, hanem a királyi akarat erejéből, és így a megszentelt tárgyak, mint szentelt víz, harangok, viaszbáránka, gyertya stb. csak Isten akarata révén működnek. Mennyire Istenhez illő és emberhez méltó ugyanennek a mesternek megjegyzése: «A szentelmények hatásának titka: az Egyház szépsége, amely annyira tetszik Istennek és előtte annyira kedves, hogy sohasem kell visszautasítástól tartania».

A szentelmények használata azonban mégis eléje teendő a hívek magánáhítatának, feltéve, hogy ugyan csak áhítattal végezzük őket; az imádság, a fohászok, a bánat, a szeretet érzései, a böjt, az irgalmasság cselekedetei, ahogyan az egyes ember a felebaráti szeretetet gyakorolja, ezek mind a hittudósok kifejezése szerint *ex opere operantis* — a cselekvőnek munkája szerint hatnak. A szentelmények használatánál azonban az Egyház maga is az egyén buzgóságához csatlakozik, vele imádkozik és érte könyörög, úgyszólván a szentek együttes karénekét engedi az egyes imádkozó gyenge hangjával összecsendülni. Így aztán a szentelmények *ex opere operantis ecclesiae*, vagyis az együttescselekvő Egyház munkájával működnek. De a segítség, az Egyház együttműködése — még egyszer hangsúlyozzuk — csak kérés és nem kegyelemközvetítés. Mert ez mindig csak az Isten hatalmában van, ha az egész Egyház imádkozók is.

Az Egyház azonban éppen olyan jól tudja, akárcsak

az egyes hívő, hogy a szentelményekben mekkora értékeket nyert. Kétségkívül azt kellett tapasztalnunk, hogy ősünk nem annyira tanítással és tanulással, mint inkább szoktatással tették életüket keresztényi és egyházi közösséggé. Franz szerint «a mindennapi élet nehéz harcaiban a szentelmények voltak a népnek katekizmusa, hitvallása és az isteni segítség hatásos jelei. Ezért csüngött a nép annyira az áldásokon». (i. m., 42, 11.) A párisi egyetem kedves német tanára úgy vélekedik, hogy az Úristen az embereket «megalázni, tanítani és vezekeltetni» akarta, amikor kegyelmeinek közvetítését érzékelhető jelekhez és természeti tárgyakhoz köti. Az ember ugyanis a bűn által a rangjánál alacsonyabbrendű természettől tette magát függővé és ő, a testből és lélekből álló kettős lény a szellemit, a láthatatlant csak a látható által ismeri meg és sohasem fogja befejezni az élet iskoláját, mert nap=nap után válogat új és valódi értékek és látzatértékek között: «Minthogy az embert a látható dolgok kívánása elrontotta, ezért ugyancsak látható tárgyakra van szüksége felemelkedéséhez, hogy éppen azáltal térjen a magasba vissza, ami őt a mélységbe húzta le.»

5. A MAI SZENTELMÉNYEK

(Pünkösöd után a kilencedik vasárnapra.)

Luther egyik legtehetségesebb irodalmi ellenfele, Cochlaeus János ezt mondja: «A katolikus Egyházban nincsenek Isten szavának ellentmondó és tőle jóváhagyott szokások.» Ez az állítás megcáfолhatatlan, ha a «jóváhagyott» szót a maga egész jelentésével értelmezzük. Minthogy a szentelmények eredete nem az Egyház kezdeményezésére, hanem a buzgó tömegek lelki életéből fakadt szokásokra vezetendő vissza, minthogy először csak helyi jelenségek voltak és csak később, és

csak részletekben terjedtek el az egész Egyházban, csak nehezen lehetett őket kellő ellenőrzés alatt és korlátok között megtartani. E szokásokban sok pogány elem is tartotta fenn magát. A népképzelet sokszor nagyon is érzékelhetővé és nyerssé tette az ideiglenes és az örök dolgok közötti összefüggéseket. Maga a papság is inkább a népi vallás, mint a theológiának volt a tanítványa, a szükséges szövegek pedig csak kéziratokban voltak meg. Ez aztán a szentelések és áldások szövegének védőburkát felpuhította a titokzatosság, a bűvészet levével. Csak a 15. században keletkeznek végre hivatalosan elismert szövegminták, a könyvnyomtatás feltalálása pedig lehetővé tette az egyházmegyei szertartáskönyvek, rituálék megjelenését. Császári rendeletek és zsinati határozatok igyekeztek az ellenreformáció idejében még burjánzó káoszban rendet teremteni. De még az 1614-ben V. Pál pápától kiadott *Rituale Romanum*, a római szertartáskönyv sem tudott a szentelmények őserdejéből kultúrerdőt teremteni. A babona mindig is odatapad a néphitre mint valami árnyék. De ez ellen csak az beszéljen, aki egészen «felvilágosodva» nélkülözheti azokat a biztosítékokat, melyek őt megvédik a csillagióslás, a talizmánok, a szellemidézések és más eféle lidércek ellen. Sokkal igazibb és méltóbb hozzánk az a világnézet és életfelfogás, melyet 1535-ben a derék Chimseei Berthold püspök úgy fejez ki, hogy «az Egyház áldásai-ban meg kell látnunk annak az első áldásnak felújítását, melyet a Teremtő mondott a teremtkor a teremtményekre. Szentpáli gondolatot hirdet, mikor azt mondja, hogy az első áldás az ősbűnnel elhagyta a teremtményeket, de a templomi áldások a gonosz ellenség hatalma alól felszabadítanak minden teremtetett dolgot».

Ebből a mély és szép felfogásból megértjük azt, hogy az Egyházban «minden» megszentelődik Istennek szavára. Csak nézzünk körül legközelebbi környezetünk-

ben, mennyi áldás vesz minket körül! Isten házának megszenteléséről már kimerítően szoltunk. De magában a templomban is megszenteljük az oltár felszereléseit, az orgonát, a harangokat, a gyertyákat, külön szertartással a keresztútát, a temetőt és minden sírt. Isten kegyelmének az egész évet egybefűző koszorúját nyújtja nekünk az egymást követő szentelések sorozata: ilyenek pl. Szent János napján a bornak, a Három királyok ajándékainak, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján a gyertyáknak, Balázs napján az áldó gyertyának, nagyböjt első napján a hamunak, virágvasárnap a pálmáknak és barkának, a szent olajoknak, a húsvéti tűznek, a húsvéti gyertyának, ennek a viaszból készült «Agnus Dei»-nek, a húsvéti báránynak, húsnak stb. megszentelése. Városban, falun egyaránt megszentelik a lakást, az istállót, a kutat, a forrásokat, a hidakat, a mészégetőket, a halászok hálóját és horgait, sőt még a repülőgépeket, autókat és a hegymászó turistáknak felszereléseit is. A háztartásban és lakásban megáldják a hálószobát, a fészületet és a képeket a falakon, Háromkirályok napján az összes helyiségeket, az ételeket, a gyógyszereket, a háziállatokat. A középkorban megáldották vasárnaponként a kolostort és környékét. Az erdők és mezők megáldása távoltartja az ártó szellemeket, a kártékony állatokat. Megáldjuk az első termést. Az egyénnek, a családnak, az egész népnek életét, az élet fontosabb eseményeit áldással kíséri az Egyház a maga édesanyjai jókivánságaival; megáldja az anyaságot, a kis gyermeket, a zarándoklatot, a lovagrendbe való lépést, a háborúba menő katonát. Imádságával adja át jámbor használatra a különféle kegytárgyakat, érmet, skapulárét és hasonlókat. Így megvalósítja azt, amit a 44. zsoltár költője a Megváltónak és Egyházának egymáshoz való jegyesi viszonyáról mond: «A királyné jobboldon áll aranyos köntösben, színes ruhában. Fi-

gyelj leányom és nézz és hallgass reám, és felejtsd el népedet és Atyád házáat (itt: a kereszténység előtti időket), mert így fog a király szépséged után vágyakozni!... A királyleánynak minden gyönyörűsége belülről van, arannyal és szépséges ruhával!»

Ezekben a sorokban együttes, de nem hézagtan összefoglalását adtuk azoknak a sokféle áldásoknak, amelyek a katolikus életet józan érzékkel Istenhez fűzik. Nem lehet itt feladatunk e szentelmények mindegyikét leírni és megmagyarázni. De beszéljünk mégis a *szenteltvízről*. Hogy a víznek tisztító ereje van, ez «az emberiség közös és általános tapasztalata és kincse» (Franz: A templomi áldások, I. 45). Gondoljunk csak arra, a pogány ősök mennyire tisztelték a forrásokat, a vizet; ez a hit, a víznek bűvös hatása a megkeresztelés után is mennyi ideig fennmaradt! De tévednénk, ha a mi szenteltvíztiszteletünket ezzel azonosítanók. A szenteltvíz használatát a hithirdetők kezdték meg és olyan szentelményként használták, amely az Egyház áldásától és imádságától nyerte erejét. Keleten és nyugaton egyaránt megvolt húsvét és pünkösd előestéjén a keresztkútnak megszentelése. Keletről ered a vízkereszt napi szenteltvízszentelés, amely a Jordánban végzett tisztulási szertartás maradványa. E szenteltvizektől azonban meg kell különböztetnünk a mindennapi használatra szánt szenteltvizet, az ú. n. «aqua benedicta»-t. Keleten már a 3. században találkozunk vele, nyugaton Rómában azonban csak 530-ban hallunk először a sóval kevert szenteltvízről. De nyugaton is csakhamar általánossá lett, és reimsi Hinkmár, a nagynevű püspök el is rendelte, hogy vasárnaponként az áldás után hintsék meg szenteltvízzel a népet. Emellett azt is megengedte, hogy a hívek szenteltvizet vihessenek magukkal haza a templomból jámbor használatra. A templomok bejáratánál szenteltvíztartókat állítottak fel, az előcsarnok=

ban levő mosdómedencéket pedig megszüntették. A 14. századnak egyik szónoka így fejezi ki a szenteltvízzel való meghintés értelmét és a meghintettnak lelki élményét: «Amikor meghint a püspök vagy a pap szenteltvízzel, akkor Krisztus vérére figyelmeztet, amelyet Jézus a te bűnöd miatt ontott ki.» Vasárnaponkint az egész nép a templomból a temetőbe vonul körmenetben, hogy szenteltvízzel a sírokat meghintve a halottakat az élőkre adott áldásban is részesítse. Minthogy az volt a meggyőződés, hogy a gonosz lélek mindennél jobban gyűlöli a szenteltvizet, a k olostorok folyosóin és helyiségein szenteltvizet vittek végig. Egy régi vers így vázolja a szenteltvíz hatásait:

Isten! Aki Benned hisz,
Hatszor áldja azt a víz;
Emberszívet szépre mos,
Tunyaság és bűnpoklos
Menten tőle ép leszen,
Lelkén élő kegyelem.
Csalfa csele Sátánnak,
Kísértési távoznak.

Ha mi, művelt katolikusok nem akarjuk lebecsülni népünk lelkét, legnemesebb szokásait, a testnek és léleknek, az időnek és örökkévalóságnak egymásközötti titokzatos életét, akkor megbecsüljük a minden vasárnapi szenteltvízzel való áldást, az «Asperges me»-t és az otthoni szenteltvíz használatát.

6. HÁLAADÁS ARATÁS UTÁN

(Kántorbőjtre.)

Feltűnő, hogy az Egyháznak nincsen külön szertartása az aratási hálaünnepre. Sok helyen az aratás befejezése után valamelyik vasárnapon feldíszítik az oltárt és lelkes Te Deum-ot énekelnek. De nem találunk

a misekönyvben e napra készült külön miseszöveget és evangéliumot, ami annyira megfelelne a hálás szív óhajának e napon. Pedig nagyon közelfekvő lehetett ez a gondolat a multban, hiszen az ószövetségi zsidóság is megünnepelte az aratást pünkösöd napján, a sátoros ünnepen pedig hálát adott a bor és olaj szüretelésekor. Az Egyház minden biztonnyal nem mellőzte ezt a gondolatot szándékosan, mintha várta volna a világ végét, amikor már nem érdemes megművelni a földeket, mert összeomlik a világ és közel van az Úr. Csak bensővé akarta tenni ezt az ünnepet, mert mint okos édesanya gyermekeinek nem az ideigvaló földi dolgokon érzett örömeit akarta magáévá tenni, hanem az örökkévaló, a soha el nem múló örömöket és vágyakat akarta elmélyíteni és a pillanatnyi, rövid örömet tartós boldogsággá akarta átalakítani.

Az aratási hálaadásnak, a gabona-, bor- és olajtermés begyűjtésének ünneplését az Egyház elosztotta az évnegyedes, ú. n. kántorbőjti napokra. Ezek között az advent, a pünkösöd és az őszi kántorbőjtje a föld terméséért, míg a nagybőjti kántorbőjt a szentély szolgáinak, a papságnak, mint égi ajándéknak fenntartásáért mond Istennek köszönetet. E napokon komoly magábaszállással, jámbor virrasztással és bőjtöléssel kedveskedtek az Úrnak. Ahogyan a szükség megtanít imádkozni, így a bőjtölés figyelmeztessen arra, hogy sohase fogadjuk Isten ajándékait kellő megértés nélkül, mint magától értetődő ajándékokat, amelyeket a mennyei Atya valójában szabad elhatározásból, jóságból, harmatja és napsugara által juttat nekünk. A hívő keresztény ilyenkor járuljon adományaival, régente az olaj, bor és gabona tizedével a templom fenntartásához! És hogy az aratás áldásából senki se legyen kizárva, Nagy Szent Gergely szerint «a bőjtölőknek bőjtje váljék a szegények áldásává!»

A régi idők néphitében és népszokásaiban az évnegyedes böjtök olyan kiemelkedő szerepet játszottak, hogy külön aratási hálaünnepre nem volt szükség. De amilyen mértékben a hívek az egyházi év helyett a polgári év időszámításához szoktak, és amilyen mértékben a társadalom elvárosiasodott és eliparosodott, éppen olyan mértékben homályosodott el az évnegyedes böjt jelentősége annál is inkább, minthogy az aratás befejezése helyett az összes termények begyűjtését kezdték ünnepelni. Egy falusi plebános nagyszerű könyvecskéjében (Weigert J.: Az aratás. A földműves munka méltatása, Auer, Donauwörth 1934.) megtaláljuk azokat a szép szokásokat, amelyek a liturgia szellemi talaján kifejlődve, a nép vallásosságából kinőve termékeny gondolatokat adhatnak az aratási hálaadás vallási megtartásának kialakításához.

Meg kell vallanunk, hogy a városi ember a világháború előtt nem nagyon értette meg az aratási hálaünnep értelmét. Csak a szörnyű háború tanított meg minket a kenyér megbecsülésére, amikor csak a földben bízhattunk, amikor a háborúba vonult falusi gazdák helyett az asszonyok gondoskodtak kenyerünkéről, amikor mindig kevesebb és silányabb lett a mindennapi kenyér.

A városi ember meghatva, bizonyos aggodalommal nézhette akkor a néhány kalászkoszorúval díszített oltárt az aratóünnepen. Azelőtt nem volt könnyű a városi gyermeknek megmagyarázni, hogy mennyi emberi kéz együttes munkájára van szükség, amely elénk rakja a reggeli zsemlyét vagy a tízórai kenyeret; ezért dolgozott a szántóvető, az arató, a cséplő, a molnár, a pék, a pékinas. És ki tudta igazán megbecsülni a paraszti munkának sok fáradságát és küzdelmét? Ma megint a földművesnépben látjuk a legfontosabb társadalmi osztályt és nagyrabecsüljük a barázdát, mert

nemcsak a kenyeret adja meg, hanem fenntartja népünk ősi tisztességét:

És Ádám ásott, Éva szőtt,
A paraszt így lovaggá nőtt.

Ennek a szép és nemesítő gondolatnak boncolása az Egyháznak kötelességévé teszi, hogy folyton hangoztassuk és a szentbeszédben hirdessük a mindennapi kenyérnek méltóságát; mert nem csak emberi kéz munkája, hanem Isten adománya. Nem hiába lett a kenyér mindenféle táplálékunk jelképe, ahogyan az Úr is így tanít imádkozni: «Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma!» A világháborúban a központi hatalmaknak egyik cirkálójaja kénytelen volt semleges kikötőbe menekülni, mert a bőséges élelmiszerek közül a kenyér hiányozván a legénység skorbutot (süly) kapott, beteg lett. Tehát kenyér nélkül még hősiesség sem lehet. Életünk, önfenntartásunk jelképe tehát a kenyér és szent dolog, ahogyan minden élet szent. Ezt hirdette nekünk már gyermek éveinkben édesanyánk, amikor a a kenyeret kereszttel jelölte meg, mielőtt megszegette. Vajjon nem sugallta-e ezt liturgikus érzék? Feuerbachnak anyagelvű, merész kifejezésében «Az ember az, amit megeszik», szintén az a nagy igazság rejlik, hogy a lelkünk legmagasztosabb fenköltsége, leglégiésebb szellemisége is a legfinomabb hajszálgyökökkel testi mi voltunk anyatalajához van fűzve. Aki ezt nem ismerné el, megfosztaná Istent a neki kijáró hálától; mert a hálás ember inkább mélyen meghajlik előtte, mintsem hogy büszke örömmel kérkedjék.

E mellett azonban szent hitünk azt a csodás titkot közli velünk, hogy a kenyér akkor nyeri el legnagyobb méltóságát, amikor oltárainkon az Úr maga rejtőzik el benne. Szinte ide kívánczik magyar népünknek közel

500 éves népdala a kenyeret adó búzának és a bort nyújtó szőlővirágnak bájos versenyéről:

1. A búzamezőben háromféle virág,
A legelső virág a szép búzavirág.
2. A második virág a szép szőlővirág,
A harmadik virág a szép szekfűvirág.
3. Szóval felfelelé a szép búzavirág:
«Szébb vagyok, jobb vagyok annyival náladnál,
4. Mert engem elvisznek az oltári helyre,
Ott neveznek engem Jézus szent testinek».
5. Szóval felfelelé a szép szőlővirág:
«Szébb vagyok, jobb vagyok annyival náladnál,
6. Mert engem elvisznek az oltári helyre,
Ott neveznek engem Jézus szent vérinek».

A kenyér tehát megkapja Jézus szent testének győ=nyörű nevét, eszközévé és jelképévé lesz annak az isteni szeretetnek, amely által az Isten az őt tiszta szívvel ke=reső emberrel eggyé lesz. Ez az égi kenyér azonban a belőle evőket is szent egységbe fűzi össze. A hitnek e szentsége pedig még jobban megtanít minket arra, hogy nemcsak az oltár kenyeré, hanem a kenyér a család asz=talán és a munkásnak tarisznyájában is azt hirdeti: A nép fiainak keze fogódzzék össze erősen és hűen, mint annak a sok embernek összefogó munkája, akik az oltárra és a család asztalára készítik kenyerüket. A földi kenyér és az égi kenyérnek ez az egysége szépen illik egymás mellé; mert Szent János szerint (4, 37) «az egyik az, aki vet, a másik az, aki arat, de Isten az, aki a gyarapodást adja».

VI. ISTEN DICSÉRETE AZ EGYHÁZBAN

1. ISTEN DICSŐÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETE

(Pünkösd után a tizedik vasárnapra.)

«Isten szava mindent megszentel». Hallottuk, miképpen tisztítja meg és magasztalja az Egyház az év minden napját. Halljuk most már, hogyan szenteli meg egy napnak egész lefolyását! A nappal és éjjel váltakozásainak jelensége, a természet erőinek játéka hajnaltól estig, a világűr életjelenségeinek és mozgásainak titkozatossága, mindez a természet emberét nagyon érdekelte ősidők óta, lelkére, érzésvilágára mindig is hatott. Éppen ezért a hajnali csillag, a kakasszó és hasonlók a keresztény költészetnek is elemei: «Egyik nap mondja az utána következőnek, egyik éj a másiknak: Az egek hirdetik Isten dicsőségét és a csillagos ég kezeinek alkotását».

Technikai századunk rengeteg szellemi erőt és leleményességet fordít a természet meghódítására, hogy az embert az éjjel és a nappal változásaitól függetlenítse! Az Egyháznak e törekvésben érdekes szerep jutott; meg kell mentenie a természetet azáltal, hogy a természetes és a természetfölötti világ párhuzamát, e két világ szerves életközösségét nemcsak megőrzi, hanem példásan maga is együttéli. Mennyire bölcs, mennyi érzéke van a természet iránt, amikor imádságaiban az időnek egymásutánját megbecsüli és megtartja! Krisztusnak és apostolainak parancsát, «mindig imádkozzatok!», az első keresztény században az ú. n. «euchiták» szó szerint értelmezték, túlbuzgóságukban kerülték a mun-

kát, keresték a remeteséget és mindig csak imádkoztak, úgy hogy a 4. században kellemetlen eretnekséggé fajult el imádkozó vakbuzgalmuk. Velük szemben Szent Ágoston úgy magyarázta ezt a parancsot, hogy «nem szabad elmulasztani a meghatározott időben elrendelt imádságokat». Az imádságnak ezek az órái azonosak voltak az ószövetségi népnek és magának az Úrnak is szokásos imaóráival. Sőt úgylátszik, hogy az üdvösség történetében az egyes események történésének időpontja is jelentőséggel bír; az Úr Jézus az éjfél órájában jött e világra, a nap hatodik órájában feszítették keresztre, a kilencedik órában adá ki lelkét, a harmadik órában küldötte az életet adó Lelket. Így a jeruzsálemi keresztény községben a régi imaórák új értelmet nyertek. «Felmentek a templomba imádkozni», mondja Szent Lukács; (Ap. csel. 3, 1.) igen, ameddig t. i. a Szent templom állott. Később azonban a liturgiába átvették a zsidóktól egészen különvált templomi szokásokat. A pogányokból lett keresztények is hamarosan felfogták ezeknek értelmét. A zsidó imaórák ugyanis összeestek a pogány római hadsereg őrváltási óráival. A római őrséget éjjel háromszor váltották fel, a nappalt pedig reggeltől estig szintén meghatározott időrészekre osztották fel. Az első buzgóság éveiben nemcsak a közös ájtatosság, hanem a magánimádság ideje is meg volt határozva. Ma a nyilvános istentiszteletek és a közös imagyakorlatok keleten éppen úgy, mint nyugaton, ha nem is a csillagászati, de legalább is a nap járásának idejéhez alkalmazkodnak.

Üssük fel az Egyház hivatalos imádságoskönyvét, az ú. n. *breviáriumot*, benne megtaláljuk az éjjeli őrváltási órákat (nocturnus), a hajnali dicsőítést (laudes), a nap első, harmadik, hatodik és kilencedik órájára előírt imádságokat (prima, tertia, sexta, nona), az esti áldást (vesperás) és a napot befejező zsoltárokat (com=

pletorium). Meggyőződhetik erről bárki, ha felkeresi a nyilvános és közös breviáriummondásra kötelezett kolostorokat, akár a hazaiakat, mint pl. Pannonhalma, Zirc, akár a külföldiek közül pl. Maria Laach vagy Beuron bencés kolostorokat, ahol a szerzetesek a csengő jelére meghatározott időben összegyűlnek. De a püspöki székesegyházakban is legalább egyszer napjában együtt imádkoznak a kanonoki testületek a kijelölt időben. Heßeni Anna őrgrófnő elmondja, hogy egyszer Kölnben a déli órákban betért a dómba, ahol a kanonokok éppen a órákat (breviáriumot) végezték. Az óriási templom egészen néptelen volt. De az imádkozók testtartása, hangjuknak melegsége, arcuk szent komolysága azt mondotta neki: «Ezek a férfiak hisznek is abban, amit másoknak hirdetnek.» Ez hatalmas lendületet adott ennek a nemes nőnek, hogy megtalálja az Egyházhoz való utat. Ahol azonban a szerzetesek nagy serege minden szeretetét és minden szépérzékét a szent kötelesség minél épületesebb teljesítésére fordítja, ott sokan úgy járhatnak, mint a dán Jörgensen, aki a beuroni bencések nagycsütörtöki miséjére tévedt be: «Istenem, semmi sem hatott reám egész életemben úgy, mint ez az ének!» És megjegyzendő, hogy nemcsak nők szeretnek a hit és szent odaadás mélységeibe temetkezni természetük csendes vágya révén, hanem fiatal férfiak, erős ifjak is elrejtőznek a magányban és hallgatagságban, hogy életüknek minden napját, minden esztendejét Isten dicsőítésének szenteljék.

Bármilyen különösnek is tartja ezt a liturgiát nem ismerő és templomot nem szerető ember, de elismeri ennek a hivatásnak nagyszerűségét. De azt már kevésbbé érti meg, ha papot egyedül lát, amint a kertben fel-alá jár és breviáriumát mondja suttogva, vagy ha vonatban teszi ezt. Mintha az a pap nagyon is szó szerint értelmelné a «szolgálat» fogalmát; minden pap lemorzsolja

a maga «adagját», amely hol nagyobb, hol kisebb; néha egy, néha meg két óráig tart a breviárium, sőt kóruson még több drága időt foglal le elmondása. Nem lehetne-e ezt az időt munkára vagy üdülésre jobban felhasználni? És gondoljuk meg továbbá a következőt: Egész figyelmünket és értelmünket, összeszedettségünket és szívbeli elmélyedésünket órákon keresztül külsőséges, idegennyelvű, régies, sokszor érthetetlen vagy alig megértett szövegek lepergetésére tékozoljuk. Vajjon némi korlátozásokkal nem lehetne-e több lelki haszonra szert tenni? Vajjon azok után, amiket a lélektan a figyelésnek és az öntudatnak törvényszerűségeiről mond, egyáltalában beszélhetünk-e itt áhítatról, lehet-e gondolatokkal és elmélkedésekkel követni olvasmányunkat, vajjon lehetséges-e a pusztán szájjal végzett imamunkával lelkileg újra átélni és megérteni azt, amit a zsoltáros vagy más szentírási szerző, a himnuszok költője gondolt és érzett? Nem kell-e attól félnünk, hogy Istennak tetszése helyett az Ő nemtetszését vonjuk magunkra? Nem mondja-e az írás: «Ez a nép szájával dicsér engem, de szíve messze van tőlem»? (Máté 15, 8.) Nem volna-e okosabb, ha Szent Ferenc példáját követnők, aki a német költő, Löwe balladájában hallgatja a tücsök dalát, beteszi zsoltároskönyvét és a kis tücsök cirpelését hallgatja: «Milyen hatalmas az Isten a kicsinyben!» Ezek a kérdések minden bizonnyal nem ok nélkül valók, sem nem komolytalanok. Alig hihető, hogy imádkozó, vallásos ember gondolataiban valaha nem vetődtek volna fel.

Az Egyház jól tudja, milyen terhet rak a szerzetes és papi ember vállaira a breviárium kötelezettségével; sőt nem egyszer fel is hívták figyelmét újításokat kedvelő bírálók. Éppen olyan jól tudja azt is, hogy a szándék belső tisztasága nem egyszer pótolni kénytelen még a tökéletes külső forma hiányait is. Az Isten dicsőítésének

ez az alakja azonban ennek ellenére sem fog soha megszűnni, elnémulni. Mert a tiszta ajakimádság, a megszabott szöveg elmondása, az imádság mestereitől ránk hagyott formák is lehetnek Istenhez méltó adományok. Krisztus maga is földi életének nem egy kiemelkedő órájában a zsoltárosnak szavaival fordult mennyei Atyjához, és nem *csak* lelkének szabad megnyilatkozásai-val. Amikor az Úr elbúcsúzott tanítványaitól, a szívbeli szabad imádságnak legszebbike, főpapi imádsága hány szavával hasonlít a régi Hallel-re, a zsoltároskönyv utolsó énekeihez! S amikor haláltusájában a kereszten függött, amikor tehát halálos komolysággal látta és követte Atyjának akaratát, a 21. zsoltár kezdő versét imádkozta: «Én Istenem, miért hagytál el engem?» De el sem képzelhető, hogy a tanítványok félreértették volna az Urat, mikor kérésükre, «Taníts meg minket imádkozni!», átvették Tőle a Miatyánkot, ezt a szent imaszöveget; ezt hűen megőrizték, a lélekben és igazságban való imádkozás zsinórmértékének tartották. Ami a kötelező imádságot méltó szívbeli értékke teszi, az a lelki készségnek és kifejezésnek összhangja, nem az értelemnek, hanem a szándéknak szolgálata.

A breviáriumot és a karimádságot igazában és jól csak akkor értjük meg, ha nem az Istenhez forduló léleknek személyes megnyilatkozását, hanem az egyetemes Egyháznak hangját, az *Ecclesia orans*, az imádkozó Egyháznak munkáját látjuk benne. Ahogyan a szentelmények *ex opere operantis ecclesiae*, vagyis a cselekvő Egyháznak munkája révén fejtik ki erejüket, éppen így a «kötelező imádság», amit Szent Benedek egyszerűen «opus Dei», Isten munkájának, Isten előtti szolgálatnak nevez, a maga értékét, az emberi lelkiismeret és Isten előtti kedvességét, boldogító szépségét nem az egyes imádkozó erényeiből és buzgóságából, hanem a szentek közösségének, a világegyháznak jámbor szándékától,

szentségétől, a Krisztustól mint fejtől életét és erőit szerző titokzatos test életműködéseitől nyerte. Az ember szereti élni a maga egyéni, külön életét — elsősorban az imádságban és nehezen akarja elfogadni e gondolatokat; de igazában csak akkor fogja megérteni az Egyházat, ha nemcsak a liturgiát, hanem a dogmát, a hitelveket is igyekszik megismerni, ha nem magát a breviáriumot, hanem az egész újszövetséget igyekszik megérteni.

2. AZ ISTENDICSÉRET RENDJE

(Pünkösd után a tizenegyedik vasárnapra.)

Az órákhoz kötött imádságot, amit a kanonokok, a szerzetesek és szerzetesnők a karimádságban, a magasabb rendek papjai pedig az együtteshez tartozó eszmei egységben mint «breviárium»-ot végeznek, az «Egyház hangjá»-nak neveztük. És joggal tettük ezt, mert az Egyház az imádkozók tömegéből minden egyest megbíz ezzel a «napos szolgálattal», erre őt kötelezi. Alapja azonban a szentekkel való közösség legmélyebb lényegében rejlik: Ahogyan a szentmisében az egész Egyház mutatja be az áldozatot fejével Krisztussal, így annak a léleknek közösségével imádkozik itt, amely benne lüktet és amely «kimondhatatlan sóhajokkal» (Róm. 8, 26.) könyörög értünk. De joga van e nevéhez azért is, mert az imádságok szövegeinek nagyrésze a *zsoltárok könyvé*-ből való, melyet már Szent Ambrus is «az Egyház hangjának, szavának» nevezett. Az e könyvben foglalt 150 zsoltárnak fele Dávid királyt vallja szerzőjének, míg a másik fele különböző szerzőknek munkája a babyloni fogság előtti és utáni időből vagy éppen a fogság, a számkivetés idejéből. Ezekben az énekekben visszatükröződik nemcsak a szövetség népének története, hanem istenfogalmának egész teljessége, érzelmeinek egész terjedelme, nem egyszer erkölcsi fogalmainak

fogyatékosága. A keresztény ember azonban nem tudja a káromló, átkozódó hangokat is felújítani. Ezért a zsoltárok jövődölési értelmét alkalmazza rájuk, ellenséges hangukat a Messiásnak ellenségeivel való harcára vonatkoztatja. Ezzel a feltétellel a zsoltárok könyve az újszövetségi Egyházban is örök szépséget és erőt tud képviselni, énekeinek nagyrabecsülésével az isteni Mestert és tanítványait akarjuk követni.

Az ősegyház ezt az örökséget híven megőrizte, a zsoltárok szeretete a közösség minden rétegében előtűnik ma szinte érthetetlen módon általános és eleven volt. A zsoltárok szövegével ujjongtak a gyermekek, rajta épültek a felnőttek, vele vigasztalódtak az üldözöttek, vele üdültek fel a munka emberei. Körülzsongták a szent titkokat és hangjukkal behatoltak az Istennel való egyedüllét legbizalmasabb titkaiba. A tökéletességre törekvők naponként elmondták mind a 150 zsoltárt, úgyhogy Szent Benedek szinte «hanyagság»-ot látott abban, hogy elmondásukat az egész hétre, ma is érvényben lévő sorrendben szétszította. Amikor Szent Ambrus 386-ban hűséges híveivel együtt az arianus eretnekek elől egy templomba szorult, megtanította embereit «a keletiek módjára» zsoltározni, azaz a most újból divatosá lett *szavalókórusok* beosztása szerint könnyen megtanulható dallamokra, fél- és negyedkórusokra osztott versszakokkal. Ezzel az ostrom szorongó óráit elviselhetőbbé tette és a lelkeket megerősítette. Évek múltán is Szent Ágoston szent elragadtatással gondol vissza a milánóiak e szokására: «Mennyire kellett sírnom, Istenem, himnuszaidnak és énekeidnek hallatára, amikor Egyházadnak édesen zengő hangjai annyira megfogták szívemet! Azok a dallamok a fülembé szálltak, szívembe harmatozták a Te igazságodat, kigyúlt benne nemsokára az áhítat tüze, könnyeim hullottak, és mindez olyan jó volt!»

A zsolozsmában finom szövedékű szőnyeget terítünk az Úristen elé; ebben a zsoltárok adják a legművészebb rajzokat. Minden hétköznapi és minden órának megvan a maga zsoltára. Ünnepen pedig a nap jelentőségéhez alkalmazkodnak, és az ünnep jelentésével meg egyező versszak, az ú. n. *«antifona»* külön is kiemeli az értelmet. A zsoltár utolsó verséhez csatlakozik a doxologia, vagyis a «Dicsőség az Atyának és a Fiúnak és a Szentléleknek» szavakból álló ú. n. kis hitvallás. Nagyon bőséges és változatos a hosszabb-rövidebb *olvasmányok* tára, akár mindkét szövetség szent könyveiből, akár a szentatyáknak a szentírási szövegekhez írt elmélkedéseiből, különösen az evangéliumi részletekről tartott szentbeszédeikből, akár a szentek történeteiből vett szemelvényekből. És ahogyan az ógörög színházban a drámai történeteket kísérő és gondolkodtató karénekek szakították meg, hasonlóan ékelődnek az olvasmányok közé az ú. n. *responzóriumok*, feleletek; majd meg különféle költők verses himnuszai következnek, mint amilyenek Szent Ambrusnak, a nyugati himnuszköltészet atyjának, Prudentiusnak, Seduliusnak, Venantius Fortunatusnak, különösen pedig Aquinói Szent Tamásnak, az úrnapi breviárium megalkotójának himnuszai. Ha az officiumot a kóruson végezték, akkor régente több imádkozó közösen egy kéziratkötetből olvasott, és ezt a benne megírt zsolozsmarész szerint zsoltárkönyvnek, himnuszgyűjteménynek, antifónakönyvnek nevezték. Mint a szentmiseszövegekben, itt is a történeti fejlődés rövidítésekre és egyszerűsítésekre törekedett, és különös, hogy ebben a törekvésben a pápai udvar járt elől.

A későbbi idők koldulószerzetei természetesen nem adhattak úton lévő tagjaiknak egész könyvtárakat az útra, hogy a kolostoron kívül el ne kelljen mulasztaniok a breviáriumot. Így aztán csak a «rövidebb kiadást» (*breviárium*=rövid imádság) használták, ahogyan ez

már ki volt fejlődve a pápai udvarban. Még néhány újítás is járult hozzá, legutóbb X. Pius pápa alatt a zsol-tároknek az egész hét számára való új elrendezése. Egyéb munkálatok éppen most vannak folyamatban, pl. a szentek történetének tüzetesebb felülbírálása, az egész Szentírásnak tudományos szövegvizsgálata. A zsoltságokban ugyanis nem egy, kissé nehezen érthető hely van; ennek oka, hogy a sokszoros fordítás a zsidó nyelvből a görögre, ebből pedig a latinra sokat rontott a szövegeken. A miseszövegekben szereplő zsolttárrészletek sokszor eltérnek a breviáriumban levő azonos zsolttár megfelelő részleteitől. Kétféle fordításból származnak, melyeknek mindegyike Szent Jeromost vallja szerzőjének.

Hogy az éjjeli és nappali imaórák hogyan vannak elrendezve, azt az egyházi évet ismerő világi hívő is könnyen megtudhatja, sőt talán némelyek ismerik magát a breviáriumot is, hiszen imádkozzák a Szent Szűz kis officiumát vagy a világiak számára összeállított ú. n. laikus breviáriumot. A három *nocturnus*-t nyilvánosan szokták elmondani karácsony éjjelén, a nagyhét szerda, csütörtök és péntek napjain. Néhány szigorúbb rend még ma is félbeszakítja éjtszakai nyugalma, hogy a breviáriumot elénekelje és elimádkozza. A legtöbb szerzet a kora hajnali órákra teszi ezt az imádságot, innen is kapta a matutinum vagyis a hajnali imádság elnevezést, melyet sok helyen az előtte való napra «anticipálnak», vagyis előbbre helyeznek. A püspöki székesegyházakban a nagymisé megelőzi a «*tertia*», hogy ezzel is ki-domboríttassák a szentmisének és a zsolozsmának összefüggése. Közismertek és a népnek nagyon kedvesek a nagy ünnepek délutánján tartott «*vesperások*». Sok helyen maga a nép is éneklő a latin zsolttárokat vagy ezeknek fordításait. Ilyenkor mindig négy vagy öt zsolttár-ének szerepel, ezeket keretbe foglalja egy-egy antifóna,

amely magára az ünnepre és a zsoltárnak a tartalmára utal. Majd rövid olvasmány következik, erre egy himnusz, a gyönyörű «Magnificat», a Szentírás énekeinek, ú. n. cantica=k egyike, amelyeket a zsoltárok módjára elmondanak vagy elénekelnek; a Boldogságos Szűz ilyenkor az Egyház énekkarának vezetője, Istennek jegyese. A Magnificat alatt az oltárt, a papságot és a népet megtömjénezik; ezzel felújul az ószövetségi templom istentiszteletének fensége, és kifejezést nyer Krisztusnak, a főpapnak az égi oltáron véghezvitt liturgiája. Az örök áldozatnak, a szentmisének mintájára így járja be Isten dicsérete szünet nélkül a föld kerekességét, így teljesedik be a Szentírás intése: «Szüntelenül imádkozzatok!» (Lukács 18, 1.)

3. AZ EGYHÁZ NYELVÉNEK TÖRTÉNETE

(Pünkösöd után a tizenkettedik vasárnapra.)

A világegyház szertartásaiban használt nyelv ú. n. «holt» nyelv, amelyet a mai közéletben nem használnak, amely azonban nem is változik és a hallgatóság nagyrésze számára érthetetlen. Látszólag semmi sem olyan összeegyeztethetetlen az élő beszéd érthetőségével, mint az ilyen merev formákban való életműködés, amelyeket egy rég letűnt világból, más néptől, időkből és világrészekből vettünk át, amelyek nem a magunk lelki tevékenységének érzékelhető képei, amelyek a hallgató lelkében sem keltenek meghatározott képzeteket, hanem legfeljebb valami fenséges, titokzatos, emberfeletti, sőt talán kissé tőlünk idegen, kellemetlen világról adnak homályos sejtéseket. Ez a nyelv sok hozzá nem értőben azt a gyanút kelthette, mintha az Egyház a liturgiát nem megérthetővé, hanem éppen érthetlenné akarná tenni, nehogy a világi hívő a papság zárkózott világába betekintést nyerhessen s hogy ezáltal szinte az állatnak aggo-

dalmával tekintsen az isteni Valami, az isteni létnek dörgő lépésekkel közelítő fellegei és titkai felé. Sőt a tudománykodók még arra is gondolhattak, hogy az Egyház a szent formák és szövegek átalakító és megszentelő hatását a hozzánemértő fülnek idegen és érthetetlen nyelv lélektani munkájához fűzi. Ne is csodálkozunk azon, hogy az e kérdésben tájékozatlanok a katólikus liturgiában a papi varázslatokhoz, a gyógyítókuruzsló hithez ragaszkodó és öröklött hajlamok játékát akarják felfedezni. De nem lesz nehéz ezeknek a gyanúsításoknak, vádaknak oktalanságát átlátni, hiszen az Egyház maga fordíttatja le a népnyelvre a liturgikus szövegeket, sőt kívánja és sürgeti, hogy a hívek mind az *eredeti*, mind a *fordított szövegeket* kézbentartsák és az istentiszteleten a pappal együtt kövessék.

Az Egyház egyáltalán nem felejtette el, hogy valami-kor a népnyelv és az istentiszteleti nyelv azonosak voltak, hogy a liturgiát eredetileg és nagyon sokáig mindenki értette. Hiszen sohasem is volt titkos dogma hit-tudósok számára, sem külön erkölcsstan papság számára, sem «monita secreta», titkos intelem jezsuiták részére, sem külön bűnbocsánat pápák részére. A megszokott latin nyelv minden tisztos multja ellenére sem pótolhatatlan érték az Egyházban. Sem isteni parancs, sem kinyilatkoztatott tanítás nem kényszeríti, hogy ragaszkodják hozzá. Semmi akadályja annak, hogy máról holnapra bármely nemzetnek meg ne engedje a szent titkoknak nemzeti nyelven való ünneplését, — hacsak nem bölcsesége. Ki tudja, nem szánná-e el magát erre a lépésre, ha «csak» az észszerűség tanácsára hallgatna. Mindenesetre nagyon gyakran adtak neki ilyen tanácsokat, pl. a francia janzenizmus, a német felvilágosodás, az ókatolikus mozgalom idejében, a feltétlen igazságnak nevezett nacionalizmus új századában és évezredében. Ahol azonban a bölcsesség és a gyakorlati okosság talál-

koznak, ott feltétlenül hivatkozni kell a tiszteletreméltó multnak, a legrégibb hagyományoknak jogaira.

Az első keresztény századokban kétségkívül a hívek anyanyelvén, a Földközi=tenger partvidékeinek három nyelvén, Krisztus keresztfeliratának nyelvén ünnepelték a kenyérszegést akár a zsidóból, akár a pogányokból lett keresztények. Közülük mégis a görög nyelv emelkedett ki, amely mint «koiné», közös nyelv mind a római műveltségben, mind pedig a kereskedelemben uralkodó nyelv volt. Csak a 4. században lett a népies latinság az eddigi üzleti nyelv helyett az első keresztények nyelve, ahogyan a szent iratok is már ezen a nyelven voltak elterjedve. A 9. században Szent Ciril és Metód a megtért szlávoknak külön egyházi nyelvet teremtettek, és ezt ma is használják az oroszok, a rutének, a szerbek és a bulgárok. Szinte sajnálnunk kell, hogy a kereszténnyé lett germánok között nem akadtak hasonló nyelvtelenségek a missziós munkában.

A népvándorlás befejeztével az egyes nemzetek nyelve azonban annyira szegényes volt és olyan kevés kifejező erővel rendelkezett, hogy az evangeliumoknak és a liturgiának fogalmaira nem is voltak megfelelő szavak. Ezért a hiányokat a szertartások megszokott nyelvével kellett pótolni, vagyis a latin nyelvvel. És ebben ne lásson senki nemzeti életét fenyegető veszedelmet! És aki a régi latinságban jártas Szent Bonifácot, Nagy Károly császárt, barátját, a bencés Alkuint, Reichenau és Gallen szerzeteseit nemzetietleneknek tartja, annak Goethevel, Schillerrel együtt Luthert is ilyennek kell tartani, hiszen ez a vallásújító, a német irodalmi nyelvnek ez a művelője 1523-ig nem is nyúlt a latin nyelvhez és csak három év múlva használta a vasárnapi istentiszteleten a latin helyett a németet, míg hétköznapiakon azután is megtartotta a latint. Ennek megfelelően a német birodalmi templomok még századokon keresz-

tül is fenntartják a latin szövegek használatát. A protestantizmus csak nagykesón vonta le alapelvéből azt a gyakorlatot, hogy a szertartások nyelvének a szentbeszéd nyelvével azonos rendeltetése van, tudniillik hirdetni az igét és tanítani. A trienti zsinat atyái azonban, amikor látták a latin nyelv gyakorlati nagy jelentőségét, kijelentik, hogy «nem jó, ha a szentmisét az országok nyelvén mondják» (22. ülés, 8. fej.). Az Egyház ma is vallja ezt az elvet. Az örmények, a koptok, az abesszinek, a szírek, a malabárok és a többi korán megtért népek nemzeti őskoruk «holt» nyelvén tartják liturgiájukat. Ezáltal lehetetlenné vált e szertartások nyelvének megváltozása vagy továbbfejlődése. Élő nyelveknek használatát csak ritkán engedte meg a római udvar, így pl. a szír melchitáknak az arabot, a Balkán néhány egyházmegyéjének az újszláv nyelvet, Dél-szláviának pedig a szent leckék és evangéliumok felolvasásakor a régi és az új szlávot. Az Egyház tehát sohasem követelte a teljes egyformaságot. Ma a katolikus világ egyházban tizenkét nyelven tartják az istentiszteletet. Hogy a jövő mennyiben fogja ezeket a Rómával való teljes egyenlőségre hozni, még nem tudhatjuk. De alig hihető, hogy ennek a teljes egyesülésnek a latin nyelv elfogadása lenne egyedüli és első feltétele.

Ennyit egészen röviden az istentiszteleti nyelvnek történetéről! A kérdés teljes, valódi megértése érdekében még többször is lesz erről szó.

4. AZ EGYHÁZ NYELVÉNEK JELENTŐSÉGÉRŐL

(Pünkösöd után a tizenharmadik vasárnapra.)

Cicerót és Horatiust mindenkor a latin stílus mestereinek fogjuk tartani. De már túl vagyunk azon, hogy bennük a mindenkori latin nyelv iskolamestereit kelljen

látunk. Róma nyelvének kifejező ereje e tökéletességi fokon nem merül ki, a fejlődés lehetőségei e ponton nem fagytak be. Honnan vette a skatulyázó és nyelv=tankodó nyelvtudomány azt a jogot, hogy Cicerót nemcsak klasszikus, hanem egyedüli mértékadó írónak mutassa be nekünk? E felfogás önkényuralma alól annyira már felszabadultunk, hogy Tertullián gondolatai nekünk ma többet mondanak a cicerói körmondatoknál, hogy Szent Ambrus írásainak szemléletességében több, összehasonlíthatatlanul több római szellemet látunk, hogy Aurelius Augustinus, vagyis Szent Ágoston szónoki remekeiben a kifejezés művészete több az egyszerű szótornánál. Nagyon is sokáig hallgattunk a humanizmusra, amely az *«Egyház latin nyelvét»* elintézte «a konyhalatinság» gúnynevével, a kései latin-ságnak a «tömegnyelv» elnevezését adta és a Vulgátát, a Szentírásnak Szent Jeromostól készített fordítását szinte piros ceruzával a kézben olvasta. Szertartás=könyveink szövegeinek legtöbbje fordítás. Ezt minden=esetre észrevesszük, különösen a zsoltároknál. De napról=napra fogjuk élvezni e zsoltárokból a kifejezésnek, a nyelvezetnek ütemes lendületét és nemes hangját, a stílusnak fenségét és mindent, ami az istentiszteleti nyelvnek szépséget kölcsönözhet. A szövegek ismerője visszarettenne attól, hogy hirtelen mai modern nyelven kelljen velük foglalkozni, még ha valami új Jeromos alakította is volna át őket, ha egységes jellegük és változatos alakjuk a legsikerültebb magyar nyelven akár Vörösmarty vagy Arany remek nyelvén öltene is új ruhát. A román nyelvek valamelyikére, olasz—francia—spanyolra való fordításuk talán még csak sikerülhetne valahogy. De hiszen ilyenre sem volna szükség.

A latin országokban a nép gyermeke is megérti a liturgiának leggyakrabban előforduló imádságait és énekeit, hiszen sok latinos kifejezést anyanyelvében is

használ. A szentatyák kutatóinak legnagyobbika, a belga bencés Germain Morin a «Hochland» c. folyóirat 25. évfolyamában (A katolikus liturgia szelleméről és jövőjéről S. 253 ff.) azt írja, hogy ő már 17 éves korában betéve tudta az egyházi év dallamait és szövegeit anélkül, hogy ezeket valaha is könyvből tanulta volna. A franciául tudó ember a mindennapos szokással, a naponkinti szentmisével könnyebben érthette meg a rokon nyelvet, a latint. Sőt bizonyos értelemben «szakadásnak» mondja azt a katolikust, aki nem igyekszik szemmel és füllel az oltáron történőket átélni, hanem megelégszik a miseszövegeknek a kézi misekönyvből való elolvasásával. De még mindig többet ér ez az eljárás a « liturgikus mozgalom» előtti általános szokásoknál, amikor a hívő csak a háromszori csengőjelre figyelt fel a három főrészt, utána azonban megint hamarosan a templomsarok jámbor zugába húzódott vissza. És ez szinte elkerülhetetlenné vált ott, ahol az egyházi nyelvet egyáltalában nem értették meg, ahol nem is lehetett gondolni magasabb fokú liturgikus műveltségre, a legszükségesebb részek megértését előmozdító nevelésre.

Gyökeres segítség csak kétféle módon volna elképzelhető: Vagy minden magyar katolikus, legalább is a tanultabbak, sajátítsák el a latin nyelvet, vagy pedig a nem latin országokban, tehát nálunk is, a pap mondja hazai nyelven a szentmisét. De komolyan csak akkor gondolhatnánk ilyen gyökeres változtatásokra, ha a katolikus istentisztelet csak szentbeszéd és oktatás volna, tehát csupán «szóval való szolgálat» lenne. Ez a felfogás azonban teljesen katolikusellenes. Gyakorlatilag meg lehetetlen is lenne nagy templomokban honi nyelven úgy mondani misét, hogy mindenki megértse. Katolikusaink katolikus mivolta gyengülne, mert a kétezeréves tisztes hagyományokkal az egyetemes Egy-

házzal való együttérzés elhalaványodnék, a hitbeli egységet nem lehetne olyan találó jelképpel kifejezni, itt e földön megszűnnék a szentek közösségével való életviszony érzete, az egység középpontjához kötő hűségi kapcsolat felszínessé válnék, leomlának a nemzeti Egyházak támadásai ellen védő várfalak, válaszfalak emelkednének a szent és világi dolgok közé, végül pedig a szövegeknek valódi értékével a hit tisztasága is veszedelembe jutna. Ezek a következmények nem keletkeznének szükségképpen, de a hűséges katolikust az ilyen közeli, de még a távoli veszedelem is aggodalommal töltene el. Elfogadjuk tehát mások lebeszélését és nem akarunk az Egyház középponti hatalmához ilyen radikális követelésekkel fordulni, nehogy úgy járjunk, mint hazánk 1896-ban, amikor a magyar kezdeményezések kudarcra estek.

Germain Morin érdekes indítványt tesz, miképpen lehetne a nem latin országokban a *népnyelvet* a lelkek hasznára a *szentmise szertartásaiba belevonni*. Először is a kánont egyáltalában nem érintené ez az újítás, mert ez a legszakszerűbb papi imádság. Az «élőszóbeli istentisztelet»ből minél több szöveget kell érthetővé, az egész nép közkincsévé tenni. Kíváncsok, alkossuk meg a latin himnuszok honi nyelvi gyűjteményét, ebben megtalálnók az introitus, a graduálé és az offertorium költői fordításait. E téren máris nagyon sok történt. Természetesen sokat árthatnak itt a túlzók, mert minden tapintatlanság megboszulhatja magát. Ezért az Egyház eléggé óvatos is, mert vajmi sokszor előfordult, hogy a buzgó hívek «maradi» tömege joggal visszamenekül a csendes misének áhítatába az újstílusú misehallgatás elől.

De a kérdés megoldására annyit máris meg lehet tenni, hogy a miseszövegeknek a nép oktatását célzó

részeit, tehát a szentleckét és az evangéliumot a nép nyelvén megismételjük, hogy a szentbeszéd megint elfoglalja régi helyét az evangélium után és régi jellegét visszaszerezve magyarázza az evangéliumot, hogy a szentségek kiszolgáltatásánál — mint már a legtöbb új egyházmegyei szertartáskönyvben megvan — mindenféle szenteléseknél és áldásoknál, temetésnél stb. minél tágabb érvényesülés biztosíttassék a nemzeti nyelvnek. Egyéb szövegeknél azonban meg kell elégednünk a fordításokkal és magyarázatokkal. G. Morin szerint is a fordítások csak félmegoldások, de a jóakarattal törekvő katolikus hívőnek óhaját ezek is könnyen kielégítik. Mindenesetre szívünk és szánk szívesebben beszél magyarul, mint latinul, de az ég megérti mind egyiket, ha tiszta mélységekből jön. És mindezek mellett a Szentléleknek sóhajai a lélekben szavakkal ki nem fejezhetők (Róm. 8, 26). Ahol elnémulnak a nyelvek, ott tovább él a szeretet. (1. Kor. 13, 8).

5. AZ EGYHÁZI ÉNEK

(Pünkösd után a tizennegyedik vasárnapra.)

«Cantare amantis est», vagyis «aki szeret, az énekel». Szent Ágostonnak ez a mondása megmagyarázza minden vallásos éneknek, különösen istentiszteleti éneknek, zenének kifejlődését. A nyelv énekké nemesedik. A szent dolgok közelléte olyan ünnepélyességet áraszt szét, amely fegyelmezni tud mindenféle emberi kifejezés-módot. Köztudomású, hogy Mozart odaadta volna összes szerzeményeit azért, hogy a szentmisében levő Pater noster dallamának szerzője lehessen. Bizonyos, hogy a dallammá érlelt ünnepélyes megnyilatkozás, öt hang lépcsőzete a hallgatónak szinte azt mondja: «A kegyelem embere így beszél Istenhez». Hasonlóan hatnak a rövid változatok, mert az olvasott szövegnek és imád-

ságos szavaknak egyhangú elmondását átváltoztatják éneklő beszéddé. A zenei harmadot, ötödöt, a félhanggal való leszállást, tehát bármilyen zenének ezeket az alapvető elemeit egész értékükben olyan arányban használja fel a szerző, hogy csak Bruckner szimfóniáinak hatalmas tételei (véletlen ez a rokonságuk) hasonlíthatók hozzájuk. A léleknek ősi hangja szól az Örökkévalóhoz! Éppen azért könnyen megtanulja és zeneileg átélheti akár az énekhez valamit értő magánénekes, akár a tanulatlan dalnokok hatalmas énekkara.

Ne mondja senki: «Az Egyház ezeket a dallamformákat azért vette át, mert éppenséggel nem voltak mások, mert ezeket már ismerte a zsidó istentiszteletből és a görög ókorból!» Ha az énekes és hangszeres zenének külső eszközei már akkor is gazdagabban érvényesültek volna, az Egyház ezeket is feltétlenül felhasználta volna. Az egyházi ének, a korális tehát csak a szükségnek, a szegényességnek satnya terméke — mondják, letűnt időknek időelemekhez kötött énekbeszédje, csak a megszokás láttatja meg velünk az egyházi zenében a vallásos, egyházas, istentiszteleti jelleget. Amennyire nem tekinthetjük a bazilikastilust az egyházi építkezés egyedüli alkalmas építkezési módjának, éppen úgy nem szabad a korálist az egyházi zene eszményi műfajának tartani». — Ilyen érvekkel szemben azt mondjuk: Az ősi énekelemek mindig is az emberi természet értékei; minden további fejlődés belőlük indul ki és nem nélkülözheti őket. Éppen ezért a legfejlettebb zenének is, ha a legszentebbnek méltó szolgálója akar maradni, meg kell őriznie és ki kell hangsúlyoznia a korálissal való ősi rokonságát. Ha tehát az Egyház mindenfajta egyházi zenének fokát és értékét a korálisnak mértékegysége szerint itéli meg, akkor ez nem merev egyszerűségkeresés, hanem a zene legbensőbb „énjéhez való hűség, nem rideg történelmi elmélet,

hanem maradandó és örök értékekről való gondoskodás. A korális tehát minden időben az isteni szolgálatot végző papnak hangbeszédje marad.

A hívek a liturgikus dallamokat az oltár felől hallják. Beszéljünk tehát röviden ezeknek az énekeknek stílusáról és történetéről. A korális a maga *hanganyagát* az énekelhető hangok sorából szedte ki, melyekből a görög és a római ókor nyolcféle hangnemet alkotott. Ilyenek a c=dur skála és a reá épített ú. n. plagalis hangsorok. Erre a szerény alapra tette rá az egy hangon éneklendő *dallamok* épületét olyanformán, hogy vagy minden szótagra egy=egy hangot helyez, vagy pedig egy szótagra a hangok tömegének súlyát rakja. Így megkülönböztetünk szótagos és ú. n. melismatikus, csoporthangú énekeket. Sokszor egy dallam alá többféle szöveget rak a korális, úgy hogy ezek az ú. n. tipikus dallamok többször fordulnak elő, mint a csak egy szövegre írt melódiák. A szöveg ütemei, a ritmusok követik a nyelvnek természetes életét, a kései latin nyelv lüktetését; nem beszélünk ekkor már hosszú és rövid szótagokról, mint a régi latinban, hanem hangsúlyos és hangsúlytalan szótagokról, ahogyan az újabb nyelveket is inkább ez a hangsúly jellemzi, mint a hosszúság és rövidség. A beszéd természetes menetében egy hangsúlyos szótagra legfeljebb egy vagy két hangsúlytalan szótag következett, majd újabb mellékhangsúly éreztette erejét. E szótagcsoportokat a fő- és mellékhangsúlyok mondattá fűzték össze emelkedő és ereszkedő irányzattal; e mondatok tették aztán a dallamsor jellemző szakaszait és szépségeit. A korális dallam nem ismeri a szabályos ütemekre való felosztást. Ezáltal elkerülhetők voltak a tánc és harci zene jellemzői már akkor is, mikor egyházi- és világi zene még azonos volt. A korális nemcsak szabad ritmussal dolgozott, hanem egyszólamú ének is volt; e mellett nem tűrt zenei kíséretet. Ma azon-

ban halk orgonakisérettel, a régi hangnemek menetében igyekszünk a régies és aszketikus hatáson némileg gyengíteni és ezáltal a modern zenéhez és énekhez szokott fülnek megadjuk a szükséges engedményt. Igazában követni kellene a francia solesmesi bencések éneklési módját, még pedig azzal a stílusbiztonsággal és hangszépséggel, hogy a zenekíséret bizony csak árthatna. A kifejezési eszközöknek az a kezdetlegessége, amellyel a korális zeneköltők az ősegyház korától a kései középkorig dolgoztak, nem jelenti azt, hogy nagyon sok korális dal, mint pl. graduálék, responsoriumok, ne tudna felmutatni olyan hihetetlen dallamkincset, amelynek gazdagsága eléri a műzenének, a díszítőmuzsikának tökéletességi fokát. X. Pius és XI. Pius pápák egyházi törvénnyel intézkedtek a korális zenének újraélesztéséről, ezt tették minden idők egyházi zenéjének feladatává; a szakértők sok jóakarattal láttak ugyan a munkához, de nem mindig érnek el valóban kielégítő sikert. Hazánkban és a szomszédos országokban még nagyon sok munkába fog kerülni a latinnyelvű országok korálisának színvonalát elérni. Ennek első feltétele természetesen az volna, hogy minden egyházi karnagy egyúttal a korálisnak is mestere legyen.

A korális éneket az ősi Egyház mesterei átadták tanítványaiknak; a *hagyomány* valóságos iskolát teremtett és fejlesztette az éneket. A nép csak a legegyszerűbb dallamokat tanulta meg, míg a nehezebbeket az oltárnál segédkező «schola» művelte; ennek tagjai az áldozat bemutatásához szükséges vízről is gondoskodtak. A leghíresebb ilyen iskola Nagy Szent Gergely pápáé volt (590—604.), aki az énekgyűjtés terén olyan érdemeket szerzett, hogy az egyházi éneket ma is az ő nevéről Gregorián éneknek mondjuk. Az énektanítást az ú. n. magister=mester vezette; ugyancsak ő volt a templomi karnagy is, mert kézintéssel (neuma) jelezte a hangok

magasságát, mélységét, a hang erősödését és gyengülését, az ütemeket és az előadás módjának minden változatát. E kézintéseket és jeleket később írásjelekkel és betűkkel pergamentre, papírra vetítették, így az élőszóbeli hagyományt ezekkel az ú. n. neuma=jelekkel megörökítették. Ezek kezdetben csak figyelmeztető jelek voltak; hangjegyekké akkor váltak, amikor Arezzói Guidó bencés szerzetes először alkalmazta a hangmagasságok feltüntetésére a négyvonalas hangjegyrendszert és négyszögletes pontjelekkel tüntette fel a hangokat. De a római, milánói és frank hagyományokban e mellett bizonyos eltérések keletkeztek, amíg az egyöntetű hangjegyzírási mód ki nem fejlődött Reichenau, Fulda és Szent Gallen bencés kolostorok iskoláiban és fel nem használta az egyszólamú és szabadütemű éneklési mód összes lehetőségeit. A többszólamúság és hangszeres kíséret alkalmazása óta azonban az ősi korális dallamok csak forrásaivá váltak az új egyházzenei alkotásoknak. A hosszú melizmákat, hangcsoportokat a felismerhetetlenségig megrövidítették, a hangjegyeknek különféle időmértéket adtak, az ütemeket összefűzték stb. Ez átalakításoknak káros eredményét fenntartotta a Rómában 1615-ben Medici bibornok nyomdájában megjelent ú. n. *Medicaea* kiadás, amely 1870-ben újra megjelenve még sokáig élvezte a hivatalos kiadás minden előnyét még akkor is, mikor a francia Solesmes bencései már javában dolgoztak a régikották és kéziratok megfejtésén, alkalmazásán, felelevenítésén. Végül is X. Pius megbízta Pothier apátot és szerzeteseit, hogy állapítsák meg a régi és eredeti dallamokat és ezeket adják ki a *Graduálé* és a *zsolozsmák Antifonái* számára. Ez a kiadás, az ú. n. *Vaticana* immár egyedül élvezi a hivatalos kiadás jól megérdemelt nevét. Az igazi szépségeket kedvelő zeneszerzők és zenebarátok számára ez a kiadás kimeríthetetlen kincsesbánya,

újra fellelt paradicsom, a szentély szolgálatának számára új és tágas munkatér.

6. AZ EGYHÁZI ZENE

(Pünkösöd után a tizenötödik vasárnapra.)

Az első keresztény századok megteremtették a katolikus liturgia főelemeit és a szent szövegek számára nem alkalmaztak más zenét, csak a legősibb és legszebb zenét, az emberi hangot, az éneket, amelyet gregoriánénekeknek mondunk. A liturgiának a történelemben ott honos és választékos stílusérzékkel megáldott barátja ideális összhangot fedez fel a szertartások szövegeinek és dallamainak viszonyában. Sőt észreveszi, hogy e dallamok szárnyain lelke jobban megközelíti a liturgiát megalkotó őskor szellemét, mint a mai szent cselekmények kísérő zenéjével. A leggyakrabbi dallamok egyszerűsége és könnyűsége lehetségessé tette, hogy a hívek nemcsak «hallgatták» a szentmisét, nemcsak «jelen voltak» azon, hanem együttes hangon dicsőíthették Istent, illetőleg tudatában voltak annak, hogy ők is bemutatják az áldozatot. De ahogyan nyugaton nem volt olyan liturgia, amely nem fejlődött volna tovább, éppen így nem mondhatjuk eltévelyedésnek az egyházi zenének fejlődését sem, amely a szentély szolgálatába állította az emberiség egyetemes zenekultúrájának fejlődését.

Tagadhatatlan, a korális énekköltészet lehetőségei a századok folyamán kimerültek; a legutolsó termékek vagy az izlés elferdülésének nyomait viselik magukon és tele vannak túlzásokkal, vagy pedig máris közelebb állanak az új alkotásokhoz, mint a régiekhez. Az *orgona* feltalálása (hiszen nem volt olyan nehéz a sipsorokat működésbe hozni) alkalmat nyújtott, hogy a korális dallam alá negyed- vagy ötödhangtávolságban párhuzamosan

haladó dallamot rakjanak, hogy a vezetőhang emelkedésére a kísérő hang súlyedése feleljen vagy megfordítva. Ilyen aláfestés, illetőleg ellendallam felépítésére emberi hangot is kezdtek használni. Keleten a korális dallamot hosszúra elnyújtott, zümmögő hang vette körül és alaphangulatot keltett. Nyugaton azonban tovább mentek; az eddig szokott «pont ellen pont, hangjegy alá hangjegy» éneklési módot kibővítették és harmadik, sőt negyedik dallampárhuzamot írtak a meglevő kettő alá. Ez az ú. n. «*ellenpont*» a gregorián dallammal azonos időben halad; ez a *homophonia*. De a mellékhangsorok, dallamok előbb vagy utóbb is kezdődhetnek és utánozhatták a vezetősólamot, vagy önállóan is szerepelhettek; ez által keletkezett az énekes *poliphonia*. Ennek legtökéletesebb alkalmazását minden zenész megtalálja Bach Sebestyén alkotásaiban, aki a régi melódiák, az ú. n. cantus firmus (állandó énekmód) kedvéért egész karénekeket «ír körül» és a legnagyobb szabadság, egyúttal a legszigorúbb szabályszerűség hatását kelti a hallgatóban. Angliában kezdték először a miseszövegeket többszólamúan kíséreni, ezt Németalföldön tovább fejlesztették; de Itáliában érte el a legváltozatosabb kifejlődést és gyakorlati alkalmazást. A polifon karének «motivum»-ait, jellegzetes elemeit először a régi korális dallamokból, később népdalokból, sőt egészen világias dallamokból merítették. A renaissance-időkben az új «klasszikus» polifonia olyan döntő győzelmet aratott a gregorián korálison, hogy az utóbbi már alig jutott szóhoz és meg kellett elégednie mellékszerepekkel és eltűnnie, hogy a teljesen új izlés szolgálatában a többszólamú műzenének, a szigorú ütemekben mozgó éneknek csak nyersanyagot szolgáltatson. Az új polifonia nemsokára művészi túltengésbe csapott át. A trienti zsinatnak foglalkoznia kellett az egyházi zene komolyságának fenntartásával. Pierluigi da Pa-

lestrinának Marcellus pápa miséje című hatalmas alkotása természetesen legendának köszönheti nagy hírnevét. (Mintha ezzel kellett volna megmentenie az elgyengült gregoriánt).

A Kyrie eleison (Uram irgalmazz!) fohászait a legegyszerűbb hívő is értette és énekelte; ebből származott a mise *népéneke*, amely sok rokoni vonást tüntet fel a gregoriánnal. Hogy Luther Márton alkotta volna meg a népéneket, éppen olyan komolytalan állítás, mint az, hogy ő készítette el a legelső bibliafordítást. De az újszövetségi úrvacsora áldozati jellegének elvetése, valamint az istentiszteletnek tanítássá, oktatássá való átalakulása és a nép éneklő kedvének ügyes felhasználása a protestáns népéneknek gazdag lehetőségeket nyújtott. A lutheri istentiszteleten is sokáig fennmaradt az oltár és a nép közötti váltakozó éneklés a katolikus hagyományok hatása alatt, sőt sok helyen még a latin nyelvet is megtartották. Bach Sebestyénnek zenei nagysága még művelt katolikusok előtt is elfödte azt a történeti igazságot, hogy a renaissance és a barokk tisztán katolikus vidékeken is nagy lendületet és fejlődést adott az egyházi zenének.

A felvilágosodás korában elnémult a rokoko és a képzőművészetek stílussteremtő ereje ellankadt; az egyházi zene azonban, különösen a délnémet vidékeken olyan termékenységnak örvendett, amilyen már régen nem volt. Ezt részben előmozdította a hangszerek sokféleségének alkalmazása. Az ú. n. *«bécsi klasszikusok»*, mint Haydn, Mozart, Beethoven, a romantikus Schubert a zenei szépségek tömegeit nyújtották azoknak a templomoknak, ahol megfelelő énekes gárda és zenészek álltak rendelkezésre. A szerényebb tehetségeknek egész sora igyekezett ellátni a városokat és a vidéket hasonló stílusú, nem mindig helyes liturgiai értelmezéssel megalkotott, de mégis az

Egyház hűségében és szeretetében megszületett zene-művekkel. Ennek a zeneirodalomnak liturgikus haszna azonban sokat veszített jelentőségéből, mert ezek a «zenés misék» nagyon is terjengősek lettek, megrövidítették a szent szövegeket (Gloria, Credo), sőt még a paptól elénekelt részeket is megismételték, és alig volt a világi zenének kifejezési formája, amit fel nem használtak volna. Az Isten dicsőítésének és a hívek lelki épülésének becsületes szándéka a megfelelő zenei felkészültséggel párosulva szavatol ugyan azért, hogy valóban *egyházi zene* ez a műalkotás, de nem kezeskedik arra nézve, hogy az istentisztelet többi eszközeinek mintájára az istentisztelet lényegéhez illő *liturgikus zene* is egyuttal. Az ú. n. zenésmisék ügyében a liturgia szempontjából könnyű a mi állásfoglalásunk: Ha az Egyház a zenének valamilyen fajtáját megtűri, azt ne akarja magántekintély, különösen pedig ne egyéni izlés tilosnak, megengedhetetlennek minősíteni. Nagy szolgálatot tettek azonban egyes kiváló egyházzenesészek, mint Ett Gáspár Münchenben, Proske Károly és Witt Xav. Ferenc Regensburgban, valamint az 1868-ban megalakult «Általános Cecilia Egyesület», akik egyes ferde nézeteket helyreigazítottak és az Egyház vezetősége üdvös zenei rendelkezéseinek útját egyengették. A hagyomány tisztelői és az újítások barátjai legkönnyebben megegyeznek abban a felfogásban, hogy az egyházi zenének, mint minden liturgikus művészetnek legelső kelléke, hogy a *szentély szolgálatát* teljesítse. Mert olyan templomi zene, amely a modern összhangzattan, ütemfelosztás és hangszerelés teljes erejét kihangsúlyozza, minden bizonnyal elvonja az oltárról a hívek figelmét és azt a zene- és énekkarra irányítja. Így aztán előáll az a lehetetlen állapot, hogy a szentmise Glóriája és Credoja inkább hangverseny, amelyet a «liturgia keretében» tartanak, sőt talán «a liturgia=adta alkalmat»

használja fel a bemutatásra. Az ilyen templomi zene létjogosultságának kérdése áttolódik a lélektan terére: Vajjon a hallgatók, akik a szent oltáráldozatra gyűltek össze, elfogadhatják-e az ilyen zenét a liturgia eszközeként? E kérdésre alig lehet egyöntetű válasszal felelni: A Rajna menti katolikus pl., akárcsak jó magyar népünk is, lelkesedéssel szeret énekelni szentmise alatt, míg a bajor és osztrák nép szereti az ünnepélyes, szép, művészi egyházi zenét, ahogyan templomi építészetében is a pompát, a díszest, a ragyogót kedveli. Nem szívesen énekelnek, mintha valami szégyenkezés tartaná őket ettől vissza. Inkább elvárja azt, hogy helyette a megfelelő művészi képviselő, jól összeállított zenekar végezze az istendicsőítés munkáját, amely előadja, «eljátssza» előtte az istendicséretet. Nem is akadnak fenn azon, hogy női hangok is közreműködnek, ami aligha vezethető vissza a keresztény hagyományra, sőt szeretik a trombitát és dobot. Ehhez képest a korális és zenekíséret nélküli éneklés csak nagyon szürke és szegényes, szinte bőjti hangulatú. Máról holnapra végbevitt gyökeres változtatás és újítás az egyházi zene megtisztított stílusáért csak lelki kárral volna kénytelen megfizetni. Sok helyen kiürülnének a templomok, ha az egyházi éneken és zenén radikálisan akarnának változtatni. Ne is mondja senki, hogy a stílustisztaságért érdemes áldozatokat sem visszariadni. Ha figyelembe is vesszük ezeket a lélektani megfontolásokat, akkor is lehetetlenség egy egyházi ének- és zenestílust cantus perennis, örökre szóló stílusnak minősíteni, mint amelyik az egyedüli katolikus, egyedüli liturgikus stílus. Az olyan újító, aki az oltár istentisztelete és az egyházi zene között tökéletes összhangot akarna teremteni, annak nem szabadna visszariadnia a többszólamú éneklés és az orgonakíséret megszüntetésétől sem. Ilyen követeléseket lehetne talán teljesíteni holmi «ecclesiolá»

ban, egyházacskában stílustörténelemben képzett zenei inyencek számára, de nem az egyetemes, nagy anyaszentegyházban, amely mindennek mindene akar lenni és éppen ezért mint bölcs és jó anya nemcsak azt nézi, hogy milyen eszméket kell megvalósítania, hanem azt is, hogy megvalósíthatók-e és hogy feltétlenül megvalósítandók-e.

«Áldjátok az Urat egész nagyságában! Dicsérjétek őt harsonaszóval, dicsőítsétek őt citerán és zengő muzsikával, magasztaljátok őt dobszóval és dalokkal, zengjétek őt hegedűn és fuvolán, ünnepeljétek szépen hangzó címbalmon, ujjongjatok és énekeljétek! Minden, aminek hangja van, magasztalja az Urat!» (Zsolt. 150.) Vajjon ezt csak ószövetségi felfogással szabad értelmeznünk? Vagy pedig — ahogyan az újabb túlzók akarják bizonyítani — a korális ének létjogosultságát és kizárólagos jogait a Megváltó istenemberségének dogmájával lehet megokolni? Az írás azt mondja: «Okosan énekeljétek!» (Zsolt. 46, 8.) De okosan csak az énekel, aki mindenben mértéket ismer.

VII. ISTEN HÁZA

1. A TEMPLOMÉPÍTÉS A KERESZTÉNY ÓKORBAN

(Pünkösöd után a tizenhatodik vasárnapra.)

A mai idők építészetének egyik alapelve: «A szükséglet teremti meg az épületet». A mult században szabványos vagy díszes tervrajzokat készítettek és nagy gondot fordítottak remek homlokzatok megrajzolására. A kész tömbökbe aztán beskatulyázták a belső helyiségeket. Nem csoda, hogy így sötét lépcsőházak, szűk folyosók, túlkicsiny vagy túlnagy szobák, használhatatlan sarkok keletkeztek, szóval, az épület nem felelt meg első rendeltetésének; az állandó lakók élet-szükségleteinek csak tökéletlenül tudott eleget tenni. Aki ma házat akar építeni, építészetének előbb elmondja az építendő lakásra nézve minden kívánságát, aki aztán a helyiségek kiképzésénél ezeket az óhajokat figyelembe veszi, a tervrajzban hozzájuk pontosan alkalmazkodik és ezek után művészi hozzáértéssel arra is törekszik, hogy az épület külsejét is csinosan és tetszetősen képezze ki.

«A szükséglet teremti meg az épületet.» Ez az alaptétel határozta meg ősidőktől fogva a keresztény istentisztelet épületének beosztását, elrendezését, külső képét. A liturgiának minden változása magával hozta a templomépítés változásait is. Az első keresztények úrvacsorájának megfelelt minden olyan eléggé tágas és méltóan berendezett helyiség, amely befogadhatta a kisebb vagy nagyobb egyházközség híveit és amely azt az érzést is felkeltette bennük, hogy a világtól el-

zárva, a be nem avatottaktól elkülönítve a legbensőbb családiasságban lehetnek itt együtt. Amíg a szent cselekményeknek szigorú titokbantartását nemcsak az óvatosság, hanem a mélységes tisztelet is sugallta, addig megelégedtek azzal is, hogy *magánházaknak* megfelelő termeit használják. A katakombákban a szűk hely miatt még a kápolnaszerűen megnagyobbított barlangokban is csak ritkán mutatták be a szent áldozatot. Mikor azonban az Egyház elnyerte szabadságát és belső nagyságát külsőleg is megmutathatta, hatalmas méretű épületeket kezdtek emelni, amelyeknek beosztása megfelelt a liturgikus céloknak. Tervrajzuk és berendezésük a zsidó és pogány templomokat utánozta, de nem másolta őket le, hanem változtatott rajtuk az új hit különleges és sajátos céljainak megfelelően. Ezért aztán hamarosan a világi épületeket kezdték utánozni, a római piac csarnokait és hatalmas középületeit, amelyek oszlopsorokkal több hajóra tagozódtak, félkörben, az ú. n. *apsis*-ban végződtek, nagy tömegeket fogadhattak be és az üzletek, hivatalok tisztviselőinek számára kijelölt helyiségekkel rendelkeztek. Nyugaton a legrégibb keresztény templomok tehát a bazilika, a «királyi palota» alakját utánózták. Történetükből részleteket nem igen tudunk, nem is szólunk tehát róluk bővebben. Mindenestre a *baziliká*-ban könnyen volt elkülöníthető az oltárnak és a papságnak szánt hely a laos, a nép, a nem egyháziak helyétől. Az oltár az *apsis*-ban szabadon állott, mögötte széles körben sorakoztak a papság ülőhelyei. A templom hajója, vagyis a hívek helye felé korlátot helyeztek (cancelli). Ehhez illesztettek magasabb állóhelyet a szent szövegek felolvasására, hirdetésekre és az evangélium kifejtésére, az ú. n. *ambo*-t. Majd kívánatosá lett az oltárnak lépcsős emelvényre való helyezése, hogy a távolállók is láthassák az oltárt és meghallhassanak minden imádságot és éneket. Az

oltár közelében külön helyet kaptak az énekesek, sőt ezt külön korláttal látták el. A hívek helye a templomnak elnyújtott négyszöge volt; az oldalfalakon megfelelő számú ablak adott fényt, több kapu pedig lehetővé tette, hogy a hívek tömege gyorsan és ellenőrizhető módon jöhessen ki és be. Nagyon szerették az előcsarnokot; itt a belépő hívő lelki összeszedettségre tett márszert, mielőtt a külvilágból Istennek házába lépett. Legtöbbször nagy mosdómedence vagy kút fogadta itt. A hajó hosszában oszlopok és pillérek sorakoztak kettes vagy négyes sorokban; egyszerű tagozódást adtak az alaptérnek és a mennyezetnek, a híveknek tekintet pedig az oltár felé irányították. De nem ismertek sem padokat, sem székeket, sem más ilyen ülő alkalmatosságot. A falak mezői azonban szinte kínálkoztak mozaik- és freskóképekkel való díszítésekre, miután az első keresztények legyőzték magukban a szent dolgok képekkel való ábrázolásának aggodalmát. A bazilikának ezek az alapformái azonban sokféle változaton mentek át. Így pl. a hajók mindegyike félköríves befejezést, apsisz kapott. A hosszú hajócsarnokot derékszögben kereszthajó tágitotta ki; így az alaprajz a kereszt alakját vette fel, jelképes jelentőséget nyert és építészetileg használhatóbbá vált. A főapszis felett a diadalív elhatárolta a szentélyt a hívek helyétől és alkalmat adott a díszítő művésznak tehetsége ragyogtatására.

Ugyanekkor keleten a templomépítés más építési módot termelt ki, az ú. n. centrális, középponti építkezést; ez a stílus az oldalfalakat négyszög, nyolcszög (oktagon), illetőleg kör alapon magasra húzza fel és félgömbbel, kupolával fedi be az egységes űrt. A nyugat is átvette ezt a stílust, de csak a keresztelőkápolnák építésénél; ezek a nagyobb templomok mellett váltak szükségessékké; a felnőtt keresztelésénél az alámerítés és a szükséges különleges felszerelés miatt nyitott, nagy

területet követeltek a tömeg számára. Ravennában találjuk meg mind a keleti, mind a nyugati stílust, illetőleg mindkettőt összevegyítve. Bizáncnak stílusa elhatolt Franciaországig, sőt az aacheni székesegyház nyolcszögű alaprajza is ezt igazolja. Általánossá mégis csak a nyugati forma lett. De csak kevés műértő és a liturgiának barátja öntudatosította magában azt, hogy kelet és nyugat itt is kezdet fogtak, valahányszor a nyugati csarnokok és a keleti központi térkiképződés egybeolvadnak, akár úgy, hogy a kupola a templom végére kerül, akár hogy a kereszthajó metszésénél önálló szerepet kap. Még a legszövevényesebb barokktervek is világosan megmutatják a két alapjelleg egyesülését. Hányszor emlékeztet pl. a nyugati alak, a bazilikának kereszthajós négyszögletű csarnoka a simára lefaragott oszlopokkal és a négyszögletes tér fölé magasba tolt kupolával a Hagia Sophiára! Ebben nagy és átalakító szerepet játszott a őskeresztény istentiszteletnek az a szokása, hogy a hívek tömegét az oltár köré gyűjtötték, és így nagy helyre volt szükség: «Emlékezzél meg, Uram, szolgálóidról és szolgálóidról, N. és N.-ről, valamint az itt «körülállókról», akiknek hitét ismered, akiknek áldozatos lelkét látod, akikért felajánljuk Neked ezt az áldozatot, vagy akik maguk ajánlják fel ezt Neked önmagukért és övéikért, lelküknek üdvösségére, üdvüknek és boldogságuknak reménységére, és akik fogadalmaikat mutatják be Neked, az élő, örök és igaz Istennek!» A pap még a csendes szentmisében is így imádkozik a kánonban.

A «román» művészet és stílus, vagyis az az építkezési mód, amelyet az európai országoknak új telepesei, a különféle barbárnépek és népvándorlási tömegek a római birodalom feldúlása után mint «legyőzött győzők» művészi örökségként átvettek Rómától, nem sokban különbözött az őskeresztény építkezéstől és díszítőművészettől. Csak a csendes magánmisék szokása és a

különféle szenteknek a templomban való tisztelete változtatott a liturgiának jellegén és hozta magával a templomépítésben is mind a külsőnek, mind a belsőnek új kialakítását.

2. A TEMPLOMÉPÍTÉS A KÖZÉPKORBAN

(Pünkösd után a tizenhetedik vasárnapra.)

Szinte az egész első ezredév hű maradt ahhoz az őskeresztény gyakorlathoz, hogy a szent áldozatot mindig a hívek nagy tömege előtt, szinte vele «együtt=játszva» ünnepelték. Rendszerint a püspök vagy a templom első papja szerepelt az oltárnál, míg az egész papi testület vele együtt az oltár mellett vett részt az áldozati tevékenységben. De már elég korán előfordult, hogy a püspöknek napjában többször is kellett az áldozatot bemutatnia. Így pl. III. Leó pápáról azt tudjuk († 816), hogy egyik napon kilencszer, Szent Ulrik püspök négyszer, mások meg hogy sokszor, azaz a szükségnek megfelelően miséztek napjában a hívek előtt. Már a toledói zsinatnak 681-ben szóvá kellett tennie, hogy egyesek csak az utolsó szentmisén járulnak a szentáldozáshoz. Ez olyan tünet — mondja Bartmann B., — amely a papságnak és népnek a szent áldozaton való jelenlét és a szentáldozásban való közösség közös tudatát elhalványítja. Mikor pedig a természetbeni adományok helyébe az alapítványok és önkéntes pénzadományok léptek, furcsa szokások kezdtek lábrakapni. A lelkipásztorok is kezdtek napjában többször misézni, s a népet ilyenkor vagy egy akolitus (oltárszolga), vagy egyszerűen valamelyik világi hívő helyettesítette. Nemsokára meg már csak «rejtett miséket» mondtak ministráns nélkül, hogy minél több hívő kérésének tehessenek eleget és lehetőleg minél több misepénzt fogadhassanak el. Ez tarthatatlan állapotokhoz és szigorú egyházfegyelmi intézke-

désekhez vezetett, mígnem III. Honorius pápa (1227) úgy intézkedett, hogy minden pap napjában csak egy szentmisét mondhasson, — kivéve karácsony ünnepét és a szükség eseteit, — de ilyenkor is csak egy misepénzt fogadhat el. Ez a törvény ma is érvényben van azzal a módosítással, hogy a világháború óta a szent áldozatnak napjában háromszori bemutatása Halottak napján is meg van engedve.

A liturgikus felfogásnak és életnek ez a fejlődése határjelző a templomépítésben és díszítésben is. A nagyszámú papsággal ellátott dómokban és kolostori templomokban az eddigi egyetlen oltár nem tudott többé megfelelni a követelményeknek. Ahol több apsis volt, könnyen lehetett több kápolnát építeni. Különbféle szentek tiszteletére tartott külön ájtatosságok e szentek tiszteletére külön oltárokat tettek szükségessé; a szent vértanuteste helyett az illető szentnek ereklyéjét tették az oltárköbe. A bencések nagy családja idővel több rendre, kongregációra ágazódott szét; ennek megfelelően aztán a templomépítésben is keletkeztek érdekes eltérések. Így pl. a clüniek a főoltár mellett a templomban Mária kápolnát honosítottak meg, a ciszterciták szerették a főoltár körüli kórust a kápolnák övével szegélyezni a sornak szegletes kiképzésével, míg mások megtartották az apsisokat a mellékhajók végén. A szerzetesek nagy száma nagy helyet igényelt a főoltár körül az ünnepélyes és váltakozó karékkal megtartott zsolozsmák alkalmával. Ezt a teret a nép felől korláttal különítették el, ez elé oltárt építettek és efölé a diadalívről leereszkedő feszület alkalmaztak. Később eltűnt ez a korlát, de a keresztoltárt otthagyták a szentély bejáratánál, vagy pedig a keresztet a kálváriajelenettel egy tartógerendára tették, illetőleg a mennyezetre függesztették. Sok helyen a hívek nem is lehettek jelen a zsolozsma mondásakor. Ezeknek külön építettek plébániatemplomot a kolostori

templom mellett és nem szerzetes papot bíztak meg a lelkipásztorkodással. Pl. Regensburgban a Szent Emmeran kolostori templom mellett ma is ott áll a hívek temploma, bár az egyházi vagyon elkobzása nagyon sok helyen az egyik vagy másik templomot, de sokszor mindkettőt lerombolta.

Amikor a félköralakú stílus átment a csúcsíves stílusba, ez a liturgikus fejlődés már be volt fejezve. De igyekeztek úgy is teret nyerni, hogy a régi keletre néző kórussal szemben a hosszanti hajó végén egy nyugatra néző másik kórust képeztek ki. Minthogy pedig még mindig ragaszkodtak ahhoz, hogy a templom keletre nézzen, a kórus a román stílusban a nyugati oldalra került, míg a keleti részt a gótikának minden pompájával látták el.

A templomépítés történetét eddig szinte kizárólag a *formatörténet* szemszögéből tanulmányozták. De a templomépítés történetét megírni a maga eszményi, *liturgia-történeti szempontjából* még nem kísérelte meg senki.

A késői gótika ezeknek a szempontoknak figyelembevételével a maga fejlődését befejezte. A régi templomok a vallásújítás után a protestáns területeken megmaradtak eredeti alakjukban. Ma úgy hatnak, mint valami múzeumok, ha nem is szednek múzeumi belépőjegyet, vagy ha nem is adnak el múzeumi leírást tartalmazó ismertetést a látogatóknak. Az új hit nem ismer sem szentmisét, sem karimádságot, sem a szentek tiszteletét. Éppen ezért istentiszteletében nem tudott mit kezdeni a szentéllyel, a kórussal, a mellékoltárokkal, a szentek képeivel. Ennek köszönhetjük, hogy a legtöbb helyen nem bántották a szentély korlátját, sem a felette kiképzett keresztet, amiket idővel a katolikus templomokban eltávolítottak, hogy a hívek jobban láthassák a főoltárt. A művészet barátjai fájlalhatják, hogy a képromboló

vallásújítás számtalan művészi alkotást tett tönkre. De valami szerencsés következetlenségnek köszönhetjük, hogy számos helyen a szív és az ész győzött az erőszakon és az elvakultságon, és régi városainkban mégis csak maradtak fenn a régi katolikus világból művészi alkotások. Ez részben annak is köszönhető, hogy az újítók észrevétlenül akarták a híveket az új hit és istentisztelet szokásaiba bevezetni. Ennek középpontjában az igehirdetés állt; ezért lett náluk a szószék a templomnak legfontosabb része. Minthogy a régi templomok a maguk nagyságával az új híveket is be tudták fogadni, az új hit sokáig nem gondolt új templomok építésére. Megelégedett tehát némi módosításokkal; eltávolította az oltárokat, lezárta a kórust, a szószéket a hívek helyének közepére vitte hátra, köréje pedig széksorokat épített. Nagy templomokban néha nagyon is kirívó ez a protestáns félmegoldás, különösen ott, ahol a hajónak szerkezete a szentély felé viszi a figyelmet s ahol a hajó közepén nagyon különösen fest a patkóalakú és makacs aránytalanságban a szószék felé hátratólt szék- és padtömeg. Nagyon is észrevehető, hogy itt nemcsak stílusbeli kezdetlegességről van szó. A protestánsok eszményi szószéktemplomokat csak ott tudtak építeni, ahol a kisebb templomokban a homlokfal mellé az oltárasztal felett helyezték el a szószéket vagy pedig a szószéki oltártól kiindulva félkörben erkélyeket helyeztek el. A reformátusok mindjárt az elején eltávolították az oltárt minden díszével és ezt egyszerű asztallal pótolták. Viszont hangsúlyozottan kiemelték a széksorok között a presbyternek, az egyházi elsőnek székét a katolikusok hivatali papságával szemben. A lélek megnyilatkozásának vágya a lutheri vallásban az egyházi zenéhez menekült, míg a kálvinisták ezt is kitették templomukból. A templomépítés fejlődésének külső és belső előmozdítói csak a régi katolikus világban fejtették ki munkájuk

kat. Ezek a trienti zsinattól erőt és bátorítást nyerve új és nagyszerű feladatokra vállalkoztak, sőt a változott liturgikus felfogások szellemében hatalmas lendülettel fejlesztették tovább az építkezés újabb módjait és stílusait.

3. A TEMPLOMÉPÍTÉS AZ ÚJKORBAN

(Pütkösd után a tizenharmadik vasárnapra.)

A szenteknek, az erekléknek és képeknek a középkor végén fellendült tisztelete mindenesetre felvirágoztatta a művészeteket és a legnagyobb teljesítményekre sarkalta. E műalkotások igazi vallásosságot juttatnak kifejezésre; megérti, szereti és átéli őket az egyszerű ember is. A szentekkel való egyességet, *összetartozást* jelentenek, de nevelnek is ilyen érzést a szemlélőben, ha ez nem is vallja az alkotó művészek hitét és vallásosságát a magáénak. De nem tagadhatjuk, hogy ez a középkor kissé «őszí» jellegű volt, sok furcsaságot, vadhajtást tűrt meg, mellékes dolgoknak mutatós tömegével az egyedüli szükséges, az Istennek lélek és igazság szerint való imádásától elvonta a hívek figyelmét. Igaz, hogy a szentek tisztelete üdvös és hasznos, de Istennek tisztelete a szükséges. Jó dolog a bűcsú, de csak a bűnbocsánat ad neki értéket. A szentelmények gazdaggá és boldoggá tehetnek, de csak a szentségek tesznek igazzá és egyedül ők üdvözítenek. Aki figyelemmel olvassa el Kempis Tamás «Krisztus követése»-t, láthatja, mennyire a külsőség, a forma fölé teendő a szellem.

A humanizmus Olaszországban a borzas «barbár» gótika megvetésében odáig ment, hogy a templomokat is más stílusban kezdték építeni, amely nem nélkülözhetette a pogány ókor világias elemeit. De a «fejében és tagjaiban» újjálett Egyháznak hamarosan sikerült a *renaissance*-ot «megkeresztelni». Kézenfekvő volt ugyanis

az a gondolat, hogy a vallásújításnak a «tisztá szó»-ról való tanításával szembeállíttassék a kegyelemközvetítésben a látható jelek fontossága, a «tisztá hit» tanításával a papság közvetítő munkájának szükségessége, a «láthatatlan Egyházzal» Isten országának láthatósága a művészetnek minden kifejező eszközével. A renaissance-nak az Alpokon túli országok templomépítésébe való bevonulása nem jelent tehát idegennélevést, elrómaiásodást, hanem e népeknek részvételét az egyetemes katolikus életben. Minthogy a jezsuiták voltak az új vallás elleni küzdelmek előharcosai, szellemtörténeti szempontból beszélhetünk *jezsuita stílusról*, de ehhez nincsen joga semmiféle stílusvizsgáló és merev művészettörténeti elmélkedésnek. Az ókeresztény titoktartási fegyelem a szentmiseládozatnak misztikus jellegét külső titoktartással is kiemelte azáltal, hogy a kánon alatt az oltárt eltakarták függönyökkel, elzárták a szentély rácsait, és így a nép nem láthatta az átváltoztatott színeket. Ez szokásban volt addig, míg az Egyház toursi Berengar támasaival szemben nem lett kénytelen Krisztusnak valóságos jelenlétét a *szentségben* a szent színeknek felmutatásával is hirdetni. Majd meg Luther tanításával szemben rá kellett mutatni az Úrnak a szent színekben való jelenlétére a szentmisén kívül azáltal, hogy felhasználtak minden külső alkalmat erre; ezért pl. a szent színeket kihozták a szentély falának mélyedéséből, a szentségüregből és az oltáron kiképzett tabernákulumba, szentségházba helyezték el és szentmisén kívül az oltár trónjára tették ki napsugaras díszektől körülvelt szentségmutatóban, monstranciában imádás végett. Minden művészet igyekezett a legtökéletesebbet nyújtani a legméltóságosabb Oltáriszentség külső tiszteletére és a benne jelenlévő Úristenbe vetett hit erősítésére. Ismét nagyrabecsülték a *szentbeszédet*, ezért gondoskodni kellett magas helyről, honnan Isten szavát mindenki jól

megérthesse. Az Alpokon inneni első renaissance építkezések máris gondoskodtak e kívánságok kielégítéséről: világos, tágas, magas tereket hoztak tető alá hatalmas boltívekkel, nagyszerű akusztikával (a hangot jól lehetett bennük hallani). A katolikus hitnek nagyságát, szépségét és igazságát fennen hirdette a térnek ragyogó világossága, az építészeti tagoltságnak és díszítő elemeknek szerfeletti gazdagsága és ereje, a falfestményeknek, oltárképeknek, szobroknak és stukkó díszítéseknek szinte «beszédes» és együttszónokló hatása.

A hatáskeltésnek nagyvonalú fokozása visz a renaissance-tól a barokkon keresztül a *rokokó*hoz ; a színpadi látszatkeltés eszközeit sem veti meg ez a stílus. A díszítés merészségei és változatosságai miatt már alig gondolunk itt arra, hogy az oltár *felépítésében* valójában csak az egyszerű asztal a szent hely középpontja. Már nem azt jelenti az oltár stílusa, hogy Krisztus «itt meg fog jenni», hanem inkább azt, hogy «Krisztus itt van». A szentségi Úr Jézus lakása legyen tehát Istenhez méltó! A tervező mérnökök a tervrajzot mind gazdagabb és díszesebb megoldásokkal készítik el, a világítást mind leleményesebb fogásokkal oldják meg, a falak, fülkék és kápolnák a festőművészek és díszítőmesterek gondolatokban és színekben gazdag játékvá lesznek, a karzatok és oratóriumok szinte a végtelenbe tágítják ki a templomúrt; a salzburgi dómban pl. a felszenteléskor 20 énekkart lehetett egymástól elkülönítve mindmegannyi hangcsoportként szerepeltetni. A pillérek megduzzadnak, az oszlopok megtekert alakban kúsznak a magasba, a stukkó megelevenedik, mozog és kavarog, míg fel nem olvad vidám természetességbe; a szentek ruháját vihar lengeti, kéztartásukban szónokiasság lüktet, az angyalok tele bájjal és kedvességgel. Minden, ami itten nagy és kicsiny, a Magasságbelinek dicsőségét hirdeti, akinek öröme az emberek gyermekei között lenni. Isten az

embernek ünnepet készít, és az ember törekszik ünnepet készíteni Istennek. A jelképek bősége szinte kifogyhatatlan. Előtérbe tölul a délnek jámborságos alakja és az észak fogékony lelkébe könnyedséget visz. Milyen barátságosak a mi Mária Terézia korabeli templomaink! Mennyire igazi «templomiak» nekünk e templomok. A protestáns ember, sőt az egészen északi katolikus is szinte megütközik rajtuk és csak nagynehezen tudja elfogadni a barokk és a rokokó művészetét Isten háza számára. A barokkot szinte kizárólag a jezsuita templomokból ismerik, amelyek jobban megőrizték az olasz eredetet, mint a középeurópai országok számos kolostori templomai, melyekben a hideg pompát az ember szeretet és Isten békéje töltötte meg melegséggel.

Ennek a pompaszeretetnek ellenhatása olasz földön is az okos józanság alakjában jelentkezett. A jelkép idővel allegóriává lesz, a gondolkodás a hitet fakóvá teszi, az istentisztelet inkább csak népműveléssé válik. Az ünnepélyesség, a titokzatosság átengedte a teret a «gondolat»nak. «Ez így nem mehet tovább» — mondták a hozzáértők; a *romanticizmus* embere elvetette a barokkot és visszatért a régi, nemzeti jellegű építkezéshez. Kezdték tehát a régi templomokat utánózni, helyreállítani, sajnos, egyúttal «kitisztítani». Eltávolították a templomi barokk=díszeket, és másokat rakott helyükbe az «asztalosgótika»; a barokk oltárok képeit kiszedték a keretből és a legközönségesebb nazarénus képeket (kezdetleges kiállítással) rakták helyükbe. Tetették pedig mindezt nem valami új, a dolgok liturgikus megértéséből származó érzékkel, hanem holmi művészettörténeti elméletesdi elfogultságból és egyénieskedő építési viszketegből. A 19. század második felében aztán sikerült lerázni ezt az elfogultságot, válogatni kezdtek a különféle elmúlt stílusokban; építettek román stílusban — lám, milyen komoly —, aztán gótban

— milyen áhítatos —, barokkban — úgy=e, milyen ünnepélyes —; az utóbbit természetesen abban a meggyőződésben, hogy a jámborság és a derű egymással összeférnek, és mert a barokkban van valami — stílus= történeti szempontból — rendkívüli katolikus jelleg, ellenreformációs emlék. Még szerencse, hogy a stílus megválasztásánál ügyeltek arra, hogy legalább tessék, ami megmentette az építést a legdurvább hibáktól. Valójában azonban nem is látszott fontosnak, hogy a katolikus ember a «vasárnapi misehallgatás» kötelezettségének ilyen vagy olyan stílusú templomban tesz=e eleget, ha megtalálta benne a keresett épülést és összeszedettséget. Az építőművészek jórészt vallásos emberek voltak, lelkesedéssel végezték feladatukat és a bár= honnan szívesen átvett és felhasználható művészi elemekkel igyekeztek megfelelni a liturgikus követelményeknek; igazi érzékük az Egyház liturgiája iránt azonban ritkán volt. E tekintetben sem a nép, sem a művész nem volt jobb vagy rosszabb egymásnál. A valóságban a liturgikus gondolkodás átengedte helyét a jámbor egyéniségkeresésnek, ami, ha teremtett is vallásos életet, de istentiszteleti művészetet alkotni nem tudott.

4. A TEMPLOMÉPÍTÉS A JELENKORBAN

(Pünkösöd után a tizenkilencedik vasárnapra.)

Csak olyan kor alkothat külön stílust, amelynek van mondanivalója. Ha ez jelentős és egészséges gondolat, akkor hamarosan bebizonyítja életjogát a tömegek előtt, amelyek nem szívesen fogadják az újat és nem szeretnek tanulni. Bár nem becsüljük mértéken túl a liturgikus mozgalmat, de meg kell engednünk, hogy felhívta a mai kor figyelmét egy dologra — és ez hatással van a stílus fejlődésére —; megmutatta, hogy a jámborság csak akkor katolikus, ha a szentségekből táplálko=

zik, és hogy a nagy szentségi életnek, amit «Egyház»-nak nevezünk, középpontjában a szentmiseáldozat van, és hogy ez Krisztusnak áldozata a papnak szolgálata által és a híveknek közreműködésével. A hitelveknek ismerése, megvallása, valamint a vallási megújódás szent szándéka új stílust fog teremteni, az eddigiek közül azonban egyiket sem fogja egyedüli helyesnek kijelenteni. Minél kevésbbé látunk a «liturgikus mozgalom»-ban széptani és történeti törekvéseket, annál inkább fog az magából kitermelni új és önálló egyházi művészetet. A városokban és a falvakban sok templomra lesz szükségünk. Ugyanabból az anyagból épülnek majd, mint a kor más épületei. Mindent gazdaságosan építenek. Vajjon az új liturgikus szellem és az új stílus szerezésén fognak-e találkozni?

1922-ben J. van Acken plébános tollából megjelent egy kis értekezés e címmel: *«Egyházi művészetet Krisztusért! Tervezet a liturgia egyetemes művészetének fejlesztésére»*. Ennek 3. oldalán ezt olvassuk: «Hogy mit akarunk, összefoglalhatjuk egy mondatban. Az oltár, ez a titokzatos Krisztus legyen a templomépítésnek és díszítésnek kiinduló pontja! Az istentiszteletnek egyetemes képzőművészete teremtsen a liturgikus cél hagyományainak teljes ismeretében igazi és nemes jelenkori formákat, a főépülettel, a templommal alkotson egységes műveket, az isteni Magister artium — a művészetek mesterének szellemétől áthatva!» A szerzőnek kívánsága tehát egy «kimondottan áldozati templom»-nak megépítése, amely lehetőleg tökéletesen fejezze ki azt az igazságot, hogy Krisztus maga imádkozik ebben a templomban, Ő maga folytatja a hívekkel való együttes áldozatban a saját feláldozását, más szóval, hogy az elrejtőzött Úr Jézus maga tárgya a liturgiának. Ennek megfelelően az egyházi művészetnek minden megnyilatkozásában ki kell fejeznie a liturgikus tevés-

kenységnek minden egyéni és esetleges, hangulati vallássosságtól független és tárgyilagos szent voltát. És mind= ezt a mai kor nyelvén, a mi népünknek, a mi országunknak, a mi művészeinknek nyelvén. Ez az eszmei terv körülbelül ezeket tartalmazná: Az oltár épüljön ki= emelkedő helyen, külön megvilágítva, külön tető, baldachin alatt, felette a kupolával, az egyhajós templom közepén és minden oldaláról a papság részére és a kórusra is nyitott oldalakkal. Necsak berendezési tárgy legyen, hanem az egész templom erőtelepe. Az apsist, illetőleg a diadalívet díszítse a Megváltónak képe, a szenteknek és angyaloknak szobrai csak neki szolgáljanak és az Úr felé fordulva ábrázoltassanak. Az oltárral szemben ellentétként álljon a keresztelőmedence, mint a keresztényeknek a szentségi életbe való bevezetése helye és emlékeztetője. Minden mást, ami a magánajtatosság szolgálatában áll és a személyes megszentelődés eszköze, az oldalfolyosókon és kápolnában kell elhelyezni.

J. van Acken itt bizonyára nem valami egységes típust, formát akar megállapítani, hanem csak egy mintát akar bemutatni. Szabályt, törvényt legfeljebb csak a hivatalos Egyház állapíthatna meg. A legújabb idők templomépítészete és a mai építészeti feltételek mindenesetre kedveznek elgondolásainak. Az a felfogás, hogy kis templomokat kell építeni, ahol a hívek családias együttesében kifejezésre jut az Egyház egysége, máris elejét veszi az eddig megszokott stílusú építkezéseknek. Nem lesz nehéz a nehéz anyagi viszonyokban ilyeneket készíteni. Az egycsarnokú templomot, amely a híveket az oltár körül „egybegyűjti”, könnyen meg lehet építeni vasbetonból és klinkertéglából, anyag= szerűen és egyszerű díszítéssel. Így az egyházi év= szakoknak megfelelően könnyen is lehet felszerelni. Ami egyszerű és valódi, az kicsiben is fenségesen hat. Ma

minden építész hasonló eszközökkel igyekszik hatást elérni. De ebben az esetben mi különbözteti meg a templomépítést a jellegzetesen gyári építéstől, mi adja meg neki a szent hely ismertetőjét, a titkok szentségéből kiáramló hangulatot? Az utolsó évtizedekben nem is volt hiány kísérletekben, hogy ezt a hatást el lehessen érni ott, ahol «a túlvilági élet átcsap a jelen életbe, az örökkévalóság pedig a mi időnkbe». Próbálkoztak szám-tani merevséggel, lett belőle inkább állványozás, mint ház; aztán kubista elemekkel, hasábos alakokkal dolgoztak, mintha kőkoporsókat akarnának a lelkekre hengeríteni; aztán építettek térmértani formákat légi hatásokkal, majd meg olyan nyomott épületeket, mintha a tető a földből nőne ki, mintha egy hajóroncsot fordítottak volna fel. Leleményes okoskodással kigondoltak templomokat, amelyeket a nép nem szerethetett meg, mert bosszantották, sértették és elhidegítették a templombajárástól a híveket. Sok művész nem gondolja meg, hogy a nép nem tudja és nem is akarja őt követni az általa megszerkesztett és elindított képzelet elvont fokozatain.

Az Osservatore Romano, a Szentszék lapja, egyszer szokatlan hangú cikkel támadt «az istenkáromló művészet» ellen. Azt hisszük, hogy igazságtalan volt a képzőművészek iránt. Ezek minden bizonnyal nem akarták Istent káromolni, hanem inkább ki=ki a maga módján dicsérni. Csak éppen a megfelelő szót nem találták meg, éppen ezt a megfelelő szót és kifejezést. Mindegyikük a maga egyéniségének akart hangot adni, de elfelejtették, hogy a liturgia csak a «mi» és nem az «én» alakját ismeri. Véleményünk szerint azonban az egyházi művészet megint megtalálta a maga útját. Ha alkotásai nem is hódították még meg az egész teret, de meggyőződést hirdetnek már. Az önkénynek maga az anyag szab határt. A festészet és az egyéb *díszítő*

művészet nehezebben találja meg a népízlésnek a túl sok és túlkevés fokozatai közötti arany középértékét, mert vagy a szemlélő ember egyéni lelkihasznára vannak tekintettel, vagy pedig a maguk egyéni ízlését keresik. A liturgikus képzőművészet ma még álom, amely azonban a liturgikus neveléssel gyorsabban és biztosabban siet a megvalósulás felé, mint a stílusok műsorával. Ezen állításunk igazolására szolgáljon a következő megfontolás: A bajor Beuron bencés=kolostor melletti Szent Maurus=kápolna kicsinyben eszményi mintája az áldozati templomnak. A külső lépcső első fokától minden felfelé visz az áldozati asztalhoz, a festmények a belső falmezőkön, először a mereven álló és csodálkozó angyal, aztán egy másik, amint éppen le térdel és imádkozni készül, aztán az oltár közelében egy harmadik angyal, aki a legfölségesebb szentség jelenlétének tudatában mélyen meghajtja fejét és ruhájába rejtí arcát. Ha valamelyik elem itt egyiptomi hatást tesz, ez csak a véletlen játéka. Tegyük fel, hogy ennek a kolostornak híres szerzetese, a beuroni festőstílust megalapító Lenz Dezső atya egy hatalmas templomot festett volna ki ebben a stílusban; a szemlélő vajjon mit mondott volna ennek az elméleti elgondolásnak és számtani elképzelésnek láttára? «Mennyire egyiptomi itt minden» — mondotta volna. Mindenesetre nem a keresztény áldozat gondolatát látta volna elsősorban itt megtestesítve, mert ezt magától értetődőnek és megszokottnak tartotta volna. Ahol azonban egy templom külső és belső kiképzésénél a művészi forma hangsúlyosabban jut szóhoz, mint a hit szava, ott a hívek műízlés dolgában annyira eltávolodnak egymástól, hogy ezt az *Istenházát* aligha tekintik *együvértartozásuk* köbe lehelt imádságának és aligha fogják azt megszeretni. Sőt még kevésbbé fog ez az Istenháza hozzájárulni ahhoz, hogy átjárja őket is az áldozatot bemutató ősz-

keresztények mélységes gondolata: «Egy kenyér, egy test vagyunk mi mindannyian, akik egy kenyérből részesedünk (1. Kor. 10, 17).

5. A TEMPLOM FELSZERELÉSE

(Pünkösöd után a huszadik vasárnapra.)

Ha azt kérdik tőlünk, «milyen is legyen egy modern templom alakja?», nem fogunk mindjárt valami szobával, mintával előállani. A templom építésében és felszerelésében, «az imádságban, az apostolok tanításában való egységben és a kenyérszegés közösségében» rejlő gondolatot akarjuk kifejezni, védeni és hirdetni. Az új templom ne úgy készüljön, mint a gépből kidobott drótszeg! Sok út vezethet itt célhoz. Ne feledjük el J. H. Newmann kemény, de megcáfолhatatlan ítéletét, mely szerint minden népszerű vallás máris el van rontva; nem törődhetünk a már úgysem nevelhető egyházközségi tagok kívánságával, akik csak az olcsó hatásvadászati díszekben találják meg «művészeti» megnyugvásukat, ha mégoly szorgalmas látogatói is az új templomnak. De azért nem akarjuk óhajaikat egyszerűen elvetni, mert még ezt a gyenge és felszínes művészi hozzáértést is tiszteletben tartjuk, amelynek mélyén nem terem ugyan a vallásosságnak virága, de ugyanígy az «elrontott» vallásnak gazos dudvája sem. Azt is lehetetlenné kell tennünk, hogy csak a művész és csak az ő lelkesedő csapata «értsen» valamit a művészethez. Ez egyenlő volna azzal, hogy a hirhedt «l'art pour l'art» mondatot a még rosszabb «l'art pour l'artiste»-re változtassuk át («a művészet a művészetért» helyett a «művészet a művészért»). A templomot építő plébános tehát ezt fogja kérdezni: «Milyen legyen az az Istenháza, ahol híveim valóban egészen otthon érezhetik magukat, ahol megérik, hogy ők Istennek csa=

ládja, hogy az áldozattal és az egyházi közösséggel egybeforrtak?»

A *falusi templom*, az új templom bizonyára úgy épül, hogy alkalmazkodik a falu népének felfogásához, a vidék jellegéhez, az építkezések helyi adottságaihoz, a szokásos építési anyagokhoz, hogy így valóban «összegyűjtse» a község népét és sajátosságait. A *városi templom* építésénél azonban irányadók a városnak művészi «képe» — ha egyáltalában lehet ilyenről szó —, a telek elhelyezkedése, az utcák jellege, a már meglévő nagyobb épületek stílusa, a hívek társadalmi állapota, művészi ízlésben való nevelhetőségük foka. A külső kép és alak tekintetében a *torony* ma kevesebbet számít, mint valamikor. Hatalmas épülettömbök között, különösen magasra felhúzott házak között a tornyok már nem játszanak oly fontos szerepet a városok képének kialakításában. A harangok szava sem hatolhat már olyan széles körzetben tova, úgyhogy a súlyos és sokhangú harangok vesztek jelentőségükből. Kár is volna a rendelkezésre álló pénzt a torony építésére elhasználni, mikor arra nagyobb szükség van a hasznos tér megépítésénél. Elmúlt az az idő, amikor a liturgiában a regényes ízlés dívott, amikor nemzeti büszkeségnek tekintették egy régi toronynak felépítését, amikor még a barokk templomok kupolás tornyait is csúcsokra akarták átalakítani.

Falusi templom megépítése, megtervezése nem fog sok fejtörést okozni. Megjegyezzük, hogy még ennél is a tervező helyesen jár el, ha kissé alkalmazkodik a történeti stílusokhoz (román, gót, renaissance, barokk stb.), mert a nép ezeket könnyebben fogja megérteni és megszeretni. Ha «valódi barokk» vagy «valódi gót» stílusban akarnánk megépíteni egy templomot, bizonyosak lehetünk abban, hogy az építő művész inkább fog elfogadható alkotni, mint az oltárépítő, szobrász, stukkófaragó, festő vagy asztalos, akik nem tudnak szabadulni

a legszolgáibb utánzásoktól. Áll ez régi templomi felszerelések kiegészítéséről, «pótlásáról», renoválásokról is, amelyek azonban nemcsak a tisztogatásra, a felesleges toldások eltávolítására és a sérülések kijavítására szorítkoznak, tehát a fenntartást szolgálják, hanem üdvös újításokkal a réginek hatását igyekeznek kiemelni. Ha azonban az új toldások nem ütnek el a régitől, ez azt jelentené, hogy a régi mestereket felelőssé akarjuk tenni időtlen időkre; szinte művészeti rágalommal illetjük őket a nem is a tőlük származó toldásokért. Hogy hozzáértő ember mennyi érzékkel és tisztelettel tud viseltetni a régi művészetek iránt, annak beszédes bizonyossága a renovált pannonhalmi székesegyház, ahol ezeréves alkotásokat kellett megértő kegyelettel kiegészíteni és megtartani.

Sokkalta nehezebb feladat a *nagy városoknak nagy templomait* megtervezni. Itt nemcsak arról van szó, hogy a templomon kívül élő és ezerféle érdekekkel összefűzött népeket a mindenben uralkodó oltárnak lelki közösségébe kell egybefoglalni. Ezt a célt általában ma nem olyan nehéz elérni az egycsarnokú, osztatlan hajóval, jól megvilágított szentéllyel és sima mennyezettel. A nagyvárosi lelkipásztorkodás mai módja azonban megkíván kisebb oldalhelyiségeket vagy legalább is a nagy hajónak kisebb részekre való oszthatását ünnepélyesebb alkalmakra, amelyek a tág helyen veszítenének fényükből és meghítttségükből, pl. esketéseknél, kongregációs ájtatosságnál, egyesületek, ifjúsági szakcsoportok templomi gyűléseinél. Hozzá még a nagyváros embere, aki az élet lármás zivajában él, keresi és szereti a nagy templomban azt a csendes és elrejtett sarkot, ahol megtalálja a kellő csendet és hangulatot a gondolatok elrendezésére és az elmélyedésre. Hogy ezeket a követelményeket teljesíteni lehessen, valószínűleg vissza kell térnünk a középkorban annyira elterjedt altemplomokhoz,

vagy pedig hangulatot teremtő kápolnákat kell újra meghonosítani. Ha tehát az építészet és a belső beosztás szerves egyöntetűséget akar létrehozni, akkor szükséges, hogy az építész a templomot lelki szeme előtt lássa a teljes befejezésig, ha még oly hosszú idő múlik is el a munkálatok bevégzéséig. (Pl. a barcelónai Santa familia-templom építkezése.) Talán lehetetlen volna, hogy építész, szobrász és festő együtt dolgozzanak? Mindenestre nem szabad előfordulnia, hogy csak kései megfontolás döntse el, ki fesse ki a templomot, milyen képekkel díszítse a falakat, jámbor, adakozó és alapító egyéni ízlése szerint milyen bútorok, milyen padok, oltárok kerüljenek az új templomba, milyen ablakok milyen stílusban és milyen elhelyezésben legyenek a szentélyben és a hajóban, a templom gondozásában történő személyi változások mennyit változtassanak stíluson, kövön, berendezésen, átalakításon. Sajnos, a 19. században ezek a szomorú önállósodások gyakran fordultak elő. Röviden, építés és felszerelés «sub una conclusione», egységes elgondolás szerint történjék. De szabadjon liturgikus szempontból néhány üdvös ötletet megemlíteni:

Jó volna megint szokásba hozni a szentély korlátjánál az ú. n. *ambokat*, kisebb emelvényeket könyvtartóval, ahonnan felolvasnának, szentbeszédet tartanának, a hirdetések végeznék. Ez szépen kifejezné az áldozati és az oktatási istentisztelet szoros összetartozandóságát. A templom hajójában a fal vagy oszlop mellé helyezett *szószék* mindig elvonja, hacsak rövid időre is, az oltártól a figyelmet, megzavarja az épület arányát és a liturgiának egységét.

Különösen üdvös volna, ha a *keresztkút* ismét nagyobb tiszteletnek, használatnak és megbecsülésnek örvendene, mint amikor még a keresztelő kápolnában állott. Hogy ne kelljen a nagyszombati vízszenteléstől a

legközelebbiig elhagyottan és elfeledve szenderegnie. A szertartáskönyv szövegét követve, a nagyobb egyház= községek templomában itt szolgáltatassék ki a keresztség ünnepélyes módon, a hívek jelenlétében, hogy ne lehessen az első szentség a megkeresztelendő szűkebb kör= nyezetének magánügye, hanem a hívek közösségének örömnépe, minthogy új istenpolgár lép be közéjük. A keresztségnek magánlakásokban való kiszolgáltatása az egyházmegyéknek olyan kifogásolható engedékenységre vall, amely már túlmegy az egyházjog egyetemes felfogásán. De nem helyeselhető a keresztség kiszolgáltatása a sekrestyében sem; mert igazában nem komoly megokolás az, hogy a keresztelendő kisdéd a mi zord éghajlatunkban — télen különösen — első templomi útja alkalmával egészségében kárt szenvedhetne.

Gyóntatószéket csak a trienti zsinat óta használnak. Az «egyházi bűnbánat» titkos volta megköveteli, hogy a gyóntatószék kevésbbé feltűnő helyen, sarokban helyezettessék el. A *templomi padokat* olyan tapintattal és érzékel kell elhelyezni, hogy a tér viszonyaiba beilljenek, hogy az arányokat ne rontsák el, hogy inkább segítsék a hívek figyelmét az oltárra irányítani. A *gyermekek helye* feltétlenül az oltár közelében legyen! Az istentisztelet és templomi ünnepélyesség elsőrendű ősi formáihoz való visszatérést jelentene az *énekkarnak* az oltár mellé való helyezése; ez igazában csak akkor volna valóban megfelelő és épületes, ha a csak férfiakból álló ének= kar a szent áldozat bemutatásakor mint a hívek képviselője, mint együttselekvő felújítaná az őskeresztény hagyományokat. Egyébként azonban meg kell maradni az eddigi szokás mellett, hogy a papság és az ének= kar elkülönítessék, ami mindenesetre «széttagoltságot» teremt a templomban és a hívek figyelésében. A liturgikus purizmussal (ridegséggel), amely a templomból kitenné az újabb *magánájtatosságokat*, mint pl. a *lour=*

desi Szűzanya tiszteletét, nem akarunk perbe szállni, bár meg kell engednünk, hogy másfajta ilyen régi magánjátatosságok, mint pl. a fájdalmas Szűznek, a szent sírnak tisztelete a hívek figyelmét nem vonta el annyira az Úr áldozatától. Szerény felfogásunk szerint lourdesi barlang= vagy olajfákhegye=jelenetek inkább a templomok külső falára vagy a templom közelében épített kápolnába valók. A *keresztutat* is több lelki haszonnal lehetne végezni, ha a stációk nem a templom falán lennének, ahol színes foltok gyanánt zavarják meg az imádkozót, míg külön figyelmet nem szentelnek nekik; ez viszont elvonja a figyelmet a főoltárról. Ezzel elérkezünk a képek és festmények kérdéséhez, amely külön tárgyalásra szorul.

6. A LITURGIKUS STILUS

(Pünkösöd után a huszonegyedik vasárnapra.)

A templomi festészet és szobrászat segítőitársai az építészetnek. De ne engedjük abba a csalfa reménybe magunkat ringatni, hogy ügyes festéssel helyre lehet állítani építészeti hibákat, pl. aránytalan méreteket, ügyetlen beosztásokat stb. A falmezők külön szerepet játszanak és nemcsak alkalmak, helyek a képek tartására. Elhibázott tagoltságot még jobban szembetűnővé tehet, ha a támasztókat, a bordákat, öveket, oszlopfejeket a festő színes sablondíszítéssel emel ki. Éppen így az erőteljes, nagyvonalú épület elveszítheti egységes hatását; a díszítő terv nélkül és kíméletlenül teszi oda a maga készítményeit; így tesz a festő, aki minden gondolatát odarakja, a szobrász, aki az adományozók magánáhitatának óhajt kedveskedni, az üvegfestő, aki szép történeteket szép színezéssel szeretne elbeszélni stb. Miért keltik az építészeti egység és öntudat hatását a barokk=templomok, bár rengeteg részletdíszekkel vannak tele?

Vagy azért, mert az építő egy személyben egyúttal festő-, szobrász-, díszítőművész is, vagy mert a belső kiképzésekhez külön-külön mestere van. Mással építteti az oltárt, mással festeti a falakat, mással készítteti el a domborműveket, mással az asztalosmunkákat. Ezek az emberek nem dolgoznak gyárilag, hanem lélekkel és szívvel; talán apáról fiúra szállt családjukban a műipar ápolása. Ilyen emberekkel dolgozni azt jelenti, hogy a jól sikerült templomok egész sora keletkezhetik munkájuk révén. Ilyenekkel aztán sok mindent lehet megkísérelni; egymás melletti kupolát festethetünk, bibliai és történelmi sorozatokat helyezhetünk el, a boltozat sarkában és a bordák támasztóvégein jelképes díszeket alkalmazhatunk, és mégsem fog az a részlet tolakodóan kiemelkedni, nem lesz a templom olyan, mintha elejétől a szentélyig képívekkel aggatták volna tele, mintha valamilyen képraktárrá vált volna Isten háza.

A művészeteket szerető plébános, ha templomot épít, maga néz megfelelő művészek után. Sokszor azonban előfordul, hogy utódjának egészen más ízlése van. Jámbor adakozók meg nemcsak vallásos érzelmüket, hanem rossz ízlésüket is megörököltetik ajándékaikban, képből, szoborból. Végezetül is a stílusok és a tervek olyan zűrzavarban találkoznak össze, hogy velük még a jó építészet is nemhogy nyerne, hanem maga is hatásatlanná válik. Pedig itt még nem is gondolunk «házi perpatvarra» a templom művészetében. Ismerünk egy hatalmas méretű templomot; utánozza a román domusokat, nagyon szerencsésen illik a vidék hangulatába, belülről széles falmezőivel és tágas tereivel szinte kínálkozik a díszítő művészetek szabad érvényesülésére. A főoltár óriási méretekké helyezkedik el, amellékoltárok épületesen szelídebbek, a falakra idegesítően színes keresztutat helyeztek, hogy minél jobban «hasson». De hatását agyonnyomták széles, csillogó, unalmas mozaik-

kerettel, a szószéket gondolatokban bővelkedő, de túlságosan is «modern» alakokkal díszítették, a szentély mélyedésébe a fájdalmas Anyának képét illesztették és gyönyörű mozaikkal a falba rakták a világháború édesanyáinak emlékére, egy oszlop tetejére meg egy Jézus Szíve=szobrot helyeztek stb. Egyik darab sem kontár=munka, de az egész mégis úgy hat, mint valami nagy büntetés és bűnhődés a templomi díszítő stílus felszabadításának bűnéért. És nem sikerült megérteni a falak alkotta térnek tanítását. Sőt feddőleg felhívta a figyelmet arra, hogy ahol hiányzik a kellő józanság, ott inkább a szellem terheltségével, mint egyszerűen utólagos megfontolásokkal és határozatlanságokkal van dolgunk. A mai általános szegénységnek lesz majd rá gondja, hogy a festés a falaknak egyszínű és nemes hangulatot adjon és képekkel csak a szentély homlokfalát vagy félköríves zárófalát díszítse. Ha azonban freskókat vagy más faliképeket akarnak az oltárok fölé helyezni, akkor a leghatásosabb kerüljön mindig a főoltár fölé! De kérdés, vajjon a védőszent képe is kerülhet-e a legelső helyre. A szertartások kongregációja ezt tiltja; de ha mégúgy tiszteletben tartják is ezt a rendelkezést, még így is kerülhetnek olyan képek a szentélybe, amelyek elhanyagolják az oltárnak, mint «Krisztus középpont»nak jogait. Az egyik templomban pl. egy ragyogó fénybe állított Immaculata=szobor szinte illetlenül követeli és köti le a neki járó figyelmet. De nem valók a főoltár fölé túlnagyméretű feszületek vagy kálvária=jelenetek sem. «Protestáns» ízü dolgok! A legszerencsésebb értelmezése a liturgikus gondolatnak az, ha a mindeneken uralkodó Úr, a megdicsőült Krisztus képe lebeg magasan a főoltár felett. Bármilyen bírálat illeti is a főoltár képét, a fontos az, hogy kifejezze a «megdicsőült áldozat» gondolatát. A vallásos lelkű festőművész alkotása nem mindig vallásos kép. És a vallásos tárgyú kép sem mindig a

liturgia szellemének szülöttje. Hogy pedig épületes és nevelő hatása legyen, ne túlozza a stílust, ne akarjon kíméletlenül eredeti lenni, ne legyen visszataszító vagy izgató! Nem kell azonban erőtlen engedményeket tennie sem az átlagízlésnek, sem az időszerű művészi felfogásnak. Mert amit az egyik kor könnyen ért meg, az lehet a másíknak unalmas és nem állja ki minden idő bírálátát. Merjük állítani, hogy a néplélek kezdi magában megérlelni és elfogadni az olyan kép hatását, amelyet kezdetben a hozzáértőknek műízléssel rendelkező rétege ismert csak fel; a megszokás ugyanis megszüntetheti a képnek, szobornak különös és szokatlan tulajdonságait. A művész legyen azonban nagyon óvatos, ismerjen korlátokat. Csak így kerülheti el eredetieskedésével, túlzásaival a kudarcot. Milyen bántó sokszor nem sikerült feszületeket látni templomban! Az egyikben a töviskoronás fejről lecsorgó vér pipaalakot utánoz, egy másíkon Krisztus szeme lapostányér formájú, vagy annyira felfelé tekert a nyak, hogy eltorzult arcvonásaival mindent, csak nem áhítatot kelt. Ilyenkor a művészi túlzás a tehetetlen kezdetlegesség határain mozog. És nem lesz a képnek liturgikus hatása csak azért, mert liturgikus elemeket használ fel. Ezek bizony, de maga a vallásos tárgy sem teszi az ábrázolást liturgikussá, egyháziassá; hiába írja Defregger vagy Kaulbach az érzélgős, babaarcú női kép alá, hogy «Madonna». Legyen bár igaz az a mondás, hogy az igazi jó festő mindenhez ért, ebből nem következik, hogy a liturgiában és szellemi képzettségben némileg jártas művész a megfelelő kifejezési eszközökkel is rendelkezik; ezért nagyon kíváncsú, hogy a mi egyházi művészeink igyekezzenek megszokott gondolatkörüknek szűk korlátai közül kiszabadulni és tanulmányozzák behatóan a liturgikus szövegeket, szokásokat és törvényeket. Hiszen természetes, hogy a liturgiához némileg értenie kell annak, aki liturgiát

érzékelteni és másokkal közölni akar. Talán nem is a tanulni vágyó művészekben van hiány, hanem olyan teológusokban, akik a tudomány ritka levegőjén vagy a lelkipásztori gondok fojtó légkörében és a művészi elképzelések erdejében eltévednek. Bizonyos, hogy a barokk világ művészetet pártoló főpapjai nemcsak megbízásokat adtak, hanem a lelkesítésben is Krózosok voltak. Ne feddjük tehát alkotóművészeinket azért, hogy nem tudnak újat termelni, mikor mindig csak „ugyanazt a régi»-t rendelik meg náluk.

Előbb azt mondtuk, hogy a mai szegénység lehetetlenné is tenné a nagyon díszes templomok építését; ezzel azonban nem állítjuk azt, hogy a szigorú értelemben vett «liturgikus» felfogást és ízlést a rideg és egyszerű építkezés képviseli. Mindenesetre az üres templomban felállított egyszerű oltár kellően feldíszítve az egyházi év megfelelő ünnepein nagyon jó hatást tehet. De nem veszítene-e sokat az egyházi művészet, ha feladatát kárpitosok, kertészek és villanyszerelők is elvégezhetnék? A legszegényebb templom sem nélkülözhet egy vagy két értékes és művészi értékű tárgyat, és ennek több ízlést és műértéket kellene képviselnie, mint gazdagon díszített templomok tárgyainak, mert egyedül kell pótolniuk a gazdag templomok díszének nevelőhatását, áhítatkeltését. Hiszünk az egyházi művészet jövőjében, mert hiszünk a liturgikus gondolkodás és kifejezésmódok időközön túli értékében.

7. A LITURGIKUS MŰVÉSZET ELEMEI

(Pünkösd után a huszonkettedik vasárnapra.)

Az őskereszténység csak nagyon óvatosan tért át a jelképek használatáról a szobrok és képek alkalmazására, hiszen állandó harcban állott a pogány bálványimádással és az ószövetségi judaizmussal. De elég korán le=

mondott arról, hogy az erős hit örvendező megnyilatkozásának holmi korlátokat állítson. Csodálatos könyvedséggel vittek keresztény gondolatot a mitológiai alakokba, világias ábrázolásoknak pedig dogmatikus, hitbeli értelmet tulajdonítottak. Így keletkeztek a különféle képek: A jó pásztor, Mózes ahogyan a sziklából forrást fakaszt, Jónás a lugasban, étkezési jelenetek, Orante alakja. Mindannyinak keresztény értelmezést adtak. Miután az Egyház a katakombákból előjött, megkezdődött a győzedelmes Krisztus ábrázolása. Keleten a korai képrombolásnak nem volt vallási vagy hitbeli megokolása; itt inkább az államnak és az Egyháznak erőpróbájáról volt szó. Éppen keleten virágzott legjobban a képek használata olyannnyira, hogy a falakat gazdagon telerakták képekkel, miáltal a hajótól élesen elkülönült a szentély. Valahányszor keleten mozgalom indult meg a képek használata ellen, ezzel sohasem az őskeresztény viszonyokra akartak visszatérni, hanem tévtanaikat akarták ezzel terjeszteni, gondoljunk itt akár a valdenses eretnek dühöngésére, akár a protestánsok, különösen a reformátusok ridegségére.

Az ókortól a mai napig szinte beláthatatlan mennyiségben halmozódott fel az istenházában megengedett *képelemek tömege*. Csak ritkán kellett az Egyház vezetésének tiltakoznia pl., hogy a Szentlelket emberi alakkal ábrázolják, hogy használják a janzenista feszületet, melyen a Messiás felfelé nyújtott karokkal függ a kereszten, hogy az Úr Jézus szent szívét a testtől elkülönítve ábrázolják stb. Ahogyan azonban az Egyháznak minden korban meg volt a maga Krisztus-típusa, így meg volt minden időben a maga különleges díszítőanyaga. Sok ilyen művészi elem hosszú hagyományra tekinthet vissza, esetleg nincs is már szokásban, illetőleg mai nap alig érthető. Említsük meg itt pl. Krisztus szenvedésének művészi szemléltetésében a fájdalemak

emberét, akiből a római Santa Croce di Gerusalemme-templom szertartásai révén mindenféle elképzelhető Krisztus ábrázolások keletkeztek, mint maga a Jézus Szíve-kép is; ezekről már csak tudós kutatók tudnak, a nép pedig még a nevüket is elfelejtette. Hasonló az eset az ú. n. kegyelem székével; ez élénk állítja mélyértelmű módon a Szentháromságot, Jézust mint borsajtoló embert vagy mint az élet forrását, több Mária-képet, Szent Annát harmadmagával, a kalászos Madonnát. Ugyancsak ritkán használják már Szűz Mária védőpalástjának képét, mely mögé rejtőzik «Jesse» törzsöke vagy a «szent rokonság». Ilyen volt az ú. n. estikép, a pieta; szinte idejét múlta; de a világháború utáni időkben megint szeretik használni háborús emlékművekre.

A különböző ájtatosságok és a szentképek tárgyai egymásnak feltételei. A barokk-kor nagyon szerette a vértanukat a feltárt katakombák rajzaiból új életre keltetni, ma azonban a vértanuk tisztelete háttérbe szorult. Pl. a «vértanu családok» képe, ahol atya, anya és gyermek vértanuk, ma már csak érdekességszámba megy. A nép alig tudja már, hogy a templomok oltárai milyen értékes vértanueréklyéket rejtenek magukban. Ma már alig van jelentősége templomainkban Szent Kristóf tiszteletének. Pedig a régi templomokban majdnem mindenhol ott található e népszerű szentnek képe vagy a falon vagy pedig valamelyik oszlopon, mert a régi néphit szerint a templomba lépő hívő, aki először e képre tekint, nem hal meg aznap. Ez a hit babonás módon még az egészen vallástalan gépkocsivezetők között is él; nagy becsülete van előttük az óriás szent révésznek.

Régekte pontosan meghatározták a templom védőszentjeinek sorát, de éppen ezek a régi patrónusok ma már ritkábban szerepelnek. Ilyenek pl. Szent Péter és Szent Márton. Csak a temetői kápolnákat szentelik ma is Szent Sebestyénnek és a vértanu Szent Istvánnak.

Az pedig egészen kiment már a divatból, hogy valamely nagyváros templomainak védőit törvényszerű szabállyal jelöljék ki, mint pl. a Balti=tenger parti városaiban (Riga, Tallin), ahol mindig volt egy Mária=, Miklós= és Jakab=templom. A templomi védőszentek tiszteletének vizsgálása a történettudósoknak sok anyagot szolgáltat értékes következtetések és összeköttetések felderítésére. Ma azonban a patrónusok megállapításánál inkább a szeszélyes véletlen és jámbor egyoldalúság érvényesül.

Az *apostoloknak* és képeiknek tisztelete azonban nem szenvedett annyi változást, mert emléküket intézményesen tartotta fenn a templomszentelésnél a falaknak olajjal való megkenése tizenkét helyen, ahol az apostolok tiszteletére nagyobb ünnepeken gyertyát égettek. A *négy evangélistának* és jelképeiknek használata ma is általános, öskeresztény hagyományokra tekinthet vissza; csak az a kár, hogy értelmüket nem fejtik ki eléggé a híveknek. A négy nagy *egyházatyáról* azonban a nép semmit sem tud. A müncheni régi képtárban látható egy nekik szentelt kép; a legtöbb teológus bizonyára értelmetlenül áll előtte.

Egyszer már hangot adtunk annak az óhajnak, hogy az egyházművészet stílustörténete mellé irassák meg a művészet szellemtörténetét is, hogy milyen viszonyban voltak a stílusok és a műalkotások a hitbeli tanítással, a vallásosság eszméjével, a korok vallási felfogásával, a lelkipásztorkodás módszereivel, a korízlás tudományos emelkedésével és hanyatlásával. Ebből szépen lehetne kimutatni, hogy a hullámzó élet hogyan keres magának menedéket a törvényhozás védőgátjai mögött.

Ma a liturgiának minden eleme a legapróbb részletekig *szabályokba* van foglalva; a liturgikus szövegek alakja és sorrendje, az énekben a hang változásai, a kezek tartása, a fejhajtás, minden ruhadarab színe, az

oltáron a gyertyák száma éppenúgy, mint az oltárhoz vívő lépcsőfokok száma. Szinte attól félne az ember, hogy a betű megöli az életet, a tapasztalat azonban éppen az ellenkezőt bizonyítja, hogy t. i. a rubrikáknak, tehát a piros betűkkel szedett utasításoknak pontos követése sem a papnak, sem a népnek vallásos buzgóságát nem hátráltatja. Ellenkezőleg, ahol a pap pl. elhanyagol a rubrikák közül csak jelentéktelen részletet, amikor a szentmise szövegét nem olvassa, hanem szinte szavalja, ahol széles színészi taglejtéseket végez, ahol túlrövid ruhát visel, a helyességgel és szabályossággal együtt az épületes hatás is veszedelembbe kerül és az esztétikai, a széptani külső is sokat szenved. Még a leggondosabb utasítások sem tudják megakadályozni azt, hogy az állandó megszokás ne gyengítse a figyelmet, ami által sokszor a legfenségebb formák is elkophatnak. A jóakarátú hívő talán nem fog szigorúan bírálgatni, nem zavartatja meg magát ezáltal buzgóságában. De az «idegen és az érdeklődő», akinek annyira dicsérték a katolikus liturgia szépségét, hiába keresi majd a dicséretetek igazolását, ha kapkodó misézést, zavaros karimádóságot, elhanyagolt oltárt és ízléstelen miseruhákat lát a katolikus templomban. Így aztán ezek a külsőségek, amelyek őt első érdeklődésének útjára elvezették, igazságos ítéletre, a vallási igazságok elfogadására és megszeretésére bírták volna, de most olyan akadályokká válnak, amelyeket nem is igyekszik elhárítani, minthogy kedvét vesztette. Nagyon nehéz egy nemkatolikus emberrel, aki megismerte valamely kolostorban a katolikus Egyház fenséges liturgiáját (pl. Maria Laachban, Beuronban, Pannonhalmán) megértetni, hogy a katolikus templomban a stílus tisztasága, a határozott ízlés és szépérzék a legnagyobb gond mellett sem érhető el mindig, és hogy az Egyház nem is szándékosan teremtette meg és termelte ki «egyetemes művészetét» a

liturgiában, hanem a lényegében rejlő erőből és nagyságból. Hogy egy világi példát, hasonlatot mondjunk, Shakespeare drámáinak irodalmi értéke nem attól függ, hogy az egyes jeleneteket egy kifüggesztett felírással helyettesítik-e vagy forgó színpadon, a legelmésebb felszerelésekkel hozzák-e színre. Ha tehát idegen előtt templomépítésről beszélünk és eszményi templomnak a „miseáldozati templomot” tartjuk, ezt csak azzal a katonaság között magától értetődő megjegyzéssel tesszük, hogy az ilyen templom fogalmát négy csupasz fal minden dísz és stílus nélkül is födi. A művészet bármilyen szolgálatát a szent cselekményeknél szívesen látjuk. De az Úrnak akarata szerint *érzékeink alá eső dolgokból csak egy a szükséges* : a kenyérnek és a bornak színei, amelyek felett a felszentelt pap elmondja az átváltoztatás szavait.

8. LITURGIKUS FELSZERELÉSI TÁRGYAK

(Pütkösd után a huszonharmadik vasárnapra.)

A bölcs és üdvös szabályoknak egész seregét alkotta meg az Egyház a századok folyamán azoknak a szertartásoknak számára, amelyeknek ruhájában a kegyelem hozzánk betér, és amelyekkel mi a legszentebbet körülvesszük. Az építészetre nézve is megalkotta szabályait, de ugyanezt tette az áldozat helyének kellő felszerelésére, az *oltárra* vonatkozólag is. Az oltárt több vászon takaró fedi, meghatározott számú gyertyának kell rajta lennie, közepén kis feszület. Minthogy rajta őrzik a Legméltóságosabbat, a szentségház megépítése és díszítése is az előírt módon történjék! Szentmisénél legyen rajta misekönyv és könyvtartó, oltártáblák a gyakrabban előforduló miseszövegekkel, csengetyű a szent cselekmény fontosabb részleteinek jelzésére, bornak és víznek való kis edények (ampolnák), valamint mosdótálacska kéztörlőkendővel. Ünnepnapon erekle-

tartókat és virágokat tesznek rája, alsó részét pedig díszes előtakaróval, az ú. n. *antipendium*mal fedik el. Az oltár hátsó oldalán is érvényesülhetnek az ünnep gondolatai, azaz kifejezésre kerülhetnek az egyházi év különböző szakai. A régi, ú. n. szárnyas oltárok szétnyithatók és összehajthatók voltak; szárnyaikon a liturgikus időknek megfelelő jelenetek voltak szemléltethetők.

A kis tárgyakon különösen az *iparművészet* fejtheti ki tudása legjavát. A művészi korszakok majd az egyik, majd a másik iparágat virágoztatják fel. Az *antipendiumokat* ma alig használják már; valamikor a jámbor képezetnek és szépérzéknek széles mezőt jelentettek. Helyettük a legfelsőbb *vászentakarót* csipkéekkel, díszes hímzésekkel, jelképekkel és jámbor mondásokkal ékesítik; sajnos, ezek sokszor nem az oltáron történő áldozatra vonatkoznak, hanem az adományozónak egyéni elgondolásairól szólnak. A szentségházat, a *tabernákulumot* nálunk nem szokták az ú. n. *conopeum*-mal, külső takarókkal, függönykével elfedni. Éppen így nem ismerik nálunk az úrfelmutatási gyertyát és fállyakat, melyeket a Sanctus-tól az áldozásig szoktak égetni. A latin országokban azonban ezeken kívül általános szokás sok viaszgyertyának égetése, a szentélyt pedig számos olajmécsessel aggatják tele. Szigorú szabály rendeli el legalább is egy *olajmécsnek* égetését a szentségház előtt, amelyben a legszentebb Oltáriszentséget őrzik. Csak a háború nehéz napjaiban engedték meg a mécsnek villanygővel való helyettesítését. Különösen ügyeljünk arra, hogy az oltár körül csak megfelelő mennyiségben és módon szerepelhessenek villanylámpák, nehogy a kivilágítás színházra vagy országos vásárra emlékeztessen! A déli népek ízlése viszont nagyon kedveli a művirágokat és a pompás falfüggönyöket. Régi időkben a könyvmásolók és díszítők, a könyv-

kötők és az aranyművesek a legtökéletesebb műízléssel és gondnal készítették el a misekönyvet és az egyéb liturgikus könyveket, amelyek a tömjénezéssel és a rájuk tett csók által egyébként is nagy tiszteletben részesültek. A könyvnyomtatás első ilyenmű termékei, sajnos, mai napig nem mutatnak fel nagyobb fejlődést. Alig találhatók betűalakok, amelyek ne utánoznák a 19. század ízlése szerinti kiállítást. A misekönyvet tele rakják kis rajzokkal, képekkel; ezek talán előmozdítják a pap áhítatát és bensőségét, de nem domborítják ki eléggé a misekönyvnek «szentkönyv» jellegét.

A pap a szentmisénél *kelyhet* és *patenát* (tányérkát) használ; ezek nemesfémből készülnek vagy legalább is aranyozással védve vannak a romlás ellen; hordozói a szent színeknek. A kehely részei a serleg, a szár a gombbal és a talpa. Mind a három rész számtalan változatban készülhet, és minden stílus felhasználta érvényesülésre. Nagy feltűnést keltettek a beuroni bencések ötvösművészenek, Kraemer Suitbertnek kelyhei; ezek igyekeztek mindmegannyi jelképes gondolatot kifejezni. A túlzásoktól azonban itt is megóv a célszerűség alapkövetelménye. Az Úrvacsora=kelyhek régi alakja, pl. a füles kehely a hívek két szín alatti áldozásának szokásával együtt kiment a használatból.

Örökét átvette az áldozatókehely, a *cibórium*. Az *áldoztatótányért* a szentáldozásnál a hívek kezébe adják; csak a legújabb időkben kezdték használni. Gyakorlati céljának, hogy az Úr testéből a legkisebb rész se hulljon a földre, sokkal jobban felel meg, mint az áldoztató rács vászonkendője. Az áldozó hívő továbbadja szomszédjának; ezzel egyrészt kedves figyelmet szentel neki, másrészt hirdeti azt a nagy és szép igazságot, hogy mi mindnyájan, akik egy kenyérből részesülünk, egy test is vagyunk (I. Kor. 10, 17.).

Hogy a szentségmutató, a *monstrantia*, miképpen

függ össze az Oltáriszentség imádásának történetével, előbb már láttuk. Az ostya galambjának és tornyának régi alakjait kiszorította a sugarait szétlövellő napnak számtalan változata. A templomok kincstárai (Máriacell, Győr, Esztergom stb.) fenséges műremekeket őriznek; mennyi eredeti gondolat és áhítat, mennyi formai tökéletesség, mennyi felülmúlhatatlan művészet él és lüktet bennük! Az egyikben pl. felül az Atyaisten alakja a szentostyában rejlő Fiú fölé hajlik, alatta pedig a kegyelmezet a földre leküldő Szentlélek galambja. Az egyik Mária kegyhely monstranciáján pedig magának a kegyhelynek képét látjuk, a Szűzanya azonban nem a pólyába takart isteni kisdedet, hanem a szentostyát mutatja felénk. Más művész meg a szentostyát Péter hajójának rajzába vagy pedig Jesse törzsének lombos ágai közé helyezi.

A misekehely felett egyszerű vászonkendő van, az ú. n. *purificatorium*; sok vidéken kanálkát tesznek a kehelybe, hogy vele a borba néhány vízcseppet tegyenek. A kelyhet a palla, fehér vászonnal bevont kemény lap takarja, e fölé pedig ruhatakaró kerül az aznapi színben a miseruha anyagából. A bursa a corporálét foglalja magában, amelynek megkeményített vásznán a szentmise alatt a szentostya nyugszik. Mindig is a halott Krisztus szemfedőjével s halotti leplével hasonlították össze, ezért csak csekély díszítés illik rája. Nagymise alatt szükség van *tömjénezőre* és *tömjéntartóra*; ezeket az iparművészet mindig szívesen választotta művészete tárgyául. Az ú. n. *pacificalé*, a béke eszköze valamikor az Úrnak képével díszített táblácska volt; ezzel adták az oltártól a híveknek tovább a békecsókot. Ma már csak múzeumi tárgy. Aligha fogják használatát felújítani, mert a béke csókjának felújítását sokkalta több ok tenné megfontolás tárgyává, mint akár csak a felajánlási körmenet újból való megkezdését. Sok

búcsújáráshelyen Krisztus keresztyének ereklyéjét díszes tartóban csókra nyújtják a híveknek; a művelt és öntudatos katolikus bizonyára gondol ekkor a béke szentiségének régi, szép szokására: «Krisztus a mi békességünk, aki két különböző dologból egyet alkotott». (Efez. 2, 14.)

9. AZ EGYHÁZI RUHÁK

(Pünkösöd után a huszonnegyedik vasárnapra.)

Kétségtől a közönséges ruhaviselet szerint szabott ruhákban mutatták be az első keresztyének a szent áldozatot, bizonyára jó és kifogástalan alakjukban. A szent titkok iránti tisztelet miatt az ilyen ruhákat nem viselték el. Alakjukra a divat alig hatott. Az Egyház liturgikus ruhái mai nap is megőrizték a régi viselet szabását. Nem széptani, hanem legfeljebb gyakorlati okok változtattak némileg alakjukon, úgyhogy az ókoriak *tunicá=*ja és *penulá=*ja (ujjas köntös és köpeny) ma is két mintája az egyházi ruháknak. A tanult ember megtalálja a római tunikát, vagyis a görög chitonnak megfelelő köntöst az ókori domborműveken és vázákön. A mai *alba* (fehér miseköntös) nem más, mint a régi *tunica talaris=*nak, tehát a bokáig érő hosszú köntösnek alakja, amelyet a régiek is összefűzhető övvel derekukon ráncokba szedtek. Ennek megrövidített, övnélküli alakja az alszerpapnak hivatalos ruhája, a *tunicella*, amely hasonló alakban, mint a szerpapnak hivatalos ruhája — testhezálló ünnepélyes köntös; minthogy pedig dalmát eredetű, ezért *dalmaticá=*nak is nevezik. Valamikor ezeket felülről lefelé haladó vörös csíkokkal díszítették, az ú. n. *claves* vonalakkal, melyeket mise ruhákön ma is szegélydíszeknek használnak. Az albák régente minden részükben fehér vászonból készültek, pajzsalakú és színes díszekkel ékesítették őket, az ú. n.

parurák=kal; de ezek helyébe később csipkéket iktattak be. A tunikából keletkezett a karingnek kettős alakja, az ú. n. *rochetum* (kis kabát, *kleiner Rock*), amely mindig rövidebb lett, testhez álló volt szűk ujjakkal, továbbá az ú. n. *superpelliceum*; ezt a prémes alsóruha fölé húzták fel, bő derékkal és bő ujjakkal, sokszor már csak inkább lebegő ujjas, de annál több és díszes ráncolásokkal.

A régi paenula, köpeny, a nyaknál szorosán összefűzve, a mi *casulá*=nknak, miseruhánknak ősi alakja; valamikor minden egyházi ember viselhette, ahogyan ma is viselik a nagybőjt vasárnapjain a leviták. Egyébként rendszere=sen «miseruha» a neve. Sokáig sátorra vagy harangra emlékeztetett alakja; minthogy azonban nehézkessé tette a pap mozgását, a gótikus korban elől és hátul csúcsívre rövidítették meg, majd hónaljban egészen kivágták. Így keletkezett aztán a mai kazula, elől=hátul pajzsalakjával. De ez a forma is sok változáson ment át. Spanyolországban hátulsó részét megnyújtották és megszélesítették, míg Németországban előlről hegedű=alakot kapott. Ugyanígy volt Franciaországban is. «Töb=bet már nem lehetett hozzátoldani» (Braun J.). Kezdetben csikokkal díszítették, a vonalak az András=keresztet utánózták; később elülső és hátulsó részén merőleges karú keresztet rajzoltak rá, hogy, Kempis Tamás magyarázata szerint, a papot a keresztre feszített Jézus követe=tésére figyelmeztesse. Ma ismét visszatérünk a harang=alakú kazulára. A szertartások kongregációja azonban nem tartja jónak a multhoz való hirtelen visszatérést, bár az egyházi ruhaszabászat a tökéletesedéssel többet nyerhet, mint a díszítő ízlés változásai. A rajta el=helyezett képdíszektől azonban lehetőleg tartózkod=nunk kell. Milyen kellemetlenül hat pl., ha a pünkösd=napi miseruhán a keresztfeszítés eszközei láthatók, a húsvétvasárnapira a fájdalmas Anya képét hímezték, vagy az Úrnak más nagy ünnepén valamely szentnek

képe díszlik. Valamikor a szerpap a kazulát balvállára felhajtotta; ebből keletkezett az ú. n. *stola latior*. Mint-hogy még az így felhajtott ruha is akadályozta a papot az evangéliumos könyv lapjainak forgatásában, ennek emlékére böjti misékben a leviták ma is leteszik a felsőruhát. Ugyancsak a *paenulából*, e köpenyből keletkezett a karingnek egyik fajtája, a tömjénes karing, amelynek elülső részét kettéhasították. Ez a mai *pluviale* (szó-szerint esőköpeny); elől csat fűzi össze, hátul csuklyája volt; minthogy erre azonban nem volt szükség, csak-hamar a hátat betakaró pajzsszerű dísz lett belőle. Ez a ruha is alkalmat ad gyönyörű díszítésekre. Drága, érté-kes anyagból készül, brokátján, hímzésén gyakori elem a gránátalma, amely már az ószövetségben is az egyházi ruhák díszítésében nagy szerepet játszott.

A mai püspöksüveg, a *mitra* vagy *infula*, aligha szár-mazik az őskeresztény korból; a pápák süvegalakú mitrája inkább keleti eredetre vall, a mai püspöksüveg összehajtható kettős csúcsával pedig csak a második év-ezredben keletkezett. A *püspöki pásztorbot* is csak későb-ben nyert liturgikus jelentőséget. A botnak végét külön-féle elemekkel díszítették; majd gömbszerű gombot tet-tek rá, vagy mankóalakban végződött, majd meg kígyó-s fej ékesítette; mindjobban meghajlították végét, gazda-gon díszítették kampós öblét, amely az elefántcsont-faragóknak és aranyműveseknek igen hálás feladatokat tűzött ki. Az investitura harc idejében, amikor a császá-rok hatalmi túltengése ellen kellett megóvni az Egyház függetlenségét, a püspöki pásztorbot nagy szerepet ját-szott. A püspöki javadalmat t. i. a császártól a pásztor-bot és *gyűrű* átvételével kapták a püspökök. A pásztor-bot jelentette, jelképezte a püspöki hatalmat. A többi főpapi jelvényeknek, *pontificaliá*-knak történetében nincsenek ilyen harcok. Sok ruhadarab használata a pápáról átszállt a püspökökre, nem ritkán az áldozó-

papokra, más darab meg az ellenkező úton ment felfelé. A püspök ma fehér selyemből készült tunicellát és dalmatikát visel, hogy ezzel jelezze a felszentelési hatalom teljességét. Teljes öltözkééhez tartozik a mellkereszt, amely valamikor egyszerű ereklyetartó volt; továbbá külön kesztyű, harisnya és cipők; ezek az ünnepi öltözkéeknek tartozékai. Az érsekek és metropoliták kitüntető jelvénye az *érseki pallium*; vállra szabott széles szalag ez, Rómában Szent Ágnes napján megáldott bárányok gyapjából készül, fekete keresztjelekkel van díszítve és a ruha fölé tűzhető. E palliumokat Szent Péter sírjára teszik és onnan mint az Egyház egységének középpontjából osztják szét a kitüntetetteknek.

Idővel minden papi és püspöki ruha jelképes értelmezést kapott, nem egyszer többfélét is.

Mikor a pap a szentmiséhez öltözködik, minden darab felöltéséhez külön imádságot fűz, amelyben a lélekért vívott harcok jelképe jut kifejezésre. Emellett az egyes darabok a keresztény hit egy-egy alapigazságához fűznek vonatkoztatásokat, pl. az Isten Fiának emberré-levéséhez, az erények teljességét jelentő Krisztushoz, Krisztus jegyesének és testének, az Egyháznak méltóságához, amelyekben kifejeződtek a szent titkok. A kereszteshadjáratok korában Krisztus szenvedésének nagy tiszteletével e ruhadarabok megindították a fanázia munkáját az Úrnak szenvedéstörténete felé. Hasonló a helyzet a ruhák színére nézve is; kezdetben csak fehér ruhát használtak. A különböző színű ruhának szabálya csak a 12. században keletkezett, véglegesen pedig V. Pius rendezte e kérdést. Könnyen érthető a liturgikus színeknek jelképes beszéde. A fehér színt az Úrnak, a Boldogságos Szűznek és a nem vértanu szenteknek ünnepein használjuk. A piros szín pünkösöd napján, az apostoloknak és a vértanuknak ünnepein szerepel. A zöld mint «áthidaló» szín az egyházi év egyéb hét-

köznapjainak és ünnepélyesség nélküli napjainak színe; a violaszín a nagyböjtben, ádventben és a vigiliaböjt napjain a bánatot fejezi ki, a fekete pedig a halottak emléknapján a gyásznak jelképe. Az egyéb színek használatát az idők folyamán háttérbe szorították. Csak ádventnek «Gaudete» (3.) és a nagyböjtnek «Laetare» (4.) vasárnapján használnak még rózsaszínű miseruhát; úgy hat a megváltás drámájában ez a szín, mint valami érzelmes közjáték. Nem ok nélkül csodálja mindenki az Egyháznak ezt a nagy bölcsességét és nevelési érzékét, amely ilyen biztosan és kedvesen nyilatkozik meg a láthatatlannak szemléltetésében.

VIII. MULT ÉS JELEN

1. A LITURGIA TÖRTÉNETE

(Vízkereszt után az ötödik vasárnapra.)

Mai liturgiánk szertartásainak és szövegeinek történeti megértése csak a történelmi megismerés kettős útján lehetséges: Az egyik út a formák történetétől az eszmék és gondolatok megismeréséhez vezet, a másik pedig az eszmék történetétől a formák megértéséhez. A liturgia történetében nincsen «praestabilita harmonia», nincsen előre meghatározott formavilág, a részlet sokszor korábbi, mint az egész, míg viszont a hittételek világa, amit mint teljes egészet az Úr az apostolokra bízott, az ember gondolati munkája által részleteiben vált ismertté, «betű szerint» fejlődött. A liturgiára ennél fogva minden fejlődési fokon és minden alakjában földrajzi, néprajzi, sőt nem egyszer világtörténeti, általános emberi és egyházpolitikai elemek hatottak. Sohasem benső kényszer változtatott rajta. Jelen alakja szigorúbban van ugyan meghatározva, de ez nem zárja ki sem a fejlődést, sem az esetleges változásokat. Még kevésbé szabad történelmi szakműveltség vagy dogmatikai iskola-szellem címén korábbi állapotokat «klaszszikusok»-nak, mintaszerűeknek mondani. Sőt mi sem tiltja, hogy a fejlődés egyes szakaszait ne jelentsük ki nagyon sikerülteknek vagy kevésbé örvendetésekknek. De Krisztus élő Egyháza hangsúlyozhatja Szent Pál szavát: «Azt hiszem, hogy Krisztus szelleme nálam van» (I. Kor. 7, 40.), vagyis a fejlődésbe beleszólhat akár önálló alkotó munkával, akár egyszerű felügyelettel vagy szabályozással.

A liturgia őselemeit kezdettől fogva szerették volna az apostoloktól származtatni. De sohasem fog sikerülni valamilyen imádság vagy szokás eredetét történeti hűséggel megállapítani, hiszen irodalmi emlékeink nagyon hézagosak. Csak a szentségek anyaga és alakja vezethető vissza teljes lényegében Krisztusnak parancsára. A kezeszséget pl. mindig vízzel és a Szentháromság nevét tartalmazó szavakkal kellett kiszolgáltatni. A legszen=tebb áldozatot mindig búzaliszttal való kenyérrel és szőlőből sajtolt borral, valamint a szentség szerzését jelentő szavakkal mutatták be. De kétségtelen, hogy a liturgiára nagyban hatott az ószövetségi zsidó istentisz=telet, és hogy liturgiánk sokat vett át a görög vallásgya=korlati formákból, amelyek a pogány áldozatok lényegé=hez egyáltalában nem tartoztak, hanem az általános emberi érzések és minden ember vallásának általános megnyilatkozásai voltak s mint ilyenek bármilyen keresz=ténységelőtti vagy utáni istentiszteletnek közkin=cei. Ezekután tehát nem tilos, bár nem is szükséges, hogy ezek=ben az átvett szertartásokban, a keresztény titkok egyik=másik megünneplési formájában az ókori misztériumok utánzását vagy a hozzájuk való alkalmazkodást lássuk.

A szertartások alapelemei, mint pl. a kölcsönös üd=vözlés, az Úr imádságának felhasználása, a háromszoros szent=szent=szent és ehhez hasonló megváltak már az apostoli korban; ezért kezdettől fogva meg is tartották őket, «kanonikus»=oknak, törvényeseknek és kötelezők=nek tekintették őket; mindamelllett a liturgia az egyéni kifejezőmód és a különös kegyelemmel megáldott emberek ezer= és ezerféle hatásának volt kitéve. Ezen=kívül egyik egyház tanult a másiktól. Amikor pedig rájöttek arra, hogy az istentiszteletnek egyöntetűsége mennyire biztosítja a hitegységet, a hit tisztaságát és a jogtól megállapított fegyelem erejét, az üldözések után levonták ezeknek gyakorlati következményeit és egész

egyháztartományok, majd egész kelet és nyugat kiépítette és megerősítette a maga liturgikus rendszerét. Sokáig azonban a hivatalos liturgia és a jámbor népszokások határai elmosódtak, sőt sokszor felismerhetetlenek voltak. A dogmatikus tanítások, amilyen pl. a megváltás művének állandósulása az áldozatban, amit újabban «mysterium»-nak, titoknak is neveznek, a keleti egyházban ma is ugyanazok, mint a nyugatiban. De a megváltás művének történeti eseményeire, Krisztus életére, szenvedésére és halálára való világosabb emlékezések úgylátszik, könnyebben találták meg az utat nyugat felé, mint a közelebb fekvő keleti vidékekre. A keleti és nyugati liturgia azért határolódik el olyan határozott vonásokkal egymástól, mert a keleti a «jelképet» domborítja ki, míg a nyugati a «szemléltetés»-t is fontosnak tartja vagy magát a jelképet is átalakítja szemléltetéssé. Ha tehát emiatt a keleti liturgia jellegében benne van a hagyományok tiszteletének kidomborítása, akkor a nyugatiban inkább a kifogyhatatlan termékenység jut kifejezésre. Mindenesetre nem maradtak hatás nélkül az apostolfejedelmek városának, Rómának, a nagy szeretetlakomák elővárosainak helyi emlékei sem. És szűk keretek között a népies jelleg hatása is tudott szóhozjutni. Pl. a francia és német területeken a legvirágzóbb Szent Péter-tisztelet dívott.

Hogy a jelenlegi Egyház mennyi szeretettel tekint vissza történetének minden egyes fejezetére és mennyi bölcseséggel fogadja el a néptől jövő értékeket, az meg látszik azon, hogy nem osztja a keletieknek aggodalmait; ezek attól tartanak, hogy liturgiájukat a nép részéről komoly veszély fenyegeti. Ez az aggodalom a rómaiakkal egyesült és erre az egyesülésre készülő keleti rítusoknál egyaránt megvan. Pedig az egyetemes Egyház rengeteg értéket veszítene, ha a keleti szertartások csak irodalmi értékekké zsugorodnának össze és nem a min-

dennapos gyakorlatban élnének tovább. Bár náluk az egyházi év gondolkörei nem fejlődtek úgy ki, mint nyugaton, mégis szertartásaiknak gazdagsága és mély értelme úgy viszonylik a mai római liturgiához, mint valami bőbeszédű kézirat a tartalmi kivonathoz. A keresztény keleten legnagyobb elterjedettségnek örvendő az ú. n. *Krizosztom-liturgia*. Konstantinápolyból, Arany= szájú (Chrysostomus) Szer.t János székvárosából vette eredetét, de nem a nevezett szent szerkesztette és honosította meg. A legtöbb liturgia jócsengésű nevet keresett alapítóul és patronusul, legszívesebben egyet az apostolok közül, pl. Szent Jakabot, Szent Pétert vagy Márkot. Valójában azonban csak nagyon kevés, az apostoli idők= ből és az első két keresztény századból való istentiszteleti szövegeket ismerünk; ezek leginkább az ú. n. anaphorá= nak, vagyis a szentmisében az úrfelmutatási imádságok= nak részei. Az eredeti szöveg a Krizosztom-liturgiában a görög; ma azonban a Balkán államaiban nemzeti nyel= ven mondják; ez a nyelv azonban a századok folyamán többé nem változott. A bizánci liturgiánál is régebbi az *órmény liturgia*. Mindkettő azonban az antiochiai patriarchatusból terjedt el; különben ez adta Kelet biro= dalmi fővárosának is a maga egyházfejedelmét, Arany= szájú Szent Jánost. Amikor Antiochia hatása a szom= szédos szír területeken csökkent, a szír ritus a *nyugati és keleti szír* liturgiában élt tovább önállóan. Később Rómában átalakították. Ezt használják az ú. n. Tamás= keresztények a keletindiai malabár partokon. Keleten a liturgiának egy másik alkotó középpontja az alexandriai patriarchatus, ami az őskeresztény kort ismerő egyház= történésznek magától értetődő. Itt más görög liturgiát használtak. Egyiptom őslakóinál, az ú. n. *koptoknál*, ezt a rítust a nép nyelvén tartották; ugyanígy tettek az *abesszínek* is. Ezek után Eisenhofer L. íróval a keleti ritusban nyolcféle szertartást különböztethetünk meg,

amelyek az Antiochiából vagy az Alexandriából való származás szerint szorosabb vagy távolabbi rokonságban állanak egymással. Így lett Jákob köpenye, melyet kedvelt fiának, Józsefnek adott, a Kelet ünneplőruhája; míg Nyugat az eredetileg nagyon helyi ízű és sokkalta nagyobb számú egyéni formákból megteremtette mai napig azt a fenséges egységet, amely inkább Krisztusnak egy darabból való, varratlan köntösére figyelmeztet. Ma nyugaton csak Toledó és Milánó egyháztartományaiiban él a rómainál eltérő szertartás; előbbi a *mozarabikus*, utóbbi az *ambrozián* szertartás. Kezdetben Rómában az istentiszteletet az akkor szokásos és a műveltek között elterjedt görög nyelven tartották; ez a nyelv négyszáz éven át a keleti nyelvekből hozott elemekkel egészítette ki magát. De ekkor már kevésbé értették a görögöt, úgyhogy hamarosan el kellett készíteni a szent szövegek latin fordítását. Eddig a szellemi elragadtatásban felmagasztosult papi lélek és a nyelvi készséggel rendelkező tehetség szabadon öltöztethette gondolatait megfelelő ruhába; ezután azonban egybegyűjtötték a legjobbban sikerült szövegeket és szabályokkal rendelték el ezeknek használatát. Róma városi liturgiájának hatása azonban nem terjedt el széles arányokban. Itália többi részében, Afrika északi partjain és Európa nyugati újkeresztény vidékein megtartották a görög hatásokat; de ezeken is a helyi szokások sokat változtattak. A franciáknál különösen érdekesek voltak e változtatások; a bencés Mabillon a Karolingok előtti nem római liturgiákat mind a «gallikán» rítusok nevének akarta összefoglalni. De sehol és sohasem fejlődött ki a római Egyházban «német nemzeti liturgia». Az ú. n. *nyugati gót liturgia* nem más, mint a «gallikán»-nal rokon mozarabikus rítusnak régebbi faja; nem tekinthető tehát német különlegességnek. A pápák és a Karolingok egyaránt hangoztatták a nyugati rítusok egységesítését.

A *liturgia reformjára* azonban számtalan alkalom adódott, úgyhogy a 8. és 9. századok német népszokásai és a német nyelv változtattak a szertartásokon és szövegeken. A pápák maguk sem értettek mindig egyet az egységesítő törekvésekkel; a pápai udvar maga is eltért Róma városának szertartásaitól; a szentmisén és a breviáriusmon rövidítéseket végzett. A ferences szerzetesektől elterjesztett ú. n. *kuriális liturgia* előmunkálatokat végzett egy erősebb és eszményibb egységesítés részére, amelyet végül a trienti zsinat általános óhaja után V. Pius pápa meg is valósított. De ez a rómaizálás olyan tapintatosan történt, hogy még utána is a középeurópai országokban sok nemzeti szokás maradhatott meg a liturgiában. Franciaországban azonban egy újabb gallikánizmus, nemzeti=egyházi és róma=ellenes mozgalmak késleltették a római egységes szertartások térfoglalását, úgyhogy csak Guéranger bencés apát († 1875) szent buzgóságának sikerült a még ellenálló egyházmegyéket a római ritus elfogadására bírni. Guéranger társai között aztán a liturgikus mozgalom mindjobban megerősödött és terjedni kezdett Belgiumban, Németalföldön és Németországban, majd újabb időkben Magyarországon és Ausztriában. Ez a mozgalom nevelte aztán azokat a szellemeket és szíveket, amelyek az észszerű újításoknak talaját kezdték művelni, és amelyen X. Pius pápa megteremtette a liturgia életében nélkülözhetetlen, történetileg és elvileg szerencsésen megalapozott rendet.

2. A LITURGIATÖRTÉNET (LITURGIKA) TÖRTÉNETE

(Vízkereszt után a hatodik vasárnapra.)

Miután foglalkoztunk a liturgia történetével, szölcünk röviden a liturgikának, vagyis a *liturgia tudományának történetéről* is. A liturgikának tárgya: Leírja az

Egyház imádságainak és istentiszteleti rendszerének mai állapotát, kifejezi ezeknek történeti fejlődését és megmagyarázza értelmüket. A liturgikát sokszor összevetesztették valamelyik kisebb fejezetével, pl. az ú. n. rubrisztikával; pedig ez az egyes szertartásoknak csak elvégzésére nézve ad utasításokat — legtöbbször piros betűkkel nyomva (innen neve ruber=piros). Máskor meg az ú. n. pasztorális=ba vagyis a lelkipásztorkodás gyakorlati előírásainak csoportjába sorozták. Pedig ez olyan tévedés, mint mikor valaki pl. egy katonai gyakorlat szabályát azonosítaná a hadvezetés, a sztratégia tudományával. Ma azonban tudjuk, hogy a liturgika valóságos «kulcs=tudomány», amely megkíván dogmatikai, egyháztörténeti és egyházjogi ismereteket és ezeket maga is megnyítja, megfejtje és gazdagítja. Az Egyháznak lex credendi=je, vagyis hitbeli tanítása és lex orandi=ja, vagyis imádságos élete között kölcsönöségi viszony van. Ezen kívül a liturgika tudósának eszéközei közé fel kell vennie az általános vallástörténetet, a valiasbólcséletet, a nyelvtudományt, a régiségtudományt, a művelődéstörténetet, a népismeretant. E mellé járul még a liturgikának az a célkitűzése, hogy a szertartások szellemének megismerését és átélését kell a hívek között előbbre vinnie. Joggal mondhatjuk tehát, hogy a liturgika tudománya «csipkeművészet=választékos tudomány».

A liturgiának szellemét és alakját valójában csak akkor ismerjük meg, ha a liturgika mindig és hűen a *forrásokra* ügyel. Lássuk mindjárt ennek a forrásnak nagy gazdagságát! A legrégibb, legértékesebb és legfontosabb források eléggé gyengék. Az őskeresztény imádságok szövegei a legrégibb írásokban csak véletlenül jegyeztettek fel. Amit ugyanis mindenki ismert és gyakorolt, ami minden egyes hívőnek és az Egyháznak közös életeleme volt, azt nem kellett a kortársak számára

leírni. Csak az 5. században foglalták össze először a szentmise szövegeit az ú. n. *sacramentarium*-okban. A római miseliturgiát három ilyen sacramentarium-ból ismerjük; ezeket három nagy pápáról: I. Leó, I. Gergely és Gelasius pápáról nevezzük el. Külön könyvekben gyűjtötték össze a szentleckéket és evangéliumokat, valamint a változó imádságokat, amelyekben a 7. századtól fogva a megfelelő szövegek (perikopák) mindig egyeznek egymással. Az órákhoz kötött imádságok számára is több kötetre való gyűjtemény vált szükségessé. Hallottuk már, hogy az összes ének- és imádságsszövegeknek egy *teljes misekönyvbe* és *breviáriumba* való összegyűjtése csak nagy későn történt meg. A szentek naptárát az ú. n. *martyrologium* tartalmazza; első kiadását Szent Jeromosnak tulajdonítják, valójában azonban csak a 6. században készült. Ehhez járulnak a *pontificale* és a *rituale*, valamint az *agenda*; minden liturgikus tennivalónak pontos leírását tartalmazzák az áldozópap és a püspök számára.

A 7. század óta írják az ú. n. *ordines*-t, vagyis a különféle templomok szokásainak gyűjteményét, ahogyan a kolostorokban a *consuetudines*-t, a szokások könyvét írták. A 17. század óta a mai egyöntetűség és törvényszerűség a ma is szokásban levő utasításokban jut kifejezésre; ezeket a püspökök számára a *ceremoniale*, a misekönyv és a breviárium számára pedig az e könyvek elején található kivonatok tartalmazzák.

Még mielőtt a tudomány valamely művelődéstörténeti jelenség tanulmányozásához kezd, ennek akkor már megvan a maga tökéletességi fokozata. Ezért a 7. századig még nem beszélhetünk a *liturgia tudományáról*. Ahogyan Tertullian megmagyarázta a keresztséget, éppen így jeruzsálemi Cyrill a szent hittitkokba való bevezetéssel és Szent Ambrus a szentségekről való írásaival gyakorlati célokat szolgáltak. Ha a szentatyák,

kezdvé Szent Jusztin bölcselőtől, beszéltek is az istentiszteletről egészében vagy csak részletében, ezzel nem szándékoztak összefüggő és teljes leírást adni, bár Szent Ágostonnak, ennek a minden iránt érdeklődő és tevékeny egyházi férfiúnak írásai az akkori kornak és szülőföldjének liturgiájáról nagyszerű képet festenek. Az Istennek lélek szerint való imádásának és a szentek tisztetének külső megnyilvánulására először az a misztikus író hívta fel a figyelmet, akit az athéni Areopagoson Szent Pál szavára való megtérése miatt areopagita Szent Dénesnek neveztek el, valamint sevillai Izidor, aki az őskeresztény kor egyházi életének valóságos kézi szótárát írta meg. Csak Nagy Károly idejében és az ő biztatására nevelődött ki a liturgiának első «szakembere», a bencés Alkuin, aki a használatban levő összes szertartások gyűjtésével és ezeknek a rómaiakkal való összehasonlításával a frank tartományoknak egyöntetű istentiszteleti formákat akart adni. Új meglátásokat honosítottak meg trieri Amalar és a metzi Amalar, akik a liturgiát az üdvösség történeti eseményeinek jelképe és Isten országának titokzatos sorsa gyanánt fogták fel. Ebben azonban a hagyományokkal való szakítást látták, de ez a magyarázat diadalmaskodott és irányt adott a középkori liturgiának. A mai gondolkodással sokkal inkább rokon az a történeti felfogás, melyet a fuldai Rabanus Maurus és vele egyidőben a reichenauai Walafrid Strabo vallott, bár még ma is szívesen nyúlunk a szentbeszédben az allegorikus magyarázathoz.

A középkor liturgikus gondolkodásmódját és alkotómunkáját leginkább a németek képviselik. Ilyenek: a reichenauai Bernó és a béna Hermann, konstanci Berold, a szanktgalleni három Nother, hirsau Vilmos, prümi Regino, freisingeni Aribó. A 12. században a dutzi Rupert a fősúlyt a mise megmagyarázásánál az aszketikus és misztikus elmélkedésre helyezi. A szövegeket

jól ismerő Gratián szerzetes a szertartások rendszerében szabályos egybeilleszkedéseket ismer fel. III. Ince pápa a pápaság világi hatalmának tetőpontján gyönyörű mise=magyarázatot és leírást ad ki. Nem volt akkor még meg a liturgiával ismerős teológia, misztika és aszkézis. Ezért vonták tudományos munkásságuk körébe a skolasztikusok, pl. Aquinói Szent Tamás is a liturgiát. Albertus Magnus a germán ember józanságával szembefordult a kereszteshadjáratok óta divatos lett allegorikus játékkal, amely minden egyes szertartásra Krisztus szenvedésének egy=egy részletét akarta ráerőltetni. Eltekintve azonban a liturgia nagy rendszerétől, ez az allegorikus elmélkedési mód Durandus Vilmos ú. n. «Rationale» c. műve révén mai nap is fennmaradt és gazdagította a lelki épülés irodalmát. A mai kor tudósa nem sokra megy a középkor végén új utakat jelentő Durandusnak mise=magyarázatával. Sokkal inkább fogja azonban osztani a tongerni Radulf de Rio szövegkritikai tudományát, amely különösen a ferencesek újításaival szállt szembe.

A szentmiseáldozatot a hitújítás elvetette. Ennek ellenhatásaként a népies misemagyarázatok és imádságos könyvek egész tömege keletkezett; e téren Canisius Péter is szerzett érdemeket. Egyúttal nagy lendülettel indult meg a romlatlan katolikus hagyományok forrás=tanulmányainak munkája. Ennek hősei elsősorban a francia Maurinus=kongregáció bencés szerzetesei voltak, német földön pedig méltó követőjük a St. Blasieni Gerbert apát. Rendszeres liturgikus műveket alkottak e korban XIV. Benedek pápa, Bona bíboros és a szent=jeromosrendi (hieronymitanus) Catalani. Különösen értékes számunkra a jezsuita Gretser Jakab anyag=gyűjtése, amely a népies elemeket, a liturgia határ=vidékeit, pl. a búcsújárásokat is felöleli. A német felvilágosodás és a francia államegyházi törekvések szakítottak a hagyományos felfogással és a kutató munkát is

megakasztották. Gyökeres újításokon törték fejüket a neresheimi Werkmeister bencés és a landshuti Winter tanár. Velük szemben Wittmann püspök és Haid Herenäus freisingeni tanár küzdenek. Csak a romantikus kor állította ismét helyre a liturgiának a hagyományokkal való összefüggését; ebben nagy érdemeket szerzett Staudenmaier Ferenc giesseni hittudós a «Kereszténység szelleme» című munkájával (Mainz, 1835.). Franciaországban pedig Guéranger Prosper apát ma is felül nem múlt művével, dogmatikailag, történetileg és aszkétikailag egyaránt nagyszerű könyvével indította meg a szigorúan katolikus értelemben vett újjászületést és ezzel egy «liturgikus tavasz»-t. Amiben ma gyönyörködhetünk, az ezeknek az úttörő magvetőknek aratása.

3. LITURGIKA ÉS LITURGIKUS ÉLET

(Pünkösd után a huszonnegyedik vasárnapra.)

A történelmi érzék fejlődése ma általános elterjedésnek örvend, a történelmi kutatás módszerei pedig szintén tökéletesedtek; így a liturgia multjának megismerése is a romanticizmus óta sohasem sejtett mértékben gyarapodott. Áll ez egyaránt Német-, Olasz-, Francia- és Angolországokra. A francia és belga kutatók a vizsgálódásokban való éleselméjűséggel és a kifejezés könnyedségével tűnnek ki. A keresztény istentiszteletek kezdetét jól megvilágította L. Duchesne, a szentmisének és a breviáriumnak történetét B. Batiffol, míg U. Chevalier és a bencés Germain Morin, akit a budapesti Pázmány Péter tudományegyetem is díszdoktorává avatott, számtalan régi szövegeket hoztak napvilágra. A francia Solesmes bencései kiadták a Gregorián-ének emlékeit, Cabrol és Leclercq vezetésével pedig a liturgia és az egyházi régiségtan minden fogalmát felölelő, nagyszerű többkötetes munkával gazdagították a liturgikát. Angliában az

Oxford mozgalom nyomában élénk érdeklődés indult meg a liturgiátörténet iránt; különösen E. Bishop szerzett érdemeket. Az olasz kutatások hatalmas tárházát nyitotta meg széles körben Milánó bíboros püspökének, J. Schusternek «Liber Sacramentorum» (A szentségek könyve) c. munkája. De a németek munkája sem maradt el a külföldiek mögött. Úttörő munkát végzett az első keresztény századokkal foglalkozó F. Probst, a misszálé történetét megíró A. Ebner, a középkori misszálékat és népszokásokat kutató A. Franz, a «Breviárium történeté»-vel S. Bäumer, H. Grisar, aki a liturgikus szövegek megmagyarázására Róma város történetét is felhasználja, továbbá Dreves és Blume az egyházi himnuszok gyűjteményével. A részletes kutatás még élő mesterei közül megemlíthjük a Münchenben törhetetlen erővel dolgozó Braun Józsefet, aki hatalmas műveket írt a templomi ruhákról, az oltárról és az oltárfelszerelésekről, J. Sauert, a templomi építkezések legjobb ismerőjét, J. P. Kirsch és Fr. J. Dölger régészeket, aztán O. Caselt, aki a legrégibb liturgiának a görög világgal való összeköttetéseit vizsgálta; a kelet és nyugat egymáshoz való viszonyát kutató A. Baumstarkot, valamint L. Fischert, aki az istentisztelet középkori és népies érdekességeivel foglalkozott. A nemkatolikus tudósok közül E. Rietschel és H. Lietzmann sokban járultak a liturgia tudományának műveléséhez. A történeti valóságról való ismereteinket jelenleg is gazdagítják a Mohlberg, Rücker és másoktól szerkesztett gyűjtemények. Ilyenek: «Liturgiátörténeti kutatások», aztán «Liturgiátörténeti források», továbbá «A liturgikus tudomány évkönyve».

Ezek a nevek a teológusvilágtól távolállóknak bizonyára keveset mondanak. De örvendezzenek ezek is a szakemberekkel, ahogyan a városi ember a falusi szántóvetőnek munkáját kell hogy tisztelettel és hálával szemlélje. Csak miután az «érdeknélküli» kutatás megtalálta

azt, ami volt és van, és így elvégezte a maga csendes munkáját, akkor vetheti magát a hullámzó életbe a kutatás eredménye, a kész igazság. Ez történik meg igen sikerülten V. Thalhofernek a katolikus liturgiáról szóló gazdag és rendkívül világos kézikönyvében, L. Eisenhofernek «A katolikus liturgia alapja» c. művében, R. Stapper «Katolikus liturgia»-jában, J. Braun «Liturgikus lexikon»-jában, A. Neugartnak «A liturgia kézikönyve» c. mindvégig népies munkájában és «Az imádkozó Egyház» c. remekművében, továbbá Maria Laach folyóiratában, az «Ecclesia orans» (Az imádkozó Egyház)-ban, a Gerleiben Szent József szerzetesei szerkesztésében megjelenő «Liturgia»-ban. Hasonlóképpen a művelt közönség liturgikus nevelését célozzák J. Merk, St. Stephan, J. Brinktrine, J. Weiger, a jezsuita J. Kramp, a ferences H. Dausend és sokan mások.

A *misszálék* számos kiadása minden ízlést és igényt kielégít. Elég itt a beuroni, marialaachi vagy az ilbenstádi misekönyvre gondolni. Beuronban kiadták a vecsernyekönyvet, Maria Laachban pedig a zsoltárok és a breviárium fordítását világi hívek számára. A «régi forrásból új erőt» merítenek a marialaachi Herwegen Ildefons apát, valamint P. Parsch klosterneuburgi kanoonok. Utóbbi a liturgikus írásművek egész tömegével lépett a nyilvánosság elé és sikeresen szeretettette meg a mai vallásossággal az ősrégi istentiszteleti formákat. Ezáltal nemes «verseny»-re kelt a liturgikus mozgalom előharcosaival, a bencésekkel, akiket az eddigiekben gyakran emlegettünk.

Bár helytelen volna a liturgia ápolását kizárólag a bencéseknek tulajdonítani, de kétségtelen, hogy a beuroni és a marialaachi bencés kolostorok élő példaképekké lettek és nagyban hozzájárultak a liturgia népszerűsítéséhez, az egyéni vallásosság liturgikus átalakításához, az őskeresztény idők szellemének megértéséhez.

hez, a templomépítés és berendezés kedves reformjához, az egyházi művészet fellendüléséhez, a korális ének újjáalakításához, a katolikus ifjúság egyházas lelkületének neveléséhez.

Örömmel kell tehát tudomásul vennünk a liturgikus életben észlelhető szerencsés változást. A liturgiának megszeretése eljutott már a falvakba is, a művelt körök pedig vallásos életük szellemét és szokásait már nem zárják el a liturgia átalakító hatásai elől. Ezt bátran állíthatjuk a magyar katolikusokról is. Hiszen nálunk is gyönyörű előmunkálatokat végzett a szaktudomány és a liturgiáért lelkesedők írógárdája. A magyar liturgikus mozgalom legelső fecskéje az *Officium Divinum* volt, a német Monfang imakönyvének átdolgozása. *Tudományos szempontból* a legjelentősebbnek tekinthetők Mihályfi Ákos több évtizedre kiterjedő tanári működése; mind alapvető műveivel (A nyilvános istentisztelet, Az ember megszentelése stb.), mind előadásaival igen sok liturgiát szerető papot nevelt. *Gyakorlati szempontból* dr. Szunyogh Xav. Ferenc O. S. B. neve említendő elsősorban. Több sorozatot adott ki a liturgikus eszme terjesztésére (Ecclesia orans hat kötete, Liturgikus élet 15 füzete, Liturgikus füzetek három száma), az országnak majdnem minden nagyobb városát bejárva elmondott ezernél több beszédet a liturgiáról, lefordította a teljes misszálét, megindította az egyetlen magyar liturgikus folyóiratot (Oltár és élet). Legújabban beállt a liturgia szolgálatába a Szociális Missziótársulat, mikor az osztrák Parsch Piusz műveit kezdte magyarul kiadni. Megemlíthetjük még Klinda Pál, dr. Artner Edgárd, dr. Kemenes István, dr. Petró József, dr. Kühár Flóris és dr. Radó Polikárp munkásságát.

Amikor megállapítjuk a liturgikus mozgalom terjedését, ne gondolja senki — és ezt befejezésül a legnagyobb komolysággal hangoztatjuk, — hogy itt valami

reakcionárius, erőszakoskodó újítról van szó, sem arról, hogy szétforgácsolódott buzgóságunk forradalmi felforgatását akarjuk, még kevésbé arról, hogy az imádkozó emberre valami újszerű egyenruhát, neki jobban tetsző ünneplőt akarunk húzni. A liturgia csak a szertartások megértéséhez, a fenkölt életformák átéléséhez akar vezetni. De a liturgikus élet maga sem akar a lelki tökéletesedésnek tisztán csak eszközévé lenni, a katolikus tevékenység és harc fegyverévé, a kívülről vagy a hűtlenek hívogató kürtjévé válni. Inkább a mindeneket Krisztusban újjáteremtő keretet lássuk meg benne! Szent Pál apostolnak olyan felületesen értelmezett szava: «Mindent megújítani Krisztusban!» csak akkor fogjuk páratlan szépségében átérezni, ha az eredeti görög szöveg szerint értelmezzük, azaz «minden dolognak adjuk meg fejét, Krisztus testének minden tagjába bocsássuk bele a gyógyító erők áramát, amely Krisztusból mint fejből indul ki». (Eph. 1, 10.) Ha Szent Pál azt mondja: «Isten nincsen távol egyikünk= től sem, mert Benne élünk, mozgunk és vagyunk» (Ap. cs. 17, 21), akkor mi, a jelenkor keresztényei, akik Krisztus Egyházában felismerjük Krisztusnak testét és a liturgiában az Ő drága vérének lüktetését, bátran azt mondhatjuk: «Krisztus nincsen távol egyikünk= től sem, mert Benne élünk, mozgunk és vagyunk». Hogy hálával és alázattal, büszkeséggel és boldogsággal lehessünk Krisztus testének tagjai, hogy Benne legyünk és Benne éljünk, erre és semmi másra akar minket tanítani a «liturgikus mozgalom».

TARTALOM

	Lap
<i>Előszó.</i>	5
<i>A fordító előszava.</i>	7
I. <i>A liturgia szelleméről.</i>	
1. A liturgikus élet a múltban és ma..	9
2. A liturgikus imádság	15
3. A liturgia és a bensőség	18
4. Liturgia és egyéniség.....	21
5. Liturgia és nemzet.....	25
6. Liturgia és népszokások	29
II. <i>Az újszövetségnek vérontás nélkül való áldozatáról.</i>	
1. Az ószövetségi és újszövetségi áldozatok	33
2. A katekumenok miséje	37
3. A hívek áldozata	41
4. Prefáció és kánon	45
5. A kánon imádságai az Úrfelmutatás előtt.....	49
6. Krisztus áldozata	54
7. A visszatekintés	58
8. A kánon befejezése	63
9. A Miatyánk	68
10. Előkészület a szentáldozáshoz	72
11. A szentáldozás.	77
III. <i>A húsvét ünnepe és az egyházi év.</i>	
1. A nagyhét	84
2. A nagypéntek szertartásai	88
3. A húsvét nagy éjjele	95
IV. <i>A szentségek.</i>	
1. Az újjászületés szentsége	101
2. A teljesség szentsége — a bérnálás ..	106
3. A kiengesztelés szentsége	110
4. Az utolsókenet szentsége	116

5. Az egyházirend	120
6. A kisebb rendek	124
7. A kisebb rendek	128
8. Az alszertpap és a szertpap felszentelése	132
9. Az áldozópap felszentelése	138
10. A püspökszentelés	143
11. A házasságkötés	147

V. Szentelések és áldások.

1. A szerzetesek, szerzetesnők fogadalmainak és az apátavatásnak szertartásai	152
2. Az egyházi temetés szertartásai	156
3. Isten házának felszentelése	161
4. A szentelmények	164
5. A mai szentelmények	171
6. Hálaadás aratás után	175

VI. Isten dicsérete az Egyházban.

1. Isten dicsőítésének története	180
2. Az istendícséret rendje	185
3. Az egyház nyelvének története	189
4. Az Egyház nyelvének jelentőségéről .	192
5. Az egyházi ének	196
6. Az egyházi zene	201

VII. Isten háza.

1. A templomépítés a keresztény ókorban	207
2. A templomépítés a középkorban	211
3. A templomépítés az újkorban	215
4. A templomépítés a jelen korban ...	219
5. A templom felszerelése	224
6. A liturgikus stílus	229
7. A liturgikus művészet elemei	233
8. Liturgikus felszerelési tárgyak	238
9. Az egyházi ruhák	242

VIII. Mult és jelen.

1. A liturgia története	247
2. A liturgiátörténet (liturgika) története	252
3. Liturgika és liturgikus élet	257
